પરમ ભગવાન શ્રી કરુણાસાગર

વિરચિત

અકર્તા ભાષ્ય

: પ્રકાશક :

પરમહંસ સુખાનંદજી મ.

ઠે. ગોયા દરવાજે સત કૈવળ મંદિર

વડોદરા.

કિંમત એક રૂપીઓ

પરમ ભગવાન શ્રી કરુણાસાગર

વિરચિત

સકતીભાષ્ય

ચતુર્થ આવૃત્તિ ... પ્રત પાંચસો

: પ્રકાશક :

પરમહંસ સુખાનંદજી મ.

ઠે. ગોયા દરવાજે સંત કેવળ મંદિર

વડોદરા.

કિંમત એક રૂપીઆ

સેવાભાવી ને ધર્મપ્રેમી

ગ્રંથપ્રચારક

•

શાન્તિદાસજી વિષ્ણુદાસજી મહારાજ

ઠે. ઉમરા, પો. ઉમરા જિલ્લા-સૂરત

કાયમપંથના સેવાભાવી, ધર્મચુસ્ત મહારાજ શાન્તિદાસજીએ પુસ્તક પ્રચારનું આ કાર્ય સહર્ષ સ્વીકારીને આજસુધી નોંધપાત્ર સુંદર ધર્મસેવા બજાવી છે. આ માટે પંથ તેમનો હંમેશાંનો ઋણી છે. નીચેનાં અમૂલ્ય પુસ્તકો તેમને સરનામે લખવાથી પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

વિશ્વભ્રમ વિધ્વંસ	૪-૦-૦
ભવતિમિર ભાસ્કર	૩-૦-૦
ભગવાન કરુણાસાગરની અગાધ ગતિ	૨-૮-૦
જીવનપ્રભાત	૧-૦-૦
કેવલપ્રકાશ	૧-૦-૦
પંચમ શ્વસમવેદ	૨-૮-૦
સકર્તાભાષ્ય	૧-૦-૦

મુદ્રક : મણિલાલ કલ્યાણદાસ પટેલ; સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, પાંચકુવા દરવાજા બહાર-અમદાવાદ.

પરમવિશેષ, પરમઅંશ, પરમગુરુ
ભગવાન શ્રી કરુણાસાગર

ભૌતિક સ્થૂલ દેહમાં આવાહન	કૈવલ્યધામ નિવાસ
વિ. સં. ૧૮૨૯, માઘ સુદ, બીજ	વિ. સં. ૧૯૩૪, ભાદરવા વદ ૧૩

અહો જગન્નાથં, સર્વ માતતાત, અનાથૈકનાથં, સહેજાનંદ સભાનુ,
અખિલં સમાનં દ્રષ્ટિયં ધરંતં, કરુણાયં કુંવરં કધીનં કભાનુ.

ઉપસંહાર

પરમગુરુ પરત્વે વિરહી અંશની પ્રાર્થના.

હે કૃપાનિધિ! અમારા કયા અવગુણે આપ અમને છોડીને ચાલ્યા ગયા છો! અમો શું કરીએ કે આપને પામી શકાય! શું અન્નજળનો ત્યાગ કરીએ તો આપ મળશો! અગર આંખો બંધ કરી ગગનમાં પ્રવેશ કરીએ તો આપ મળશો! આપના પદપ્રાપ્તિના વિરહમાં સર્વ જ્ઞાનને વિસરી શુદ્ધબુદ્ધિને ભૂલી જઈ ચિત્તભ્રમ થઈ જાઉં તો આપ મને મળશો! મન અચેત કરી દઉં, શ્વાસને બ્રહ્મરંધ્રમાં ચઢાવી દઉં, સર્વ નાડીને સંકીર્ણ કરી દઉં તો મને આપ મળશો! અરે! ઓ દીનાનાથ! હું કર્તા કહીને આપનો પોકાર કરું છું તોપણ કયા અવગુણે મને આપનો મેળાપ થતો નથી! હે પતિતપાવન! પારાવાર પસ્તાવો થાય છે. અહો હે ગુરુદેવ! હુ આપને કેવી રીતે પામી શકું! હે અધમઉદ્ધારક! મારું હૃદય રડે છે, આંખ રડે છે, અંતઃકરણ રડે છે અને રોમે રોમ રડી રહ્યાં છે અને આપ દીનબંધુની શોધ પાછળ સર્વાંગ શરીર તરફડે છે. આપ જેવા સમર્થ સદ્ગુરુ મળવા છતાં અમૂલ્ય મુદ્દો પ્રાપ્ત ન કર્યો, એથી મનમાં અધિકાધિક અપાર પશ્ચાતાપ થાય છે. અરે! આપની મહત્તા ઓળખી નહિ. હવે અમારો

ક્યા રસ્તે ઉદ્ધાર થશે! હે પતિત પાવન ગરીબ નવા જ! અમારાં અઘોર પાપનો નાશ કરી સદાય આપના પવિત્ર ચરણ કમળમાં આશ્રય મળે એવી સદ્‌બુદ્ધિ આપો! હે દયાના સાગર! આપ કર્તા હોઇ અવિકારી અવિગત ગતિવાળા છો, પરંતુ અમારી મંદ મતિને લીધે જ અમે આપની પરમ ગતિને ઓળખી શક્યા નથી! હે સ્વામી અમારી અલ્પ મતિ ટાળો અને કરુણા કરીને શરણમાં રાખો! હે પરમ દયાળુ! હમો મલિન મતિના અવગુણથી ભરેલા, પામર અને નિષિદ્ધ વાસનાથી ભરેલા છીએ છતાં, હે ગુરુદેવ! અમારા અવગુણ તરફ જોશો નહિ પણ આ દાસને શરણે રાખી સુમતિનું સિંચન કરો! આપ સદ્‌ગુરુ છો, દાતાર છો, કર્તા છો અને ચૌદલોકને ઉપજાવનાર તેમજ સંહારના છો એમ અનુભવપૂર્વક જાણી સમજીને આપણે શરણે આવ્યો છું, તો આપના ચરણકમળમાં આશ્રય આપી અભયદાન આપો!

(આ ગ્રંથમાંથી)

પરમહંસ શ્રી સુખાનંદજી મહારાજ

પટેલ છગદાભાઈ ચોધરી
[ધર્મપુર]

શ્રીમાન રણછોડભાઈ પ્રભુદાસ
[વ્યારા]

ઉપોદ્ઘાત.

પરમવિશેષ પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગરની કૃપાથી ચોથી આવૃત્તિરૂપે પરમ દયામય પરમગુરુની પરમ દિવ્ય અનુભવયુક્ત વાણી આ ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ કરેલી છે. અત્યાર પહેલાં આ પુસ્તકની ત્રણ આવૃત્તિઓ નીકળી ચૂકી છે અને આ કૈવલપ્રકાશની ચોથી આવૃત્તિ છે. અત્યાર અગાઉ નીકળી ચૂકેલી સદર પુસ્તકની ત્રણ આવૃત્તિઓ જે પ્રસિદ્ધિ પામી ચૂકી છે તે કૈવલપ્રકાશ નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે; પરંતુ આ ચોથી આવૃત્તિને 'સકતા ભાષ્ય' નામ આપવામાં આવેલું છે.

મૂળભૂત ગ્રંથનું નામ સક્તભાસ છે. સદર ગ્રંથમાં પરમગુરુએ પોતે કર્તાને લગાડવામાં આવતાં પંચવિશેષણોનો અર્થ સ્પષ્ટ કરેલો છે, તે પંચવિશેષણ પૈકી સક્ત નામનું એક વિશેષણ કર્તાને સંબોધી લગાડવામાં આવે છે. સદર સક્તનો અર્થ જોતાં ખરું નામ હાલ પ્રચલિત ભાષાને અનુસરી સ્વકર્તા એમ નીકળે છે. આ સ્વકર્તાનો અર્થ પણ પોતે જ કૃતના કર્તા છે એવો થાય છે અને પરમગુરુએ પણ સક્ત શબ્દની વ્યાખ્યા એ જ પ્રમાણે કરેલી છે અને બીજાં અનેક પુસ્તકોમાં પણ એ જ અર્થમાં સક્ત શબ્દ વાપરેલો છે. આ ઉપરથી અને એ જ ન્યાયે સકર્તા શબ્દ શુદ્ધ છે એમ સમજી સક્ત-ભાસ એવું નામ લખ્યું નથી પણ તેની જગ્યાએ સકર્તાભાષ્ય નામ લખ્યું છે. વળી મૂળભૂત નામ રાખવું અતિ ઉચિત લાગતાં કૈવલપ્રકાશ

નામ રાખ્યું નથી, પરંતુ મૂળભૂત અર્થને ઉદ્દેશી કૈવલપ્રકાશ નામને બદલે સકર્તાભાષ્ય નામ રાખેલું છે. સદર ગ્રંથમાં સકર્તા (સ્વકર્તા)નું વિસ્તૃત વિવરણ કરેલું છે એટલે કે સ્પષ્ટ સ્પષ્ટીકરણ કરેલું હોઈ સકર્તા સંબંધી સંપૂર્ણ વિવેચન કરેલું છે એથી જ સદર પુસ્તકનું સકર્તાભાષ્ય રાખ્યું છે.

સદર સકર્તાભાષ્ય ગ્રંથમાં પ્રથમ પરમગુરુના કરુણાસાગર નામનો નિર્ણય કરી બતાવ્યો છે. તેમાં ભેદ બે છે. એક કરુણા અને બીજો સાગર. તે પૈકી કરુણાનો ભેદ જુદા પ્રકારે સમજાવ્યો છે. તે એવી રીતે કે ભૂમંડળમાં વસતા મહાપુરુષોથી લઈ શિવ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને આદ્યશક્તિ સુધીના મોટી વિભૂતિવાળા દેવતાઓ જે છે તે દરેક એકએક કરુણાવાળા છે. તે પૈકી કોઈને સાગર સંજ્ઞા સંભવે તેમ નથી, એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો આ ગ્રંથમાં કરેલો છે. આ સમસ્ત દેવો ઉપરાંત સકર્તા સતકૈવલને પણ સાગર સંજ્ઞા લાગતી નથી એ વાત સાબીત કરીને તેમને મહદ્ કરુણામય કહી શકાય એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. એ ન્યાયે સાગર સંજ્ઞા કોઈને ન લાગતાં માત્ર પરમગુરુને જ સાગર સંજ્ઞા લગાડી શકાય છે એ વિષે ન્યાયપુરઃસર સાબિત કરી બતાવ્યું છે. વળી આ સાગર સંજ્ઞા જેને લાગે છે તે પરમગુરુમાં સમસ્ત લોકની કરુણાઓનું નિવેદન થાય છે. જેમ જગતની સઘળી નદીઓ સાગરમાં મળે છે તેમ એકએક કરુણાવાળા અનંત દેવોની કરુણાઓનું નિવેદન પણ પરમગુરુમાં થાય છે, એથી જ તેમને કરુણાસાગર નામનું વિશેષણ ઘટે છે એ વાત આ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ લખી છે.

આ ઉપરાંત ખુદ જગત્કર્તાનાં પંચવિશેષણ જે આદ્ય, સકર્તા,

સ્વરાજ, કરુણેશ અને કૈવલ છે તેનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. વળી વેદાન્તે 'બ્રહ્મ સત્ય અને જગત મિથ્યા' એ વિષય સાબિત કરવા અનેક પુસ્તકોમાં ખૂબ ચર્ચા કરી છે; પરંતુ પરમગુરુ કહે છે કે કૃત અને કર્તા બન્ને સાચાં છે. તેમાં એટલો ખુલાસો છે કે જ્યાંસુધી કર્તાનો સંકલ્પ છે ત્યાંસુધી કૃત છે જ એટલે તે ભ્રાન્તિરૂપ તો નથી જ. જુઓ, કિંચિત્ માત્ર પણ કર્યા સિવાય થતું નથી અને થાય પણ નહિ. ભ્રાન્તિ કોને થઈ? કેવી રીતે થઈ? એમ થવાના સંજોગો ચૈતન્યને શાથી સાંપટ્યા? ભ્રાન્તિ દેહ વડે, ઈંદ્રિયો વડે, ગુણ વડે યા અંતઃ-કરણ વડે જગત ભ્રાન્તિવત્ ભાસ્યું? આમ ભાસ થવાની ભ્રાન્તિનો આરોપ કોની ઉપર ઘટાવવો? જુઓ, દેહાદિમાં ઘટાવીએ તો દેહ અને ચૈતન્યગતિએ ઓતપ્રોત છે. દેહથી ચૈતન્ય સ્વતંત્ર નથી અને ચૈતન્યથી દેહ સ્વતંત્ર નથી તોપછી ભ્રાન્તિ કોને થઈ? જો દેહને થઈ એમ કહીએ તો ચૈતન્ય સિવાય દેહ જડ હોઈ નિષ્ક્રિય છે અગર ચૈતન્યને થઈ એમ માનીએ તો ચૈતન્યમાં એવું કોઈ તત્ત્વ નથી કે જે ભ્રાન્તિને ઉત્પન્ન કરી શકે! આ વિષયનો સ્પષ્ટ ખુલાસો આ ગ્રંથમાં છે.

આ ગ્રંથમાં આગળ ચાલતાં બે હંગની વ્યાખ્યા ખૂબ સ્પષ્ટ વર્ણવી છે તેની એકંદરે સમજ એવી છે કે કર્તાના જગતમાં બે હંગ છે, એક અલ્પજ્ઞ અને બીજું સર્વજ્ઞ. માનવીથી લઈ સમસ્ત દેવલોક સુધી એક જ હંગ છે અને બીજું સર્વજ્ઞ મહદ્ હંગ પતિ વા પરમ-ગુરુનું છે. આ સિવાય ત્રીજું હંગ નથી. એ વિષે સરદ પુસ્તકમાં ખુલાસો છે. આમ નાનામોટા અનેક વિષયો સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી આપણે કોણ? સકર્તાપતિ કોણ? અને આપણે સકર્તાનો મેળાપ કેવી રીતે કરી શકીએ? એ વગેરે સ્પષ્ટ સમજાવી આ ગ્રંથ પૂર્ણ કરેલો છે.

સદર સકર્તાભાષ્ય ગ્રંથનો વિષય પૂર્ણ થાય છે ત્યાર પછી પરમવિશેષ પરમગુરુના સ્વ. અનુભવનાં પદકીર્તનનો સમાવેશ કર્યો છે. ત્યાર પછી 'અગાધબોધ' નામના ગ્રંથમાંથી સંત તથા હરિજનોને પરમપદ પ્રાપ્ત કરવાની વિધિ યુક્ત ઉપાસના લખેલી છે. આ ઉપાસનાવિધિનો વિષય આ આવૃત્તિમાં નવીન ઉમેરો છે. આ ઉપાસનાનો વિષય અતિ અદ્ભુત છે. આવો સ્પષ્ટ ખુલાસો હજી સુધી મેં કર્યો નથી. જો કે પૃથક્ પૃથક્ દરેક ગ્રંથમાં ઉપાસના તો છે જ પરંતુ આ વિધિ તો અજોડ છે. તે સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ આલોચન કરનારને દેખાય તેમ છે. મનના વિકારો પરહરીને ચોપાઇએ ચોપાય ઉપર લક્ષ્યબિંદુ રાખી વિચાર કરશો તો જરૂર પરમપદ તરી આવે તેવો લક્ષ જણાશે. અત્યાર સુધી કોઈ પણ મતપંથાવલંબીએ પતિ તરફ જવાની સીડી બાંધી નથી, જ્યારે પરમગુરુના જ્ઞાનકથનના વિષયમાં ખાસ એક અદ્ભુત વાત છે અને તે એ છે કે આપણ સર્વને આપણા નિજસ્વરૂપથી વિમુખ કરનાર બાહ્ય ઉપચારનું પ્રતિપાદન કરનાર ગ્રંથોથી મુક્ત રાખ્યા છે. દુનિયાની વિધવિધ વાણી જે જાળરૂપ છે તે આ ગ્રંથનું આલોચન કરનારના સમજવામાં આવશે જેથી બાહ્યાડંબરોના ભપકામાં નહિ અંજાતાં સત્ય માર્ગે જઇ શકશે. પદાર્થોની પ્રાપ્તિના અર્થમાંથી મુક્ત કરાવવા એ આ ગ્રંથનો મુખ્ય હેતુ છે. બંધન અને મુક્તિ એટલે દેહાદિથી લઈ પદાર્થ માત્રથી છૂટી જવું તે છે. જીવ અજ્ઞાની અને અલ્પજ્ઞ છે એથી પદાર્થોની ગ્રંથિથી છૂટો થઈ શકતો નથી; કારણ કે એ ગ્રંથિથી કેમ કરીને છૂટવું તેનું એને જ્ઞાન નથી. સદર ગ્રંથનું જ્ઞાન આ ગ્રંથિથી છૂટા કરાવનારું છે. જો સતત અભ્યાસ કરવામાં આવે અને તે સાથે કોઈ અધિક પુરુષ જે આ ગ્રંથનો જ્ઞાતા હોય

તેના સહવાસમાં રહી સત્સંગ કરવામાં આવે તો જરૂર પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય. આ ગ્રંથમાં આશ્ચર્યચકિત કરે તેવી એક વાત છે અને તે એ છે કે પરમપદની પ્રાપ્તિ અર્થે કોઇપણ મંત્ર આદિનો જાપ જપવાની આવશ્યતા નથી; પરંતુ દુઃખની વાત છે કે એ વાત કોના ઘટમાં ઊતરે ! ખાસ હમારા પોતાના જ પંથમાં મંત્રજ ગોખાય છે અને એજ ભજન ખરું ભજન છે એમ મનાય છે. આ સ્થળે કોઈ પૂછે કે પરમવિશેષ પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગર ઘણીએ વાર જાપ જપવા વિષે કહી ગયા છે તો તેનો ઉત્તર એટલોજ છે કે જે જાપ જપવાનો કહ્યો છે તે જાપ નિત્ય, અખંડ, અમર છે. મુખજિહ્વા તેમજ પ્રનપ્રણવના યોગે જપી શકાય તેવો તો આ જાપ નથી જ; તથાપિ મારા અજ્ઞાની કાયમપંથીઓ મુખજિહ્દ્વારા જાપ જપે છે અને તેમ કરવાથી જ કલ્યાણ થાય છે એમ માને છે. આ પ્રમાણેની ચેષ્ટા જોઈ મને દુઃખ થાય છે. જો પરમગુરુના પરમ માર્ગના પરમ-મુદ્દાને સમજ્યા હોત તો તે મુખજિહ્વા દ્વારા જાપ જપવામાં જ સંતોષ માનત નહિ. જુઓ, આજ ગ્રંથની ઉપાસનાવિધિમાં કૈવલ કૈવલ એ નામનો જાપનો અહર્નિશ ઉચ્ચાર કરજો એમ લખ્યું છે તે ખરું છે પરંતુ એ જાપ ફક્ત લઘુ હરિજન માટે હોઈ તે પંચભૂતાદિના પંચ પ્રણવને મહદ્ પ્રણવથી છૂટા પાડયા પછી જે જાપ ઊઠે છે તે જાપમાં કૈવલનું સંબોધન કરવાનું છે અને જાપ જપવાના પ્રકરણમાં આજ જાપને અજાપ જાપ ગણ્યો છે અને તે જ સત્ય છે. જ્યાં સુધી પંચભૂતના વિકારી પ્રણવથી મુક્ત ન થવાય ત્યાં સુધી કૈવલનો અજાપ જાપ જપી શકતો નથી. માટે હે ચૈતન્ય અંશ ! આ સત્ય અજાપ જાપ સાથે એકાકાર થઈ કૈવલનો જાપ જપવા પ્રયત્નશીલ રહેશો. આ

માર્ગ ન સમજાય તો સદર જ્ઞાનના જ્ઞાતાઓને પૂછી માહિતગાર થવું જોઈએ વળી એ જ હેતુને સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે આ ગ્રંથની ઉપાસનાવિધિમાં ખુલાસો કર્યો છે તે વારંવાર વાંચીને વિચાર કરવો.

આ ઉપાસના વિધિમાં પરમગુરુએ ખટદર્શીની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા કરી છે તે પ્રકરણ વાંચીને લક્ષમાં લેજો. આ ખટદશી સિદ્ધાંતમાં જગતમાત્રના ભિન્ન ભિન્ન ઉપાસકોની ઉપાસનાઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે. ત્યાં વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ કરેલી હોવાથી અત્રે એ વિષે વધુ કંઈ કહેતા નથી પરંતુ આ ખટદર્શીથી પર નિજદર્શી વિષે પરમ વિશેષ અંશ અને કર્તા નિરાકરણવાળા પ્રકરણમાં જે ખુલાસો કર્યો છે તે ખુલાસો અતિ અદ્ભુત હોઇ મારા પંથના અજ્ઞાન સમાજના સમજવામાં આવશે? અગર પંથના આગેવાનો સમજવા દેશે? જો સમજવામાં કોઈ હરકત ન થાય તો હરિભક્તને માટે પરમપદની પ્રાપ્તિનો માર્ગ સદંતર ખુલ્લો થઈ જાય તેમ છે. જુઓ, આ વિષયમાં જરાક આગળ વધીને કંઈક ખુલાસો કરું છું. ખટદર્શી મહાપુરુષોએ દરેકે એક એક દર્શનનું પ્રતિપ્રાતન કર્યું છે અને તે પ્રતિપાદન કરેલા સિદ્ધાન્તમાં જે તે પુરુષે દિલને રોકયું છે. તેમણે પોતપોતાનો સિદ્ધાન્ત સત્ય માન્યો છે અને તેમાં જ તેમણે તેમનાં દિલ રોકયાં છે. આ તેમનાં સિદ્ધાન્ત જડને જ સ્પર્શે છે પરંતુ તે ચૈતન્યને સ્પર્શી શકતા નથી. આ કારણને લીધે પરમગુરુએ ચૈતન્યનો સ્પર્શ કરાવનાર નિજદર્શી સિદ્ધાન્તનો નિર્ણય કરી બતાવ્યો છે, તેમાં પરમગુરુનું બાહ્ય સ્વરૂપ અને મહદ પરમ વિશેષ અંશસ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. આમ પરમગુરુનું જે બાહ્ય સ્વરૂપ છે તેનું નામ કરુણાસાગર છે અને આ કરુણાસાગરનું આભ્યંતર અંશ સ્વરૂપ જે

છે તે જ પરમવિશેષ અંશ છે. હવે આ સ્થળે ધ્યાન પહોંચાડવાનું છે. જુઓ, પરમગુરુનું બાહ્ય સ્વરૂપ જે કરુણાસાગર નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે આખાય બ્રહ્માંડભરમાં ઘાટઅઘાટ સર્વમાં સર્વત્ર ભરચક વ્યાપક રહેલું છે. આ વ્યાપક સ્વરૂપના પ્રણેતા પરમવિશેષ અંશરૂપ પરમગુરુ છે. હવે ધ્યાન આપો. પરમવિશેષ પરમઅંશરૂપ પરમગુરુનું વ્યાપક સ્વરૂપ જે કરુણાસાગર નામથી આપણે ઓળખીએ છીએ તે સ્વરૂપમાં આપણ ચૌદલોક વસેલા છે. જે સ્વરૂપમાં આ ચૌદલોક વસ્યા છે તે સ્વરૂપનું બીજું નામ સોહંગ છે. આ સોહંગ સામાન્યવિશેષ સર્વ અંશના જીવનરૂપ છે એટલે કે તેના જ જીવનથી આપણ સર્વ જીવીએ છીએ. હવે આપણા ઓહંગનું સોહંગરૂપ પરમગુરુના સ્વરૂપમાં નિવેદન થાય તો એ સ્થળે પરમશાન્તિનું છેવટ પરિણામ પ્રાપ્ત થાય છે. આમ આ સ્વરૂપ જેને પ્રાપ્ત થાય તે જ નિજ ચૈતન્યદર્શી છે એમ જાણવું અને આ ઉપાસનાવિધિમાં એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો થયો છે.

આ સકર્તા ભાષ્યમાં કરુણાસાગર કોને કહેવાય એ વિષે ખૂબ વિસ્તારપૂર્વક સ્પષ્ટ ખુલાસો કરેલો છે, તે જો બરાબર સમજવામાં આવે તો સમજાશે કે સારસામાં પ્રગટ થયેલા પરમ પૂજ્ય પરમગુરુ કુવેર સ્વામીનું સ્થૂલ શરીર યા ભૌતિક શરીર તે જ કરુણાસાગર નથીઃ પરંતુ આ ગ્રંથમાં પરમવિશેષ પરમગુરુ ભગવાન પોતે જ સમજાવે છે તેમ કરુણાસાગર સ્વરૂપ તો સાગરરૂપ હોઇ વ્યાપક છે અને તેમાં જ દરેક દેવની કરુણાનું નિવેદન થાય છે. આમ આ સાગર સ્વરૂપ ચૌદે લોકથી શ્રેષ્ઠ હોઈ તે સર્વને માથે રહેલું છે. જેમ આકાશમાં વ્યાપક મહદ્ અગ્નિનું સ્થૂલ સ્વરૂપ વિદ્યુત છે તથા

અવિગત આકાશનું સ્થૂલ સ્વરૂપ શબ્દરૂપ ગર્જના છે તેમ જ વ્યાપક આકાશમાં સ્થૂલરૂપ વાદળાં બંધાય છે. તેમ આ દૃષ્ટાંતોના ન્યાયે વ્યાપક કરુણાસાગરનું સ્થૂલ સ્વરૂપ કુવેર સ્વામી છે. જુઓ! વિદ્યુત ગર્જના અને વાદળ, આકાશના પેટાન્તરમાં અચાનક ઉત્પન્ન થાય છે અને વિખરાઈ જાય છે તેવી જ રીતે કુવેર સ્વામીરૂપ પંચભૌતિક ઘાટ અચાનક દશ્યમાન થઈ આ ગ્રંથોરૂપ અગાધ અનુભવજ્ઞાન આપણ સર્વ લોકના અંશોના કલ્યાણ અર્થે મૂકી ગયેલા છે. આમ વિજળીના ઝબકારા પેઠે શરીરરૂપ પાત્રમાં ઝળકી ગયા છે. તેમના અગાધ અનુભવજ્ઞાનને પ્રકાશમાં લાવવાનો હમારો યત્કિંચિત પ્રયાસ છે તે જો આ અનુભવજ્ઞાનનો સંતો તેમજ ભગવદ્ ભક્તો લાભ મેળવી શકશે તો આ કાયમપંથ સેવકની સેવાભાવના નિષ્ફળ નહિ જાય. આ પરમગુરુના પરમ મહદ્ કરુણાસાગરરૂપ સ્વરૂપને સંપૂર્ણ ઓળખી તેમાં તલ્લીન રહી અનુભવનો ઉચ્ચાર કરનાર હમારા કાયમપંથમાં પરમપૂજ્ય મહારાજશ્રી નારણદાસજી થઈ ગયા છે. તે જેજે અનુભવ યુક્ત વાણી બોલ્યા છે. તે વાણી પરમ મૃદુલ ભાવ-વાળી હોઈ ગુરુના પ્રતિવ્રત ધર્મના સંબંધને ચોક્કસ સમજાવનારી છે. તેઓશ્રીના શબ્દેશબ્દમાં પરમગુરુ પરત્વેનો દિવ્ય ભાવ તરવરી ઊઠે છે એથી જ સમજાય છે કે તેઓશ્રી પરમગુરુને સંપૂર્ણ ઓળખી શક્યા છે.

અત્યાર સુધી મારા તરફથી જે જે ગ્રંથોની ટીકા થઈ છે તેમાં પરમગુરુના દિવ્ય જ્ઞાનનો અલૌકિક ભાવ સંપૂર્ણ સ્પષ્ટ કરી શકાયો નથી, કારણકે કેટલીક ચોપાઇઓમાં પરમગુરુએ જે અલૌકિક ભાવ ભર્યો છે તે સંપૂર્ણ સમજી શકવાનો તેમજ તેને પ્રકાશિત કરી શકવાનો

હું દાવો રાખતો નથી અને દાવ રાખું તો ચાલે તેમ પણ નથી. મલભલાઓ અર્થ કરવાને ફાંફા રાખતા હોય તો ઉતરી જાય તેવો છે. મારો આશય તો પરમગુરુના જ્ઞાનને સટીક ગ્રંથોદ્વારા પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાનો છે અને તે જેટલે અંશે પ્રસિદ્ધિ પામશે તેટલે અંશે સફળ થયો લેખીશ. કૈવલપ્રકાશની ત્રણ આવૃત્તિઓ ખપી ગઈ અને બીજા ગ્રંથો પણ સારો લોકાદર મેળવી શકય છે જેથી આ આવૃત્તિ સુધારા-વધારા સાથે શુદ્ધ અને સરળ ભાષામાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું મને ઉત્તેજન મળ્યું છે તો સર્વ કાયમપંથીઓ રહી ગયેલી ભૂલચૂક સુધારી લેશો એવી આશા રાખું છું. આ ગ્રંથમાં જે કંઈ ઉત્તમતા દેખાય તે તે પરમગુરુની કૃપા હોઈ ખામી દેખાય તે દોષ આ સેવકનો છે જે નભાવી લેવામાં આવશે.

આ પુસ્તક છપાવવાની વ્યારાનિવાસી રણછોડભાઈ પ્રભુદાસ તરફથી મારા ઉપર ફરજ પાડવામાં આવી છે એથી જ હું આ ચોથી આવૃત્તિ બહાર પાડી શકયો છું. આ પુસ્તકનો પ્રચાર થતાં જે કંઈ લાભ થાય તે તેમના સુકૃતનાં ફળ છે. આ સેવાભાવી ઉદાર ગૃહસ્થે પાંચસો રૂપિયાની મદદ કરી છે જે બદલ હું તેમનો આભારી છું. બીજા એક ધરમપુરનિવાસી સદ્‌ગૃહસ્થ પટેલ ઠગલાભાઈ તરફથી પણ બસો રૂપિયાની મદદ મળેલી છે. તેમણે પણ આ પંથની સેવા બજાવી છે.

સદર આવૃત્તિ છપાવવાની પ્રવૃત્તિ સમયે પ્રથમ કૈવલપ્રકાશમાં જે સક્તોભાષ્યનો વિષય હતો તેની ભાષા તથા જોડણીનો પ્રાશ પ્રચ-લિત શુદ્ધ અને સરળ ભાષામાં ન હતો, જેથી કરી આ વખતે ‘કૈવલપ્રકાશ’નો આશ્રય નહિ લેતાં મૂળ હસ્તલિખિત સક્તભાસ

ંથના લખાણુ મુજબ ભાવમાં ફેરફાર કર્યા સિવાય ભાષાની ગોઠવણી
રેલી છે અને બની શકે તેટલી સરળતા લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

સદર ગ્રંથની ભાષાની શૈલી ગોઠવી તેને શુદ્ધ અને સરળ બના-
વામાં ઉમરવા (રાજપીપલા સ્ટેટ) ના રહીશ ત્રીભોવનદાસ કેસુરભાઈ
ટેલે દિવસોના દિવસો સુધી તનમનથી મદદ આપી. પૂર્ણ પ્રયાસ
દાવ્યો છે પ્રશંસાપાત્ર હોઈ તેની અત્રે નોંધ લેવી આવશ્યક છે.

હું વક્તાભાવ આચરી શકું છું, પણ લેખન કાર્યમાં અશક્ત
. મારી આ ક્ષતિ મારે નમ્રભાવે સ્વીકાર કરવી જોઈએ. કોઈ
વ્ય યોગ જ હશે, કરુણાસાગર ભગવાનના કાયમપંથની સેવાનું
ભાગ્ય મને સાંપડેલું હશે : કે ત્રિભુવન મળી ગયા. ત્રિભુવન એટલા
ાન્ત ને સદાચારી છે કે આ કાળમાં આવા માણસ મળવા દુર્લભ
.હે તો દુઃસાધ્ય તો અવશ્ય છે.

આ પુસ્તક અંગે મારો અને તેમનો સંસ્કાર લાંબો હશે. અને
ને હું કોઈ ઋણાનુબંધ જ લેખું છું. આ યત્કિંચિત સેવા પણ સાદર
ર્પણ કરી શકયો હોઉં તો તેનું શ્રેય પુસ્તક પ્રચારમાં સહાયતા
રનાર સદ્‌ગૃહસ્થો અને ત્રિભોવનને છે. આશા છે કે આ સંગઠિત પરિ-
મનું પરમ પુણ્ય વાચકો પ્રાપ્ત કરશે, અને એમ થશે તો મારો
ત્ર પ્રયાસ સફળ થયેલો લેખીશ. અંતમાં સર્વ શક્તિમાન પરમ
ગવાન પરમગુરુ શ્રી કરુણાસાગરનું સ્મરણ કરી વિશ્રાંતિ લઉં છું.

લી.

અનુક્રમણિકા

અકર્તા ભાષ્ય

પરમવિશેષ પરમગુરુના કરુણાસાગર
નામનો નિર્ણય અંગ-૧.

અથ શ્રી કરુણાસાગર નામ જે છે તે નામ પરમ-ગુરુ સિવાય અનંત બ્રહ્માંડમાં કોઇનું પણ હોય નહિ અને તે કોઈને સંભવે નહિ તેમજ કોઈને લગાડી શકાય નહિ. જેનું પોતાનું કરુણાસાગર નામ અર્થ સાથે વર્તમાન સહ પ્રમાણિક હોય, તેમનું બોલવું પણ પ્રમાણિક હોય.

હવે આ ન્યાયે કરુણાસાગર કોણ તે કેવી રીતે જાણી શકાય! તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો.

જેમાં કોઇ પણ કાળે, કોઈ પણ પ્રસંગે કોઈ પણ પ્રકારની અકરુણા (નિર્દયતા) મળે નહિ, તેમ જ હોય પણ નહિ, **તેનું જ નામ કરુણા** છે. હવે સાગર નામનો અર્થ તપાસીએ. ઘણી કરુણાઓનો સમૂહ જેમાં હોય **તેને સાગર કહેવાય.** જેમ સમુદ્રને વિષે અનેક નદીઓનો સમૂહ જણાય છે એથી તેને સમુદ્ર કહેવાય છે, તેવી જ રીતે ઘણી કરુણાઓ જેમાં એકઠી થાય છે તેને સાગર કહીએ છીએ.

હવે ઉપર પ્રમાણે જે **ઘણી કરુણાઓ મળીને સાગર થયો છે તે કરુણાઓ કઈ કઈ અને કોની કોની** મળીને સાગર થયો છે? તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જે સમયે સમુદ્રનું મંથન કરતાં વિષ નીકળ્યું ત્યારે આ વિષથી સૃષ્ટિનો પ્રલય થતો હતો. આ પ્રલયને અટકાવવા શિવજી સર્વ જીવો ઉપર કરુણા લાવી તે સર્વ વિષને પી ગયા; આ કારણને લીધે શિવજી કરુણામય છે. વળી વિષ્ણુ સર્વ જીવના શરીરનું પાલનપોષણ કરવાના હુકમમાં છે, માટે વિષ્ણુ પણ કરુણામય જાણવા. બ્રહ્મા સર્વ જીવોનાં શરીરોની વૃદ્ધિ કરવાના હુકમમાં છે માટે તેમને પણ કરુણામય જાણવા. (આ પ્રમાણે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, વગેરે

એક એક પ્રકારની કરુણાવાળા છે. તેઓ આથી વધારે બીજી કોઈ કરુણા કરી શકતા નથી.) આદ્યશકિત સર્વ જીવોના શરીરોને વિષે હેતપ્રીતિ વધારવાના હુકમમાં રહી છે, એટલાજ કારણ પૂરતી આ શકિત કરુણામય છે. હવે જે ચોવીસ અવતાર ધારણ કર્યા તે દુષ્ટને સંહારીને બાકીના સર્વ જીવો ઉપર કરુણા કરી છે. વળી આ દુષ્ટ લોકોમાં જે દુષ્ટપણું હતું તેનો પણ નાશ કરીને તેઓને પણ નિર્મળ કર્યા છે. આ કારણને લીધે સર્વ અવતાર પણ કરુણામય છે એમ જાણવું. વળી રામાનુજ, નેમાનુજ, માધવાચાર્ય અને વિષ્ણુસ્યામની આદ્ય લઇને જે જે આચાર્યો થયા, તેમણે અનેક જીવોને ચોરાસીના ખાતામાંથી છોડાવીને હરિ ભણી વાળ્યા, તે માટે તેમને પણ કરુણામય જાણવા. હવે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ, તે પણ સર્વ જીવને સુખદાયી છે; કારણ કે પૃથ્વી સર્વને ધારણ કરીને રહેલી હોઈ સર્વ ઔષધિ ઉપજાવે છે, પાણી સર્વ જીવને શાંતિ કરે છે, અગ્નિ પ્રકાશ કરીને સર્વને પરિપકવ કરે છે, વાયુ સ્પર્શ કરીને સર્વની અકળામણ મટાડે છે અને આકાશ સર્વને હરવાફરવા અવકાશ આપી રહેલું છે; આ કારણને લીધે આ પંચમહાભૂત પણ કરુણામય છે. વળી ચંદ્રસૂર્ય જે સર્વ લોકમાં પ્રકાશ કરી અંધકાર મટાડે છે તે પણ કરુણામય છે.

ઉપર પ્રમાણે દેવોમાં જે એકએક કરુણા છે તે કરુણા કરવાના હુકમ સર્વની આદ્ય રહેલા નિજકર્તાએ પોતે જ પોતાના સર્વ જીવઅંશ જે ઉત્પન્ન કર્યા છે તેમને સુખીયા કરવા માટે (પોતે નિજકર્તાએ જ કરુણા કરવાના હુકમ) તેમને આપ્યા છે, એટલા જ માટે સર્વ કરુણાના અધિપતિ તે મહદ્ કરુણામય નિજ કૈવલકર્તા જ જાણવા; અને બીજા અન્યદેવ જે કરુણામય કહ્યા તે તો કર્તાના આપેલા હુકમને લીધે કરુણામય છે. હવે **આ દેવોની જે જે કરુણા કહી તે ક્યાં સુધી પહોચે છે** અને તે કરુણાથી કોણ કોણ સુખ પામે છે? તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. પંચમહાભૂતની કરુણા તે પંચતત્ત્વના દેહ સુધી પહોંચે અને એ કરુણા વડે પંચભૂતનો દેહ સુખ પામે. બીજા અન્ય દેવની કરુણા તે ઇંદ્રિયો, અંતઃકરણ, પ્રાણ તથા સૂક્ષ્મદેહ સુધી પહોંચે અને તેજ સુખિયાં રહે. ત્રણ ગુણની કરુણાથી પિંડના ત્રણ ગુણજ સુખિયા રહે, શક્તિની કરુણા તે શરીરની શક્તિ સુધીજ પહોંચે છે. વળી અવતારાદિ આચાર્યોની કરુણા તે જીવનાં જપતપસાધન, સુધર્મ ચલાવવા સુધીજ પહોંચે છે. આ પ્રકારે આ સર્વની કરુણા તે સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ તથા ઈંદ્રિયો, અંતઃકરણ, જપતપસાધન અને શુભ કર્મ કરાવવા સુધીજ પહોંચે છે; પણ નિજકર્ત્તાનો જે અંશ તે કર્તાથી વિખુટો

પડેલો હોઈ તેને દૃશ્યમાન કરાવીને કર્તાને મેળવી આપે તે કરુણા તો કોઈ પરમપુરુષજ કરી શકે છે. આ કારણને લીધે સર્વ દેવ કરુણામય ખરા, પણ સાગર તો નહિ જ.

હવે નિજકર્તા મહદ્ કરુણામય હોઈ શુદ્ધ સંકલ્પના સંકલ્પી છે, પણ સાગર તો નહિ; કારણ કે સાગર નામ તે તો અનેક નદીઓના સમૂહને સમાવીને પુષ્ટિ પામ્યો હોય તેને લગાડાય છે. આમ ઘણી નદીઓના સમૂહનું જે ઘર તેને સાગર કહેવાય. કદાચ કોઈ પ્રશ્ન કરે અને કહે કે નદીઓ તો સમુદ્રથી જ છે છતાં આ નદીઓથી સમુદ્ર પુષ્ટિ પામ્યો છે એમ કેમ કહો છો? એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. આ સમુદ્ર પ્રિયવૃત રાજાએ કરેલા ત્યારે પ્રથમ તે જળ વગરના હતા તે જ્યારે મહાઅગ્નિ તપીને આકાશમાંથી અવનિ ઉપર મહાવૃષ્ટિ થઈ ત્યારે પ્રથમ પૃથ્વીને તૃપ્તિ પમાડીને ઊગરતું-બચેલું પાણી અનેક સરિતાઓ દ્વારા વહી જઇને સપ્ત-સાગર ભરાયા છે. આમ ઘણા દિવસે સપ્તસાગર ભરાઈ ને છલકાવા લાગ્યા ત્યારે પૃથ્વી બોળાવા (ડૂબવા) લાગી, ત્યારે નિયંતા ઈશ્વરે વડવાનલ અગ્નિ તેમાં મૂકયો; એથી કરી તે જે નવીન પાણી આવતું તેનું શોષણ કરી લઈ ને તેને સમધારણ રાખે છે. એથી કરી અવનિ જે રેલાતી હતી તે રેલાતી અટકી છે. એટલાજ માટે સાગર તે વૃષ્ટિથીજ ભરાઇને રહેલા છે, એથી પર્જન્ય (વરસાદ) થી

નદીઓના સમૂહનું ગ્રહણ કરીને પુષ્ટિ પામે છે; માટે તેને સાગર કહીએ છીએ. પણ નિજકર્તા તે કયા ઐશ્વર્યના સમૂહ મળવાથી થયા છે કે તેમને સાગર કહેવાય? વળી કોની કરુણાઓ મળીને નિજ કર્તા થયા છે કે તેને સાગર કહીએ! અર્થાત્ તેમાં કોઇ પણ કરુણા મળતી નથી અને મળે પણ નહિ. એ કારણને લીધે **નિજ કર્તાને સાગરની ઉપમા ઘટતી નથી**. વળી જેટલા નર તથા દેવ ઐશ્વર્યવાન છે તેમને પણ સાગરની ઉપમા ઘટતી નથી; કારણ કે આ સર્વ દેવની કરુણા તો એકદેશી છે અને એકએક અંગને લાગે છે. આ કારણને લીધે સર્વ દેવ કરુણામય ખરા પણ સાગર તો નથી જ.

હવે આ પ્રકારે નિજકર્તાને અને દેવને સાગરની ઉપમા ઘટતી નથી, ત્યારે **કરુણાસાગર એ નામ કોને સંભવે?** એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. સર્વ દેહનાં તત્ત્વો, ઇંદ્રિયો, અંતઃકરણ, ગુણ અને પ્રાણ તથા સ્થૂલ-સૂક્ષ્મની આદ્ય લઈ પરમકારણદેહ સુધીના પંચદેહ, નિજ-કર્ત્તાના હુકમી સર્વ દેવની કરુણાઓએ હૃષ્ટપુષ્ટ રહે છે. આમ હૃષ્ટપુષ્ટ રહેવાથી સર્વ દેહનાં તત્ત્વોની ચાસણી ઉત્પન્ન થાય છે. આ ચાસણી કર્તાના અંશને પહોંચે છે.

આમ **ચાસણી કર્તાના અંશને કેવી રીતે પહોંચે**

છે તે વિષે હવે કહું છું તે સાંભળો. પંચતત્ત્વની ચાસણી ઈંદ્રિયોને પહોંચે છે, અને ઈંદ્રિયોની ચાસણી મનને પહોંચે છે. આ મનની ચાસણી ગુણુને પહોંચે છે અને ગુણની ચાસણી પ્રકૃતિને પહોંચે છે. આ પ્રકૃતિની ચાસણી પુરુષને પહોંચે છે અને પુરુષની ચાસણી આત્માને પહોંચે છે. આ આત્માની ચાસણી પરમાત્માને પહોંચે છે અને પરમાત્માની ચાસણી નિજકર્તાના અંશને પહોંચે છે.

નિજકર્તાના **અંશ કર્તાથી ત્રણ પ્રકારે ઉત્પન્ન થયા છે તે વિષે** હવે કહું છું તે સાંભળો. એક સામાન્ય અંશ, બીજા વિશેષ અંશ અને ત્રીજા પરમવિશેષ અંશ, આ ત્રણ પ્રકારના અંશ છે. આ ત્રણ પૈકી સામાન્ય અંશ પોતપોતાના સ્વરૂપને જાણતા નથી તેમજ તેમાં ઐશ્વર્ય પરાક્રમ એટલે દૈવી વિભૂતિ પણ નથી. બીજા વિશેષ અંશ છે. સર્વ સૃષ્ટિનાં તત્ત્વોના જે કરુણામય દેવ છે તે વિશેષ અંશ હોઈ તે વિષે આગળ કહેલું છે. આ વિશેષ અંશને પોતાના આપનપુરૂપ નિજ સ્વરૂપને જાણવાની સ્વયં પોતાની જાણ નથી, પણ નિજકર્તાના પરમવિશેષ અંશ જે પરમ-ગુરુ છે તે મળે તો તેમને પોતાને સ્વરૂપે થતાં વાર લાગે નહિ; તે કેવી રીતે સમજાય તે વિષે સાંભળો. બ્રહ્મા વિશેષ અંશ હોઇ તેમને આદિનારાયણે ઉપદેશ કર્યો તે સમજતાં

વાર લાગી નહિ. આ આદિનારાયણને નિજકર્તાના પરમ-વિશેષ અંશ જાણવા. હવે ત્રીજા પ્રકારના અંશ તે પરમ-વિશેષ અંશ છે. આ પરમવિશેષ અંશ તે પરમગુરુ હોઈ તેમના ઉપદેશથી વિશેષ અંશને સ્વરૂપે થતાં વાર લાગતી નથી; પરંતુ સામાન્ય અંશને સ્વરૂપે કરતાં બહુ શ્રમ પડે છે. આ પ્રકારે સામાન્ય, વિશેષ અને પરમવિશેષ અંશ જાણવા. તેમાં સામાન્ય અંશમાં ઐશ્વર્યપણું નથી અને વિશેષ અંશને તો વિશ્વનું નિયંતાપણું રાખ્યાની (જગતને જતમત રાખવાની) ઐશ્વર્યતારૂપ દૈવી વિભૂતિ છે. આ ઐશ્વર્યતાને લીધે તે સર્વ તનુનાં તત્ત્વો ઉપર કરુણા કરીને તેને આનંદમય રાખે છે. આ સર્વ દેવોની કરુણાથી આનંદ પામેલાં તત્ત્વોની ચાસણી નિજકર્તાના અંશને પહોંચે છે. આમ આ ચાસણી દૃશ્યઅદૃશ્ય દેહવાળા ત્રણેય પ્રકારના અંશને પહોંચે છે. હવે સામાન્ય તથા વિશેષ આ બન્ને પ્રકારના અંશને પોતાના નિજ સ્વરૂપની સ્મૃતિ નથી, એથી કરી તેમને આ ચાસણીની જાણ પણ નથી. પરમવિશેષ અંશ જે પરમગુરુ તે તો સદા પોતાને સ્વરૂપેજ છે, જેથી સર્વ તત્ત્વોની અને સર્વ દેવોની ચાસણી જે હિરણ્યગર્ભ થઈ હોય છે તેને પરમવિશેષ અંશ પોતે પોતાની મેળે લે છે એટલે તે આવતી ચાસણીના રસને ઓળખે છે અને જાણે પણ છે અને આમ જાણીને તે લે

છે. એટલાજ માટે પરમવિશેષ અંશ જે પરમગુરુ તે સદાકાળ પરમવિશેષ અંશરૂપે જ છે અને સદાય અખંડાયમાન રહે છે. આમ તે અખંડ સ્વરૂપે રહે છે એથી કરીને તેમને અનેક દેવતાઓની કરુણાઓની અને તત્ત્વોની ચાસણી પોતાના સ્વરૂપમાં લીન પામ્યાની સ્મૃતિ રહે છે. હું નિજકર્તાનો પરમવિશેષ અંશ હોઈ જે હુંગરૂપ મારું સ્વરૂપ છે તે સ્વરૂપને વિષે સર્વ દેવની કરુણાઓની અને સર્વ તત્ત્વોની ચાસણી નિવેદન થાય છે એટલે કે મારા સ્વરૂપમાં અર્પણ થાય છે. આ પ્રમાણે અર્પણ થતી સર્વ દેવોની તથા તત્ત્વોની ચાસણીના સમૂહને ગ્રહણ કરનાર હું પોતે જ છું. આ પ્રમાણેની સ્મૃતિ પરમવિશેષ અંશને રહે છે. આ પ્રમાણે સર્વ દેવોની કરુણાઓની તથા તત્ત્વોની ચાસણીના સમૂહને સદા ગ્રહણ કરનાર નિજકર્તાના પરમવિશેષ અંશ હોઈ તેમને જ સાગર સંજ્ઞા સંભવે છે. આ પ્રમાણે સાગરરૂપ પોતે થઈને તે બીજા વિશેષ અંશ અને સામાન્ય અંશ, આ બન્ને પ્રકારના અંશો ઉપર પરમકરુણા કરીને તેમને નિર્મળ કરી તેમનાં સ્વરૂપ દર્શાવીને નિજકર્તાની સન્મુખ કરે છે. આ પ્રમાણે અસંખ્ય કાળથી જે નિજકર્તાથી ઊપજ્યા હતા તે કર્ત્તાનો વિયોગ ટાળવા આ અંશોને પદાર્થથી છોડાવી તેમના ઉપર કરુણા કરીને કર્ત્તાનો મેળાપ કરાવી આપે તે જ પરમવિશેષને પરમ

કરુણાવંત કહેવાય.

આ પરમવિશેષ **પરમગુરુને પરમ કરુણાવંત કેમ કહેવાય** તેનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું. સર્વ દેવની કરુણાઓ તો પદાર્થ સુધી જ પહોંચી શકે છે પણ અંશને પહોંચી શકે નહિ; પરંતુ પરમવિશેષ જે પરમગુરુ છે તેમની કરુણા તો અંશને પહોંચીને તેને સ્વસ્વરૂપે કરે છે. આમ સ્વસ્વરૂપે કરીને અંશને કર્ત્તાનો મેળાપ કરાવી આપે માટે પરમગુરુને પરમ કરુણામય જાણવા. હવે જે સાગરપણું પરમગુરુને સંભવે છે તે જ પ્રકારે પરમ કરુણાપણું પણ પરમગુરુને જ લાગે છે. એટલા જ માટે પરમ કરુણા અને સાગર, એ ઉભય મળીને જે કરુણાસાગર નામ થાય છે તે પરમગુરુનું જ છે.

નિજકર્તાને લગાડાતાં પંચવિશેષણનો નિર્ણય. અંગ–૨.

હવે નિજકર્તાના નામ વિષે કહું છું તે સાંભળો. નિજકર્તાનું નામ તે આદ્ય સકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કૈવલ છે. **આદ્ય** કહેતાં પ્રથમ આદ્યમાં પોતે એકલા જ હતા, બીજું કોઈ હતું નહિ. **સકર્તા** કહેતાં પોતે એકલા હતા તે પોતાના શુદ્ધ સંકલ્પે સર્વ જીવ તથા અંશને ઉત્પન્ન કર્યા. આમ ક્યાં સુધી ઉત્પન્ન કર્યું છે તે જુઓ. કીટ,

પતંગ, સ્થાવર, જંગમ, દેવ, દાનવ, માનવ, યક્ષ, કિન્નર, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, પુરુષ અને પ્રકૃતિની આદ્ય લઈ સર્વ જીવ–અંશોને ઉપજાવનાર નિજકર્તા પોતે જ છે. તે ઉપરાંત બીજા કોઈ કર્ત્તા નથી. એ કારણને લીધે તેમને સ્વકર્તા કહીએ છીએ.

હવે ત્રીજા **સ્વરાજ** નામ વિષે કહીએ છીએ. અનંત બ્રહ્માંડના ઈશના ઈશ પોતે જ છે અને તે સર્વ નિજકર્તાના પોતાના હુકમથી જ વર્તે છે, અને તે સર્વ નિજકર્તાના કરેલા પદાર્થમાં જ વર્તે છે પરંતુ તેમના કોઈનાથી નવો પદાર્થ બનાવી શકાય નહિ અને બને પણ નહિ. આ કારણને લીધે સર્વ લોક નિજકર્ત્તાના હુકમમાં રહીને જ વર્તે છે. આમ કર્તાના પોતાના કૃતમાં બીજા કોઈનો અમલ નથી. એથી જ નામ, રૂપ, ગુણની આદ્ય લઈ અનંત બ્રહ્માંડને વિષે નિજકર્તાનું પોતાનું જ રાજ્ય છે. આ રાજ્ય કોઈનું આપેલું નથી પણ તેમણે પોતે ઉત્પન્ન કરેલું હોઇ તે તેમનું પોતાનું જ સ્વરાજ છે. એટલા જ માટે તેમને સ્વરાજ કહીએ છીએ.

હવે **કરુણેશ** નામ વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. નિજકર્તાએ પોતાના સ્વકૃત સંકલ્પથી જગતના જીવઅંશો ઉત્પન્ન કરેલા તેમના ઉપર કરુણા કરીને તે સર્વને દેહ-

રૂપ મહેલ રચીને તેમાં વસાવ્યા છે. અંશોના આ દેહરૂપ મહેલોમાં ચૌદ ચૌદ રત્ન ભરેલાં હોઈ તેમાં તેમને વસાવ્યા છે. ખાલી મહેલમાં વસાવ્યા નથી. આ ચૌદ રત્ન કયાં કયાં છે તે વિષે કહું છું, તે સાંભળો. દશ ઇંદ્રિયો અને ચાર અંતઃકરણ, આ ચૌદ રત્ન તથા તે ઉપરાંત છ અવિગતચિંતક પારસ સહ પ્રકૃતિરૂપી ભૂમિકાને આધારે પંચભૂતના રચેલા મહેલમાં આ અષ્ટદ્વાદશ એટલે વીશ પ્રકારની સમૃદ્ધિ ભરીને આ મહેલ પોતાના અંશને વસવાટ કરવાને આપ્યા છે.

હવે **ખટ અવિગતચિંતક પારસ** કયા કયા છે તે વિષે કહું છું. ત્રણ ગુણ અને ત્રણ ગણ તે એક રજોગુણ, બીજો તમોગુણ, ત્રીજો સત્ત્વગુણ, ચોથો અહંકારગણ, પાંચમો અચંતગણ અને છઠ્ઠો સ્વાકાશગણ, આ છ ગુણગણને અવિગતચિંતક પારસ કહીએ છીએ. હવે આ છ ગુણગણને પારસ કેમ કહ્યા છે તે વિષે ખુલાસો કરું છું; અને તે દરેકની શું કિંમત છે તે કહું છું તે સાંભળો. કોઈ સજાતિ ચેતન પદાર્થની સાથે હેતપ્રેમની વાર્તા કરવી હોય તો ચૌદે ઇંદ્રિયોને રજોગુણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ કરે તો બધી ઇંદ્રિયો રજોગુણરૂપ થઈ [illegible], એથી કરીને તે હેતપ્રેમની વાતો થાય છે.

પતંગ, સ્થાવર, જંગમ, દેવ, દાનવ, માનવ, યક્ષ, કિન્નર, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, પુરુષ અને પ્રકૃતિની આદ્ય લઈ સર્વ જીવ–અંશોને ઉપજાવનાર નિજકર્તા પોતે જ છે. તે ઉપરાંત બીજા કોઈ કર્ત્તા નથી. એ કારણને લીધે તેમને સ્વકર્તા કહીએ છીએ.

હવે ત્રીજા **સ્વરાજ** નામ વિષે કહીએ છીએ. અનંત બ્રહ્માંડના ઈશના ઈશ પોતે જ છે અને તે સર્વ નિજકર્તાના પોતાના હુકમથી જ વર્તે છે, અને તે સર્વ નિજકર્તાના કરેલા પદાર્થમાં જ વર્તે છે પરંતુ તેમના કોઈનાથી નવો પદાર્થ બનાવી શકાય નહિ અને બને પણ નહિ. આ કારણને લીધે સર્વ લોક નિજકર્ત્તાના હુકમમાં રહીને જ વર્તે છે. આમ કર્તાના પોતાના કૃતમાં બીજા કોઈનો અમલ નથી. એથી જ નામ, રૂપ, ગુણની આદ્ય લઈ અનંત બ્રહ્માંડને વિષે નિજકર્તાનું પોતાનું જ રાજ્ય છે. આ રાજ્ય કોઈનું આપેલું નથી પણ તેમણે પોતે ઉત્પન્ન કરેલું હોઇ તે તેમનું પોતાનું જ સ્વરાજ છે. એટલા જ માટે તેમને સ્વરાજ કહીએ છીએ.

હવે **કરુણેશ** નામ વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. નિજકર્તાએ પોતાના સ્વકૃત સંકલ્પથી જગતના જીવઅંશો ઉત્પન્ન કરેલા તેમના ઉપર કરુણા કરીને તે સર્વને દેહ-

રૂપ મહેલ રચીને તેમાં વસાવ્યા છે. અંશોના આ દેહરૂપ મહેલોમાં ચૌદ ચૌદ રત્ન ભરેલાં હોઈ તેમાં તેમને વસાવ્યા છે. ખાલી મહેલમાં વસાવ્યા નથી. આ ચૌદ રત્ન કયાં કયાં છે તે વિષે કહું છું, તે સાંભળો. દશ ઇંદ્રિયો અને ચાર અંતઃકરણ, આ ચૌદ રત્ન તથા તે ઉપરાંત છ અવિગતચિંતક પારસ સહ પ્રકૃતિરૂપી ભૂમિકાને આધારે પંચભૂતના રચેલા મહેલમાં આ અષ્ટદ્વાદશ એટલે વીશ પ્રકારની સમૃદ્ધિ ભરીને આ મહેલ પોતાના અંશને વસવાટ કરવાને આપ્યા છે.

હવે **ખટ અવિગતચિંતક પારસ** કયા કયા છે તે વિષે કહું છું. ત્રણ ગુણ અને ત્રણ ગણ તે એક રજોગુણ, બીજો તમોગુણ, ત્રીજો સત્ત્વગુણ, ચોથો અહંકારગણ, પાંચમો અચંતગણ અને છઠ્ઠો સ્વાકાશગણ, આ છ ગુણગણને અવિગતચિંતક પારસ કહીએ છીએ. હવે આ છ ગુણગણને પારસ કેમ કહ્યા છે તે વિષે ખુલાસો કરું છું; અને તે દરેકની શું કિંમત છે તે કહું છું તે સાંભળો. કોઈ સજાતિ ચેતન પદાર્થની સાથે હેતપ્રેમની વાતો કરવી હોય તો ચૌદે ઇંદ્રિયોને રજોગુણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ કરે તો બધી ઇંદ્રિયો રજોગુણરૂપ થઈ જાય, એથી કરીને તે હેતપ્રેમની વાતો થાય છે.

જ્યાં સુધી આ પારસનો સ્પર્શ **રહે** ત્યાં સુધી હેતનો વેગ પહોંચે છે; અને આ પારસના સ્પર્શનો પટ ઊતરી જાય ત્યારે ઇંદ્રિયો ઈંદ્રિયોના મૂળ પદાર્થ સ્વરૂપે રહે છે. હવે ત્યારપછી કોઈ ચેતન પદાર્થની સાથે લડાઈ કે યુદ્ધ અથવા વિરોધ કરવો હોય તો આ ચાદે ઇંદ્રિયોને તમોગુણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ કરે તો ચોદે ઇંદ્રિયો તમોગુણરૂપ થઈ જાય, ત્યારે બધી ઇંદ્રિયો લડી શકે છે અને આ લડાઈનો વેગ પહોંચતા સુધી આ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ રહે છે; અને જ્યારે આ પટ ઊતરી જાય ત્યારે ઇંદ્રિયો પોતાના મૂળ પદાર્થ સ્વરૂપે રહે છે. હવે કોઈ શાન્ત સ્વભાવના પુરુષ સાથે સત્સંગ વા નમ્રતાપૂર્વક સ્તુતિ કરવી હોય તો સત્ત્વગુણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ કરવાથી ચોદે ઈંદ્રિયો શાન્તિવત્ થઇ જાય ત્યારે સત્સંગ, શાન્તિ અને સ્તુતિની વાર્તા થાય છે; અને જ્યારે આ પારસનો સ્પર્શ ઊતરી જાય ત્યારે ઇંદ્રિયો ઇંદ્રિયોના મૂળ સ્વરૂપે થઈ જાય છે. આ ત્રણ અવિગતચિંતક પારસ જે કહ્યા તેની સાથે, જ્યારે સજાતિ ચૈતન્ય પુરુષની સાથે કામ પડે ત્યારે ઇંદ્રિયોનો સ્પર્શ કરવો.

હવે જ્યારે વિજાતિ જડ પદાર્થોની સાથે કામ પડે

ત્યારે ત્રણ ગણરૂપ અવિગતચિંતક પારસનો સ્પર્શ ચૌદે ઇંદ્રિયોને કરવો. હવે આ સ્પર્શ કયા પ્રકારે કરવો તે કહું છું. કોઈ મશાગત, મજૂરી કે ખાનપાનની આધ લઈને રસ્તે ચાલવું હોય તો ચૌદે ઈંદ્રિયોને અહંકાર ગણ પારસનો સ્પર્શ કરે તો સર્વ ઇંદ્રિયોને વિષે અક્કડ-પણું આવે. આ અક્કડપણે કરીને ખાનપાન આદિ ધંધો થાય અને પંથે ચાલી શકાય. જ્યાંસુધી ધંધાપંથનો વેગ પહોંચે ત્યાંસુધી આ અહંકારગણ પારસનો પટ ઈંદ્રિયોને રહે છે અને વેગ શમતાં પારસનો પટ ઊતરી જાય ત્યારે પાછી ઈંદ્રિયો ઈંદ્રિયોને જ સ્વરૂપે રહે છે. હવે કોઈ સમયે ધંધારોજગાર વિના સજાતિ ઈંદ્રિયો ઇંદ્રિયો જ મળીને એકાંતરૂપી જડની સાથે સ્વકાશ (નિશ્ચિં-તપણે) રહેવું હોય તો સ્વાકાશગણ પારસનો સ્પર્શ કરે તો રહી શકાય. જ્યાંસુધી ઇંદ્રિયોના સ્વકાશનો વેગ પહોંચે ત્યાંસુધી સ્વાકાશગણ પારસનો પટ રહે છે અને વેગ મટયા પછી આ આવગતચિંતક પારસનો પટ ઊતરી જાય; ત્યારે ઇંદ્રિયો પોતાના મૂળ સ્વરૂપે (ક્રિયા રહિત પદાર્થરૂપે) રહે. હવે ઇંદ્રિયોને શાંતિસંકોચ થઈને જડ નિદ્રા સાથે ભડવું હોય તો અચંતગણ પારસનો સ્પર્શ કરે તો ઈંદ્રિયો અચંતરૂપવત્ થઈને નિદ્રા સાથે ભડી શકે છે. આ જડ નિદ્રાનો વેગ પહોંચતા સુધી તે પાર-

સનો સ્પર્શ રહે અને નિદ્રાના વેગની અવધિ આવે ત્યારે અચંતગણુ પારસનો પટ ઊતરી જાય અને ઈંદ્રિયો ઇંદ્રિયોને જ સ્વરૂપે રહે.

હવે આ ખટ પારસને અવિગત કેમ કહીએ છીએ તે વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. અવિગત કહેતાં તે નિષ્કામ પદાર્થ છે અને ચિંતક તે ચિંતવન કરતાં ઈંદ્રિયોના સ્વભાવ પલટાઈ જાય છે; અને પથ્થરનો પારસ તો પદાર્થોને અંગોઅંગ સ્પર્શ કરાવે ત્યારે જ ધાતુ પલટાય છે અને આ બેઠેલો પટ પાછો ઊતરે નહિ, એથી જ તેને ગતપારસ કહીએ છીએ; અને અવિગત પારસ તે પારસના પટે ગતિને પામેલા પદાર્થને પાછા અવગત કરી નાખે. આ પ્રકારે ચૌદે ઇંદ્રિયો કોઈ કાર્યને આચરે તો આ ખટ અવિગત પારસની એકતાએ કરીને આચરે; પણ અવિગતચિંતક પારસની એકતા વિના એકલી ઈંદ્રિયોએ તરણું પણ હાલી શકે નહિ. ઈંદ્રિયો જે જે કાર્ય કરે છે તે અંશની મતલબે કરે છે. અવિગતચિંતકને ઇચ્છા નથી પણ એ તો અંશની ઇચ્છાથી અંશ કરાવે છે. અવિગત પારસની એકતા રખાવીને અંશ અંશની મતલબ સાધે છે; એટલા જ માટે ઇંદ્રિયોનાં કર્મ અંશને ભુકતમાન કરવાં પડે છે.

આ પ્રમાણે **ઈંદ્રિયોનાં કર્મ અંશને ભુકતમાન કરવાં પડે છે** તે કયા પ્રકારે જણાય તે સાંભળો. કોઇ

પુરુષ શત્રુને ગોળી મારે છે તે અગ્નિની એકતા કરીને મારે છે. આ બંદુકની દારૂગોળીને અને અગ્નિને આમ કરવામાં કંઈ મતલબ નથી. એટલાજ માટે ગોળી માર્યાનું વેર પેલા મારનારનેજ ભોગવવું પડે છે. તેવી જ રીતે ઈંદ્રિયોનાં કર્મ અંશને જ ભુકતમાન કરવાં પડે છે.

હવે **કર્તાના અંશની બે વૃત્તિઓ** છે એક અંતરવૃત્તિ અને બીજી બાજવૃત્તિ. નેત્રે કરીને દેખાય તે બાજવૃત્તિ અને ધ્યાને કરીને દેખાય તે અંતરવૃત્તિ. આ બન્ને વૃત્તિઓ પૈકી બાજવૃત્તિ સાથે ખટ અવિગતચિંતક પારસની એકતા રહેલી છે. જુઓ, રજોગુણ ઊપજે છે તે બાજવૃત્તિએ જોવાથી ઉત્પન્ન થાય છે; તેમજ તમોગુણ ઉત્પન્ન થાય છે તે પણ સામા ચેતન પદાર્થને જોઈને જ થાય છે; તેવી જ રીતે સત્ત્વગુણ ઊપજે છે તે પણ જોઈને જ ઊપજે છે. અહંકારગણ ઊપજે છે તે પણ ધંધો રોજગાર, ચાલવું કે ખાનપાન જોઈને જ ઊપજે છે. સર્વ ઈંદ્રિયોને સ્વાકાશગણનું સ્વકાશપણું ઊપજે છે તે નિવૃત્તિ દેખીને જ ઊપજે છે અને અચંતગણનું અચંતપણું જે ઊપજે છે તે પણ ઘણીક કષ્ટી કે શ્રમ પહોંચે છે તે દેખીને જ ઊપજે છે. આમ છ ગુણગણરૂપ અવિગતચિંતક પારસની એકતા અંશની બાજવૃત્તિ સાથે છે.

હવે સર્વ જીવજંતુ તથા બ્રહ્માકીટપર્યંત પુરુષપ્રકૃતિ-સહ સર્વ અંશોની વૃત્તિઓની એકતા નિજ સકર્તા સતકૈ-વલની પ્રકાશબ્રહ્મવૃત્તિ જે વ્યાપક વિભૂતિ છે તેની સાથે છે. કર્તાની આ પ્રકાશબ્રહ્મવૃત્તિની એકતા તે કર્તાની અલૌકિક બાજવૃત્તિનાં દિવ્યચક્ષુને વિષે છે. એથી કરીને સર્વ અંશોનાં કર્મવિકર્મને સકર્તાપતિ તાદૃશ્ય જુએ છે. આ ન્યાયે અનંત બ્રહ્માંડના **સર્વ અંશોની ક્રિયાઓ કર્તાને અજાણી નથી.** જો કદાચ અંશોની આ ક્રિયા સકર્તા-પતિને અજાણી હોય તો અનંત બ્રહ્માંડના અંશોને ભરણ-પોષણ તથા કર્મવિકર્મનાં ફળ કેમ કરીને આપી શકે! વળી અંશોની આ ક્રિયા કર્તા જાણે નહિ તો જગત ઉત્પન્ન કરવાની શી મતલબ રહે! જુઓ, કુંભાર પાત્રોને ઘડે છે તે તેનાં નામ, રૂપ, ગુણ અને મૂલને જાણે નહિ તો તે ઘાટ શા માટે ઘડે? તેવીજ રીતે સર્વ જીવ રોજગાર ઉદ્યમ કરે છે તેને કર્તા ન જાણે તો તે શું કરવા કરે? અને કર્યાનો આનંદ પણ શો? શું તે વૃથા શ્રમ કરે! એટલાજ માટે આ પ્રકારે કર્તા કીડીમહુરનો પગ હાલે તે પણ જાણે છે. આમ કયા કારણે જાણતા હશે? જુઓ, ખટ અવિગતચિંતક પારસની એકતા વિના કીડીમહુરનો પગ હાલતો પણ નથી; અને જો આ છ પારસની એકતાએ હાલતો હોય તો તો આ પારસની એકતા સકર્તાપતિની

પ્રકાશબ્રહ્મવૃત્તિ સાથે છે અને પ્રકાશબ્રહ્મવૃત્તિની એકતા કર્ત્તાનાં બાજ દિવ્યચક્ષુને વિષે છે. એટલાજ માટે આ ન્યાયે અણુરેણુથી લઈ સર્વ કંઈ કર્તા જુએ છે. આ વિષે એક બીજું દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. ભરવાડ ગાય, ભેંસ અને બકરાં વગેરે રાખે છે અને રાજા લશ્કર રાખે છે અને ખેડુતલોક કરશણ (વાવેતર) કરે છે તથા શાહુકાર લોક વેપાર કરે છે. આ બધાય પોતપોતાની દૃષ્ટિ પહોંચી શકે અને સંભાળ રાખી શકે તેટલોજ સંગ્રહ કરે છે. સંભાળ ન રાખી શકાય તેવું વધુ પડતું કરતા નથી. તેવી જ રીતે સકર્તાપતિએ પણ પાલનપોષણ, ઉત્પત્તિ અને પ્રલય કરી શકે એટલાજ જીવ અનંત બ્રહ્માંડમાં ઉપજાવ્યા છે. આ બધાય જીવ પોતાના કરેલા છે એથી જ રજતજ તથા અણુની આદ્ય લઈ સર્વને કર્તા દેખે છે.

હવે આ પ્રકારે **સર્વને જોનાર કર્તા કેવા હશે ?** તે વિષે કહું છું. જુઓ, સકર્તાપતિ તો સર્વ શરીરે દગ (દ્રષ્ટા) રૂપજ છે. જેમ કોઈ મહાપ્રકાશક મણિ હોય તેને કોઈ બાજુ પૂઠ હોય નહિ અને એથી તે દશે દિશામાં પ્રકાશ કરે છે; તેવી જ રીતે સકર્તાપતિનું સ્વરૂપ પણ દગરૂપ જ છે. તે આગળ, પાછળ, ડાબે, જમણે, ઊંચે, નીચે, સર્વત્ર સર્વ જુએ છે. આમ જોવાપણું જે છે તે કર્તાનાં અલૌકિક બાજવૃત્તિનાં દિવ્યચક્ષુએ જુએ છે. જુઓ, લૌકિક

ચક્ષુએ તો એકદેશી દેખાય છે અને અલૌકિક દિવ્ય ચક્ષુએ તો સર્વત્ર દેખાય છે. એ કારણને લીધે કર્તા બાજ અલૌકિક ચક્ષુ વડે જુએ છે એમ કહ્યું છે.

હવે કર્તાનાં બાજ અલૌકિક ચક્ષુ જે છે તે સર્વ અંશનાં ઉત્તમ મધ્યમ કર્મ જોવા માટેનાં છે અને કર્તાની બીજી અલૌકિક અંતરવૃત્તિ છે તે વૃત્તિના સંકલ્પે સર્વ અંશોને ઉત્પન્ન કર્યા છે. આ અંશોને અને કર્તાને એકત્વપણું નથી, પણ અંશોનાં ઉત્તમ મધ્યમ કર્મ જોવાને કર્તાની અલૌકિક બાજદૃષ્ટિની એકતા છે. આમ **કર્તાની બાજદષ્ટિ સાથે એકતા છે પણ કર્તાના શરીર સાથે અંશોને એકતા નથી**. આમ શરીર સાથે એકતા નથી તે શાથી સમજાય? જુઓ, કોઈ પુરુષને પુત્ર થાય છે. તે પુરુષ તો સારો બુદ્ધિમાન છે પણ તેનો પુત્ર તો કુબુદ્ધિવાળો પણ નીપજે છે. હવે જુઓ, આ પુત્ર તે પિતાની અંતરવૃત્તિના સંકલ્પનો અંશ છે. આમ છે પણ આ પિતાપુત્રને એકતા નથી પરંતુ પુત્રનાં કૃત્ય જોવાને પિતાની બાહ્યદૃષ્ટિની એકતા છે. આ એકતાએ કરીને પિતા પુત્રને શિક્ષા દે છે. આમ પિતાપુત્રના શરીરની એકતા નથી તે કેમ સમજાય? જુઓ, જો એકતા હોય તો પિતાને નથી ગમતું તે પુત્ર કરી શકે છે તે કેમ કરી શકે? માટે એકતા નથી.

હવે પિતાની એકતા વિષે કહું છું. જુઓ, પિતાની એકતા તો તેના હાથપગ આદિ સર્વ ઇંદ્રિયો સાથે છે. જુઓ, પિતાને નથી ગમતું તે હાથપગ આદિ તેની ઇંદ્રિયો પણ કરતી નથી; કારણ કે આ ઇંદ્રિયોની એકતા પિતા સાથે છે જેથી તે કરતી નથી. પુત્ર તો પિતાને નથી ગમતું છતાં તે કરે છે, કારણકે પુત્રની પિતા સાથે અંગત એકતા નથી; એથી જ તે કરે છે. આ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવા બીજું દૃષ્ટાંત કહું છું. જુઓ, સૂર્યકાંત એટલે એક કાલ્પનિક મણિ, જેના ઉપર સૂર્યનાં કિરણ પડતાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. આ અગ્નિરૂપ અંશ તે સૂર્યની અંતરદૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ અંતરદૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થયો તે સમજાય કેવી રીતે ? જુઓ, સૂર્યની જે અંતરદૃષ્ટિ તે સૂર્યકાંત ઉપર મસુરની દાળ જેટલું પ્રતિબિંબ પડે ત્યારે અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે તે સૂર્યની અંતરદૃષ્ટિ જાણવી અને આ અગ્નિ તે સૂર્યની અંતરદૃષ્ટિનો અંશ છે. હવે જુઓ, આ અગ્નિને અને સૂર્યને એકતા નથી. સૂર્યની બાજદૃષ્ટિ તે સૂર્યનો વ્યાપક પ્રકાશ હોઇ તે પ્રકાશની એકતા આ અગ્નિ સાથે છે, પણ સૂર્યના તનની અને અગ્નિના તનની એકતા નથી; કારણકે સૂર્યબિંબ અખંડ રહે છે તેવી રીતે અગ્નિનું સ્વરૂપ અખંડ રહેતું નથી, માટે એકતા નથી. જુઓ, સૂર્યની એકતા સૂર્યનાં કિરણો સાથે છે જેથી આ કિરણો

અગ્નિની માફક બુઝાઈ જતાં નથી. આમ સૂર્યની એકતાને લીધે કિરણો બુઝાતાં નથી. આ સૂર્યદૃષ્ટાંતના ન્યાયે **કર્તાને અને અંશને એકતા નથી.** જો એકતા છે એમ માનીએ તો કર્તાને સર્વજ્ઞપણું છે તેવીજ રીતે અંશને પણ સર્વજ્ઞપણું હોવું જોઈએ. વળી એકતા છે એમ માનીએ તો આપણને જે અજ્ઞાન છે તે કર્તાને પણ હોય એમ જાણવું. વળી એકતા હોય એમ માનીએ તો જીવનાં કર્મ જીવને ભોગવવાં પડે નહિ. કદાચ તમે કહેશો કે કર્મ કોણ ભોગવે છે ? આમ જો કહો તો જપ, તપ, સાધન, યોગની ક્રિયાઓ તથા ખટદર્શન અને ગુરુશિષ્યની આધ લઇ વેદ અને પુરાણ આ બધાંય જૂઠાં પડે. કદાચ આ બધાંય જૂઠાં પડે તો પડે પણ કર્તાને ત્યાં અન્યાય કહેવાય. એટલાજ માટે કર્તાને અન્યાયી કહીએ તેના કરતાં કર્તાને અને અંશને એકતા છે એમ કહેવું મિથ્યા ઠરાવીએ તે વધારે ઉત્તમ છે. આમ એકતાને મિથ્યા ઠરાવતાં જપ, તપ, સાધન, યોગ, ધ્યાન, ખટદર્શન, અને ગુરુશિષ્યની ઉપાસના આદિ સર્વે સાચું રહે અને કર્તા પણ ન્યાયવંત ઠરે. આ ન્યાયે કર્તાને ન્યાયવંત રાખવા હોય તો કહેવું પડશે કે કર્તાને અને જીવને એકતા નથી. વળી કર્તા સાથે જીવની એકતા હોય તો જીવ અનેક પ્રકારનાં કુકર્મ કરે છે

ત્યારે તેવો ભાવ કર્તાને નથી અને કદાચ કર્તાને એવો ભાવ હોય તો જીવ કુકર્મી રહે શાનો ? વળી જીવ કુકર્મી ન હોય તો કર્મનો ભોકતા પણ ન હોય, પરંતુ જીવનાં કરેલાં કર્મ જીવ જ ભોગવે છે એવું સર્વત્ર દેખાય છે. આ ન્યાયે સર્વથા કહું છું કે અંશની એકતા કર્તા સાથે નથી અને એથી જ જીવનાં કરેલાં કર્મ જીવ ભોગવે છે. હવે આવા અનંત બ્રહ્માંડના સ્થાવરજંગમ જીવના **કર્તા અરૂપ હશે કે સ્વરૂપ** હશે ? તે વિષે કહું છું. જુઓ, કર્તા રૂપઅરૂપ વિનાના છે. આમ રૂપઅરૂપ વિનાના હોય તે કેવી રીતે ઓળખાય ! જુઓ, આપણે આપણા સ્વપ્નને વિષે કંઈ તીર્થ વ્રત કે દેશ પરદેશ જઈએ છીએ. જો આ દેખાયા પ્રમાણે પદાર્થરૂપે મૂર્તિમાન હોઈએ અને સર્વ ઇંદ્રિયો સહિત મૂર્તિમાન દેખાઈએ છીએ, તો ઘરની અંદર બારણું દઈને સૂતા હતા તે જો સ્વરૂપવાન હોત તો ઘરમાંથી કેવી રીતે નીકળાય ? વળી કોઈ વ્યાઘ્ર, ચોર, વાટપાડુની આઘ લઈ ઘા કરે છે એવું સ્વપ્નમાં દેખાય છે અને આપણે રૂપવાળા હોઈએ તો તે ઘા લાગવો જોઈએ પણ તેમ બનતું નથી; માટે રૂપ કહેવાય નહિ. વળી જો અરૂપ કહીએ તો સ્વપ્નમાં પ્રત્યક્ષ મૂર્તિમાન દેખાઈએ છીએ તે કેમ દેખાય ? આ પ્રકારે કર્તા પણ રૂપઅરૂપ વિનાના મૂર્ત્તિમાન છે.

હવે આ પ્રમાણે **કર્તા રૂપ અરૂપથી રહિત છે ત્યારે**

તે જગતનો ઉદય કેવી રીતે કરી શકતા હશે ? અને પંચભૂત, ગુણુ, ઈંદ્રિયો, અંતઃકરણુ, એ રૂપવાળાં ક્યાંથ લાવીને અને કેમ કરીને રચતા હશે ? તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસે કરું છું તે સાંભળો. જેમ આપણું પોતાનું ચૈતન્ય સ્વરૂપ જે રૂપઅરૂપથી રહિત છે તે નિંદ્રાકાળે સ્વપ્નાવસ્થામાં સંકલ્પે કરીને અનેક લાવ લશ્કર (સરંજામ સાથેનું મોટું લશ્કર) હાથી, ઘોડા વગેરેને ઉપજાવે છે તે પોતે રૂપઅરૂપ વિનાનો હોવા છતાં ઊત્પન્ન કરે છે, ખરૂંને આ ન્યાયે સકર્તાપતિ અરૂપસ્વરૂપ વિનાના છે છતાં સર્વને ઉપજાવે છે. આ કર્તાના બનાવેલા ઘાટમાત્ર વિલાઈ જાય ત્યારે તેમાં રહેલો અંશ ઉગરે છે, તે પ્રમાણે આપણુ સ્વપ્નના સંકલ્પના ઘાટ જાગ્રતઅવસ્થા થતાં વિલય પામી જાય છે; ત્યારે તે ઘાટોમાં રહેલા અંશોનું શું થયું હશે ? તે વિષે સાંભળો.

આપણા સ્વપ્નના ઘાટ જે છે તે આપણા સંકલ્પથી જ થયા છે. તેને વિષે જે અંશ છે તે અંશ આપણી અંશવૃત્તિના જ છે. આપણી અંશવૃત્તિ તે અલ્પજ્ઞ છે અને તેનાથી જે અંશ ઉત્પન્ન થાય છે તે પણુ અલ્પજ્ઞ જ છે. વળી આ સ્વપ્નના જે ઘાટ રચાય છે તે પણ અલ્પજ્ઞ જ છે. જયારે સ્વપ્ન દૂર થઈ જાગ્રતઅવસ્થા સ્ફુરે છે ત્યારે સ્વપ્નના ઘાટ વિલય પામી જાય છે, ત્યારે

આપણી અલ્પજ્ઞ અંશવૃત્તિના જે અંશ છે તે આપ
અલ્પજ્ઞ વૃત્તિમાં લીન પામે છે. આમ લીન પામે છે
કેવી રીતે સમજાય ? જુઓ, સ્વપ્નના વેગની અવ
આવતાં તેમાં સ્ફુરેલા ઘાટની પણ અવધિ આવે છે. આ
અવધિ આવતાં તે ઘાટ લીન પામે છે, ત્યારે આપણ
અંશવૃત્તિના જે અંશ છે તે આપણે વિષે જ લીન પા
છે. તે કયા પ્રકારે લીન પામે છે અને કોની સાથે અ
પણામાં આવે છે તે વિષે કહું છું. સ્વપ્નના ઘાટના અં
તે ઘાટ વિલય પામતાં અંશવૃત્તિમાં મળે છે અને
વૃત્તિ આપણે વિષે આવે છે. **તે ઘાટોના અ
શોને પોતામાં હિરણ્યગર્ભ કરીને તે વૃત્તિ
આપણે વિષે આવે છે.** આ વૃત્તિમાં સર્વ ઘાટોન
**અંશ હિરણ્યગર્ભ રૂપ થઈને રહે છે.પછી તે જ
ગ્રતઅવસ્થા સ્ફુરતાં વૃત્તિમાં એકતા રાખી
રહેલા હોવાથી તે અંશો વૃત્તિની સાથે આપણે
વિષે આવે છે.** જે ઘાટના જે અંશ છે તે ઘાટના
અંશ તથા સ્મૃતિ તે ઘાટની તે વૃત્તિમાં રહેલી છે જે
તે અંશ તે વૃત્તિના કહેવાય છે. એટલા માટે સ્વપ્નના
ઘાટ વિલય પામતાં તે ઘાટના અંશ વૃત્તિ સાથે આપ
વિષે આવ્યા છે એમ જાણવું.

હવે જે સમયે સ્વપ્નાવસ્થા ચાલે છે તે સમ

સ્વપ્નના ઘાટોમાંના અંશ તે વૃત્તિથી ન્યારા છે તે કેવી રીતે સમજાય ? જુઓ, આ ઘાટ વિલય પામતાં એ ઘાટમાંના અંશો વૃત્તિમાં પાછા આવ્યા તે જો ન્યારા હોય તો આવે? તે વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. કહો, **વૃત્તિ તે શું છે અને ઘાટોના અંશ તે શું છે?** આ વિષય સ્પષ્ટ કરું છું તે સાંભળો. હવે વૃત્તિના રૂપ વિષે કહું છું. નિજ-કર્તાના આપણુ અંશમાં મળીને પોતાના રચેલા ઘાટોને દેખે છે તે વૃત્તિનું રૂપ છે એમ જાણવું; અને ઘાટોના અંશ તે વૃત્તિથી ભિન્ન પડીને પેલા ઘાટોને હલણચલણ કરાવે છે. આ પ્રકારે વૃત્તિથી વૃત્તિના અંશ ભિન્ન જાણવા. એટલા માટે ઘાટ વિલાતાં વૃત્તિના અંશ તે વૃત્તિમાં જ સમાય છે. એજ પ્રકારે સકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કૈવલે પણ પોતાની અંશવૃત્તિને સંકલ્પે અનંત બ્રહ્માંડની આદ્ય લઈને ચરાચર વિશ્વ ઉત્પન્ન કર્યું છે.

હવે જેમ આપણી અંશવૃત્તિના સંકલ્પના ઘાટ વિલાઈ જાય ત્યારે તે ઘાટોમાં અંશવૃત્તિના જે અંશ હતા તે પાછા અંશવૃત્તિમાં મળીને આપણા આપનપુરૂપ નિજકર્તાના અંશ-માં મળે છે, તે પ્રકારે સકર્તા સ્વરાજ **કરુણેશ કૈવલના સંકલ્પથી રચાયેલા ઘાટોમાં અંશવૃત્તિના જે અંશ આવેલા તે પાછા નિજકર્તાને વિષે કયા પ્રકારે સમાય?** હવે તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. આપણી અંશ-

વૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ સમતાં ઘાટ વિલય પામે છે ત્યારે તે ઘાટોના અંશ અંશવૃત્તિમાં મળીને આપણે વિષે આવે છે; તેજ પ્રકારે નિજકર્તાની અંશવૃત્તિના સંકલ્પે અનંત અંશ અને અનંત ઘાટ ઊપજે છે તે જ્યાંસુધી નિજકર્તાના અંશવૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ પહોંચે ત્યાંસુધી સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ અને પરમકારણદેહ અને કર્તાના અંશ કર્તાથી ભિન્ન રહે છે અને સર્વ અંશ પોતાનાં કરેલાં કર્મ ભુક્તમાન કર્યા જ જાય છે. જે ઉત્તમ કર્મ કરે તે ઉત્તમ ભોગવે અને મધ્યમ કર્મ કરે તે મધ્યમ ભુકતમાન કરે.

હવે **નિજકર્તાની અંશવૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ ક્યાંસુધી પહોંચે છે અને અંશ અંશનાં કર્મ ક્યાંસુધી ભુકતમાન કરે છે**? આ વિષે સ્પષ્ટ કહું છું તે સાંભળો. બસોને ઈઠયાશી યુગે એક મનુ થાય. એવા મનુ ચાદ થાય ત્યારે વિરંચીનો એક દિવસ થાય. એવા સહસ્ત્ર વિરંચી થાય ત્યારે વિષ્ણુની ઘટિકા થાય. એવા હજાર વિષ્ણુ ચાલી જાય ત્યારે શિવની એક રંચ કહેવાય. એવા શિવ હજાર ચાલી જાય ત્યારે ઈશ્વરની એક નિમિષ કહેવાય. એવા હજાર ઈશ્વિર ચાલી જાય ત્યારે શકિત શણગાર સજી રહે. એવી હજાર શકિત ચાલી જાય ત્યારે એક કલ્પ થાય. એવા હજાર કલ્પ ચાલી જાય ત્યારે નિરંજનની એક નિમિષ કહેવાય. આ નિમિષ પ્રમાણે

નિરંજન સો વર્ષ આયુષ્ય ભોગવીને લીન પામે, ત્યારે નિજકર્તાની અંશવૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ લીન પામે; અને ત્યારે સર્વ અંશના પરમકારણદેહ પણ લીન પામે. ત્યારપછી તે સર્વ અંશ કર્તાની અંશવૃત્તિમાં મળી જઈને અંશવૃત્તિને સંગે નિજ કૈવલકર્તાને વિષે લીન પામીને એક અખંડાકાર, અદ્વૈત કૈવલરૂપ જ થઇ રહે.

હવે આ પ્રમાણે સાંભળીને કોઈ પ્રતિવાદી જ્ઞાતા એમ કહે કે કોઈ પાપી ને અણપાપી, ધર્મી ને અધર્મી, ભજની અને અભજની, એ સર્વનો એકજ સમયે કર્તાને વિષે મેળાપ થાય, તો ભજનસ્મરણ અને સુકૃતદુષ્કૃતના ફળનો અધિક અધિકાર શું રહ્યો? એ વિષે કહું છું તે સાંભળો. સર્વ અંશના પરમકારણદેહનું આયુષ્ય કલ્પના અંતકાળ સુધી હોઇ આ આયુષ્ય પહોંચતા સુધી સર્વ અંશ પોતપોતાનાં સુકૃતદુષ્કૃત ભોગવીને નિર્મળ થઈ રહે છે; અને નિજકર્તાની અંશવૃત્તિ અને ક્રિયાવૃત્તિના સંકલ્પના વેગનો અંત પણ ત્યારે જ આવી રહે છે.

હવે અંશના **પંચદેહમાં કયા કયા દેહ સુધી કયાં કયાં સુકૃતદુષ્કૃત થાય** તે ભુકતમાન કરવાં પડે છે? તે વિષે કહું છું. જુઓ, પ્રથમ સ્થૂલદેહથી તો પ્રકટ ક્રિયાવાળાં સુકૃતદુષ્કૃત થાય; સૂક્ષ્મદેહે તો મનવાંછિત સુકૃતદુષ્કૃત થાય છે; કારણદેહથી અહંકાર ધરેલાં સુકૃતદુ-

ષ્કૃત થાય છે અને મહાકારણદેહથી તો સુવૃત્તિ કે કુવૃત્તિરે સુકૃતદુષ્કૃત થાય છે. આ સુકૃતદુષ્કૃતનાં ફળ આ ચા દેહ પહોંચતા સુધી ભુકતમાન કરવાનાં છે.

હવે ત્યારપછી પરમકારણદેહ તે સુકૃતદુષ્કૃત રહિત નિરાલંબ, નિર્લેપ, કર્તાના અંશને લપટાઈને અંશવત અંશના આભુષણરૂપ રહે છે. હવે આ **અંશ પરમકારણદેહ સહ કઈ ભૂમિકાને વિષે** પરમકારણદેહ પહોંચતા સુધી કર્તાથી ભિન્ન રહે છે? તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. નિરંજનરૂપ નૂરભૂમિકા પરમ અમૃતથી ભરેલી હોઈ તેને વિષે કર્તાના સર્વ અંશ પરમકારણદેહસહ રહીને અસંખ્ય કલ્પ સુધી પરમ આનંદસુખ લેયા કરે છે. આ પરમ આનંદ તે પરમ અવિગત અમૃતના ભોજનની તૃપ્તિવત્ સદાકાળ રહેવાય તે છે. આ અસંખ્ય પરમસુખનો સ્વાદ તે પરમકારણદેહે કરીને તે ભૂમિકામાં જઈએ ત્યારે જાણી શકાય. તેનો મહિમા આ બાજુ અહીં મલિન દેહને વિષે મલિન વાણીએ શું કહી શકાય! જુઓ, તે ભૂમિકાને વિષે જશો ત્યારે જ તમે જાણશો. આ પરમકારણદેહનું આવું સુખ કયાંસુધી માણીને નિજકર્તાને વિષે જવાય? હવે તે કહું છું તે સાંભળો. જયાંસુધી નિરંજનનું આયુષ્ય રહે ત્યાંસુધી તે સુખને સર્વ અંશો ભોગવે છે અને ત્યારપછી કર્તાની અંશવૃત્તિની સાથે સર્વે અંશ નિજકર્તાને

વિષે જઇ મળે છે. આ પ્રકારે પણ કર્તામાં સર્વ અંશ સાથે જ મળે છે.

આમ **સર્વ અંશ કર્તામાં સાથે જ મળે, ત્યારે ભજનસ્મરણ અને સુકૃતનું શું અધિક ફળ રહ્યું?** તે વિષે કહું છું. જુઓ, ભજનસ્મરણનું ફળ તે ચાર પ્રકારના દેહની આદ્ય લઈ પરમકારણદેહ સુધી નર્યું એકલું સુખ જ ભુક્તમાન કર્યા કરવાનું છે; અને દુષ્કૃતનું ફળ તે સ્થૂલસૂક્ષ્મની આદ્ય લઈને મહાકારણદેહ સુધી નર્યું એકલું દુઃખ જ ભુક્તમાન કર્યા કરવાનું છે. માત્ર એકલા પરમકારણદેહને વિષે જ સરખું સુખ ભોગવવાનું છે. આ પ્રમાણે સુકૃતદુષ્કૃતથી મળતાં ફળનો ફરક દેખાડયો. એટલા જ માટે સર્વ અંશોએ સારાં જ કર્મ આચરવાં, કારણ કે પોતાનાં કર્મ પોતાને જ ભુક્તમાન કરવાનાં છે; માટે સારાં સારાં કર્મ કરવાં. જુઓ, સર્વ પ્રાણીને સારું સુખ ભુક્તમાન કરવાનું ભાવે છે પણ નરસા ઉપર કોઈને ભાવ થતો નથી. એટલા માટે સર્વ સારાં કર્મ કરો કે જેથી સારું જ સુખ ભોગવો. આ પ્રમાણે કરવાથી જ્યાંસુધી નિજકર્તાથી ભિન્ન રહેશો ત્યાંસુધી સુખનું સુખ જ ભોગવવાનું મળશે. આ પ્રમાણે જ્યાંસુધી ચાર પ્રકારના દેહ રહે ત્યાંસુધી પણ સુખ ભોગવ્યા કરો અને પરમકારણ શરીરે તો નિરંજનરૂપ નૂરભૂમિકાને વિષે તો ઘણાક કાળ

સુખનો સમૂહ ભોગવવાનો છે જ. ત્યારપછી નિજકર્તાના પરમધામને પામશો, ત્યારે ત્યાં તો અગણિત પરમસુખની અવધિ જ છે. તે સુખનું વાણીએ કરીને વર્ણન કરી શકાય નહિ એવું ત્યાં સુખ છે.

આ પ્રમાણે નિજકર્તાના ઘરની રૂઢી તો છે જ, પણ કર્તાને અને કર્તાની મતલબને કોઈ જાણતું નથી. તેનું કારણ આ પ્રમાણે છે. જુઓ, જે લોકો સગુણના ઉપાસક છે તે લોકો નિજકર્તાના કરેલા ઈશ્વરને જાણે છે; પણ આ ઈશ્વરો વિષે ખરાપણાનો મૂલતોલ કરી જાણતા નથી. હવે બીજા જે નિર્ગુણને જાણનારા છે તેઓ કહે છે કે બ્રહ્મ અકર્તા છે, માટે તે પણ નિજકર્તાને જાણતા નથી; કારણ કે કર્તાના કૃતની જ તેમને કિંમત નથી તો પછી નિજકર્તાને શું જાણી શકાય? જુઓ, કર્તાનું કૃત તે ચોરાસીલક્ષ પ્રકારના ઘાટ રચ્યા છે. આ દરેકે દરેક ઘાટને કલ્પ પર્યંતનું આયુષ્ય પોખીને રચેલા છે.

આ ઘાટ કલ્પપર્યંતની મુદતવાળા કયા પ્રકારે રચ્યા છે તે કહું છું. પ્રથમ આ સૂક્ષ્મદેહથી હજારગણું કારણદેહનું આયુષ્ય છે. આ કારણદેહથી હજારગણું મહાકારણદેહનું આયુષ્ય છે, અને મહાકારણદેહથી હજારગણું પરમકારણદેહનું આયુષ્ય છે. આ કહી બતાવેલા ચાર પ્રકારના દેહનાં આયુષ્ય આ પ્રમાણે છે. પણ આ

ચાર દેહનાં આયુષ્ય નિજસકર્તાની ક્રિયાવૃત્તિ અને અંશ-
વૃત્તિના સંકલ્પનો વેગ પહોંચતા સુધી રહે છે. પાંચમો
સ્થૂલદેહ તે સૂક્ષ્મદેહથી પરમકારણદેહ સુધીના આ ચારે-
દેહના આભુષણરૂપ હોઈ અંશને ભાડુતી મકાનરૂપ રહે-
ાનો છે. તે દેહ પદાર્થરૂપ સુકૃતદુષ્કૃતનાં ફળ ભુક્તમાન
રવા માટે છે. આમ છે છતાં તેનું આયુષ્ય અલ્પ હોઈ
મુદતી પ્રમાણ વિનાનું છે. જુઓ, ભાડુતના મકાનરૂપ
મેઢીની માફક આ આપણું શરીર પણ વિલક્ષણ (અદ્ભુત)
છે. આ ભાડુતી મકાન જયારે મૂકીને જઈએ ત્યારે જવાય.
આ મકાન ક્યારે મૂકીને જઈશું એનું પ્રમાણ કહી શકાય
નહિ. જુઓ, કોઈ મુકાવે તો મૂકીને જવાય અગર આપો-
આપ મૂકીને જવું હોય તો પણ જવાય. આ પ્રકારે સ્થૂલ-
દેહનું આયુષ્ય પણ એકસરખા પ્રમાણવાળું નથી. એ કાર-
ણને લીધે સ્થૂલદેહ અપ્રમાણ હોઈ ભાડુતી મકાન
સરખો જ છે.

હવે સ્થૂલ સિવાયના બીજા ચાર દેહ તો કર્તાએ
જામય, ઘણા આયુષ્યના રચીને પોતાના અંશોને એ
દેહોમાં પ્રવેશ કરાવ્યો છે. જેમ કોઈ ધનવંત મનુષ્ય
પોતાના પુત્રને હવેલી તૈયાર કરીને આપે છે; તે હવેલી
પણ પાંચદશ પેઢી સુધી પહોંચે છે. જુઓ, અલ્પઆયુ-
ષ્યના પુત્રને રહેવા સારુ આટલા લાંબા આયુષ્યની હવેલી

કરીને પુત્રને તેમાં વસાવે છે, તોપછી નિજ સકર્તા સર્જનહાર તો અનંત શક્તિમાન હોઈ અનંત બ્રહ્માંડોને રચનારા છે તેમણે પોતાના અંશોને શું અલ્પ આયુષ્યવાળા શરીરરૂપ મહેલ રચીને વસાવ્યા છે ? વળી જે અનંત શક્તિમાન અને અનંત ઐશ્વર્યવાન કર્તા છે તે પોતાના અંશોને પોતાથી ભિન્ન કરીને કઈ મતલબ માટે અલ્પ આયુષ્યવાળા દેહ કરીને વસાવે ? આમ આવા અલ્પ આયુષ્યવાળા દેહ ભોગવવા માટે પોતાના અંશોને ભિન્ન પાડયા નથી પરંતુ આ દેહ તો અસંખ્ય કાળ સુધી પહોંચે એવા આયુષ્યવાળા કરીને જ તેમાં અંશોને વસાવ્યા છે. આ પ્રકારે અમર, અજર, અવ્યક્ત વિભૂતિના દેહ રચીને તેમાં પોતાના અંશોને પ્રવેશ કરાવ્યો છે. આ પ્રમાણે આ જ પ્રકારના દેહોની આ સર્વ રચના છે.

હવે જુઓ, દેહની રચના તથા આયુષ્ય ઉપર કહ્યા પ્રમાણે છે, પરંતુ **બ્રહ્મજ્ઞાનીઓએ તો પોતાનો અલ્પ આયુષ્યનો સ્થૂલદેહ વિલય પામતાં મોક્ષ માન્યો છે**, અને તેઓ આ ચરાચર વિશ્વને તો ભ્રાન્તિવત્ ગણે છે. તે કોની માફક માને છે તે વિષે દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કોઈ ચક્રવર્તી રાજા કોઈ દિવસે કોટચવધિ ફોજ અને હાથીઘોડા શણગારીને પોતાની રૈયતને દેખાડવા સારુ સવારી કાઢીને મેદાન ભૂમિકામાં જઈને ખેલ કરાવી

પોતાનું ઐશ્વર્ય દેખાડે છે. આ મેદાન નજીક એક પર્વત હતો, તેની ઉપર તે સમયે બે પુરુષ હતા. તેમાંના એક પુરુષે બીજા પુરુષને પૂછ્યું, "હે ભાઈ, આ નીચેના મેદાનમાં આ બધું શું દેખાય છે?" ત્યારે પેલા પુરુષે ઉત્તર આપ્યો કે "ભાઈ, એ તો ઝાંઝવાં બળે છે. આ તને મૃગતૃષ્ણાનું જળ ભાસે છે; પણ તે સાચું નથી." જુઓ, આ કહે છે તે સાચું માનીએ તો એ કહેનાર પણ મૃગતૃષ્ણાના જળરૂપ છે એમ જાણવું. જ્યારે આ પ્રમાણે કહેનારા મૃગતૃષ્ણાનું પાણી ઠરે તો આ જોનારા અને જોવાનું દૃશ્ય બન્ને મિથ્યા ઠરે. આમ જોનાર અને દૃશ્ય, બન્ને મિથ્યા હોય તો મિથ્યામિથ્યાને શું ભાસે? એ જ પ્રકારે જેવરી (દોરી) અને છીપને વિષે સર્પ અને રજત (રૂપું) ભાસે છે તે પણ મિથ્યા છે એમ ઠરે, તો તેના જોનારા પણ મિથ્યા ઠરે. એટલા જ માટે મિથ્યા હોય તે મિથ્યાને શું જુએ? વળી આ જેવરી બીજી જેવરીને તે સર્પ છે એવું કેમ કરીને જોઈ શકશે? અને આ છીપ પેલી છીપમાં રજત કેમ જોઇ શકશે? કદાચ કહેશો કે એ તો બધું સાક્ષીને દેખાય છે. જો આમ કહો તો તમારા કહ્યા પ્રમાણે તથા માનવા પ્રમાણે સાક્ષી એક જ છે. આ એકજ સાક્ષીને પોતે જે કંઈ કર્યું નથી એવું દૃશ્ય ભાસ્યું તે મિથ્યા ભાસમાન થયું તો આ પ્રમાણે મિથ્યા જોનાર

સાક્ષી અજ્ઞાની ઠરે. આમ સાક્ષી અજ્ઞાની ઠરે ત્યારે આ અજ્ઞાની સાક્ષીને બોધ કરીને તેનું મિથ્યા ભાષણ મટાડનાર બીજો કોણ છે? આ કારણને લીધે આ પ્રકારે જોતાં તો તમારું બોલવું જ મિથ્યા છે. જુઓ, નિજકર્તા તો સત્ય છે અને તેમનું કરેલું કૃત પણ તે જ્યાંસુધી રહેશે ત્યાંસુધી સાચું જ છે. આ બધું કૃત તેનો અવધિકાળ આવતાં કર્તામાં લીન પામે તોપણ સત્ય જ છે. જુઓ, જે સત્ય છે તે સત્ય-માં સમાય છે અને હમણાં પણ તે સત્ય જ છે. માત્ર સ્થૂલદેહ વિલય પામે તેથી તેને અસત્ય કહો છો? એટલા જ માટે તમને નિજકર્તાની અને કર્તાના કૃતની જાણ જ નથી.

આ તમારી (બ્રહ્મજ્ઞાનીઓની) સમજ કોના જેવી છે તે જુઓ. એક સમયે એક શેખસલ્લી ઓલિયા હતા. તેમણે એક જોશીને પૂછ્યું કે મારું મૃત્યુ ક્યારે થશે! ત્યારે તે જોશીએ હાસ્ય કર્યું અને કહ્યું કે જા, ભૂખે પેટે કાચા સૂતરનો તાંતણો બાંધીને આ ઉપવાસી પેટ તૃપ્ત થતા સુધી રાબડી પીજે. આમ રાબડી પીતાં પીતાં એ સૂતરનો તાર તૂટી જાય ત્યારે તારું મૃત્યુ જાણજે. આ પ્રમાણે જોશીનાં વચન સાંભળીને તે શેખસલ્લીએ તે પ્રકારે કર્યું ત્યારે તેના પેટ ઉપરનો તાર રાબડી પીતાં પેટ ફૂલ-વાથી તૂટી ગયો; એટલે પોતાનું મૃત્યુ માનીને તે જમીન ઉપર ગબડી પડયો. હવે જુઓ, આમ તાર તૂટતાં શું તે

મરી ગયો છે? અને પાછો નહિ ઊઠે? આ પ્રમાણે સ્થૂલ-દેહ પણ કાચા સૂતરના તાંતણા સમાન છે. આ તાંતણાની માફક રહેલો સ્થૂલદેહ વિખરાઈ જાય ત્યારે તમો પંચ-ભૂતના પંચભાગ પંચમહાભૂતમાં મેળવીને અને છઠ્ઠા ચૈતન્યને ચૈતન્ય સાથે મેળવી એકતા કરીને મોક્ષ માનો છો, તો પછી તમારી ગતિ પણ પેલા શેખસલ્લી કરતાં વધારે હોય એમ ક્યાં દેખાય છે? તમો કર્તાના અકળિત કૃતની ગતિને પણ જાણતા નથી, એથી કરી તમારું જ્ઞાન મુદ્દા રહિત હોઈ શુષ્ક છે. આ તમારું શુષ્ક જ્ઞાન સાંભળતાં સર્વ જીવ કર્મથી બહિર્મુખ થઈ જાય. આમ થતાં ભજન-સ્મરણ અને ગુરુગોવિંદ ઉપરથી પણ આસ્થા ઊખડી જાય; અને કર્તાના સ્વરૂપને પણ પામે નહિ. વળી ઉત્તમ કર્મ કરવાનો અભાવ થાય અને મધ્યમ કર્મ તો શરીરને વિષે થયાં જ જાય છે, એથી કરીને જીવ નીચ યોનિને પામતા જાય. ઊંચ કર્મને અભાવે ઊંચું કેમ થવાય? એટલા જ માટે તમારું જ્ઞાન તો કર્તાથી વિમુખ કરાવનારું છે. વળી ઉત્તમ કર્મનો અભાવ કરાવી એક સ્થૂલદેહ છૂટે મોક્ષ મનાવો છો પણ આમ સ્થૂલદેહ છૂટે મોક્ષ થાય નહિ.

કદાચ કહેશો કે અમો સૂક્ષ્મદેહથી લઈ પરમકારણદેહ સુધીના સર્વ દેહને જ્ઞાન વડે એકદમ નાશ કરીને મોક્ષ પામીએ છીએ. આ પ્રમાણે જો કહેતા હોય તો કહો, કયા

જ્ઞાન વડે કરીને નાશ પમાડો છો ? પ્રથમ સ્થૂલદેહ અવધિ આવતાં નાશ પામે છે. તે પ્રમાણે સૂક્ષ્મદેહનો તમે કયા જ્ઞાને અને કઈ અવધિએ નાશ કરો છો ? ત્યારપછી કારણ-દેહનો કયા જ્ઞાને કરીને નાશ કરો છો ? અને તે ઉપરાંત મહાકારણદેહનો કયા જ્ઞાને કરીને નાશ કરો છો ? વળી કર્તાના અંશનો અંગીકૃત જે છેલ્લો પરમકારણદેહ છે તેને કયા જ્ઞાને કરીને નાશ પમાડો છો ? હવે આ પ્રકારે જે જે દેહનો જે જે જ્ઞાનથી નાશ થાય તે તે જ્ઞાન કરી દેખાડો. જુઓ, જે સ્થૂલદેહ છે તે તો અવધિકાળે નાશ પામે છે તે સૌ કોઈ જાણે છે; પણ સૂક્ષ્મદેહ તો પંચમાત્રા અને ચતુષ્ટય અંતઃકરણનો છે. કહો, કયા પ્રકારે પંચ-માત્રાનો નાશ કરો છો ? તેમજ કયા પ્રકારે ચતુષ્ટય અંતઃ-કરણનો નાશ કરો છો ? વળી કારણદેહ જે છે તે આપણો દેહ તો જે વિભૂતિના ત્રણ ગુણ ઉપજાવ્યા છે તે જ વિભૂતિનો છે અને એ દેહનાં તત્ત્વ પણ ત્રણ છે; રજો, તમો અને સાત્ત્વિક. કહો, કયા જ્ઞાને રજોગુણનો નાશ કરશો ? તથા કયા જ્ઞાને તમોગુણનો નાશ કરશો ? અને કયા જ્ઞાને સત્ત્વગુણનો નાશ કરશો ? હવે ચોથો મહાકારણદેહ છે તે આપણો દેહ, જે વિભૂતિની પ્રકૃતિ છે તે જ વિભૂતિનો છે. આ દેહ પણ પ્રકૃતિરૂપ એક માત્રિકાનો જ હોઈ તે સમ્યક્ (યોગ્ય, બરાબર) ભાવે અંશની સત્તા પ્રાપ્ત કરીને સર્વ

તત્ત્વ, ઈંદ્રિયો અને અંતઃકરણને ચલાયમાન કરે છે. આવો ત્રણ પ્રકારના દેહના કારણભૂત જે મહાકારણદેહ છે તેને કયા પ્રકારે કરીને નાશ કરો છો ? હવે આપણો પાંચમો દેહ પરમકારણદેહ છે. જે વિભૂતિના નિરંજન પુરુષ છે તે જ વિભૂતિનો આપણો આ દેહ છે. હવે આવા અચિંત્ય, અવિગત દેહને તમે કયા પ્રકારે અને કયા જ્ઞાને કરીને ભાગી શકશો ? જુઓ, શિવશનકાદિકની આદ્ય લઈ સમાધિવાળા યોગીઓ સમાધિએ કરીને આ પરમકારણદેહને પ્રણવનો સ્પર્શ કરાવીને પાછા સ્થૂલદેહમાં આવે છે તો આ સ્થૂલદેહ પણ પરમકારણનો પટ પામવાથી ઘણા કાળ સુધી પહોંચે છે. આટલો તો આ પરમકારણદેહના સ્પર્શનો પ્રતાપ છે, તોપછી તમે નિજ પરમકારણદેહને કેમ કરીને ભાગી શકશો ? અરે ! ભાગશો તે કયાંથી ! તમોને તો તે દેહની ગતિ પણ નથી. જો એ દેહની ગતિ હોય તો ભાગવાની વાત પણ કરો નહિ.

કલ્પપર્યંતના આયુષ્યવાળા નિજકર્તાના કરેલા જે **દિવ્ય મહાકારણ અને પરમકારણદેહ છે તે અમૂલા દેહની તમને શા માટે ગતિ નથી ?** જુઓ, તમે નિજકર્તાને જ જાણતા નથી તો પછી તેમના કરેલા કૃતને કેમ કરીને જાણો ? એટલા જ માટે તમે અકળ વિભૂતિના ચતુર્દેહને જાણતા નથી જેથી તમે એ દેહના અજાણ્યા

હોઈ તેમને ભોગવાની વાત કરો છો. વળી કર્તાની મતલબનો ઊંડો વિચાર પણ તમે જાણતા નથી. અરે! જે જ્ઞાને ભાગત્યાગ કરી મુક્તપણું માનો છો તે તો નિજકર્ત્તાના અંશની સત્તાએ અંતઃકરણનો ધર્મ છે. સૂક્ષ્મદેહનો નાશ કરતાં તો આ અંતઃકરણનો નાશ થાય અને અંતઃકરણનો નાશ થતાં તો સુષુપ્તિ થાય, ત્યારે ત્યાં તમારું ભાગત્યાગ કરવાની લક્ષણાનું શું જ્ઞાન પહોંચે એમ છે કે જેથી કરીને ત્રણ પ્રકારના દેહને નાશ કરશો? એટલા જ માટે તમે આ દેહની અંતરરચનાની ગતિને જાણતા નથી.

વળી તમે કહેશો કે અંતઃકરણ નાશ થતાં સુષુપ્તિ થાય છે તે સમયે કોઈ પણ દેહની સ્મૃતિ રહેતી નથી; એ જ ન્યાયે અને એ જ પ્રકારે સર્વ દેહની નાસ્તિ છે એમ જાણીને મોક્ષ માનીશું. જો આ પ્રમાણે તમે કહેતા હોય તો સાંભળો. જે સુષુપ્તિ થાય છે તે તો કર્તાના અંશને પદાર્થના દૃષ્ટિપણાની તૃપ્તિને લીધે શાન્ત ગતિ થાય છે તે છે. આ શાન્ત ગતિની તૃપ્તિનો અંત આવતાં પાછું અંશની સ્વકાશ દૃષ્ટિએ જાગ્રત થવાય તો સર્વે દેહ પાછા તેમના તેમજ છેઃ એટલા જ માટે **સુષુપ્તિઅવસ્થામાં કોઈ પણ દેહનો પરિણામે નાશ નથી.** જુઓ, આ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા એક દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. એક પુરુષ હવેલીની બારીએ બેઠો છે તે પ્રસંગે કોઈ રાજાની લાખો ફોજ જતી હતી, તે

જોઈને આ બારીએ બેઠેલા પુરુષે પોતાની આંખો બંધ કરી દીધી. આમ આંખો બંધ કરીને જોવા લાગ્યો ત્યારે ફોજ દેખાઇ નહિ અને પોતાનું ભુવન તેમજ પોતાનું શરીર પણ દીઠું નહિ. આમ આંખો બંધ કરીને તેણે કંઈ દીઠું નહિ એથી શું રાજાની ફોજ, તેનું શરીર અને ભુવન નાશ પામ્યાં છે ? ના, આંખ ખોલીને જુએ તો સર્વ તેમનું તેમ દેખાય. એજ પ્રકારે નિજકર્તાના અંશની દૃષ્ટિ અંતઃકરણ ઉપર શાન્તિરૂપે અભાવ ધરે ત્યારે લોહચુંબકના ન્યાયે અંતઃકરણ જડતા પામે છે. આમ અંતઃકરણ જડતા પામતાં સુષુપ્તિ થાય છે. પછી પાછી અંશની દૃષ્ટિ અંતઃકરણ ઉપર ભાવ ધરે તો સર્વ અંતઃકરણ ચેતન થાય અને જાગ્રત-અવસ્થા સ્ફુરે, ત્યારે એકેય વસ્તુનો નાશ થયેલો હોતો નથી જેથી સર્વ છે તેમની તેમ દેખાય છે.

હજી પણ તમે એવું કહેશો કે કર્તાના અંશની દૃષ્ટિને અભાવે અંતઃકરણ જડતા પામે છે તો એ ન્યાયે અને એ પ્રકારે અમે **સર્વ દેહ ઉપર અભાવ ધરીશું ત્યારે સર્વ દેહ જડવત્ નાસ્તિ જેવાજ છેને**? આ પ્રમાણે જો તમે કહેતા હોય તો **કર્તાના અંશને તો એકપણ દેહ અળખામણો જ નથી**. જુઓ, એ વિષયને સ્પષ્ટ કરું છું. જુઓ, કોઈ એક શાહુકાર પોતાના પુત્રને પંચ-માળની હવેલી કરીને તેમાં વસાવે છે તો તે પુત્રને હવેલીના

આ પાંચ માળ પૈકી એકેય માળ શું અળખામણો લાગે છે? ના, નથી લાગતો. આ પ્રકારે કર્તાએ કરેલી પંચદેહ-રૂપ હવેલી કર્તાના અંશને પણ અળખામણી નથી. આમ અળખામણી નથી એવું શાથી સમજાય? જુઓ, છેલ્લો સ્થૂલદેહ છે તે તુચ્છ છે પરંતુ મોટામોટા પરમહંસની આદ્ય લઈને કોઈને પણ તે અળખામણો લાગતો નથી (અને હજી સુધી તે અળખામણો લાગ્યો હોય એમ જણાતું નથી); અને જો કદાચ અળખામણો લાગતો હોય તો શિવશનકાદિક અને નવ યોગીની આદ્ય લઈને મોટા મોટા પરમહંસો પણ શરીરને હૃષ્ટપુષ્ટ કરીને ઘણાક કાળ શા માટે રાખી રહે? વળી આ સ્થૂલદેહ કરતાં તો પેલા ચાર દેહ ઘણા ઉમદા છે તે અળખામણા કેમ કરીને લાગે?

આમ છે છતાં વળી કહેશો કે અમે તો જ્ઞાન પામીને આ બધા દેહ અળખામણા કરી દઈશું. જો એમ કહેશો તો શિવશનકાદિકનો લાંબા કાળ સુધી જીવવાનો જે મત છે તે મતનો અભાવ ઠરશે. અરે! **તમારા અભાવે અને તમારા જ્ઞાને એ દેહ ભાગે એવા તો નથી જ.** કારણકે તમે તો પદાર્થના અલ્પજ્ઞ છો એટલે બીજા અનેક પદાર્થ હોઈ તે **સર્વ પદાર્થોની ગતિ જાણતા નથી.** શા માટે નથી જાણતા તે જુઓ. પોતાના અંગીકૃત પદાર્થોને જાણતા નથી તો શરીરરૂપ અંગથી અલગ રહેલા

પરપદાર્થોને શું જાણો ? હવે અંગીકૃત એટલે શું તે જુઓ. પ્રથમ સ્થૂલદેહને વિષે કોઈ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે તેને પણ તમે જાણી શકતા નથી. વળી તમારી ભાગત્યાગ કરવાની લક્ષણાના જ્ઞાને અને અભાવે સ્થૂલદેહનો વ્યાધિ મટી શકતો નથી; તો હવે કહો, સ્થૂલદેહની ગતિ પણ તમારા હાથમાં નથીને ? વળી સ્થૂલદેહનાથી સૂક્ષ્મદેહ તો હજારગણો આયુષ્યવાળો હોઈ વજ્રમય છે તો કહો, આવા વજ્રમય દેહમાં તમારું શું ચાલી શકશે ? અને વળી તે સૂક્ષ્મદેહ કરતાં તો કારણદેહ હજારગણો વજ્રમય અને આયુષ્યવાળો છે, ત્યાં તમારા અભાવનું અને તમારા જ્ઞાનનું શું ચાલે એમ છે કે તે દેહને તમે નાશ કરી શકશો ? વળી ત્યારપછી આ કારણદેહ કરતાં મહાકારણદેહ તો હજારગણો વજ્રમય અને આયુષ્યવાળો હોઈ ત્યાં તો તમારી ગતિ પણ નથી, તો પછી તે દેહને તમે શું ભાગી શકશો ? વળી આ મહાકારણદેહ કરતાં છેલ્લો પરમકારણદેહ તો હજારગણો વજ્રમય અને આયુષ્યવાળો હોઈ કર્ત્તાના અંશની નિકટમાં રહ્યો છે. આ દેહની તો આદિનારાયણ મળતા પહેલાં બ્રહ્માદિકને પણ ગમ હતી નહિ, તો પછી તમને તેની ગમ ક્યાંથી હોય ? આ પ્રકારે અને આ ન્યાયે તમને તો પંચદેહનું અલ્પજ્ઞપણું છે. નિજકર્તાને તો અનંત બ્રહ્માંડનું અને અંશ સહ સર્વ તત્ત્વનું સર્વજ્ઞપણું છે; તે સર્વજ્ઞ

કર્તાના કરેલા પંચદેહને તમે અલ્પજ્ઞ હોઇ તમારા અલ્પ જ્ઞાને કરી કેવી રીતે ભાગી શકશો? એથી જ કહેવું પ છે કે તમે કર્તાને જાણતા નથી, અને કર્તાની મહાન િ ભૂતિના કૃતને પણ જાણતા નથી.

હવે આ પ્રકારે અમોએ કર્તા અને કર્તાના કૃત વિશેષપણાનો ન્યાય દેખાડયો. એ પ્રકારે જોતાં તો તમા બોલવું અને જે પ્રકારે જ્ઞાનથી મોક્ષ માનો છો તે સ મિથ્યાજ છે. મિથ્યા હોવાનું કારણ એ છે કે નિજકર્તા મતલબના મુદ્દાનો ન્યાય તમારા જ્ઞાનમાં અને તમાર મોક્ષ માન્યામાં ન આવ્યો. એથી જ કહું છું કે **તમારે બોધ અને તમારું જ્ઞાન તે કર્તાના અંશોને કર્તાથ વિમુખ કરવાવાળું છે.** જુઓ, તમારા વિતંડાવાદવાળ જ્ઞાનને સાંભળીને ગુરુ, સંત અને શુભ કર્મો ઉપરથી અ તરમાં અભાવ થઈ જાય છે અને દેહનાં અશુભ કર્મો તે થયાં જ જાય છે. એનું કારણ એ છે કે આવું વિતંડાવ દવાળું જ્ઞાન સાંભળીને લોકો કહે છે કે આપણે કયાં મર અને અવતરવું છે? આમ મરવાઅવતરવાનું ન હો આપણે કયાં પામવું છે કે ઉત્તમ કર્મ કરીએ? આ જાણીને લોકો ઉત્તમ કર્મનો ત્યાગ કરે છે. એથી જ ઉત્તમ કર્મને અભાવે અને દેહરૂપ શરીરથી થતાં મધ્યમ કર્મન ફળે નીચ યોનિ પ્રાપ્ત થાય છે. આમ નીચ યોનિ પ્રાપ્

થવાથી બુદ્ધિનો નાશ થતો જાય છે; અને બુદ્ધિનો જેમ જેમ નાશ થતો જાય છે તેમ તેમ કર્તાથી વિયોગ વધતો જાય છે. આ પ્રકારે તમારું જ્ઞાન તો જીવનાં અકલ્યાણ કરવાવાળું જ છે.

હવે જો **તમારે જીવનાં કલ્યાણ જ કરવાં હોય તો** ગુરુ, સંત, શુભ કર્મ અને કર્તાની ઉપાસના સંયુક્ત જ્ઞાન હોય તે કરવું. વિતંડાવાદી જ્ઞાને તો ઘણાક જીવ અધોગતિએ જાય અને કર્તાના કરવાપણાની મહત્તાને પણ જાણે નહિ અને અહો! કર્તાએ આપણે સારુ શી રચના કરી છે! એમ કહે પણ નહિ. વળી કર્તાનાં દિવ્ય કૃત જોઈને કર્તાને મોટા કરી જાણતા નથી અને પોતે અલ્પજ્ઞ છે છતાં 'અહં બ્રહ્માસ્મિ' કહે છે. જુઓ, આમ કહેનારને કર્તાના કૃતની જાણ પણ નથી તો પછી કર્તાની બરાબર થઈને કેમ બોલતા હશે! અરે! ઓ અલ્પજ્ઞ! એવું બોલતાં તને શરમ કેમ આવતી નથી? અરે! આમ બોલવાથી અગાધ ગુનો થાય છે! આ અગાધ ગુનાની બક્ષિસી (માફી) મેળવવી હોય તો કર્તા સંબંધી જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિની આરાધના કરો.

પ્રથમ જ્ઞાને કરીને પંચદેહને વિષે આપનુંઆપ જે છે તે આપનપુ જાણવું અને કર્તાના કૃતસહ કર્તાને જાણવા. વૈરાગ્ય ધારણ કરવો એટલે પદાર્થો ઉપરથી વૃત્તિ ખેંચી

લઈને એક નિજકર્તાને વિષેજ રાખવી; અને ભક્તિ કરવી એટલે કર્તાનું ભજન, સ્મરણ અને ઉપાસના રાખવી. હવે **જ્ઞાનનું રૂપ** તે આપનુંઆપ અને કર્તાના કૃતસહ કર્તાને જાણવા તે છે. **વૈરાગ્યનું રૂપ** તે સકલ પદાર્થોમાંથી દૃષ્ટિ વછોડીને નિજકર્તાને વિષે રાખવી, અને પદાર્થોને વિષે તો દેહરખા ધર્મ જેટલી જ રાખવી અને અતિવિશેષ વૃત્તિને નિજકર્તામાં જ રાખવી. એ પ્રકારે **ભક્તિનું રૂપ** તે ભજન, સ્મરણ અને ઉપાસના છે.

હવે **કયા પ્રકારે ભજનસ્મરણ અને કયા પ્રકારે ઉપાસના કરીએ?** તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. ઉપાસના તે નિજકર્તાના કૃતની મહત્તા જોઈને અંતરને વિષે અથાહપણું માનીને ગદગદ કંઠે થઈ જવું. હવે અથાહપણું તે શું તે વિષે સાંભળો. સ્થાવરજંગમની આદ્ય લઇને ચોરાસી લક્ષ પ્રકારનાં બીજ રચીને અકેકા બીજને વિષે કલ્પ કલ્પ પર્યંત નીકળ્યા જાય એટલા સંચ એકએકને વિષે પોખીને કર્તારે લાગલી એકદમ સૃષ્ટિ કરી છે જેથી ફરી કોઈને કરવી પડે નહિ. આ પ્રકારે કર્તાના અંશ સિવાયના નર્યા બીબાંના ઘાટજ રચેલા છે. પરંતુ ત્યારપછી તે બીબાંને વિષે પોતાના અંશને પ્રેરક કર્યા એટલે તે બીબાંમાંથી અનંત અનંત નીકળ્યાં જાય છે. તે કેવી રીતે નીકળ્યાં જાય છે તે સાંભળો. જુઓ, કોઇ કોઠારને વિષે

અનેક રકમ ભરી હોય તોપણ તે રકમ આપોઆપ નીકળે નહિ; પણ તેને વિષે કોઈ આદમી પેસીને તે રકમોને બહાર કાઢે ત્યારે તે નીકળે છે. એજ પ્રકારે સર્વના બીજરૂપ મઠને વિષે કર્તાએ ઘણાંક બીબાં ભરી રાખ્યાં છે, પણ કર્તાના અંશરૂપ આદમી તે બીજને વિષે પ્રવેશ કરે તોજ અનેક ઘાટ નીકળ્યા જાય. આમ જે પ્રકારે નવા નવા ઘાટ પ્રસવ થતા જાય તે પ્રકારે કર્તાના અંશ પણ પોતાનાં સુકૃતદુષ્કૃત પ્રમાણે તેમાં પ્રવેશ કરતા જાય. એ પ્રકારનો અનુભવ જોતાં કર્તા વિના બીજા અન્ય દેવનું શું કરેલું છે? આ પ્રકારે આ ન્યાયે કર્તા અદ્વૈત છે.

હવે જુઓ, આ નિજકર્તા સિવાય બીજા કોઈ કર્તા નથી. એ જ સ્વકર્તાના સર્વ પદાર્થ કરેલા હોઈ તે વિસ્તાર પામ્યા જાય છે. એ પ્રકારે અસંખ્ય વિભૂતિના રચનાર સ્વકર્તા એક જ છે. તેમની વિભૂતિના ડહાપણનું અથાહપણું જોઈને તેમની સ્તુતિ કરવી. અહો ! હે સ્વકર્તા ! તમારો કોઈ પણ પાર પામી શકે નહિ, તો મારી અલ્પજ્ઞ મતિએ (બુદ્ધિએ) તમોને શું જાણી શકું ! આ પ્રકારની તારીફને યોગ્ય કર્તાને જાણીને તેમનું અહોરાત્રિ ચિંતવન કરવું. આમ ચિંતવન કરવું એ જ **પતિને ચંદન** ચઢાવ્યા બરાબર છે એમ જાણવું. ત્યારપછી તે કર્તાનું સર્વાંગે ધ્યાન કરવું તે **પંચાંગ ધૂપ** છે એમ જાણવું. આમ

પંચાંગ ધૂપ અર્પણ કર્યા પછી કર્તાને વિષે અનંત આરતપણે રહેવું તે જ **આરતરૂપ આરતી** છે એમ જાણવું. આમ આરતપણે રહેવારૂપ આરતી કર્યા પછી કર્તાનાં જે જે કૃત છે તે કૃતનાં વિશેષણ (નામ, રૂપ અને ગુણવાળાં હોય તે) જોઈને, અહો ! ધન્ય છે ! તમારા ડહાપણ, વિવેક અને ચતુરાઈનું અથાહપણું જે છે તેને હું શું કહી શકું ! આમ **અનંત ઉપમાઓરૂપ અભિષેક કર્તાને આરોપણ કરવો તેજ કર્તાને અનુપમ આભૂષણ** પહેરાવ્યાં છે એમ જાણવું. હવે કર્તાને વિષે કર્તાના અનંતપણાના અનુભવનું જે જ્ઞાન છે તે જ્ઞાનનો ઉચ્ચાર કરીને સ્તવન, સ્તુતિ કે પ્રાર્થના કરીએ તે કર્તાને અંગીકૃત અલંકાર હોઈ એ જ **પતિને ઘરેણું** ચઢાવ્યું એમ જાણવું.

હવે આ **કર્તાના અનંતપણાના અનુભવનો ઉચ્ચાર કયા પ્રકારે થાય** અને કેવી રીતે સમજાય ? જુઓ, આ વિષે કર્તાના કરેલા જડ પદાર્થનું દૃષ્ટાંત આપીને ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. આ જડ પદાર્થ તે પારસ હોઈ એ પારસના દ્રવ્યના અંતનું જેવું વર્ણન, તથા ચિંતામણિના ચિંતવનના અંતનું જેવું વર્ણન, તેમજ સ્થાવર–જંગમ સર્વના બીજબિંદુના પ્રભાવપણાના અંતનું જેવું વર્ણન, તેજ પ્રકારે કર્તાના અનંતપણાના અનુભવનું વર્ણન જાણવું. (જુઓ, આ જે દૃષ્ટાંત આપ્યાં તે દૃષ્ટાંતમાં

દર્શાવેલા પદાર્થની કિંમત અનંત હોઈ તેના અંતનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી. પારસથી જે દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થઈ શકે તેનો અંત ક્યાંથી લાવી શકાય! તેવીજ રીતે ચિંતામણિના ચિંતવનથી ઉત્પન્ન થતા દ્રવ્યનો અંત ક્યાંથી લાવી શકાય! તેમજ સ્થાવરજંગમના બીજબિંદુના પ્રભાવને અંત પણ ક્યાંથી લાવી શકાય? આમ આ દૃષ્ટાંતમાં દર્શાવેલા પદાર્થની વિભૂતિ અનંત હોઈ તેનો અંત લાવી શકાય તેમ નથી તો પછી તેના અંતનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે? અર્થાત્ વર્ણન કરી શકાય નહિ. તેવીજ રીતે કર્તાના અનંતપણાની અથાહ વિભૂતિના અનુભવનું વર્ણન થઇ શકે તેમ નથી.) આ ચારે દૃષ્ટાંત તો કર્તાના કરેલ અલ્પજ્ઞ પદાર્થોનાં હોઈ તે દરેક એકદેશી છે અને તે કર્તાના અંશથી જ સ્પુરે છે. આમ જો કર્તાના અંશથી સ્ફુરે નહિ તો તે દરેક દ્રવ્યરૂપ રકમ જડની જડ જ પડી રહે. જુઓ કર્તા તો ચૈતન્ય હોઇ તેમનું ઐશ્વર્ય સર્વદેશી છે.

હવે **આવા જડ પદાર્થ તે કર્તાએ શા માટે કર્યા હશે?** એનો ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. એવા પદાર્થ જોઈને પોતાના અંશોની આંખ ઊઘડે (અહો! મારા પતિ આવા છે! એમ પતિને જાણવા આંખ ઊઘડે), અને મોજ પણ માણી શકે. જુઓ, આમ મોજ કરવાનું તો સર્વ કોઈ જાણે છે પણ આંખ ખોલવાનું જે કહ્યું તે

શું હશે અને તે કેમ બની શકે? તે વિષે સાંભળો. જુઓ, અંશોને આંખ ઉઘાડવાની તો એ છે કે કર્તાના કરેલા પદાર્થોની વિભૂતિને જોતાં તેનો અંત આવતો નથી તો પછી એ અનંત વિભૂતિના કર્તા, અહો! કેવા હશે! અરે! આપણે તો તેના કરેલા પદાર્થોની ઉપાસના કરીને શાન્તિ પામી ગયા છીએ અને એથી કરી કર્તાને ભૂલી ગયા છીએ; ત્યારે આપણા અંતરમાં એમ થવું જોઈએ કે, અરે! હાયહાય! એમ ત્રાસત્રાસ પોકારીને તે આપણા કર્તા કોણ હશે! ક્યાં હશે! તેમને તો આપણે જાણતાજ નથી! આ પ્રમાણે અંતરમાં ઉપજાવવું અને પછી તે કર્તાને ઓળખાવે એવા સદ્ગુરુની ખોજ કરવા માંડવી. આ પ્રમાણે પોતાના અંશોની આંખ ખોલાવવા અને કર્તાને ઓળખાવવા માટે આ જડ પદાર્થો કર્તારે કર્યા છે.

હવે તે પદાર્થોની વિભૂતિના અંતનું અનંતપણું જોઇને, હે અંશ! નિર્મળ થજો. આ પ્રમાણે નિર્મળ થઈ નિજકર્તાને કર્તા જેવા સમર્થ સદ્ગુરુથી ઓળખી લેવા. આમ કર્તાને ઓળખીને અલૌકિક અનંત પ્રેમ ઉપજાવીને રોમેરોમ અને રગેરગને વિષે ચકચૂર થઈને અમીરૂંધન પામેલા કંઠથી સ્તવન કરવું તેને **નિજકર્તાને કંઠે અમિત (અમાપ) મકરંદ કુસુમની માળા જાણવી.** હવે આ પ્રકારનાં આભૂષણો કર્તાને શોભે તેવાં કર્તાને

ધરાવીને પછી કર્તાને જોતાંજ મોહ ઉપજાવીને સર્વાંગ શરીરે સમર્પણ થઈ રહેવું. આ પ્રમાણે અતિવિશેષ અનંત મોહની અવધિ સુધી તદ્દાકાર થઈ રહેવું. પછી પાછું સમરસ મોહે સચેતન થઈને સ્મરણ કરવા લાગવું. આ સમરસ મોહ તે શું ? તે કહું છું. પતિના ધ્યાનમાં તદ્દાકાર થતાં અતિશય પ્રેમથી જે અચેતનપણું થયું હતું તે ફરી પાછા સાવધાન સચેતન થઈને કર્તાના સુખનું સ્મરણ કરીને કર્તાને સંબોધન કરી કર્તાનું સ્મરણ કરવું.

બે હુંગનો નિર્ણય.

હવે આ પ્રમાણે કર્તાનું સ્મરણ કરવાનું કહો છો તો અથાહપણાના **અનામી કર્તાનું સ્મરણ કેવી રીતે થાય? અને આ સ્મરણ કર્તાને અંગીકૃત લાગે છે તે કેવી રીતે સમજાય?** તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરીને કહું છું. જુઓ અણુથી તે પ્રકૃતિપુરુષની આદ્ય લઈને અનંત બ્રહ્માંડના અનંત વિસ્તારમાં કર્તા સમેત સર્વને વિષે બે હુંગ રહેલાં છે; ત્રીજું હુંગ જ નથી. આ બે હુંગ પૈકી એક હુંગ પ્રકૃતિપુરુષની આદ્ય લઈને અનંત બ્રહ્માંડના સર્વ વિસ્તારમાં મળીને (એક જ હુંગ) રહેલું હોઈ તે સર્વ અલ્પજ્ઞ અંશોનું હુંગ છે. બીજું સર્વજ્ઞ મહદ્ હુંગ નિજકર્તાને વિષે રહ્યું છે. આ હુંગે કરીને અનંત બ્રહ્માંડ અને અનંત સૃષ્ટિના ઘાટ અચાનક ઉત્પન્ન થાય છે; અને અંશોના અલ્પજ્ઞ હુંગે કરીને અંશ કર્તાનાં કરેલાં

કાર્યમાં સૂક્ષ્મ રૂપે વર્ત્યા જાય છે. આ આપણા અલ્પજ્ઞ ઢંગ વડે અચાનક નવા પદાર્થ ઊપજતા નથી, એથી જ કર્તાના સર્વજ્ઞ મહદ્ ઢંગના કરેલા પદાર્થોને વિષે આપણે અલ્પજ્ઞ ઢંગ વડે વર્તમાન કર્યા કરીએ છીએ, પણ નવા પદાર્થ થાય નહિ.

આમ નવા પદાર્થ કોની માફક બની શકે નહિ તે વિષે એક દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. જેમ સૂર્યકાંતમણિને સૂર્ય સામે ધરવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. આમ સૂર્યકાંતદ્વારા ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ તે સૂર્યનો અંશ છે એમ જાણવું, પરંતુ સૂર્યના જેટલી દાહક શકિત આ ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિરૂપ અંશમાં આવતી નથી; અને તે તેનું વર્તમાન પણ સૂર્યનાં કિરણથી ઉત્પન્ન થયેલા જળથી પોષણ પામેલી વનસ્પતિના કાષ્ઠને વિષે જ કરે છે. પરંતુ આ સૂર્યકિરણથી ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ તે કર્તાનાં કરેલાં બીજને પાણી સીંચીને નવાં કાષ્ઠ ઉપજાવીને ભક્ષણ કરી શકે નહિ, તેનું કારણ એ છે કે સૂર્યનો અંશ જે અગ્નિ છે તે અંશરૂપ અગ્નિ અલ્પજ્ઞ દાહક શકિતવાળો છે એથી કરીને તેનાથી નવીન કંઈ પણ નીપજતું નથી, પણ સૂર્યરૂપ પતિના જળસીંચન કરેલા પદાર્થમાં વર્તમાન વર્ત્યા જાય. આ પ્રમાણે સૂર્યના અંશ અગ્નિને વિષે અલ્પજ્ઞ દાહક શકિત આવેલી છે. તે જ પ્રકારે કર્તાના અંશને વિષે પણ દાહક

શકિતરૂપ હુંગ અલ્પજ્ઞ જ આવ્યું છે. એ કારણને લીધે એ અલ્પજ્ઞ હુંગ અચાનક નવું કંઈ નીપજાવી શકે નહિ અને કર્તાના સર્વજ્ઞ હુંગે કરેલા જે પદાર્થો છે તે પદાર્થોને વિષે આપણું અલ્પજ્ઞ હુંગ વર્તમાન વર્ત્યાં જાય છે.

હવે **અંશોનું આ અલ્પજ્ઞ હુંગ તે કયાંસુધી જાણવું?** તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, આપણુ અંશોનું અલ્પજ્ઞ અકર્તા હુંગ તે સ્થાવર, જંગમ, કીટ, પતંગ, મનુષ્ય અને દેવની આદ્ય લઈ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, પ્રકૃતિ અને પુરુષ સુધી છે એમ જાણવું. આમ છે છતાં જે પ્રકારે કર્તાના અંશ વિશેષ અને સામાન્ય છે તે પ્રકારે હુંગ પણ સર્વને વિષે સામાન્ય અને વિશેષ રૂપે રહેલું છે; તોપણ કર્તાના સર્વજ્ઞ કર્તા હુંગથી તો સર્વ અશોનું હુંગ અલ્પજ્ઞ અને અકર્તા જ છે. આ ન્યાયે સ્થાવર, જંગમ કીટ, પતંગ, પ્રકૃતિ અને પુરુષની આદ્ય લઈ એ સર્વ અંશના હુંગે કર્તાના કર્યા વિનાની નવીન વસ્તુ કોઈથી અણુભર પણ નીપજી શકે નહિ. આમ નવીન પદાર્થ કરવાના પક્ષે તો સર્વનાં અકર્તા અલ્પજ્ઞ હુંગ એકસરખાં જ છે. આ સાંભળીને કોઈને સંશય થશે અને કહેશે કે પ્રકૃતિપુરુષ તો અનંત પ્રકારની વિભૂતિ ઉત્પન્ન કરે છે તેની સરખામણીમાં કીટપતંગ શું કરી શકે છે કે સર્વનાં હુંગ સામાન્ય કહો છો? આ વિષયમાં ઠીકઠીક ખુલાસો કરું છું

તે સાંભળો. જુઓ, પ્રકૃતિપુરુષને વિષે નિજકર્તાએ જે પ્રકારે વિભૂતિ પોખીને તેમને ઉત્પન્ન કર્યાં છે તે જ પ્રકારે તેમને વિષેથી પદાર્થો નીકળ્યા જાય છે; અને કીટપતંગને વિષે પણ જે પ્રકારે કર્તારે જેટલી વિભૂતિ પોખી છે તે પ્રકારે તે પ્રમાણે પદાર્થ નીકળ્યા જાય છે. આમ છે તો પછી પ્રકૃતિપુરુષના હુંગે કીટપતંગના હુંગથી શું નવીન કર્યું છે કે તેમનું હુંગ વિશેષ કહીએ ?

આ હુંગના વિષયને સ્પષ્ટ કરવા દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. બે કોઠાર છે, તેમાં ન્યારી ન્યારી રકમો ભરી છે. એક કોઠારને વિષે હીરા અને બીજા કોઠારને વિષે કોડીઓ ભરેલી છે. આ કોઠારની રકમોને બહાર કાઢવા માટે તે બે કોઠારમાં બે આદમીને અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો. હીરાના કોઠારવાળા આદમીએ હીરા બહાર કાઢયા અને કોડીઓના કોઠારવાળે કોડીઓ બહાર કાઢી. આ કોડીઓ અને હીરા તે કોઠારમાંથી કાઢનાર મજૂરોના ભરેલા નથી. વળી આ મજૂરોએ તે કોઠારમાં નવું કંઈપણ કર્યું નથી. આમ છે તો પછી હીરા કાઢનાર મજૂરે મજૂરીપક્ષે શું અધિક કર્યું છે કે જેથી તે હીરા કાઢનારને કોડીઓના કાઢનાર કરતાં શ્રેષ્ઠ માનીએ ? અર્થાત્ મજૂરીપક્ષે તો હીરા કાઢનાર અને કોડીઓ કાઢનાર બન્ને સરખા જ છે. આ ન્યાયે કીટપતંગથી લઈ પુરુષપ્રકૃતિ સુધીના દરેકનું હુંગ

નવીન ઉપજાવવા પક્ષમાં એકસરખું જ છે; કારણ કે તે દરેક પોતાના ઘાટરૂપ કોઠારમાં ભરેલી જે રકમો છે તેજ કાઢે છે.

આમ છે તથાપિ કોઈ પ્રશ્ન કરશે અને કહેશે કે, પ્રકૃતિપુરુષની આદ્ય લઈને રજો, તમો અને સત્ત્વ સુધી જેટલા દેવ વિશેષ ઐશ્વર્યવાન છે તે સર્વ દેવોને વિષે કોઇ દેવે નેત્રથી જ પ્રજા ઉત્પન્ન કરી છે, કોઈ દેવે હાથ, પગ અને રોમથી પ્રજા ઉત્પન્ન કરી છે અને કોઈ દેવે કર્ણ-દ્વારથી, નાસિકાદ્વારથી અને મુખદ્વારથી પ્રજા ઉત્પન્ન કરી છે. વળી પોતાની સ્વજાતિ સિવાયની વિજાતિ પ્રજા પણ ઉત્પન્ન કરી છે તેમ જ ઉત્પત્તિસ્થાન મૂકીને અન્ય સ્થાને પણ પ્રજા ઉત્પન્ન કરી છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રપુરાણને વિષે સર્વ લોકો કહે છે તો તે કર્તાના કર્યા સિવાય કેમ કરીને કરી શકયા હશે ! જુઓ, એ વિષે ઠીકઠીક ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. સૃષ્ટિની વૃદ્ધિ કરવા સારુ વિશેષ ઐશ્વર્ય-વાળા દેવલોકોના દેહમાં સર્વ પ્રકારની વિભૂતિ પોખીને તે ઘાટ પ્રથમ નિજકર્તાએ જ કર્યા હતા. ત્યાર પછી પોતાના વિશેષ અંશોને તે વિશેષ વિભૂતિવાળા ઘાટોને વિષે પ્રવેશ કરાવ્યો, ત્યારે તે અંશોની સત્તા પામીને પૂર્વે કર્તાએ પોખેલા પદાર્થ નીકળી આવ્યા. આ પ્રમાણે નીકળી આવેલા પદાર્થ તે અંશોના ઢંગથી થયેલા નથી. જુઓ, આ વિષય

વધુ ખુલ્લો થાય અને સમજાય એવું દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કોઇ વૃક્ષના બીજને વિષે શાખા, મૂળ, ફળ, ફૂલ અને પત્ર જે છે તે નિજકર્તાનાં પોખેલાં હતાં. પછી આ બીજને વિષે જળ, પૃથ્વી અને અંશનો સંયમ થયો, ત્યારે તે અંશની સત્તા પામીને શાખા, મૂળ, ફળ, ફૂલ અને પત્ર તે બીજ ઉદય પામીને બહાર નીકળી આવે છે; તેને વિષે નવીન કરવાપણામાં જળ, પૃથ્વી અને અંશનું શું પ્રાધાન્યપણું છે? કદાચ પાણી, પૃથ્વી કે અંશમાં પ્રાધાન્યપણું હોય તો તે કાંટાવાળા બીજમાંથી કાંટાનો ઉદય શું કરવા થવા દે છે? એટલા જ માટે ખરી હકીકત તો એ છે કે નિજકર્તાએ જે બીજને વિષે જે પ્રકારે વિભૂતિ પોખીને તે ઉદય કર્યાં છે તે જ પ્રકારે તે ઉદય થયાં જાય છે. જુઓ, આ બધાં આમ ઉદય થાય છે પણ તે સર્વ બીજ જડ હોઈ જડ વિભૂતિ પોખીને નિજકર્તારનાં કરેલાં હતાં; તે બીજરૂપ ઘાટને વિષે કર્તાના અંશ પ્રવેશ કરે ત્યારે તે ઘાટને ચેતન કરીને તેની અંદર કર્તાના પોખેલા જે બીજા અનેક ઘાટ હતા તેને બહાર કાઢે છે. આમ અંશ પ્રવેશ કરે ત્યારે અંદરના ઘાટ બહાર નીકળે છે પરંતુ અંશના પ્રવેશ કર્યા સિવાય ઘાટથી આપોઆપ ઘાટ નીકળી શકતા નથી. આ ન્યાયે આટલું જ ઐશ્વર્યપણું અંશને વિષે રહ્યું છે; એથી કરી તે કર્તાના કરેલા જડ ઘાટને ચેતન

કરીને અંદર પોખાયેલા બીજા ઘાટને બહાર લાવે છે.

વળી કહેશો કે એક સ્વજાતિને વિષે વિજાતિ કેમ નીપજતી હશે? જુઓ, જે જે ઘાટમાં જે જે પ્રકારની રચના કર્તારે રચી છે તે તે રચના પ્રમાણે તે તે ઘાટમાંથી ઉત્પત્તિ થાય છે. એ ન્યાયે કોઈ ઘાટમાંથી વિજાતિ ઉત્પન્ન થાય તો તે ઘાટની રચના તે પ્રકારવાળી છે એમ સમજવું. આમ સજાતિમાં વિજાતિ ઉત્પન્ન થાય તે ક્રિયા ઘાટને અંગે ઘાટની છે એમાં ચૈતન્યે કશુંય નવું કે વધઘટ કરી નથી તે તો ઘાટમાં રહેલી સમૃદ્ધિ જ બહાર કાઢે છે; એટલે જો ઘાટમાં સજાતિ સાથે બીજી વિજાતિ સમૃદ્ધિ હોય તો તે પણ નીકળે અને તે બનવાજોગ છે. કારણકે પતિના રચેલા ઘાટોની ગતિ કોઈને નથી. બધો ઉત્પત્તિક્રમનો સંબંધ ઘાટની રચના અંગે છે. ચૈતન્ય તો ઘાટની અંદર રહેલી સામગ્રીને બહાર કાઢે છે. તે નવીન કંઈ કરી શકે નહિ. નવીન કરવા પક્ષે તો ચૈતન્ય અલ્પજ્ઞ હોઈ અકર્તા છે. આ વિષે એક દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. એક કોઠારને વિષે દશ જાતિનું અન્ન ભર્યું હોય તો એક પુરુષ તેમાં પેશીને બહાર કાઢે ત્યારે દશે પ્રકારનું અન્ન નીકળે. પણ તે કાઢનાર પુરુષ એકપણ કણ નવીન કાઢી શકતો નથી. આ ન્યાયે જે જે કોઠારરૂપ દેહમાં જેટલી જેટલી રકમો ભરેલી હોય છે તેટલી તેટલી રકમો તે તે દેહમાંથી ચૈતન્યરૂપ આદમી કાઢી શકે છે.

વળી જગતને ઉત્પન્ન થવાનું દ્વાર છોડીને **અન્ય દ્વારે પ્રજા ઉત્પન્ન કરે તેવા દેવની કર્તાપક્ષે નવીન અધિક સામર્થ્યતા માનતા હોય તો** એ વિષે એક દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. જુઓ, અઢારભાર વનસ્પતિ પૈકી મકાઈ નામના અન્નના છોડને મધ્ય ભાગે ડોડા થાય છે. તેના બીજનું ઉત્પત્તિદ્વાર ત્યાંજ છે, પણ કોઈ સમયે કોઈ મકાઈનો છોડ મચ્છરમાં (ગુમાનમાં, મદમાં) પડે છે ત્યારે તેને ડોડા મૂકીને ચમરીચે પણ કણ લાગે છે. એથી કરીને શું તે મકાઈનો છોડ ઈશ્વર થયો? આ પ્રકારે એક નિજકર્તાના હંગ સિવાય કીટપતંગ અને પ્રકૃતિપુરુષની આદ્ય લઈ એ સર્વ અંશોના હંગથી નવીન વસ્તુ એક અણુભર પણ નીપજે નહિ એટલા જ માટે સર્વ કૃતનાં બીજ ઉત્પન્ન કરવા પક્ષે તો એક નિજકર્તાનું જ હંગ છે; અને અન્ય સર્વ અંશોનાં હંગ તો તે કર્તાના હંગે કરેલા કૃતનાં બીજને સ્ફુરણ કરી શકે, પરંતુ નવીન કંઈ પણ નીપજાવી શકે નહિ. આ પ્રકારે અને આ ન્યાયે કીટપતંગની આદ્ય લઈને પ્રકૃતિપુરુષ સુધીના જે સર્વ અંશ છે તે સર્વમાં મળીને એક જ હંગ રહેલું હોઈ તે હંગ નવીન વસ્તુ કરવા પક્ષે તો અલ્પજ્ઞ હોઇ અકર્તા છે. હવે બીજું મહદ્ હંગ તે સર્વજ્ઞ, સ્વકર્તા હોઈ નિજકર્તાનું જ છે.

હવે આ બન્ને હંગ પૈકી **અંશોનું જે હંગ છે**

અલ્પજ્ઞ, અકર્તા છે તે કેમ જાણી શકાય? અને
તું નિજકર્તાનું જે હંગ છે તે સર્વજ્ઞ, સ્વકર્તા
તે કેમ કરીને જાણી શકાય? આ બન્ને હંગનો
ાસો કરું છું તે સાંભળો. નવીન સરોજ, અલિહંસ વેદ-
(વાણીથી પર રહી વાણીનો ઉચ્ચાર કરાવે છે તે, અથવા
ય અંશની જે જાણ છે તેનું જ નામ હંગ છે.) હંગ
તે આપણુ અંશોનું હંગ જાણવું. તે કીટપતંગની
ા લઈને પ્રકૃતિપુરુષ સુધીના પિંડપિંડ પ્રત્યે ભિન્ન છે
સજાતિએ એક જ હંગ જાણવું. (નવીન સરોજ એટલે
ર્તાપતિથી બાહ્યહંગ વડે અસંખ્ય બ્રહ્માંડમાં જે કંઈ
ન્ન થયું છે તે ઘાટમાત્ર નવીન સરોજ છે એમ જાણવું.
હંસ એટલે જેમ ભ્રમર કમળની સુગંધી પાછળ તલ્લીન
છે તેમ આ ઘાટરૂપ દેહદ્વારા બાહ્ય તત્ત્વપદાર્થની
ન્ન થતી ચાસણી જે ઇંદ્રિયોથી લઇ સોહંગપ્રદેશ સુધી
રોત્તર પહોંચે છે તે ચાસણી ભ્રમરરૂપ અંશ સ્વયં
છલો લે છે, આમ ઉપરછલું જે લેવાપણું છે તેજ
છે. આ હંગની મતલબ વાણી આદિનો વિસ્તાર કરે
એથી જ એને વેદશિર હંગ કહેલું છે. જે તે ઘાટમાં
જે ક્રિયા થાય છે તે તે ક્રિયા હંગની મતલબે થાય
આમ સર્વ ક્રિયા જેના વડે થાય છે તે હંગ હોઈ તે
ચૈતન્યના હથિયારરૂપ છે. જ્યારે કોઈ માણસ નિદ્રાવશ

થયો હોય અને કોઈ માણુસ આ સૂતેલાને જગાડે ત્યારે હંગ પ્રણવને ટકોરો મારે છે, ત્યારે આ સૂતેલો માણુસ હું કહીને જાગ્રત થાય છે. આમ જાગ્રત થાય તે વખતે કોઈ જાતનો વિકાર નથી, સ્વાભાવિક જાગ્રત થાય છે. તે વખતે કોઈ જાતનું તેનામાં આવરણુ નથી. તે વખતે જે હુંકારો ભણે છે તે હંગનું રૂપ છે. આમ અંશની દૃષ્ટિ, અલ્પજ્ઞ જાણુ, બાહ્યવૃત્તિ, બાહ્યગતિ, એ બધું હંગને ઉદ્દેશીને છે. આમ આ હંગ વડે બ્રહ્માંડભરની સઘળીએ રચનામાં જે જે કંઈ જાણુવાનું છે તે જાણુનું નામ હંગ છે. આ હંગ જેનું છે તે અંશ હોઇ તે હંગની એકતા ઓહંગ પ્રણુવ સાથે છે.) હવે સ્વકાશ સરોજ અલિહંસ શ્વસમ્-વેદશિર હંગ બોલે તે નિજકર્તાનું હંગ જાણુવું. હવે આ પ્રકારનાં બે હંગ કહ્યાં તેમાં એક અંશોનું અને એક નિજકર્તાનું છે. તે પૈકી આપણે અંશોને હંગે અહંગ અન્વય થઈને (શુદ્ધ અહંપણે પરસ્પર હંગ સાથે સંબંધ રાખી રહીને) નિજકર્તાના હંગનું ભજન કરો તો તે સ્મરણુ નિજકર્તાના સ્વકૃત સંકલ્પના બીજને અંગીકૃત લાગે છે. આ સ્વકૃત સંકલ્પનું બીજ તે નિજકર્તાનું શુદ્ધ અહંપણું જ છે.

તે અહંપણું કર્તાને વિષે એકતા કયાંસુધી રાખે છે? હવે તે કહું છું. જુઓ, જયાંસુધી પોતાના અંશ પોતાના

સંકલ્પની સૃષ્ટિને વિષે ભિન્ન રમણ કરે ત્યાંસુધી એકતા રાખીને રહે છે. આ કારણને લીધે પોતાના અંશોને પાલનપોષણ કરવાની દૃષ્ટિ રાખીને તેમનાં સુકૃત દુષ્કૃતને જોઈને ફળ આપવા સારુ તે અહંપણેજ જોઈને અપાય છે. આપણ અંશોને પણ ભજનસ્મરણ તે નિજકર્તાથી ભિન્ન છીએ ત્યાંસુધી કરવું પડે છે અને ત્યાંસુધી કર્તા કર્તાપણાને ધારણ કરી રહે છે. એથી જ એ પ્રકારે કર્તાના હંગનું ભજન તે કર્તાને જ અંગીકૃત લાગે છે. આ હંગ તે કર્તાના કર્તાપણાનું બાજહંગ જાણવું.

હવે **કર્તાનું કર્તારૂપ અંતરહંગ તે કયા પ્રકારે અને કેવી રીતે સમજાય**? જુઓ, કર્તાના કરેલા અનંત બ્રહ્માંડના અંશોને અસંખ્ય કલ્પને અંતે અવધિકાળે કર્તા વિષે લીન કરીને પછી કર્તા પોતાના બાજહંગને સમેટીને અંતરહંગે સ્વસ્વરૂપે જ રહે છે. આમ પતિ અંતરહંગે સ્વસ્વરૂપે રહે છે તે સ્વરૂપ જાણવાનો પ્રકાર શું છે? જુઓ, અંતરહંગ સ્વસ્વરૂપ એટલે સંકલ્પરહિત શુદ્ધ સ્વસ્વરૂપે જ રહે. માત્ર પોતે પોતાનેજ જાણે કારણકે તેમણે પોતે જે બાહ્ય જગત હતું તે સમેટી લીધું છે એટલે પછી કોઈ પદાર્થ નથી તો બાજહંગે જુએ શું અને જાણવાનુંએ શું? આ કારણને લીધે બાજહંગનું જગત સમેટી લીધા પછી કર્તા અંતરહંગ સ્વસ્વરૂપરૂપ જ રહે છે.

આ પ્રસંગે કોઈ અકર્તા સિદ્ધાંતવાદી કહેશે કે હવે જુઓ, તમે જે કર્તા કહો છો તે આ પ્રસંગે અકર્તા જ રહ્યા છે ને ? ના તેમ નથી. ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. કર્તાનું કૃત કરવાવાળું જે બાજહંગ હતું તે અંતરહંગને વિષે બીજરૂપ થઈને રહે છે પણ કર્તા પોતાને સ્વસ્વરૂપે રહેવા છતાં બીજરૂપે રહેલા બાજ કર્તાહંગને ભૂલી જતા નથી; કારણકે તેમણે પોતે બાજહંગ વડે આગળ જગત રચેલું અને હજી પાછું રચવાનું છે તે સ્મરણની સ્મૃતિ કર્તા અંતરમાંથી વિસરી જતા નથી. આ ન્યાયે સદાયકાળ કર્તામાં કર્તાપણું છે છે ને છેજ. જેમ કોઈ ખેતી કરનાર ખેડૂત ખેતી લઇ લીધા પછી થોડાક દિવસ પોતાને ઘેર બેસી રહે છે, એથી તે ખેડૂતને ખેતીના અકર્તા કહેવાય નહિ. વળી કોઈ હથિયાર બાંધેલા ક્ષત્રિય કહેવાતા હોય તો તે હથિયાર ઉતારીને બેઠા પછી તેને અક્ષત્રિય કહેવાશે? જુઓ, ત્રીજું દૃષ્ટાંત આપું છું. કોઈ મજૂર મજૂરી કરીને રાત્રિ પડતાં પોતાને ઘેર આવી વિશ્રામ લે છે, એથી શું તેનું મજૂર નામ છે તે મટી જવાનું છે? આ ન્યાયે જોઈ શકશો કે નિજકર્તા અકર્તા ન કહેવાય. વળી કોઈ માતુશ્રીનાં પાંચદશ બાળક મોટાં થઈને આયુષ્ય પ્રમાણે એક પછી એક એમ મરી જતાં છેવટે માતા એકલી રહે ત્યારે તેને જન્મવંઝા કહેવાય? ના, જન્મવંઝા કહેવાય નહિ.

આ પ્રકારે સૃષ્ટિનો લય થતાં કર્તાને અકર્તા કહેવાય નહિ. અકર્તા તો તેને કહેવાય કે જેણે આદિ, અંત અને મધ્યમાં કોઈ કાળે કંઈપણ કર્યું ન હોય અને કરે પણ નહિ. વળી જો કર્તામાં કરવાપણાનું વિસર્જનપણું થઇ જાય તો ફરીથી કૃત કરવું હોય તો કેવી રીતે થઈ શકે? અને શા વડે થાય? એટલા જ માટે નિજકર્તાને આદ્ય સ્વકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કૈવલ કહીએ છીએ.

નિજકર્તાનાં ઉપર કહેલાં પંચવિશેષણ છે તે વિશેષણોનો અર્થ વિસ્તારપૂર્વક સમજાવું છું તે સાંભળો. **આદ્ય** એટલે પ્રથમ પોતે જ હતા અને તે પહેલાં બીજું કોઈ હતું નહિ; એથી જ તેમને સર્વની આદ્ય કહીએ છીએ. તેનું પ્રમાણ આપું છું તે જુઓ. જેમ ખગાકાર શૂન્ય પહેલાં બીજું કંઇ ન હતું. આ શૂન્ય આદ્યનું છે ખરું પણ તે જાણ સિવાયનું હોઈ જડને જડજ છે, અને આદ્ય કર્તા તો સજાણ અને સચેતન છે. હવે **સ્વકર્તા** તે અણુની આદ્ય લઈને વિશ્વના ચરાચર ઘાટોના અને એ ઘાટોમાં રહેનાર અંશોના કર્તા પોતે જ છે. પ્રથમ સર્વ ઘાટોના બીજના કર્તા બીજા કોઇ નથી. એ સર્વના કર્તા પોતે જ છે એથી જ તેમને સ્વકર્તા વિશેષણ સંભવે છે. હવે **સ્વરાજ** કહેતાં અનંત બ્રહ્માંડ અને અનંત દેવ તથા જીવ-જંતુની આદ્ય લઈ સર્વ નિજકર્તાના પોતાના હુકમમાં જ

વર્તે છે. આદ્ય, અંત અને મધ્યમાં ચરાચરને વિષે બીજો કોઈ હુકમી અને અમલી નથી. વળી સ્વેરાજ કહેતાં તે પોતે પોતાને સ્વથકી જ હુકમી છે પણ એ હુકમ કોઈનો આપેલો નથી. એટલા જ માટે તેમને સ્વરાજ કહીએ છીએ. હવે **કરુણેશ** તે, પોતે સર્વ જીવોને મોજ આપ્યા પ્રમાણે તેનો ગુણ માનીને કોઈ સન્મુખ રહેતા નથી તોપણ પતિ પોતે સર્વનું પાલણપોષણ કર્યાં જાય છે અને સંભાળ રાખે છે. વળી સર્વ દેવમાં જે દેવ મોટી વિભૂતિવાળા છે તે દેવ અલ્પજ્ઞ વિભૂતિવાળા જીવો ઉપર કરુણા કરે છે. દૃષ્ટાંત તરીકે સૂર્ય, ઇંદ્રાદિક અને પવનની આદ્ય લઈ આ મોટી વિભૂતિવાળા સર્વ દેવ અલ્પજ્ઞ જીવો ઉપર જે કરુણા કરે છે તે કરુણાઓના હુકમ કર્તાએ પોતે જ તેમને બક્ષેલા છે. એ સર્વ કરુણાઓના ઈશ કર્તા પોતે જ છે, એથી જ તેમને કરુણેશ કહીએ છીએ. હવે **કૈવલ કેમ કહીએ છીએ તે** સાંભળો. કર્તાએ પોતાના સંકલ્પના જે જે પદાર્થ કર્યા છે તે તે બધા વળ પોખીને કર્યા છે પરંતુ તેમના પોતામાં વળ નથી, એટલે તે પોતે તો વળ રહિત છે. જુઓ, આ વિષે દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કોઈ સ્ત્રી બધો જન્મારો વહી જતા સુધી સૂતર કાંતે છે. એ સૂતરની અનેક આંટીઓ વળ દઈને કરે છે. આ વળ તે પોતાને હાથે કરીને દે છે, પણ તે હાથોને એકેય આંટીનો વળ

પડતો નથી. એજ પ્રકારે નિજકર્તાએ સર્વ વિશ્વને વળ પોખીને રચેલું છે છતાં પોતે તો વળ રહિત જ છે. વળી બીજું દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કુંભાર ચાક ફેરવીને અનેક પાત્રોના ઘાટ દંડ વડે વળ ચઢાવીને કરે છે પણ કુંભારના પોતાના હાથને વળ ચઢતો નથી; તેવી જ રીતે કર્તાએ પણ પોતાના સંકલ્પરૂપ હાથ વડે કરીને સર્વ વિશ્વ વળ ભરીને કર્યું છે, પણ પોતે તો વળ રહિત જ છે. એટલા જ માટે કર્તાને નહિ વળ એથી કૈવલ કહીએ છીએ. આટલાં વિશેષણયુક્ત નામને ધારણ કરનાર એક આદ્ય કર્તા જ છે. એથી જ તેમને એક અદ્વૈત નિજકર્તા કહીએ છીએ. હવે અદ્વૈત કહીએ છીએ કેમકે પ્રકૃતિપુરુષની આદ્ય લઈને અણુભર વસ્તુ નવીન કરે એવા એમના સિવાય કોઈ બીજા કર્તા નથી; કારણકે પ્રથમ નિજકર્તાના કરેલા સંચ-વાળા પદાર્થનો વિસ્તાર થયો જાય છે એટલા જ માટે કર્ત્તાપક્ષે તો એક અદ્વૈત સ્વકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કૈવલ જ છે. હવે એવા અદ્વૈત એકમેવ સ્વકર્તા સ્વરાજ કરુણેશ કૈવલનું સ્થાનરૂપ ધામ કયાં હશે !

ઈતિ દ્વિતીયો નિજકર્તા નામ વિશેષણ પ્રકરણ. અંગ—૨ સમાપ્ત.

સકર્તાધામનું વર્ણન. અંગ-૩.

જુઓ ! નિજકર્તાનું નામ કહ્યું અને તેનો નિર્ણય પણ કરી બતાવ્યો. હવે કૈવલનું ધામ ક્યાં હશે અને તે કેવી રીતે જણાય ? વળી કર્તાના કૃતનો વિસ્તાર ક્યાં સુધી હશે ? અને જ્યાં કર્તાના કૃતનો વિસ્તાર નથી ત્યાં શું હશે ? અને તેનો અંત તે ક્યાં સુધી હશે અને તે કેવી રીતે જણાય ?

સાંભળો, ઉપરના પ્રશ્નનો ઉત્તર કહું છું. પંચભૂત, પ્રકૃતિપુરુષ અને છ પારસની આદ્ય લઈ પરમ સકર્તાની પ્રકાશબ્રહ્મવૃતિનો પ્રકાશ જ્યાંસુધી પહોંચે છે ત્યાંસુધી કર્તાના કૃતનો ફેલાવો પણ છે એમ જાણવું. એ ઉપરાંત જે કંઈ રહ્યું તે કર્તાના કૃત સિવાયનું હોઈ ખાલી નિઃસત્ત્વ શૂન્ય જ રહેલું છે. આ શૂન્ય અવિકાસ હોઈ અંત સિવાયનું છે, તો પછી તેનો અંત ક્યાંથી હોય ? હવે જુઓ ! કર્તાનું સ્થાન કર્તાએ ચોતરફ કરેલા કૃતની મધ્યમાં છે એમ જાણવું. જુઓ, આ પ્રમાણે મધ્ય સ્થાને બિરાજમાન રહીને કર્તા અનંત વિરાટની સર્વ સૃષ્ટિમાં નિઘા રાખે છે, અને જેનાં જેવાં સુકૃત હોય છે તેનાં તે જોઈને ફળ આપ્યા જાય છે. આમ પોતે સાક્ષીરૂપ રહીને જે જેનાં જેવાં કર્મ હોય તેને તે પ્રમાણે ભુક્તમાન કરાવે છે. આમ છે તોપણ કર્તાને પોતાને તો સામાન્યવિશેષ અંશ કર્યા પછી કર્મનાં ફળ આપવા પક્ષે વત્તાઓછા કોઈ પણ અંશ નથી. વળી જુઓ, સકર્તાપતિએ વિશેષ અંશ કર્યા છે તે પણ સામાન્ય અંશને સુખ પમાડવા તેમ જ નિયમમાં રાખવા સારુ કર્યા છે; પરંતુ તે વિશેષ અંશનો પક્ષ હોવાથી તે કર્તાને પ્રિય છે અને સામાન્ય અંશ અપ્રિય છે એમ નથી. પરંતુ નાનામોટા બધાય અંશો સરખા જ છે, કારણકે **સ્વકર્તા**-પતિએ વિશેષ અંશ કર્યા ત્યારે તેમને સામાન્ય અંશની

અરદાસ રાખવાનું સોંપ્યું છે એટલે વહાલપણાના પક્ષે તો વિશેષ અને સામાન્ય અંશ એ બન્ને કર્તાને બરાબર જ છે. આમ હોવા છતાં સર્વ અંશોમાં જે અંશ પદાર્થોનાં કર્મફળનાં સુખનો ત્યાગ કરીને એક નિજકર્તાનું જ અનીન થઈને આરાધન કરે છે તે જ અંશ કર્તાને સર્વમાં અતિ-પ્રિય છે. જુઓ, અનેક પ્રકારનાં ઐશ્વર્ય, દિવ્ય સુખ છોડીને નિજકર્તાને જ સમર્પણ થઈને રહે ત્યારે તે અંશ કર્તાને પ્રિય કેમ ન લાગે! એટલાજ માટે એક અનન્ય દાસનો અપવાદ રાખતાં બીજા નાનામોટા સર્વ અંશો કર્તાને સમાનજ છે; માટે હે અનન્ય દાસ! તું સર્વ સુખ ત્યજીને એક કર્તાનો જ થઈને રહેજો. જુઓ, અનંત બ્રહ્માંડના કર્તાની જેના ઉપર રીઝ હોય તેને બીજાં અનેક અલ્પજ્ઞ સુખને શું કરવાં છે!

આ પ્રમાણે અને એજ ન્યાયે સર્વ અંશોની સંભાળ રાખનાર તે કર્તા પોતે અનંત બ્રહ્માંડની મધ્યેજ રહ્યા છે. આમ હોવા છતાં કોઈ વેદ, પુરાણ તેમજ શાસ્ત્રની સાક્ષી વગર **અનંત બ્રહ્માંડની મધ્યે તે સકર્તાપતિ રહ્યા છે તે કેવી રીતે જણાય?** તે વિષે સાંભળો. જુઓ, કોઈ તેજસ્વી મણિ હોય તેને આકાશમાં અદ્ધર રાખીએ તો તેનો પ્રકાશ ચોતરફ સઘળે સરખો જ થાય છે. આમ ચોતરફ પડતા પ્રકાશના અંતની મધ્યે મણિ છે. આ મણિના

દૃષ્ટાંતના ન્યાયે નિજકર્તાની પ્રકાશબ્રહ્મવૃત્તિની મધ્યે જ કર્તા પણ છે. જુઓ, આ મણિનું દૃષ્ટાંત તે જાણપક્ષે અજાણ, જડ અને એકદેશી કહ્યું છે અને સકર્તા તો સજાણ અને સર્વદેશી છે. વળી મણિ પ્રકાશ કરે ખરો પણ એકલો જડ-વત્ રહે અને કર્તા તો પોતાનો પ્રકાશ જ્યાંસુધી હોય ત્યાંસુધી પ્રકાશને વિષે નવીન નવીન સૃષ્ટિ કરી શકે છે. હે અંશ! આ વિષય વધુ સ્પષ્ટ સમજાવવા બીજું દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. જુઓ, કંદમૂળ અને વેલીજાતિ (જેટલા પ્રકારના વેલા થાય છે તે તમામ) સિવાયની દીર્ઘ વૃક્ષજાતિનાં બીજ જે જળપૃથ્વીના યોગે ઊગી નીકળે છે તે બીજ સ્ફુરણા પામ્યા પછી એટલે કે ઊગી નીકળ્યા પછી વૃદ્ધિ પામે ત્યારે તેની શાખાના અંતથી એટલે ડા-ળીના છેડેથી અધોભાગે જોતાં; અને તે વૃક્ષના મૂળના અધોભાગના અંતથી એટલે કે મૂળને છેડેથી ઊર્ધ્વભાગે જોતાં, આ પ્રકારે નીચેઉપર બન્ને બાજુથી જોતાં વચ્ચે થડમાં જ્યાંથી ઉપરનીચે બન્ને બાજુ પુષ્ટિ મળે છે ત્યાં વૃક્ષને સ્ફુરણ કરવાવાળું બીજ હોય છે. એજ પ્રકારે અને એજ ન્યાયે સકર્તાપતિ પોતાની સ્ફુરણાની મધ્યે છે એમ જાણવું. વળી સર્વ વનસ્પતિ અને અન્નજાતિની આદ્ય લઈને સર્વ બીજનાં અંકુરો તે બીજની મધ્યે રહ્યાં છે. આમ બીજની મધ્યે અંકુર શા માટે રહ્યાં હશે તે વિષે સ્પષ્ટ

ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જુઓ, બીજનાં અંકુર તે તો કર્તાના અંશોને રહેવાનું ભુવન છે; તેટલા જ માટે સર્વ અંકુર બીજની મધ્યે રહ્યાં છે. હવે આ પ્રકારે કર્તાના અંશોને રહેવાનાં ભુવનરૂપ અંકુરો બીજની મધ્યે કેમ રહ્યાં હશે? તે વિષેનો ઉત્તર સાંભળો. જુઓ, આપણુ સર્વ અંશોના કર્તા પોતાના કૃતની ઉપાધિના ફેલાવાની મધ્યે રહ્યા છે; એટલા જ માટે કર્તાએ પોતાના અંશોને માટે પણ બીજની મધ્યેજ ભુવન રચ્યું છે અને અંશ પણ પોતાના પિતાનું જોઇને બીજની મધ્યે રહે છે. વળી આપણા શરીરને વિષે દશ ઈંદ્રિયો પૈકી પંચ જ્ઞાનેંદ્રિયોમાં જિહ્વા અને નેત્ર, એ બે વિશેષ છે. આ બે ઈંદ્રિયો પૈકી પ્રથમ જિહ્વાએ કરીને તો આ સર્વ શરીરની બીજી ઈંદ્રિયો અને તત્ત્વોનું પોષણ થાય છે. આ પોષણ કરનાર જિહ્વા બત્રીશ દાંતની પંક્તિમાં મુખના મધ્યભાગે રહેલી છે. વળી બીજી ઈંદ્રિય જે નેત્ર તેણે કરીને સર્વ વિશ્વનું દૃષ્ટાપણું થાય છે. આ નેત્રની દૃષ્ટિ નેત્રની મધ્યેજ રહેલી છે. આ પ્રકારે અને આ ન્યાયે સર્વ ઇંદ્રિયોનો અધિપતિ કર્તાનો અંશ જે આપણું આપ તે પણ બ્રહ્મરંધ્રને વિષે સહસ્રદળકમળની વચ્ચે રહ્યો છે.

આ પ્રમાણે આપણું આપ જે નિજ ચૈતન્ય તે સહસ્રદળકમળની વચ્ચે કેમ રહ્યું હશે? તે વિષે

સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જુઓ, સહસ્ત્રદળકમળ તે સૃષ્ટિના નર અને માદાના બીજની ભૂમિકા છે. આ પ્રકારે દરેકેદરેક પિંડપિંડ પ્રત્યે અલ્પજ્ઞ સૂક્ષ્મ પદાર્થોનાં બીજ જાણવાં. આમ આપણું આપ જે નિજચૈતન્ય છે તે પણ અલ્પજ્ઞજ છે; એથીજ અલ્પજ્ઞ ચૈતન્ય તે અલ્પજ્ઞ બી-જની સૃષ્ટિ મધ્યે રહ્યું છે. વળી હીરામાણેકની આદ્ય લઇ રત્ન ઊપજે છે તે પણ પાષાણને આસપાસ રાખીને જ નીપજે છે. આ પ્રકારે જે જેનાથી અધિક ઐશ્વર્યવાન છે તે તે પદાર્થોની વચ્ચેજ રહે છે. હવે જુઓ, પ્રથમ જિહ્વા તે મુખની વચ્ચે રહી છે; એથી કરી સર્વ દેહઈંદ્રિયોનું પોષણ કરે છે. એ પ્રકારે કર્તા પણ સૃષ્ટિનું પોષણ કરવા સારુ જ મધ્યે રહ્યા છે. જુઓ, સુરતા પણ નેત્રની વચ્ચે સર્વ પદાર્થકાર્યને જોવા સારુ જ રહેલી છે; તેવીજ રીતે સર્વ સૃષ્ટિના અંશોનાં કર્મધર્મ અને પાપપુણ્યને જોવા સારુ કર્તા પણ વચ્ચે રહ્યા છે. વળી અંશ પણ સહસ્ત્રદ-ળકમળની વચ્ચે રહ્યો છે તે સર્વ દળમાં નર અને માદાના બીજને પોતાની સત્તાએ કરીને વૃદ્ધિ પમાડીને પરિપકવ કરવા સારુજ રહ્યો છે; તેવીજ રીતે કર્તા પણ સર્વની મધ્યે રહીને અનંત બ્રહ્માંડને વૃદ્ધિ પમાડીને પરિપકવ કરવા સારુજ રહ્યા છે. વળી જુઓ, સર્વના શરીરને વિષે દશ પ્રકારના વાયુ પૈકી પ્રાણવાયુ તે સર્વ શરીર અને નાડીઓની મધ્યે

રહ્યા છે; કારણકે સર્વ દેહ, ઇંદ્રિયો અને નાડીઓના કારણરૂપ પવન છે, તેથી જ તે પવન મધ્યે રહ્યો છે. એજ પ્રકારે કર્તા પણ સર્વ સૃષ્ટિનું કારણ છે એથી જ તે મધ્યે રહ્યા છે. જુઓ, હીરામાણેક પણ આસપાસ પથ્થરને રાખી વચ્ચે રાખ્યા છે તે તેની પોતાની કાંતિને છુપાવી રાખવા સારુ મધ્યે રાખ્યા છે. વળી જે કોઈ આ હીરામાણેકનો ખપ કરશે તે તેની ઉપર રહેલું પથ્થરનું આવરણ છેદીને લેશે. આ પ્રકારે કર્તા પણ મધ્યે રહ્યા છે, તે પોતાની ગતિ છુપાવીને જ રહ્યા છે. પછી જે કોઈ કર્તાનો ખપ કરશે તે નિજન્યાયે કરીને અતિ અધિકારીપણે અનીન થઈને અનિત્ય આવરણને છેદીને જાણશે, તે જ અંશ નિજસકર્તાપતિને પ્રિય લાગશે. આમ હોવા છતાં નિજકર્તાને કોઈ પોતાને ન જાણે તો સારુ એવું નથી. જુઓ, નિજકર્તા પોતે તો પોતાના અંશોને મળવા સારુ વાટ જોઈને જ રહ્યા છે; પરંતુ પોતાનાં વિશેષણ શોધી કાઢે અને પોતે અંશ પોતાની મેળે જઈ મળે તો સકર્તાપતિ પોતે દર્શન આપવા સાવધાન જ છે.

હે અંશ! હવે જો, આ પ્રકારે આટલાં દૃષ્ટાંતે કરીને નિશ્ચય થાય છે કે કર્તા પણ કર્તાની સ્ફુરણાની મધ્યે જ રહ્યા છે. આમ આવા કર્તા સર્વની મધ્યે રહીને સર્વ અંશોની રગેરગ અને ચગેચગની હકીકત જાણે છે; એટલા

માટે જેની જેવી રહેણીકરણી હશે તેની તે પ્રમાણે જોઇને તેને મુસારો (પગાર) દેવામાં નિજકર્તા મહાવિચક્ષણ છે. વળી કોઈનાં સુકૃતદુષ્કૃત રતિમાત્ર પણ કર્તાને અજાણ્યાં નથી, કારણકે કર્તા તો અનંત દૃષ્ટિમાન અને અનંત અગમ ગતિવાળા છે; એથી કરી એમને કશુંય અજાણ્યું નથી. આ પ્રકારે રહેલા કર્તાને અનેક વિશેષણો સહ-વર્તમાન કરીને દર્શાવ્યા. તે પતિનો નિશ્ચય કરીને જોતાં અંતરમાં દૃઢ થવું. પછીથી બીજા અનેક શાસ્ત્રના સિદ્ધા-ન્તોનું અવલોકન કરીને જોતાં જો તે સિદ્ધાંતોને વિષે આ પ્રકારના કર્તા ન્યાયપુરઃસર અને વિશેષણ સહ વર્તમાન વર્ણવ્યા ના હોય અને લખ્યામાં પણ આવ્યા ન હોય તો તે તે શાસ્ત્રો અને પુરાણોના સિદ્ધાંત પતિ વિનાના હોઈ તે શુષ્ક જાણવા. જુઓ, આ શુષ્ક સિદ્ધાંતને સાંભળતાં શું નફો મળે તેમ છે કે તે સાંભળીએ ! જો કદાચિત્ સર્વને લીધે દેખાદેખી સાંભળવું પડે તો કર્તા વિનાના તે સિદ્ધાંત અંતરમાં સાચા કરીને ઘાલવા નહિ. વળી બીજાં અનેક ભજનસ્મરણ તેમજ સાધન કર્તા રહિત હોઈ તે પદાર્થની ફળપ્રાપ્તિ માટેનાં છે, જેથી તેનાથી નિજકર્તાનો વિયોગ મટતો નથી અને પરમપદ પણ મળતું નથી. હે અંશ ! જુઓ, કર્તાનો વિયોગ મટાડવા લાયક અને પરમપદ પમાડવા લાયક માત્ર એક પરમગુરુ જ છે; અને પરમપદ

તે પણ કર્તાનું ધામ છે. જ્યારે કર્તાને સમજી શકાય ત્યારે જ આ પરમધામમાં જવાય. આ પ્રમાણે કર્તાને અને પરમ-ધામને સમજવામાં ન આવે તો બાકીનાં દેવયજનનાં ફળ ભુક્તમાન કર્યાં જાય અને અહીંના અહીંજ રહે. એટલા જ માટે આપણા નિજકર્તાને મળવાનો ખપ કરો તો પરમ-ગુરુ એ જ કર્તાના પરમવિશેષ અંશ હોવાથી તેમને જાણવા. આ પ્રકારે કર્તાનું ધામ અનંત બ્રહ્માંડની મધ્યે છે એમ જાણવું.

સંસ્કૃતપ્રાકૃત વાણીનો સિદ્ધાંત. અંગ-૪.

હવે કદાચ કોઈ કહેશે કે **આ તો પ્રાકૃતવાણી હોઇ એનું પ્રમાણ શું છે તે કહો**, કારણ કે વ્યાકરણ-યુક્ત દેવવાણી સિવાય તે સાચું કેમ માની શકાય? આ પ્રમાણે જો તમારું માનવું હોય તો એ વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જુઓ, **પ્રાકૃત શું છે તે સાંભળો.** સર્વ વાણીમાં શ્રેષ્ઠ પરાવાણી છે. આ પરાવાણીનું કૃત તે જ

પ્રાકૃત છે એમ જાણવું અને વ્યાકરણ તે પ્રાકૃતથી વૈને (વિયાઈ ને) પ્રસવ થયાનું કરણ હોઇ તેનું વ્યાકરણ જાણવું. આ વ્યાકરણ તે છેલ્લી વૈખરીવાણીને વિષે છે એમ જાણવું; કારણ કે પ્રથમ બાળક પરાવાણી દ્વારા પ્રાકૃતવાણીને જ બોલે છે. આમ પરાવાણીથી જ પ્રાકૃત બોલાય છે તે કેવી રીતે સમજાય! જુઓ, એ વિષે ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. પરાનું કૃત તે પ્રાકૃત હોઈ આ પ્રાકૃત વૈખરીનો ઉચ્ચાર કરનાર જિહ્વાથી ન બોલાય; અને વ્યાકરણ તે જિહ્વા, હોઠ, તાલુ અને નાસિકાએ વાયુનું રુંધન કરીને વાયુની કરણે જે પ્રસવ કર્યું તે વ્યાકરણ છે એમ જાણવું. જેમ ઘાસનું તરણ (તરણું) તે ઘાસના કિરણવત્ હોઈ ઘાસની છેવટે જ રહે છે, તેમ વાયુનું છેવટ તે વૈખરી હોઈ એ વૈખરીથી કિરણ નીકળે; એથી જ વૈખરી વાણીથી જ વ્યાકરણ છે એમ જાણવું અને પ્રાકૃત તો પરાવાણીથી ઉત્પન્ન થયેલું છે તોપછી વૈખરીવાણીના વ્યાકરણથી તેને ન્યૂન કેમ કહેવાય! એટલાજ માટે પ્રાકૃત તે વ્યાકરણનું બીજ છે અને પરાવાણી તે મૂળ પ્રણવરૂપ છે. આ પ્રાણાયામરૂપી પરાનું કૃત તે પ્રાકૃત છે એમ જાણવું.

હવે **પ્રાણાયામરૂપ પરાનું કૃત તે જ પ્રાકૃત છે તે કેમ કરીને સમજાય?** હવે તે કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, જિહ્વા અને હોઠના મરોડ કર્યા સિવાય

એકલા પ્રણવ વડે જ ઉચ્ચારણ થાય તે જ પ્રાકૃત છે એમ જાણવું. જુઓ, જે અણસમજુ બાળક બોલે છે તે બોલવું બીજરૂપ મૂળ પ્રાકૃત છે એમ જાણવું; અને ત્યારપછી જિહ્વા, હોઠ, તાલુ અને નાસિકાએ પ્રણવને કબજે કર્યા વગર જે કંઈ છૂટા પ્રણવથી બોલે તે પણ પ્રાકૃત છે એમ જાણવું. એટલા જ માટે પ્રાકૃત તે વ્યાકરણનું બીજ જાણવું, કેમકે પ્રાકૃત તે નિજચૈતન્યનું અંગીકૃત છે અને વ્યાકરણ તે તો પરચૈતન્યથી અધ્યાસ કરેલું છે; તે જ્યાંસુધી અભ્યાસ રાખીએ ત્યાંસુધી યાદ રહે અને અભ્યાસ ન રાખીએ ત્યારે ગોખેલું બધુંયે વિસર્જન થઈ જાય. જુઓ, પ્રાકૃત તો અભ્યાસ કર્યા સિવાય પણ રહે છે; એ કારણને લીધે પ્રાકૃત તે તો નિજચૈતન્યનું અંગીકૃત છે અને વ્યાકરણ તે તો ચૈતન્યથી પર જે ઈંદ્રિયો છે તે ઈંદ્રિયોનું અંગીકૃત છે. આ ઇંદ્રિયો અલ્પજ્ઞ છે એથી અભ્યાસ રાખે ત્યાંસુધી રહે નહિતર વિસર્જન થઈ જાય છે. જુઓ, પ્રાકૃત તો શરીરના સર્વજ્ઞ ચતન્યનું અંગીકૃત છે તે કેમ કરીને વિસર્જન થઈ જાય! વળી કોઇ કહેશે કે પ્રાકૃતમાં તો અજ્ઞાન છે અને વ્યાકરણમાં તો જ્ઞાન છે. આમ કોઈ કહેતું હોય તો **અજ્ઞાન એટલે શું અને જ્ઞાન એટલે શું** એ વિષયનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. અજ્ઞાન એટલે જે કંઈ પણ મતલબના પદાર્થનું આરોપણ કર્યા સિવાયનું બોલે તે

જાણવું અને જ્ઞાન તે નિજમતલબનું પદાર્થ આરોપણ કરીને બોલે તે છે. જુઓ, બાળકનું પ્રાકૃત તે રોવું એ છે. આ રડવામાં દરદ, દુઃખ, ક્ષુધા કે માતુશ્રીરૂપ પદાર્થનું આરોપણ કરીને જ રોવે છે તેને પણ અજ્ઞાન જાણવું નહિ. વળી વ્યાકરણ તે પણ કંઈ પદાર્થ આરોપણ કરીને જ બોલે છે. આ **પદાર્થ બે પ્રકારના છે, તે બે પ્રકાર કયા** તે વિષે કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, એક પહેલો પદાર્થ તે નિજકર્તા હોઈ તે સર્વનું કારણ છે અને બીજો પદાર્થ તે નિજકર્તાનું કૃત છે. આ બન્ને પદાર્થ કહ્યા તેમાં વાણીને વિષે નિજકર્તારૂપી પદાર્થનું વર્ણન આવે તે વાણી વ્યાકરણ હોય અગર પ્રાકૃત હોય તોપણ તે વાણી બીજ સહિત સજીવન છે એમ જાણવું; અને જે વાણીમાં નિજ-કર્તાનું વર્ણન ન આવે અને એકલા પદાર્થોનું જ વર્ણન હોય તો તે વાણી નિર્જીવ શુષ્ક છે એમ જાણવું. આ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા એક દૃષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, કોડીનું વર્ણન વ્યાકરણે કર્યું હોય અને પારસનું વર્ણન પ્રાકૃતે કર્યું હોય તોપણ એ બન્નેનો અર્થ વિચારતાં તો પ્રાકૃતનો પારસ ભારે નીકળે અને વ્યાકરણની કોડી તે માલ જોતાં કોડી નીકળે. આમ વિચાર કરતાં વ્યાકરણનું અધિકપણું તે શું રહે ? જુઓ, કોડીનો તો પૈસોય ઊપજે નહિ. હવે આ વિષય વધુ સમજાવવા બીજું દૃષ્ટાંત કહું

છું તે સાંભળો. કોઈ પતિવ્રતા સ્ત્રીનો પતિ પરદેશ ગયો હોય તો તે દેશનું વ્યાકરણ વડે વર્ણન કરીએ તોપણ તે સ્ત્રીને તે વર્ણન શું કામનું છે ? પણ પ્રાકૃતમાં કોઈ પોતાના પતિની ખબર કહે તોપણ તે તેના કામની છે અને તેનું શ્રવણ કરવું જરૂરનું છે; પણ પતિની ખબર વગરનું વર્ણન વ્યાકરણ કરતું હોય તો તે તેને કામનું નથી. એટલા જ માટે કર્તાના પદના વર્ણન સિવાયનું વ્યાકરણ હોય તોપણ તે પતિવ્રતારૂપ પરમેશ્વરના ભક્તજનોને શું કામમાં આવે તેમ છે ? ભલેને તેને પ્રાકૃતથી અધિક ગણીએ તોપણ તેથી શું ? એટલા જ માટે જે વાણીમાં સિદ્ધાંત મોટો હોય તે વાણી મોટી જાણવી.

વળી **કોઈ કહેશે કે વ્યાકરણ તો દેવવાણી છે.** જો એમ કહેતા હોય તો સાંભળો. જુઓ, જેનામાં જેટલી સમજણ હોય તેવીજ વાણી તે બોલી શકે. આમ હોવાથી જ્ઞાની પુરુષો કરતાં દેવમાં શું અધિક સમજણ છે કે તે મોટું બોલ્યા હશે ? જુઓ, દેવનું ચેનચારિત્ર્ય તથા ક્રિયા-કર્મ તો જ્ઞાની પુરુષો કરતાં ઘણાં નીચાં છે માટે તે વાણી પણ તે પ્રમાણે જ બોલ્યા હશેને ! એટલા માટે દેવની સમજણ અને મોટાઈ જ્ઞાની પુરુષથી શ્રેષ્ઠ નથી, તો તે દેવોની વાણી આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે જોતાં શું અધિક હશે ! આ ન્યાયે દેવવાણીનું અધિકપણું અમોને જરાય દેખાતું

નથી. વળી વ્યાકરણને દેવવાણી કહો છો તો તે પણ દેવના લોકનું બોલવું તે દેવને પ્રાકૃત જ છે. આ પ્રકારે સર્વ દેશનું ન્યારુંન્યારું બોલવું તે પોતપોતાના દેશનું પ્રાકૃત જ છે; તેવીજ રીતે વ્યાકરણ પણ દેવલોકમાં દેવનું પ્રાકૃતજ જાણવું. વળી સર્વ વાણીનો સિદ્ધાંત તો એ છે કે બોલીમાં પદાર્થનો અર્થ સમજાવવાનો છે, એ જોતાં તો જે જેના દેશનું બોલવું હોય તે તેના દેશમાં સર્વ લોકને સમજાય છે; તો પછી અર્થપક્ષે વ્યાકરણનું અધિકપણું શું છે? માટે કાર્ય તથા પદાર્થપક્ષે તો પ્રાકૃત સુલભ છે. આમ સાંભળીને કદાચ કોઈ કહેશે કે પદાર્થના **અર્થપક્ષે પ્રાકૃત સુલભ હોય તો બહુ મંથનવાળું વ્યાકરણ શા માટે કર્યું હશે**? સાંભળો, એ વિષે પણ કહું છું. જુઓ, સર્વ દેશની બોલી ન્યારી ન્યારી છે. એક દેશનું બોલવું બીજા દેશમાં સમજાય નહિ અને બીજા દેશનું બોલવું આ દેશમાં સમજાય નહિ; ત્યારે જેના જે દેશનું શાસ્ત્ર તેનું તે બીજા દેશમાં પ્રવર્તે નહિ. ત્યારે કોઈ વિચક્ષણ આચાર્ય પુરુષે સર્વ દેશેદેશનાં પ્રાકૃતવાણી વડે સ્થાપેલાં પદાર્થોનાં નામ સર્વે ભેળાં કરીને તેનું વ્યાકરણ નિર્માણ કર્યું છે, એટલે તેથી કરીને જ એક દેશનું શાસ્ત્ર સર્વ દેશને વિષે પ્રવર્તે છે. આમ છે ખરું પણ સર્વ દેશેદેશની પ્રાકૃત બોલીના નામોનો આશય લઈને જ વ્યાકરણ કર્યું છે એટલા જ

માટે આદ્ય પ્રાકૃત તે વ્યાકરણનું બીજ જાણવું. જુઓ, એક દેશનું બોલવું તે સર્વ દેશમાં પ્રવર્તાવવા મૃત્યુલોકના આચાર્યે જુગતી કરી છે પરંતુ આ વાણી દેવતાની બોલેલી નથી. કદાચ એ વાણી દેવની બોલેલી હોય તો દેવલોકના એક દેશની જ હોય, પરંતુ તેમ નથી. જુઓ, વ્યાકરણમાં તો સર્વ દેશની વાણીનો સમૂહ છે, છતાં જો દેવવાણી કહેશો તો સર્વદેશનું પ્રાકૃત જોઈને દેવ બોલ્યા હોય તો ભલે પરંતુ એ નિશ્ચત વાત છે કે પ્રાકૃતનો આશય લઈને જ તે એ વાણી બોલેલા છે. હે અંશ ! વાણીનો વાદ છોડી દો. જુઓ, ગમે તે વાણી હોય તો પણ અર્થ તો પદાર્થનો જ સમજવાનો છે. આમ પદાર્થનો અર્થ સમજવા પક્ષમાં પ્રાકૃતથી વ્યાકરણમાં શું અધિકપણું છે કે પ્રાકૃત ઉપર અણગમો હોઈ શકે ! ગમે તે વાણી હોય પરંતુ કામ તો પદાર્થના અર્થનું છે નહીં કે વાણીનું ! જુઓ એ વિષે એક દૃષ્ટાંત આપું છું જેથી આ બાબત સ્પષ્ટ સમજવામાં આવશે. કોઈ તાડ તથા બહેડાવૃક્ષની આઘ લઇને એ અશુદ્ધ વૃક્ષની શાખાની એધાણીએ ચંદ્રમાને દેખાડો, તોપણ ચંદ્રમા દેખાશે; કારણ કે કામ તો ચંદ્રમા જોવા સાથે હતું, નહિ કે તાડ આદિ વૃક્ષની સાથે. જુઓ, ચંદન તથા સુરતરુની આઘ લઈને ઉત્તમવૃક્ષની શાખાની એંધાણીએ કદાચ ચંદ્ર દેખાડો તોપણ મતલબ તો ચંદ્ર દેખવાની જ

હતી. પછી શુભઅશુભ વૃક્ષનું ચંદ્રમા જોવા પક્ષમાં શું વત્તુંઓછું પ્રયોજન છે ! માટે વ્યાકરણને જો શ્રેષ્ઠ કહેશો અને પ્રાકૃતને અશુદ્ધ કહેશો તો કહેવું પડશે કે તમે શબ્દના સિદ્ધાંતને જાણતા નથી, પણ નર્યા શબ્દને જ સાધી જાણો છો. જુઓ, આમ તમે કેવા છો ? તે વિષે દૃષ્ટાંત સાંભળો. જેમ પોપટ શબ્દ સાધી જાણે છે પણ શબ્દના સિદ્ધાંતને જાણતો નથી તેવી જ રીતે તમે પણ પોપટ જેવા જ છો ; તો પછી નિજકર્તાના અનુભવસિદ્ધ સિદ્ધાંતને શું સમજી શકશો ! એટલા જ માટે આ મારું બોલવું તે સર્વ સિદ્ધાંત અને વ્યાકરણના નિજ બીજના કારણ રૂપ છે; કારણ કે આ મારા બોલવામાં ન્યાય સહિત નિજકર્ત્તાનું વર્ણન છે. એથી આ મારૂ બોલવું તે સર્વ અખિલ બ્રહ્મ-સૃષ્ટિની વાણીનું કારણ છે. આમ હોવાથી રખે પ્રાકૃત જોઈને પાછા ભાગતા. જો પ્રાકૃત જોઇને ભાગી જશો તો તમોને નિજ-કર્તાના ઘરનું ઠેકાણું બીજી જગ્યાએ નહીં જડે; કારણકે તમારી સર્વે વાણીઓના સિદ્ધાંત તો જોઈ લીધા છે અને તેમાં એક પણ નિજકર્તાને અંગીકૃત લાગે એવો નથી. એનું કારણ એ છે કે તમે તો સર્વ વાણીઓને વિષે નિજકર્તાના કૃતના પદાર્થ સાધ્યા છે પરંતુ નિજકર્તાનો નિશ્ચય કરીને વાણીદ્વારા તેમનું વર્ણન કર્યું નથી; કારણ કે તમે તો સગુણ વર્ણવ્યું છે અને તે સગુણ તો કર્તાના કૃત પૈકીનું છે. વળી

નિર્ગુણ અકર્તાનું વર્ણન કર્યું છે તે તો પ્રકાશવત્ કર્તાની સમશક્તિનું કર્યું છે. આમ નિજકર્તાનું વર્ણન કોઈએ કર્યું નથી.

આ પ્રકારે તેમનાં ભજન, સ્મરણ અને સાધનનાં કર્મ પણ નિજકર્તાને અંગીકૃત થતાં. આમ જ્યારે જે વાણીવડે સ્થાપન કરેલાં ભજન સ્મરણ અને કર્મ નિજકર્ત્તાને અંગીકૃત નથી થતાં તો પછી તે વાણી દેવવાણી હોય તોપણ તે મનુષ્યના કરતાં કનિષ્ઠ જાણવી. એટલાજ માટે વ્યાકરણ હોય કે પાકૃત હોય, ગમે તે હોય પણ જે વાણીમાં સિદ્ધાંત મોટો હોય તે વાણી ગ્રહણ કરવી. જુઓ, જે વાણીમાં નિજકર્તાનું સ્થાપન કર્યું હોય તેજ વાણીનો તે સિદ્ધાંત મોટો જાણવો. આમ આવા મહાન સિદ્ધાંતનું વર્ણન અમે પણ સર્વ દેશમાં પ્રવર્તે એવું વ્યાકરણમાં સકર્તાબીજરૂપ 'પંચમશ્વસંવેદ' બોલ્યા છીએ, પરંતુ આબાલવૃદ્ધ સર્વને સમજમાં આવે નહીં. માટે તેમાંના અર્થનો આશય એકદેશી કહી સમજાવીએ છીએ. હવે જુઓ, એ સિવાય બીજી અનેક વાણીઓનું ડહાપણ; ચતુરાઇ અને લાવણ્યતાથી ભરેલી છે પણ તે સર્વે ઇતિહાસ રચવા માટેની છે; પરંતુ પોતાના નિજકર્તાને અંગીકૃત કરીને હેતુ ઉપજાવે એવી એ વાણીઓ નથી. જુઓ, એ વિષે એક દૃષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. જેમ

કોઈ નગર નાયિકા અતિશય લાવણ્યતા અને ડહાપણવાળી તેમજ બોલકણી હોઈ વિશ્વને મોહિત કરે એવી છે પરંતુ તે પતિવ્રતા જેવી કહેવાય નહિ અને તેવી હારે પણ આવે નહિ. જોઓ, પતિવ્રતા તો થોડાં વચન બોલે પણ તે પતિને અંગીકૃત થઇને રીઝવે છે, એથી તેણીને પતિ પોતાની માનીને પાલણપોષણ કરે છે; જ્યારે વેશ્યા તો અનેક પ્રકારનું ઐતિહાસિક બોલીને રીઝવે છે પણ કયો પતિ તેણીને પોતાની માનીને ધણિયાતું કરે ! આ પ્રકારે નિજકર્તા પતિના સ્થાપન વિનાની વાણીના કર્તાને (વાણી બોલનારને) કોણ પોતાનો માનશે અને તેને સહાય કરીને મોક્ષ પામશે ! એટલા માટે આવા જીવ તે સદાકાળ નધણિયા જેવા હોઈ ભવમાં ભટકયા કરે પરંતુ તેવા જીવો કોઈ કાળે પાર પામે નહિ. એટલા જ માટે પતિ વિનાની વાણીના શુષ્કજ્ઞાનને અને અકર્તાનાં વચન સાંભળીને તેમના વિશ્વાસે ખોટી થઇ ને રહેશો નહીં, અને જો તેમના કહ્યાને વિશ્વાસે રહેશો તો દેહને અંતે પાછો પસ્તાવો થશે. આ પશ્ચાતાપ કોની પેઠે થશે તે વિષે દૃષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. પ્રથમ અષાડ મહિને પહેલો વરસાદ થતાં કોઈ ખેડૂત હળ જોડીને રસ્તે જાય છે. આમ રસ્તે જતાં રસ્તામાં કોઇ કૃતઘ્ની મોચીની તુંબડી (માથાની ખોખરી) પડી હતી. આ તુંબડીની ઓથે

તેનો જીવ અવગતિયો થઈને બેસી રહ્યા હતો તે પેલા ભલા ખેડૂતને કહેવા લાગ્યો કે હે ભાઈ, તું મારી સેવા કરીને બેસી રહે. હવે તો વરસાદ વરસવાનો નથી માટે શાને કાજે મહેનત કરી મરે છે! આ સાંભળી તેના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી તે ખેડૂતે ખેતીવાડીનાં કર્મ છોડી દીધાં અને તેની સેવા કરવા લાગ્યો. આમ સેવા કરતાં કરતાં આ ભલો ખેડૂત કહે છે કે હે તુંબડી! જો, આ તો વરસાદ વરસતો દેખાય છે ને! ત્યારે પેલી તુંબડી કહેવા લાગી કે તું વરસાદ વરસતો જોઈશિજ નહીં, આ દેખાતા વરસાદે તો કંઈ પણ પાકવાનું નથી, માટે તું સર્વ ભ્રાન્તિને મૂકી દે અને મારા વચન ઉપર દ્રઢતા રાખીને બેસી રહે. આ પ્રમાણે તુંબડીનો ઉપદેશ સાંભળી આ ભલો ખેડૂત વરસાદની ભ્રાન્તિ મૂકી દઈને બેસી રહ્યો. પછી વરસાદે તો વરસીને પરિપૂર્ણ પકવ્યું. સર્વ લોક નવાં અન્ન ખાઈને કલોલ કરવા લાગ્યા, ત્યારે પેલો ખેડૂત કહે છે કે હે! તુંબડી! તું તો કહેતી હતી કે વરસાદ વરસવાનો નથી અને પાક પણ થશે નહી. આ તો વરસાદ વરસ્યો અને પરિપૂર્ણ પાક થયો. આ સાંભળી પેલી તુંબડી કહેવા લાગી કે હું તો કૃતઘ્ની છું અને આવાં જ કામ કરું છું. સર્વ કર્મ છોડીને તું મારે વિશ્વાસે કેમ રહ્યો હતો! પછી આ તુંબડીનું આ પ્રમાણે કહેવું સાંભળીને તે ખેડૂતને કેવો પસ્તાવો થયો હશે!

આ પમાણે બ્રહ્મજ્ઞાનીના વહિત–વિતંડા જ્ઞાનને સાંભળીને વિશ્વાસે રહેશો અને પરમેશ્વરનું ભજનસ્મરણ છોડી દેશો તો પેલા ખેડૂતના જેવો પસ્તાવો થશે. એટલા જ માટે નિજકર્તાનાં કર્તાયુક્ત જ્ઞાનવચનો સિવાયનાં બીજાં વહીતળ–વિતંડા જ્ઞાનના જે કર્તા છે તે જીવોને કર્મથી અને કર્તાથી વિમુખ કરનારા હોઈ તેમને કૃતઘ્ની તુંબડી સરખા જ જાણવા.

આ વિષયને લગતું એક બીજું દૃષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. કોઇ બે પુરુષ પરદેશ જઈને કોઇ મોટા શહેરમાં ટહેલ નાખવા લાગ્યા. તેમાં એક જણ કોઈ ધનવંત શેઠને ઘેર ટહેલ નાંખે છે અને બીજો કોઇ ગંજેરીને ત્યાં આસન રાખી ભાંગ પીને બજારમાં ફરતાં ફરતાં કહેવા લાગ્યો કે હે ભાઈઓ અને લોકો ! મારે ઘેર દ્રવ્યનો તોટો નથી અને હું તો સર્વ સમૃદ્ધિએ પરિપૂર્ણ છું. જે કોઈને દ્રવ્ય લેવું હોય તે મારી પાસે આવો. આ પ્રમાણે ટહેલ નાંખતાં વર્ષ વીતી ગયું ત્યારે પોતાને ઘેર જવાને તૈયાર થયા. પેલા શેઠને ઘેર ટહેલ નાખવાવાળાને તો શેઠે દ્રવ્ય આપ્યું અને તેને ધનવંત કરી ઘેર મોકલ્યો પણ બીજો હતો તે તો ઠાલોને ઠાલો જ ઘેર ગયો. આમ ખાલી હાથે પાછો ફરનાર શું કમાઈને ઘેર ગયો છે કે તે ઘેર રહીને ભુક્તમાન કરે ! એથી તે પાછો પરદેશમાં જ રટણ કરીને પેટ ભરતો થયો છે. આ દૃષ્ટાંતનો સિદ્ધાન્ત એવો છે કે જે

નગરશેઠને ઘેર ટહેલ નાખનાર હતો તેને પરમેશ્વરનો ઉપાસક જાણવો અને બીજો જે ગંજેરીને ત્યાં ઊતર્યો હતો તે તો બ્રાહ્મજ્ઞાની હોઈ બ્રહ્મજ્ઞાનરૂપ ભાંગ પીને બકે છે કે હું તો 'અહંબ્રહ્માસ્મિ' પરિપૂર્ણ છું ને તમારે કોઈને વરસ થયું હોય તો આવો. આમ વરશ કહેતાં તો જિંદગીનો બધો જન્મારો જાણવો. હવે પેલા પરમેશ્વરની ઉપાસનાવાળાને તો પરમેશ્વરે દ્રવ્યરૂપ પરમપદ આપીને પોતાના ધામમાં રાખ્યો. બીજાએ તો પરમેશ્વરની ભકિત કરેલી નહીં એટલે તેને મજૂરી શાની આપે અને પોતાના ધામમાં કેવી રીતે રાખે! માટે તેને તો તરતને તરત લક્ષચોરાસીરૂપ પરદેશમાં જન્મમરણ ભોગવવા જવું જ પડે. એટલા જ માટે નિજકર્તાની ભકિત છોડીને કોઇપણ બ્રહ્મજ્ઞાનમાં વહીત–વિતંડી થઈ જશો નહિ; પણ કર્તાની ભકિત અને ભજન કરશો તો તમારો ઉદ્ધાર થશે અને ધણિયાતા કહેવાશો. આમ નિજકર્તાના ધણિયાતા થશો ત્યારે કાંળમયાની આદ્ય લઈને જે બીજાં અનેક વિઘ્ન છે તે પૈકી તમોને કોણ આંચ દઈ શકે તેમ છે? આમ જયારે કાળમાયા અને વિઘ્નોની આંચથી મુકત થશો ત્યારે કદાચ અવતાર ધરશો તોપણ મુક્તરૂપ જ છો. આ સાંભળી કોઈ બ્રહ્મજ્ઞાની કહેશે કે અમે તો બ્રહ્મજ્ઞાનથી મુક્તરૂપ છીએ. આ પ્રમાણે જો કહેતા હોય તો અમે અનેક ન્યાયે કરીને જોયું પરંતુ બ્રહ્મજ્ઞાને કરીને અને બ્રહ્મજ્ઞાનીને

કહ્યે મુક્તરૂપ થવાય એવું છેજ નહિ. એટલા જ માટે મુક્ત થવું હોય તો નિજકર્તાની બંદગી કરતાં જો કર્તા રીઝે અને મુક્ત કરે તોજ થવાય તેમ છે. વળી જો પંચ પ્રકારના દેહ ભાંગીને કર્તામાં મળો તો મુક્ત થવાય, પણ એ પંચદેહ ભાંગવાની કળ બ્રહ્મજ્ઞાનીના હાથમાં નથી અને કદાચ ભાગવા જાય તો એમનાથી ભાંગી શકાય તેવા એ દેહ નથી. એટલા માટે જે કર્તાની અદૃષ્ટ વિભૂતિના પદાર્થ કર્તાના કરેલા છે તે કર્તા વિના અગર કર્તાની કરેલી અવધિ વિના કોઈ ભાગી શકે તેમ નથી. વળી કર્તાની બંદગી અને ભકિત વિના આપોઆપ જ્ઞાન પામીને મોક્ષ થાય તો કર્તાના કર્યાપણાનું તેમજ કર્તાનું માહાત્મ્ય શું રહ્યું ? એટલા માટે કર્તાની ભકિત કરવી એથી કરી કર્તા રીઝશે; કારણકે કર્તાના કર્યા વિના તરણું પણ હાલી શકે તેમ નથી.

પરચા પ્રકરણ ચતુર્વિધ જીવનિરૂપણ
અંગ–૫.

હે પરમ દયામય પરમગુરુ! આપ કહી ગયા છો કે કર્તા સિવાય તરણું પણ હાલી શકતું નથી તો પછી આગળના જમાનામાં મોટા મોટા આચાર્યો તથા અવતારાદિક થયા તે અનેક પ્રકારના પરચા દેખાડી ગયા છે. જુઓ; કેટલાક મૂએલા જીવતા કર્યા; કેટલાક લૂલા, લંગડા, આંધળા, પાંગળા વગેરેને હાથ, પગ અને આંખો આપી ગયા

તે કેમ આપી ગયા હશે ? વળી તમે તો કહી ગયા છો કે કર્તાના કર્યા સિવાય તરણુ હાલતું નથી તો પછી તેમણે આવા પરચા કેવી રીતે આપ્યા હશે ? હે અંશ ! આ વિષય સ્પષ્ટ સમજાવું છું તે સાંભળ. જુઓ, હું પણ ગ્રંથને વિષે પરચા વિષેની વાતો કહી ગયો છું પરંતુ તે વિષેનો સ્પષ્ટ ખુલાસો અત્યારે કરું છું તે સાંભળો. જુઓ, **આ જગતને વિષે ચાર પ્રકારના જીવ છે તે** પૈકી એક જિજ્ઞાસુ, બીજો મુમુક્ષુ, ત્રીજો અર્થાથી અને ચોથો વિષયી જીવ. આ ચાર પ્રકારના જીવ કર્તાથી થયા છે એ વિષય કયા દૃષ્ટાંતથી સમજાય ? તે કહું તે સાંભળો. જુઓ, એકજ જળથી ચાર વસ્તુ ઉત્પન્ન થઈ છે. તે પૈકી એક પરપોટો; બીજું મીઠું, ત્રીજો કરો અને ચોથું મોતી. આ ચારની સરખામણી કરતાં જિજ્ઞાસુ જીવ તે પરપોટા જેવો જાણવો, મુમુક્ષુ જીવ તે મીઠા જેવો જાણવો અને અર્થાર્થી જીવ તે બરફના કરા જેવો જાણવો તથા વિષયી જીવ તે મોતી જેવો જાણવો. હે અંશ ! આ પૈકી જિજ્ઞાસુ જીવ તો ન્યાય સહિત કર્તા સંબંધીનું જ્ઞાન સાંભળતાની સાથે જ ચેતી જઈ શરણે આવ્યો. પછી તેને ગુરુએ કર્તાની ભક્તિ જેવી રીતે કહી તેવી રીતે કરવા લાગ્યો. મુમુક્ષુ જીવની સાથે તો અમોએ દોસ્તી કરી એટલે એકતા થઈ, ત્યારે ધીરે ધીરે ઉપદેશ કરતાં તેનું હૃદય પીગળ્યું અને તે અમારે

શરણે આવ્યો. આ મુમુક્ષુ જીવને પણ કર્તા સંબંધી ભક્તિમાં લગાડયો. હવે અર્થાર્થી જીવને તો જન્મમરણ અને ચોરાસીના ફેરાનો તેમજ નરકનો ભય દેખાડીને ઓગાળ્યો ત્યારે તે જીવ ગલિત થઈ ને અમારે શરણે આવ્યો. તેને પણ કર્તા સંબંધીની ભકિત પાછળ લગાડયો. હવે આ ઉપરાંત વિષયી જીવને તો આ ઉપર કહેલા ત્રણે પ્રકારના જ્ઞાનની આધ લઈને બીજા અનેક પ્રકારે સમજાવ્યા પણ કોઈ જીવ એકેય પ્રકારે સમજ્યા નહિ અને અમારી પાસે પણ આવ્યા નહિ, એટલે કે તે અમારાથી અલગને અલગ રહેવા લાગ્યા; ત્યારે અમોએ પેલા ત્રણ પ્રકારના હરિજનોને કહ્યું કે આ લોક અમારી પાસે કેમ આવતા નથી? એ લોકોને તમે સમજાવીને અમારી પાસે લાવો તો તે લોકોને અમે હરેક પ્રકારે સમજાવીને પશુ સરખા જંગલીને માણસની હારમાં લાવીશું. પછી ન્યાય સહિત નિજકર્તાને ઓળખાવીને તેમની ભકિત કરાવીએ. આ પ્રમાણે અમોએ સમજેલા હરિજન લોકોને કહ્યું ત્યારે તે જઈને પેલા અલગ રહેનાર જીવોને બોધ કરવા લાગ્યા; ત્યારે તે જંગલી શાકુટ લોક એવું બોલ્યા કે શું તમારા ગુરુ તે કોઇના મરેલાને જીવતા કરે છે કે કોઈ લૂલાં, પાંગળાં, આંધળાંને હાથ, પગ કે આંખો આપે છે કે જેથી અમો તેમને માનીએ? અને તેમને શરણે આવીએ? જુઓ, તમારા

ગુરુ તે ખાય છે, પીએ છે અને આપણા સરખાજ દેખાય છે કે નહિ? જુઓ, તે કંઈક પરચો દેખાડે તો અમે તેમને માનીએ. આ પ્રમાણે તે સર્વ લોક બોલવા લાગ્યા કારણકે તેમનામાં અંતરજ્ઞાન તો છેજ નહીં. એ લોક ઉપલકદેહને જોવાવાળા છે એથી અધિક જુએ ત્યારે માનેને આ પ્રમાણે પેલા હરિજને અમારી પાસે આવીને કહ્યું આમ આ હરિજનનાં વચન સાંભળી અમોએ નિજકર્તાની સ્તુતિ કરી અને કર્તાની આજ્ઞા માગીને કહ્યું, " હે કર્તા! પેલા ચાર પ્રકારના જીવ તમારા ઉપજાવેલા હતા તે પૈકી ત્રણ પ્રકારના જીવને તો તમારા સ્વરૂપના અને તમારી મહત્તાના જાણકાર કર્યા છે, પણ આ એક પ્રકારના જીવ તો અમારી પાસે આવતા નથી તો પછી તેમને કેવી રીતે સમજાવવા અને તમને કેવી રીતે ઓળખાવવા? જુઓ, તમારે તેમને ખાનપાન તો સરખાંજ આપવાં પડે છે છતાં એ જીવ તમને તો ઓળખતાય નથી, તો પછી તમે તેમને ઉપજાવીને શી મતલબે પાલનપોષણ પહોંચાડો છો? હે પતિ! તમારી મોટપ અને મહત્તા પ્રમાણે તેની તો તમારે ગણતરી કે ગણના પણ નથી; પરંતુ હે પતિ! હું તમારો નિજ અંગીકૃત મહદ્દઅંશ છું, એથી કરી મારે તમોને ઓળખાવ્યા વિના કેમ ચાલે? વળી મને પણ તમે આજ્ઞા કરીને આ ભવને વિષે મોકલ્યો છે જેથી એ જીવોનું કલ્યાણ ન કરી

શકું તો મેં તમારી શી મતલબ સાધી ગણાય ? એટલા જ માટે એ જીવોને તમારું સ્વરૂપ ઓળખાવવું જોઈએ. ઓળખ્યા પછી ભલે ચાહે તેમ કરો પણ તમારી મહત્તાને તો તેઓ જાણે તો ખરાને ! આ કારણને લીધે આપની પાસે આજ્ઞા માગીને એટલું જ કહું છું કે એ લોકો તો પરચા આપ્યા સિવાય માનતા નથી; પણ તે પરચા આપના હુકમ સિવાય કેમ અપાય ! કારણકે બીજાથી તરણું એ કેમ હાલી શકે ! " આ પ્રકારે અમોએ સ્તુતિ કરી અને કર્તાની આજ્ઞા માગી. એ પ્રમાણે કર્તાના કરાવ્યાથી પરચા જરૂર જણાય ત્યાં આપ્યા. તે પરચા સંતજનોએ ગ્રંથમાં લખીને પેલા સમજેલા હરિજનોને આપ્યા; પરંતુ તે પરચાનું માન હમોએ માથે લીધું નથી. તે શા માટે લઈએ ? કારણકે પરચા તો કર્તાની પાસે જ કરાવ્યા છે, તો પછી આપણે શા માટે માથે લેવા જોઈએ ! જુઓ, જ્યારે તે ગ્રંથ પેલા શાકુટ લોકોને સંભળાવ્યા ત્યારે તે સાંભળીને તે શાકુટ લોકોને ભાવ ઊપજ્યો; એથી તે અમારી પાસે આવવા લાગ્યા. પછી તે જીવો ઉપર હેત લાવીને મારી પાસે બેસાડી થોડેથોડે બોધ કરવા માંડયો તેમ તેમ તે જીવોને અમારી ઉપર હેત ઊપજવા લાગ્યું. જુઓ, આ જીવ તો જડ હતા પણ પેલા પરચા ઉરમાં જાણીને તે ભાવ ઉપજાવે છે. પછી અમારી સાથે તે જીવોની સાચી દૃઢતા

બેઠી. ત્યારપછી એ જીવ અમારી સાથે અંતર ખોલીને વાતો કરવા લાગ્યા. તે કહેવા લાગ્યા, "હે સ્વામી! તમે તો કોઈ અકળ પુરુષ હોઈ અવિનાશી છો." આ સાંભળી મેં તેમને કહ્યું કે હે ભાઈઓ! એવા પુરુષ અમો છીએ એવું તમે શાથી જાણ્યું? ત્યારે તે લોકો કહેવા લાગ્યા કે હે મહારાજ! તમે તો ઘણાકના કાર્ય કર્યા છે. જુઓ, મરેલાં મનુષ્યોને જીવતાં કર્યા છે. વળી ઘણાંકને હાથ, પગ અને આંખો આપી છે. એવાં બહુ જણનાં કાર્ય કર્યા છે. આવાં કામ તે મોટા પુરુષો સિવાય કેમ કરીને થઈ શકે? આ વાત સાંભળ્યા પછી મેં એ સર્વ લોકોને એવું કહ્યું કે એમાંનું અમે કંઈજ કર્યું નથી. આ તો પેલા હરિજનોએ અમારી ઉપમા વધારવા તમોને કહ્યું હશે; પણ અમોએ એવું કંઈ કર્યું નથી. તે વખતે સર્વ હરિજન કહેવા લાગ્યા કે આ મોટા પુરુષ મુખે કરીને કહેતા હશે કે એ પરચા અમે આપ્યા છે! માટે મોટા પુરુષ તો પોતાની કીર્તિ પોતાને મુખે કરે નહીં. ખેર, ગમે તેમ હોય! પણ તે પરચા જૂઠા છે એમ અમો કેમ કરીને માનીએ? એ પ્રકારે અમો જેમજેમ ના કહેતા જઈએ તેમ તેમ એ લોકો અમારા વિષેની ભાવના દૃઢ વિષેશ કરતા ગયા. આમ જ્યારે અમારે વિષે ભાવના દૃઢ કરતા ગયા તેમજ જ્યારે અમારે વિષે જીવ પ્રતીત આણીને દૃઢ થયા, ત્યારપછી એ જીવોને

બોધ કરતાં અમોને ફાવ્યું. પછી અમે જે જે જ્ઞાન કરીએ તે તે સાચું માની લે અને એ જ્ઞાનનું ચિંતવન કરીને સમજવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે જે જે જાણવા લાગ્યા તે તે સાર અને અસાર, સાચું અને જુઠું તેમજ નિત્યાનિત્ય વિવેક એટલે કે આ નિત્ય વસ્તુ અને આ અનિત્ય વસ્તુ, એમ સારાસાર સમજવા લાગ્યા. વળી આ બધું કર્તાથી ઉત્પન્ન થયેલું છે, એ બીજાથી નીપજે નહિ; પણ કર્તા પોતે જ જેને હાથે કરાવે તેનાથી નીપજી શકે પણ કોઈ બીજાથી આપોઆપ નીપજી શકે નહિ. આ પ્રમાણે જ્યારે સમજવા લાગ્યા ત્યારે અમને પોતાને નિજજ્ઞાને કરીને સત્ય માન્યા. જ્યારે અમોને સત્ય માન્યા ત્યારે અમોએ તેમને કર્તા સંબંધી કર્મ કરાવીને માણસની હારમાં આણ્યા. આમ જ્યારે એ લોક માણસની હારમાં આવ્યા ત્યારપછી તે લોકોને અમે નિજકર્તા સંબંધી ઉપદેશ કરીને સુખિયા કર્યા છે. પછી તે લોક કર્તાને જાણીને જ્યારે સુખિયા થયા ત્યારે પેલા પરચાપરચીના વહેમને ભૂલી ગયા.

આમ પરચાના વહેમને ભૂલી ગયા તે જણાય કેવી રીતે? જુઓ, પરચાનો વહેમ એમના અંતરમાં રહ્યો હોય તો કોઈ હરિજનને એકનો એક પુત્ર હોય અને અમે ત્યાં બેઠા હોઈએ ને એવામાં એ પુત્રનું મૃત્યુ થાય પણ કોઈ અમને કહેતું નથી કે આ બાળકને જીવતું કરો; કારણકે

પરચાથી હાનિ થાય છે કે નથી થતી તે વિષે તે સમજી ગયા છે. એથીજ એ લોકો કહેતા નથી કે આટલું કામ કરો. આ પ્રકારે આ જંગલી જડ જીવોને ચેતાવીને પરમેશ્વરના પદને પમાડયા. **આ જંગલી જડ જીવોને કેવી રીતે પરમપદમાં પહોંચાડયા તે વિષે** એક દૃષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. જુઓ, ચારપગા પશુઓમાં મદોન્મત્ત હાથીને ઝાલીને વશ કરવો હોય તો એક મોટો ખાડો ખોદીને તેના ઉપર કાગળની હાથણી ઊભી રાખે છે અને તે પછી આ હાથણીને જોઈ વિષયાંધ હાથી તે હાથણી તરફ દોડે છે, જેથી કરી તે ખોદેલી અજાડીમાં પડે છે. જુઓ, આ હાથણી સાચી છે? ના, જૂઠી છે પણ તે હાથી સાચી હાથણી જાણીને ખાડામાં પડયો. પછી તેને વશ કરી રાજાની સવારીને લાયક કર્યો. આ વાતને લગતું એક બીજું દૃષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો. જંગલમાં સિંહ રહે છે પણ તે કોઈને હાથ આવતો નથી, પરંતુ તેને પણ અજાડી કે પાંજરામાં છેતરીને પકડી લે છે. પાછળથી તેને વસ્તીમાં લાવી ભણાવે છે. આ ભણાવેલો સિંહ રાજાને પોતાને કામ આવે છે. આ પ્રકારે પેલા શાકુટ જંગલી જીવ પણ એવા જ હતા, પણ તેમને પરચારૂપી પાંજરામાં કે અજાડીમાં પાડીને પરમેશ્વરને ખપ લાગે તેવા કર્યા. જુઓ, આ પ્રમાણે આચાર્યે સારું કર્યું કે ખોટું? સારુંજ

કર્યું. આમ ન કર્યું હોત તો પરમ દયામય પતિને કામ આવે એવા જીવ તૈયાર થાત નહીં. જુઓ, બીજું દ્રષ્ટાંત આપું છું તે સાંભળો. કોઇ બાળકને કંઈ રોગ થયો હોય તો તેને ઔષધ ખવડાવી મટાડવાની ખાતર તેની માતુશ્રી હાથની ખાલી મૂઠી વાળીને કહે છે કે, હે બેટા! જો તું આટલું ઔષધ પી જાય તો આ મારી મુઠ્ઠીમાં લાડવો છે તે હું તને આપું! આ પ્રકારે માતુશ્રી જૂઠું બોલીને બાળકને ઔષધ ખવડાવી રોગ મટાડે છે. એજ પ્રકારે અને એજ ન્યાયે મોટા પુરુષો જગતરૂપ બાળકને જ્ઞાનરૂપી ઔષધ ખવડાવીને મોક્ષ પમાડે છે.

રાજનીતિ દેખાવન પરમગુરુ પ્રતિપાદન.

અંગ-૬.

હવે કોઇ નરાધિપતિ રાજાને મહાવિકટ વંકો દેશ જીતવો હોય તો હરેક પ્રકારના છળ કરીને જ જીતે છે. પછી તે વંકા દેશને અનેક પ્રકારના અન્યાય અને કુભાંડ છોડાવીને રાજા ન્યાયનીતિમાં વર્તાવે છે, ત્યારે સર્વ લોક સુખ પામે છે. આ પ્રમાણે સુખ પામીને સર્વ લોક સરકારને આશિષ દે છે. પછી તે આશીર્વાદે કરીને રાજાને છલબલ કરતાં જે દોષ લાગ્યો હતો તેનું નિવારણ થાય છે. પછી વખત જતાં પોતાનો જય થાય છે અને અમલ વૃદ્ધિ પામે છે. પણ રાજા પોતે ન્યાયથી ચાલીને જગતની પ્રજામાં સુખ પ્રવર્તાવે તોજ રાજાનું રાજ્ય ઘણો કાળ પહોંચે છે. વળી ન્યાયે ચાલવાથી અને રૈયતને સુખ પમાડવાથી રાજાની

સુકીર્તિ અને શોભા વૃદ્ધિ પામતાં જાય છે. આમ શોભા અને સુકીર્તિ એજ રાજાએ રાજ્ય કર્યાનું ફળ છે એમ જાણવું. જે રાજાએ આ લોકમાં અને પરલોકમાં યશ મેળવ્યો છે તે યશ અને કીર્તિથી તે જ્યાં જ્યાં જશે ત્યાં ત્યાં લોકો તેને આદરમાન સહ સુખ આપશે. એટલા જ માટે રાજાના રાજ્ય કર્યાનું તાત્પર્ય એજ છે કે તાડના સહિત ન્યાયે ચાલવું અને રૈયતને પાળવી; તો રાજાએ રાજ્ય કર્યાનો દોષ લાગશે નહિ તેમજ પરમેશ્વર પણ રાજી રહેશે. આમ જેના ઉપર પ્રભુ રાજી રહ્યા હોય તેને બીજું શું જોઈએ? એટલા જ માટે રાજાએ પ્રજાને દુઃખ દેવું નહીં. કદાચ આમ હોવા છતાં પ્રજા અતિશય દુઃખ પામશે તો તે અતિશય દુઃખને લીધે પ્રજામાં એક્કો થઈ જશે. આમ જ્યારે પ્રજામાં એક્કા થઈ જાય ત્યારે રાજ્યનો ભંગ થાય. આમ જ્યારે રાજ્યનો ભંગ થાય ત્યારે જગત બહુ દુઃખવશ થાય અને એકબીજાને લૂંટીખાઈને ઉજ્જડ કરી નાખે. એ કારણને લીધે રાજાએ જગતનો એક્કો થવા દેવો નહિ. કદાચ એક્કો થશે તો જગત લુંટાઈ જઈ ઉજ્જડ થઈ જશે. આમ જ્યારે જગતનો ભંગ થાય ત્યારે પરમેશ્વરને પોતાનો મહદ અંશ મોકલીને નિયમમાં રાખતાં ઘણો પ્રયત્ન પડે. આમ જ્યારે પરમેશ્વરને પ્રયત્ન પડે ત્યારે તો તે કરતાં હમણાં જે રાજાનું રાજ્ય ચાલતું હોય અને તે નિય-

મમાં રાખી શકે તો તે ઘણું જ સારું છે. આમ થવાથી પરમેશ્વરને શ્રમ પહોંચે નહિ.

હવે આટલા પ્રકારના ન્યાયથી જોતાં રાજ્યપદવીની ઐશ્વર્યતા ઘણી મોટી છે, પરંતુ અમે જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે રાજ્ય કરે તો જ રાજા રાજ્યનું રાજ્ય કરે અને છેવટે મોક્ષ પણ પામે. એટલા જ માટે આ પ્રકારે ન્યાય ચલાવીને અને જગતનું પાલન કરીને સુખી રાખવા યોગ્ય તો એક માત્ર રાજ્યપદવી જ છે.

દોહા.

તબતે શીખ સકલ વિધિ, રાજરીતનકી સોય;
ભિન્નભિન્ન કરી ભાખેહુ, અર્થ સહિત ગતિ મોય. (૧)
જક્ત કબજ કરનન જીનું, પાલન કરન તગાજ;
છલબલકી કલ કહી તમ, લહે સો રાજધિરાજ. (૨)
શ્રીપતને મુખ યોં કીયે, હે નરપત મમ તુલ;
જબતે રાજ કરન જીનું, કીનેહુ અર્થ અમૂલ. (૩)
કુલ રાજન જેહી અવનીકે, ઓરૂ ઇશ્વર અવતાર;
પરમગુરુ શિર સબનકે, શીખ દેવન અધિકાર. (૪)
તદપિતાય જુગજાહેર, સકલ મર્મ ગતિ સાર;
રાજરીન રજતજ સબે, કીનેહુ કુવેર પોકાર. (૫)

—ઈતિશ્રી સકર્તા પરમ પ્રકાશમણિ સકર્તાભાષ્ય ગ્રંથ—

—સંપૂર્ણ—

રવેણી પદ-૧. (રાગ-રામાયણનો)

પૂરણ ભાગ્ય મનુષાતનુ પાયા, જાકુ ઇચ્છત સુરીનર દેવરાયા;
ચાર ખાણ ચોરાસી ફેરી, ઘટઘટ ગર્ભવાસના ઘેરી. ॥૧॥
ઓહોત જતન એહી અવસર આયા,સોહી મૂરખ સારા જનમ ગમાયા;
ભાગ્ય વિના ભગવંત ન જાણ્યા, નિદ્રા સુપનસુખ સત કરી માન્યા. ॥૨॥
હરિગુરુસંતની સેવા ન ઠાંની, સુતવિત્તદારાસુ મન પ્રીતિ આંની;
ગ્રંથભંડાર ને ઘોડા હાથી, તામે નહીં કોઈ સંગ ને સાથી. ॥૩॥
અંતકાલ જાવું કર ઝારી, સંગ ચલે ન કોઉ તેરી લાહારી;
તાતે સમજ સમજ મન મેરા, આ જુગમે કોઈ નહીં હેજુ તેરા. ॥૪॥
વારંવાર ખોજો ઘટમાંહી, આદ્ય અંત મધ્ય સાચા સાંઈ;
કહે કુવેર સતગુરુ બલિહારી, ઠારી બાંહાંય સો કહત પોકારી. ॥૫॥

—સાખી—

સતગુરુ દાતા મોક્ષકા, જાહેર જુગમાં જાણ;
શરણ ગયે જે જે જન, પાયે પદ નિર્વાણ. ૧
બોધ અગાધ ટહંકાર કરી, જુગસુ કહે જરૂર;
સત કુવેર ઉર જો લખે, તાસુ હરિ હજૂર. ૨

રવેણી પદ-૨.

સતગુરુચરણશરણ લહે લાગી, પાંચ પચીસ પ્રકૃતિને ત્યાગી;
આશા તૃષ્ણા દો વિકટ વિરોધી, હરખ શોક મોહ કરત ઉપાધી. ૧
સોઈ સકલ સબ ગુરુગમ જીતા, કરત રહા તબ કામ અનીતા;
જ્ઞાનખડગ ગુરુકે મત લીના, શત્રુ સકલ એકુ રહેનન દીના. ૨
ખોજ ખોજ સબ ધાડેલ કીના, ઊડી શકે ના એકુ આતમ વિના;

દુર્મતિ દ્વેષ ટેક સબ ખોઈ, અંતરગત્ય આતમને જોઈ. ૩
કાલ ક્રોધ મદ દીના ડંડા, અનભે રાજઅમલ નવ ખંડા;
ધાતાધ્યાન માન તબ લોપ્યા, સત નામકા ઝંડા રોપ્યા. ૪
કહેં કુવેર લીયા ગઢ વંકા, મેટી કાલઝાલકી શંકા. ૫

—સાખી—

કાલડરપ કાયા લગે, નામ રૂપ ગુન ગ્રાજ;
ઉબરે હંમ ચૈતનવત, કુવેર કાલશિર તાજ. ૧
હમ કાલનકે કાલહી, અવ્યાકૃત શિર ઈશ;
કહેં કુવેર કૈવલપદ, સો ગાજત મમ શીશ. ૨

રવેણી પદ-૩.

સતગુરૂ શબ્દ સકલ વિધિ જાને, કરતાકી ગતિ સોઇ પરમાને;
અનભે જ્ઞાન ધ્યાન લહે લાગી, સતસંગત સદા મનઅનુરાગી. ૧
આપા રહિત બાની વિધિ બોલે, પરઉપકાર જગતમે ડોલે;
દશ ઈંદ્રી મન સહિત દેખાવે, કામ પરે એકુ અરથ ન આવે. ૨
જેસે રજ્જુ અગનમે જરાઈ, બટક સહિત પુની દષ્ટ દેખાઈ;
નખશિખ સકલ દીસે બિન જરહી, બંધન બાંધત પરખા પરહી. ૩
જીવનમુક્ત એસે કર દેખો, દગ્ધ જેવરી દષ્ટાંતને પેખો;
હલણચલણ સબ જક્ત સરેખા, અંતર અવિગત રહત અપેખા. ૪
આઠે પહોર આતમ અનુરાગી, સહેજ સ્વરૂપમે સુરતા લાગી;
સતકુવેર ડગે નહીં કોઈ, જીવનમુક્ત જોગેશ્વર સોઈ. ૫

—સાખી—

ચિંતવન નિજ ચૈતન્યતણું, ગુણાતીત ગુલતાન;
લક્ષમતે નિશદિન રહી, કરત કુવેર અવિલાન. ૧

સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કારણ કહીએ, મહાકારણ જે દેહ;
જીવનમુક્ત તે વરજિત, છતે પિંડ વિદેહ. ૨

રવેણી પદ-૪.

સંત વિજોગ જોગ કોઇ ઠાંને, તાકી પ્રતીત કરતા નવ માંને;
દશ ઇંદ્રી દમી સમીર સમાવે, વંકનાળ ચઢી શૂન્ય બસાવે. ૧
કાલ અજીત જીત કર બેઠા, અનભે ઘરમાં જાઈને પેઠા;
અનહદ નાદ ઝલકે જોતી, રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ બરખે મોતી. ૨
સ્વેપ્રકાશ ઉદ્યોત ઉજેસા, મૃત્યુ ન વ્યાપે અમર દેશા;
ઐસા સુખ સદાય સરાવે, જોગી જોગ જુગત્ય સબ ગાવે. ૩
ગુરુકિરપા વિના ભરમ ન નાસે, સતકુવેર તાતે ગુરુ અભ્યાસે. ૪

—સાખી—

ગુરુ મેરા ચૈતન ચિદ, આયેહુ મનુતન ધાર;
જનમમરણ ભયે ભવ તણો, સંશે દીયો નિવાર. ૧
ભવ તારનકે કારણે, કરતા ભયે સહાય;
કુવેર અનુભવ જ્ઞાનસે, દીના અલખ લખાય. ૨

રવેણી પદ-૫.

ગુરુપરતાપ આપ સબ બોજા, એહી તન પાંની પવનકા મોજા;
તૃતીયો તેજ તત્ત્વ ઝલકાઈ, ભોમી ભંડમાં લહેર સમાઈ. ૧
વ્યોમ પંચમો આદ્ય કહાવે, ચારૂ તત્ત્વ બીચ સહેજ સોહાવે;
પંચતત્ત્વ મીલકે મઠ ખાસા, તા મધ્યે આતમકા ભાસા. ૨
જ્યોં દીપક મંદિર મધ્ય જ્યોતિ, ઘટ ભીતર યું આતમા ઉદ્યોતી;
રોમરોમ રરંકાર ઉજેસા, આસપાસ દસદ્વાર સુરેશા. ૩

મૂલચક્ર ગણપતિકા વાસા, મલ ઝાડત દ્વાર કરત ખુલાસા;
દુજે દ્વાર કમલસુત હાંન્યા, બીજ અસુત અપ તજત વિજ્ઞાના. ૪
તૃતીયો દ્વાર બંધ જે નાભિ, સકલ જાપકે વિષ્ણુ જબાપી;
હરદે નિરંજન જ્ઞાન દ્રઢાવે, સાસા સકલકો ઘાટ ઘડાવે. ૫
કંઠસ્થાન શિવ સુખકારી, બાંની અરૂપકી રૂપ ઉચારી;
વરુણ અનલ અવિકાસકે વાસી, શબ્દ ઉચાર સકલ રસ પ્રાસી. ૬
ગ્રાહકે દ્વારે રહે અશ્વિનીકુમારા, સ્વાદ પહોંચાવે સુગંધીકા સારા;
ચંદ્રસૂરજ દગ દ્વારે રહાવે, સકલ રૂપકો નિરૂપ લખાવે. ૭
કરણ વાસો દિગપાલહી દેવા, શબ્દ સકલકો પહોંચાવત ભેવા;
એ દશ દેવ સેવકુ હાંના, મધ્યે આપ આતમ ભગવાંના. ૮

મન બુધ ચીત અહંકાર હજૂરી, તાકે આગે કરત મજૂરી;
પાંચ પચીસ સંગે પટરાંની, સોઈ સકલ જાકી કરત ગુલાંની. ૯
એ સબ રૈયત રાયકુ છાજે, શૂન્ય સિંહાસન આતમ બિરાજે;
સકલ દેવકે શિર પર સાંઈ, તુરીયાતીત અલખ લક્ષ જાંઈ.૧૦
ઝલમલ જ્યોત્ય ઉદ્યોત અપારા, અનહદ્દ નાદ હોત ઝનકારા;
સુરત નિરત સોહાગણ થાકી, નીરખત રૂપ શોભા ધરવાકી.૧૧
નિગમ ચાર બરનન કરી હારે, ૐકાર શક્તિ જાહાકે દ્વારે;
કોટી શશીસુર તેજ લયે તાંહી, આરતી ઉતારે શ્વસંવેદ જાંહી.૧૨
એહી વિધિ રાજ કરત સુખકારી, ખંડ અનંત બ્રહ્માંડ વિસ્તારી;
કીટ પતંગ બ્રહ્મા લગે વ્યાપી, શૂન્ય સનાતન આદ્ય અદ્યાપી.૧૩
સતકુવેર સોહી પદ ચીન્યા, આવાગવન તે ભયાહે નચીંના.૧૪

—સાખી—

લોક ચૌદ વિવિધી વિધ્ય, આપ આપને સ્થાંન;
કરત અહોનિશ ખુશમત, ચૈતનસુ અવિલાન. १
સો ચૈતન પરમાતમા, સકલ ચરાચર વ્યાપ;
કહેં કુવેર દરસા જમી, ગુરુમુખ જ્ઞાન પ્રતાપ. २

રવેણી પદ–૬.

આદ્યપુરુષ અગમકી બાંની, જાની શકે કોઈ વિરલા જ્ઞાની;
ખટદરશન મત પુરાન અઠારા, નામ રૂપ લગે કરત વિસ્તારા. १
નિગમ ચાર પોકારત નેતિ, પચાસ ક્રોડ દ્રીંગનકી રેતી;
સાત સાહેર જાકુ પરસ પરેસા, ચેહેન રટન થકીત ભયે શેષા. २
તેત્રીસ ક્રોડ ને નવલખ તારા, અર્ક અનેક એક રોમ ઉજીયારા;
વ્યોમ સકલ અવિકાસમે વાસા, શક્તિ સહિત ઉદરમે ઉપાસા. ૩
બ્રહ્મા વિશ્નુ માહેશ્વર દેવા, દેવકી સંગે જકતકી હેવા;
અદભુત મૂરત સુરત જાંહાં હારી, શકે નહીં કોઈ બાંની ઉચારી. ૪
અકલ અરૂપ રૂપ નહીં રંગા, થાયે નહીં થાપ સ્વરૂપ નિસંગા;
પંચતત્ત્વકા નહીં પરવેશા, બિન શશીસુર તેજ ઉજેસા. ५
બિન તન ચેહેન નેન બિન દેખ્યા, અપરંપાર અવિગત પેખ્યા;
કેહં કુવેર એહી પદકે અગાદા, વેદ ભેદ એક શબ્દકે આદા. ६

—સાખી—

વેદકતેબ ન જાનહી, વા ઘરકો અભિપ્રાય;
ગુન તીનુ સુરલોક લ્યૌં, મુનિજન મરમ ન પાય. १
મહામત જ્ઞાન અગાધ હે, જાકો આદ્ય ના અંત;
કહેં કુવેર ગતિ લહત હે, કોઈ કોઈ વિરલા સંત. २

રવેણી પદ—૭.

પંડિત પુરાણી તમે સબ કછુ જાનો, તો સત શબ્દકુ કરી ઠાનો;
જીવશિવ વેદકથા પરમાનો, કરમધરમકુ સત કરી માનો. ૧
ઉત્તમ કરમ સરસ કરી સેખા, મધ્યમ કરમકા કરત ઉવેખા;
તાકા ભેદ બતાવું મોઈ, ઉત્તમ મધ્યમ કરમકા દોઈ. ૨
સુવર્ણ શલ્યા ઉત્તમ કર્મ જાણો, પાષાણ શલ્યા મધ્યમ પરમાણો;
તાકુ કંઠ બાંધો મત કોઈ, જલતારન ડુબાવત દોઈ. ૩
કરમધરમતે પરમપદ ન્યારા, સોઈ જાનત કોઇ જાનનહારા;
પૃથ્વી પાવક પવન જલ ન હતા, તા દિન કર્મધર્મ કયાંહાં હોતા. ૪
ચંદસુર પરકાશ ન જાંહી, બ્રહ્મા વિષ્ણુ માહેશ્વર નાંહી;
તા દિન જીવશિવકા કયાંહાં વાસા, નિશ્ચે બતાવો મોઇ કરી પરકાશા. ૫
રૂપરંગ રેખા કછુ નાંહી, જીવશિવ લીન ભયે કીનમાંહી;
તા દિનકી મોહી કહો સમજાઇ, કુણ સ્વરૂપે રહે રઘુરાઈ. ૬
સોઈ સ્વરૂપ ચેહને ચીત લાવો, કરમધરમકા ભરમ નસાવો;
તબ જાનુ પંડિત પરમાના, જા ઘટ પ્રગટે એસા નિજનાના. ૭
પંડિત સો જો પુરાંની બતાવે, જુગમાં ભઇ સો તો સબ કોઈ ગાવે;
કરમધરમકા દીપક બુઝાવે, આતમ અરક ઉજેસકુ પાવે. ૮
સો પંડિત જે પદસે નવ ડોલે, તત્ત્વ સાંખ્ય વિના આંન્ય ન બોલે;
કહેં કુવેર અગમ લેહે લાયા, ગુરુપરતાપ પરમપદ પાયા. ૯

—સાખી—

પંચતત્ત્વ ઓર ગુન નહીં, અવ્યાકૃત નહિ જ્યોત;
વા દિન કરતા જો હતા, સો નહીં લખાયા દોત. ૧

તેહી કરતા પહેચાનહો, તો નિજજ્ઞાન પ્રમાન;
નહીં તો પંડિત પચી મરો, પઠી પઠી વેદપુરાન. ૨

— રવેણી પદ–૮. —

જક્ત સકલ જૂકે પ્રતી આયા, કરતાકી ગતિ કોઈ નવ પાયા;
ભૈરવ ભૂત પ્રેહેતકુ પૂજે, આતમતત્વકુ કોઈ નવ બૂજે. ૧
પાષાણકા એક પુતળી બનાઈ, પંચ મીલકે શક્તિ ઠરાઈ;
ધૂપ દીપ નૈવેદ ધરાવે, બિન ચૈતન કહો કેસેહી પાવે. ૨
વારમવાર આરતી ઉતારે, ફલ ઇચ્છા અંતર ઉર ધારે;
શલ્યા શક્તિ બોલે નહીં કોઈ, અંધ નિરંધકી ફૂટી હોઈ. ૩
ચૈતન આપ અચેતકુ ધ્યાવે, વેદવિધિમે સબ જુગ ભરમાવે;
દેવી દેવલકો કરતા પોતે, જ્ઞાન ન બૂજે બિન આતમ ઉદ્યોતે. ૪
શક્તિસે મુક્તિ કહો કીન પાઈ, પીપા સાખ્ય દેખો તુમ જાઈ;
ખાનપાન સુખ દેહી ડેહેકાવે, અંતકાલકુ નરક લેઈ જાવે. ૫
જેસે કસાઈ પશુકુ પાલે, હરિયા ચારા આંન્ય ચરાલે;
પશુ જાનત એહી પતિ મેરા, શિર કાટત નવ લાગત બેરા. ૬
શક્તિસેવાકો એહી ફલ જાનો, અજા દષ્ટાંતને સત કરી માનો;
તાતે તું સેવા છાંડ અનીતિ, નિરગુણ સંતસુ કરી લેને પ્રીતિ. ૭
ભક્તિ વિના ભગવંત ન રીઝે, સાચ વિના સાહેબ નવ ધીજે;
ધન્યભાગ્ય જો સતગુરુ પાવે, તારીક મંત્ર કાંહાંન સુનાવે. ૮
તબ અંતર હોવે ઉજીયારા, ખોલે જ્ઞાન કપાટકા તારા;
કર્તાઅંશ તનુ સબ ઘટ દરસે, નિરમલ દષ્ટ રહિત ભવભરસે. ૯
થાવરજંગમ જલથલ જાંહી, અંશ અજાત અખિલ ભિન્ન માંહી;
તબ શલ્યા સબ સહિત અકાંમા, વિન ચૈતન જડ જગ અભિરાંમા. ૧૦

ચૈતન સહિત અચરચર જેતા, વિશ્વ વિલાસ સકલ ભવખેતા;
જેહી ભવખેત રહિત બિન અંશુ, પરલેકાલ હવિત નિરવંશુ. ૧૧
નિજ ચૈતન હરિઅંશ અનાદિ, આદ્ય અંત મધ્ય સચલ સનાદિ;
તેહી આપનુ નિજ આપ અપરહી, યાહીતે સકલ ભિન્ન તંત વિખરહી. ૧૨
એહી ક્ષરઅક્ષર પર નિજ કરતા, અલગ થકા ઉપજાવન હરતા;
તેહી કરતા ઓરૂ આપનુ સોઈ, અરસપરસ એકતા જ્યું હોઈ. ૧૩
તેહી કરવાવન હંમ નિજ અંશા, પરમવિશેષ પતિનકે અંશા;
અંશ ઉધાર કરન ભવ આયે, સતકુવેર ધરી તન દરસાયે. ૧૪

—સાખી—

ભિન્નાભિન્ન સકલ ભવ, અંશ સજાત સુવસ્ત;
કેહં કુવેર પૂરણ પદે, ઉદે નહીં જાંહાં અસ્ત. ૧
ઉદેઅસ્ત જાંહાં લ્યૌં લગે, માપ થાપ ગુણજ્ઞાન;
કહેં કુવેર કારણ નિધે, જોતાં નહીં પદ આંન. ૨

— રવેણી પદ-૯. —

સંત સકલકે ધરી ચીત ચરણુ, વિશ્વવિલાસ ઉપાસકુ બરણુ;
અદ્વૈત બ્રહ્મ અખંડ અલેખા, અરૂપતે રૂપ નિરંજન લેખા. ૧
પુરુષ નિરંજન આદ્ય કહાયા, તાતે અંજન પ્રગટી માયા;
મહંમાયા બલ અકલ અનેરા, પંચતત્ત્વ તાતે ભયે ચેરા. ૨
આગે શૂન્ય સુન્યતે પવનાં, પવનતે પ્રગટી અગન તેજ રવનાં;
તેજતે તોય અપતે અવની, જા પર કરવા થીતી વિશ્વ સર્વની. ૩
એહી વિધિ પંચુ તત્ત્વ પસારી, ત્રિગુણ રૂપ લીયો તબ નારી;
તમપદ સાત્વિક રાજસ બ્રહ્મા, નિગમ ચાર બંધે કર્મધર્મા. ૪

અબ બરનું મેં સૃષ્ટસુરેશા, આગે થાપન મૂલ ગણેશા;
તા પર શેષ સહસ્રમુખ રાજે, તાકે ઈશ વિષ્ણુ શિર છાજે. ૫
ચોથા દેવ વિરંચી વિચારો, ઘાટ સકલકો બાંધે ધારો;
પંચમા શિવ ધ્યાનકે ધાતા, દૃઢ આસન સદા મદમાતા. ૬
કાલજાલ વ્યાપે નહીં જાંહી, માહાવિશ્નુ તાકે શિર સાંઈ;
શૂન્ય સિંહાસન આસન દાંના, રહત સદા જાંહાં બાસ વિજ્ઞાંના. ૭
મહાનિધિ તા પર પરમાનો, તાકે કરતા નિરંજન જાનો;
એ અષ્ટદેવ સૃષ્ટકા કાહાવે, જયાં જાકી પ્રતીત તાંહાં તાકુ ગાવે. ૮
તેત્રીસ ક્રોડ ઈષ્ટિકે અંશા, બ્રાહ્મણ શુદ્ર ક્ષત્રી વંશા;
કીટ પતંગ વિહંગ વિલાસા, તરુવર ભાર અઢાર ઉપાસા. ૯
એ સર્વ સૃષ્ટિ સકલકે ચીંન, જીવ ચોરાસી ભિન્નાભિન્ન;
સૌનો સાક્ષી સદા આતમ, આદ્ય અંત મધ્ય જેમનો જેમ. ૧૦
ગુરુપરતાપ પુરાતન પેખ્યા, અંતર રહિત સતંતર દેખ્યા;
કહે કુવેર અગમ અવિધારા, બ્રહ્મવિલાસ ઉપાસ ઉચારા. ૧૧

—સાખી—

બ્રહ્મભવાટી વરનહી, પસરન દ્વૈત વિનોધ;
કેહં કુવેર તીનકી પરે, હે કૈવલ નિજબોધ. ૧

ઊપજખપજ જુગ બ્રહ્મ લ્યોં, લોક ચતુરદશ ભાત;
કહે કુવેર સો પદ વટી, કોઈ કોઈ હંસા જાત. ૨

— રવેણી પદ-૧૦. —

ગાવું શૂન્ય સકલકા ભેવા, આદ્યપુરુપ રસના રસ લેવા;
શ્યામ શૂન્ય અનેક અપારા, વિવિધી ઘાટ વિરંચી વિસ્તારા. ૧
અગણિત બરનું મેં શૂન્ય સપેતા, જામે ઈશ વિષ્ણુકા હેતા;
રક્ત શૂન્ય અપાર અલેખા, જામે વાસ શિવકા ભેખા. ૨

સંખ્યા રહિત શૂન્ય પરકાશા, હરિયા રંગ જાંહાં શકિતકા વાસા;
સુવર્ણ શૂન્ય અનન્ય અભેવા, જામે કરતા નિરંજન દેવા. ૩
બરતું શૂન્ય સકલકે સોહાગી, રરંકાર રટણુ ધૂન્ય લાગી;
તા પર અદ્વૈત શૂન્ય અનુપા, રરંકાર તારના જાંહાં કૂપા. ૪
તામે વાસ અવાચહી બ્રહ્મ, અગમ અગોચર ગોચર ભ્રમ;
તાપર અધર અબુઝ મહેબૂબા, જામે વાસ સસ્વપતી સુબા. ૫
પુરુષ પુરાતન વા પર આગી, જાની શકે કોઈ સંત સોહાગી;
તા પર પરમધામ પરકાશા, શૂન્ય સકલ પતિ અંત નિવાસા. ૬
અવિગત આસન બેઠે બહુનામી, કરુણામયે કૈવલ નિજધામી;
નેન અનંત અનંતહી બાહુ, ઉપમાયોગ દૂજો નહિ કાહુ. ૭
સો પદકી મોઈ ભઈ પરતીતિ, તત્ત્વવિચાર પાર પર પ્રીતિ;
સહેજ સમાસ બાસ તાંહી હાંના, અડંગ મહા મંન તાંહી પીયાંના. ૮
ચીન્યા મરમ મતા મલતાંના, ગુરુગમ જ્ઞાન ધ્યાન ગલતાંના;
સત કુવેર ગગનગત્ય પાયા, જીવત હંસ વંશમે મેલાયા. ૯

—સાખી—

હમ હંસા ઉસ ધામકે, વસે જાંહાં કૈવલ;
અરૂઢ મતાગત્ય પાવહી, કોઈ વિરલા જન ભલ. ૧

જો ભેદુ ઉસ ધામકે, અટકણુ નહીં આ દેશ;
વારપાર પરકાશિત, કુતીયો કુવેર સુરેશ. ૨

— રવેણી ૫૬-૧૧. —

હંસા અગમ સુગમ ગત ગાવું, સતગુરુશબ્દસે ભેદ બતાવું;
પંચતત્ત્વ મીલકે ભઈ ઓરી, મહંમાયા મધ્ય કાજલ ઘોરી. ૧
તામે અંશ હંસકા પેઠા, ચતુર નિમસ ભર ટક કર બેઠા;
પેઠત ઉજ્જવલ બેઠત કારો, એહી વિધિ શિવકા જીવ વિચારો. ૨

કાજલ ભીજે પંખી નવ ચીંન, ચાંચ પાંખ ચરણે ખટ ભીંન;
જીવ પંખી ચેહેન વાસના અત્વ, માયા કાજલ ભીજે નવ તત્ત્વ. ૩
તાતે નીકસ આંન્ય ઘટહી બેઠાવે, વિન ખર પાંખ કાલચ નવ જાવે;
ગુરુગમજ્ઞાન વરધ વિધિ જાગે, તો ચાંચ પાંખ પર અવધિ લાગે. ૪
તબ કાલચ જાવે સબ જેતી, પર પલટૈ હંસ હોયે સપેતી;
હંસા હંસગતિ સંગ ડોલે, મન મુક્તા બીના ચાંચ ના ખોલે. ૫
સંસાર છીલર માંડક પાવે, સો હંસાકુ અરથ ન આવે;
ઊડઊડ હંસા જાંહાં કરી લેને વાસા, માનસરોવર મુક્તા ખાસા. ૬
મનમાંન્યા મુક્તાફલ ચરહી, હંસા હંસ સંગ હલમલ ફરહી;
સંત સરોવર મુગના ખાંની, સતકુવેર એહી પ્રતી આંની. ૭

—સાખી—

તારણતરણ ઉજાગર, અભે કરન ધન્ય સંત;
કહે કુવેર ભવજલમાંહી, સતગુરુ નાવ મહંત. ૧
હે કૈવલ કેહ્યું પદ, અખે અમર પદ થાપ;
કહે કુવેર સોઈ પાઈયે, સતગુરુ સંત પ્રતાપ. ૨

રવેણી સંપૂર્ણ

— પ્રભાત પદ–૧. —

મૂકયને કલ્પના જલ્પના મનતણી, તુજ વિના આંન્ય નહીં કોઈ દૂજો;
તીરથ વ્રત ને જોગ જગન જપ, તપ કરી માગતો તહારું તું જો...મૂ. ૧
નિદ્રાના સુપનમાં રાજ ભિક્ષુક થયો, જાચવા આપણે દ્વાર ઊભો;
સુપનુ સમાઈ ગયું જાગ્રત સુખ લહ્યું, જેમ હતું તેમ થયું આપ સુઓ..મૂ. ૨
તમપદ સાત્વિક સ્વરૂપ સ્વામીતણું, રજોગુણ રસબસ લુંબોજુંબો;
દ્વાદશ દ્વારનું સાર મંદિર રચ્યું, ઘટઘટ ખટરસ લેવા ચુંબો...મૂ. ૩

જીવ તું શિવ તું કાલ કિરતાર તું, કાલના કાલમે તોય બૂજ્યો;
કહે કુવેર અજ્ઞાન અંધેર ટળે, ગુરુગમદૃષ્ટિએ મોય સૂજ્યો...મૂ. ૪

— પ્રભાત પદ.–૨. —

શું કહીએ જંતને ઓલખ્યા નહીં કંથને, સેવ્યા નહીં સંતને માન મૂકી;
ભક્તિપદ મુક્તિની જુક્તિ જાણી નહીં, લંપટ નરતણી બુધ્ય ટૂંકી...શું. ૧
અનેક વિગતે કથી સકલ શાસ્તર મથી, વાણી પરમારથી નિગમ સાખી;
શઠને શિખામણ તોય લાગી નહીં, કહે કવિ પંડિત થાકયા ઋષિ...શું. ૨
નવ લહે મૂળ ગતિ રતિપતિની મતિ, માયાનો સ્વારથી વરણ મુખી;
કેહં કુવેર નિજલક્ષ ભજન વિના, કોઈ નર જક્તમે હોય નાસુખી...શું. ૩

— પ્રભાત પદ–૩. —

સંતકૃપા વિના સુકૃત નવ સરે, દુષ્કૃત જાય નહીં દેહકેરૂં;
હરખ ને શોક સંતાપ અતિ સંભવે, દંભવે દુરમતિ લોક હેરૂ...સંત. ૧
જીવપણું અતિઘણું જુગલ નરનારનું, અહંપદ આપનુ દીર્ઘ દેહેકૂં;
ખબર નહીં જંતને તંતુના અંતની, સંચિત દ્રવ્ય કરે મેરૂ મેરૂ...સંત. ૨
ધરમ આગે ધરે કરમ કંડે કરે, પાપને નવ કહે આય નેડું;
સત કુવેર કહે મૂઢ કાંઈ નવ લહે, પુન્ય તાંહાં પાપ ના હોય નેરુ...સંત. ૩

— પ્રભાત પદ–૪. —

આદ્ય અંત મધ્ય કૈવલ સરવોપરી, તે હરિ હું વરી સત સોઈ;
કરમનો ભરમ તે મરમ સમજે શમ્યો, જક્તજંજાલની આલ ખોઈ...આદ્ય. ૧
અંતસકરણની ચતુર ચોરી રચી, વિપ્ર ગુરુ ધુન્ય મચી સમે વતાઈ;
શબ્દ શરણાઈ ભવ ભાવ ભૂંગલ બજી, શોક સંશે તજી હરખ હોઈ...આદ્ય. ૨
મનવશ મીંઢલ લક્ષ દોરો મહીં, પ્રેમ પીઠી ચઢી અંગ મોઈ;
સત દૃઢ નેમ દો છેડલા ગાંઠીયા, સુરતી સંધાણ વરમાલ પ્રોઈ...આદ્ય. ૩

મનોરથ માંચી મમ હરિ બુધ બાજટે, અહંગ સહંગ મલ્યા હસ્ત દોઈ;
અહંગ ભુજ માહેરો સહંગ હરિનો કર, અલખ ઈચ્છાવર ભાયગ મોઈ આદ્ય ૪
બ્રહ્મ અગ્નિ જગ્યો ચીત ચોરી મધ્યે, સંકલ્પ શ્રીફલ હોમ હોઈ;
જ્ઞાનને ધ્યાન વૈરાગ ભક્તિપદ, મંગલ વરતીયાં ચાર ઓઈ...આદ્ય ૫
કરુણા કંસાર કરુણાકરે કર લીયો, વદન મારે દીયો મદન ગોઈ;
શીશ સમરપણ વલી મેં કલવો લીયો, હરિમુખમે દીયો લાજ લોઈ...આદ્ય ૬
ધરમ અર્થ કામને મોક્ષ મુક્તિ વલી, ભામિનીયો મલી અષ્ટ ઓઈ;
ગાવત ધોલ આનંદ અનુભવ અતિ, જતી સતી જનનું મન મોઈ...આદ્ય ૭
પૂરણ પરણી હરિ કારજ ગયું સરી, જનમ ને મરણની ખટક ખોઈ
કહે કુવેર અવિચલ બ્રહ્મસૂત્રનું, સુખ મુખસે જો કહી શકું ન કોઈ...આદ્ય ૮

— પ્રભાત પદ–૫. —

નીરખને નિરમલ દષ્ટિએ નૂરને, બ્રહ્મનો ભાસ તે વિશ્વમાંહી;
સુરત નૂરતે કરી ગુરુગમ ઉર ધરી, સાવ નિરંતર એક સાંઇ...નીરખને ૧
વાપી ને કૂપ તડાગ નીરે ભર્યાં, ચંદ્રને સૂરજ તેજ તાંહી;
બહાર કીલાહાર કલોલ ક્રીડા કરે, અચલ અડોલ આકાશમાંહી...નીરખને ૨
જીવને શિવતે બાંધ્યા કર્મે કરી, ચૈતન એક તે વિશ્વમાંહી;
વિવિધી વિગતે કરૂ જે જંમ તેમ વરૂ, ભિન્નભિન્ન ભેદ તે ભાતમાંહી...ની ૩
ક્ષિતિ પાવક જલ પવન આકાશમાં, તેજમાં તત્ત્વ તું સાક્ષી માંહી;
સતકુવેર કહે તુંજ વિલસી રહ્યો, તુંજ વિના અન્ય તે કાંઇ નાંહી...નીરખને ૪

— પ્રભાત પદ-૬. —

કવન કારણ હવે જોગ જપ તપ કરૂં, ધ્યાન જેનું ધરૂં તેજ પામી;
નિગમ કહે અગમ નિરાલંબ નિર્ગુણપદ, સો સદ સતગુરુરૂપ સ્વામી કવન. ૧

વેદ વેદાંત પુરાણુ ખટ શાસ્તર, વ્યાસ વિનંતી કરી થક્તિ હાંમી;
તેજ પરમેશ્વર પરમ પ્રગટ લહ્યો, નવ કહ્યો જાય અવિગત અનાંમી કવન. ૨
શનકશુકદેવ સીધ નારદ કપિલ દત્ત કબીર સત પાયે જે પદ વિરાંમી;
સંત સરવ સાખ્ય સંજુક્ત ભઈ મુક્ત મમ, દેશ ડંકો નહીં વાત છાંની ક. ૩
ચૈતન આપ ચિદરૂપ ચીત સનમુખ. ધસમસ્યો ઉર વસ્યો ગગનગામી;
કહે કુવેર કિરપાનિધિ કૈવલ, સંગ છોડે નહીં સોહંગ કામી...કવન ૪

— પ્રભાત-૭ —

કોટી જન મંત્રનું પુણ્ય પ્રગટ હવું, આજ અચરત નવું ભાગ્ય મારે;
અનંત બ્રહ્માંડનું ભરણપોષણુ કરે, તે હરિ ઉર ધરે નેહ લાહારે...કોટી ૧
ત્રિગુણાતીત પદ દુર્લભ દેવને, શેષ વિરંચી શિવ ધ્યાન ધારે;
અચ્યુત અવ્યક્ત વિવ્યક્ત તે વરજીત, પરણવ પાંણુ મમકંડારે;...કોટી ૨
અંશ ઉછાહની ચાહ ભઈ કાંમની, ભાંમની ભાવ ધરી કરે વિહારે;
લેત આલિંગન પરસ પરમાતમા, ત્રિયા તન પલ પલ નવ વિસારે..કોટી ૩
આપ અદ્વૈત રહી દ્વૈત સંગે રમે, વિશ્વવિલાસમે વારેવારે;
નિજ અનુકરમનો મરમ જન જો લહે, ફરક કરતા સદા જો વિચારે...કોટી ૪
ભવજલ ભરમમે અંશ અનવેગતિ, આપમે આપકો તરે ને તારે;
ડૂબતે નરનકુ તીરે તારણવત, અલગ કરતા વિનાકો ઓધારે...કોટી ૫
અવિગત અકલ કરતાર કરુણામયે, સતગુરુસે લહે સદ વિચારે;
કહે કુવેર ભવફેર ફારગત ભઈ, પરમપદમીલહી ભયો સકારે...કોટી ૬

— પ્રભાત-૮ —

સકલ વૈભવતણું કારજ હાવે સર્યું, સચ્ચિદાનંદ આનંદ વરતુ;
પિંડબ્રહ્માંડનું સૂત્ર સંમ શોધતાં, બોધતાં બુધ અગાદ કરતુ...સકલ ૧
સ્થાવર જંગમ વિશ્વ ચરાચર, જડચૈતન સરતુ ને નરતુ;
વસ્તુ વિચારતાં વિવિધી વગ નવ રહ્યું, અખિલ ભવ અંશનો આદ્ય ધરતુ સ.

જીવને શિવ કૈવલ કારણ લહુ, પુન્યને પાપ અવતરતું ને મરતું;
થાપ ઉથાપ મન વ્યાપ સમજે સમ્યો, જક્ત જંજાલ ઉર આલ્ર ધરતું સ. ૩
અંશ અસમિ અજભવ વિષે ભોગીયો, જેગીયો જતમત તેજ સ્વરતુ;
કહેં કુવેર યાંહાં જુગલ અવીલોકતાં, હું તારી મોજને આદ્ય સરતું સ. ૪

— પ્રભાત–૯ —

મોજમે મસ્ત અલમસ્ત અનવે ફરું, દીન ઉર નવધરું ભિન્ન ભાગી;
અગમ અદ્વૈતમે દ્વૈત એકતાપણું, જ્ઞાન ગણુતીતણું ભાન ત્યાગી...મોજ ૧
વિશ્વ વિલાસ અતિહાસ અનવે ગતિ, રતિપતિની મતિ પ્રેમ પાગી;
અંતસકરણ ગુણ ઇંદ્રી એકાદશ, સહિત પ્રકૃત મમ વહીત જાગી...મોજ ૨
કીટ પતંગ અજ વિષ્ણુ એકી વગે, વસ્તુ જેતાં ઉદે અસ્ત આગી;
શિવ શક્તિ પુની શેષ સત ઇશ્વિર, પુષ્ટિ પ્રક્તભઈ પ્રત પાગી...મોજ ૩
વેષ વિચિત્ર બહુ ભાત વિવિધી વિધ, લક્ષ જેતાં નહીં પક્ષ રાગી;
સ્વે સર્વજ્ઞ તન અહંગ અનભે જગી, દ્વેપ દુતીયો દધી સ્વેત જાગી...મોજ ૪
એકોહંગ વ્યાપી દુતી નાસ્તિ કૃષ્ણે કહ્યું, ઇશપદ શું રહ્યું જુવોને જાગી;
કહે કુવેર સરવ સાર સિદ્ધાંત એ, નિજપતિ પરમ શુદ્ધ કોહુન લાગી..મોજ ૫

— પ્રભાત–૧૦ —

ભરમ તજી ભાવ ધરો ભુરચાં માનવી, જાનવી ગુરુલક્ષે જ્ઞાન ઝીલો;
જ્ઞાન ગંગાતણું પારસતાં પારખુ, અહંગ ઉદ્યોત અઘ ભરમ ભૂલો...ભરમ ૧
કામને ક્રોધ મન ક્રોધ અહંકાર મદ, સૌ સદ પરહરી પ્રેમ પી લો;
રાતદિન રસઅસ એકતા અનુસરો, ધ્યાન હરદે ધરો માન મેલો...ભરમ ૨
નિજપતિ પરમ પરપંચની પર સદા, રચમદા તે સદા રહે એકીલો;
અલખ અમાપ લખ માપ મમતા ધરી, અખિલ ચઉ અંશ થઇ ખલક
ખીલો...ભરમ ૩

સકલ સિદ્ધાંતનું સાર સંતો કને, પ્રીછવા પેર ત્યાં મન મેલો;
પરમ અરથી સદા સંત અમી અરણુવ, પરણુવ પુરુષ પરસાવે વહેલો. ભ. ૪
આપ નિજ અંશ કરતારનો લક્ષ જે, સતગુરુ અરથ દે ત્રત સહેલો;
કહે કુવેર જંજાલ જન તુ ટળે, જઈ મલે જાંહાં હુતો પુરવ પહેલો...ભરમ ૫.

— મંગળ પદ–૧ —

શુદ્ધ સતગુરુશબ્દ વિચાર, જાહેર મન માહેરા;
જોને અહંગ આપ નિજ રૂપ, અનોપમ તાહેરા. ૧
સ્વામી અવિગત આપ અવ્યક્ત, શક્તિ જેની સરવમે;
અવિનાશી અકલ અરૂપ, આવે નહિ ગરભમે. ૨
ભિન્નાભિન્ન દીસે જીનું અંશ, તંતુના ભેદમે;
ઘાટ નિમિત મૃત્યુની માંય, આવે નહિ છેદમે. ૩
રવિચંદ્ર દષ્ટાંતને જોય, પ્રતિબિંબ ભંડિતા;
નીરપાત્ર ઉભયે વિલસાય, જોત્ય નહીં ખંડિતા; ૪
જેની ઉત્પત પરલે નહીં નાશ, વાસ અવિકાસ હે;
તે તો જેમનો જેમ સદાય, સ્વે પ્રકાશ હે. ૫
સહેજાનંદ આનંદ અબંધ, પુરાતન રહ્યો જથા;
સતકુવેરને દરસા સોય, મીટયા સરવે મનમતાં ૬

— મંગળ પદ—૨. —

મન મંગળ આનંદરૂપ, ભયા તબ જાનહી;
જેનો શબ્દ વિવેક વિચાર, સંત પરમાણહી. ૧
તેણે પાંચ પચીશ પરાસ, આશ ઉલટી કરી;
તેને રોમરોમ રરંકાર, રટત હે હરિહરિ. ૨

જેને બોલ તહી બુદ્ધિ હોય, શુદ્ધિ સાંમા જીવકુ;
તેને પ્રગટે ઉર અહમેવ, લેવાને પીવકુ. ૩
જેની વાણી તણો વિસ્તાર, અલક્ષના લક્ષની;
છૂટે જીવશિવ સંશે ભ્રાત, કે પક્ષાપક્ષની. ૪
જેને અનુભવ આઠે પહોર, ખોજ પદ પરમની;
તેને વ્યાપી શકે નહિ કાંય, કલપના કરમની. ૫
જેને મન બુધ ચીત અહંકાર, ચાર અંતસકરણ;
તેથી નિરવરતા નિજદાસ, આશ હરિકે શરણ. ૬
બ્રહ્માનંદ આનંદને જોઈ, બુદ્ધિ સર્વ વિસરી;
ભઈ સુરતનૂરત એકતાય, કુવેર નવ નીસરી. ૭

— મંગળ પદ-૩. —

બ્રહ્મ આનંદ સાગર સોય, સદા લગી ઝીલીયે;
સુધા અમૃતપે અતિ સાર, પીવાય તંમ પી લીયે. ૧
જેના અણુને સોમે ભાગ, નવે નિધ સિદ્ધને;
નવ પહોંચે સુરેશ લગાર, કવે કો વિધ્યને. ૨
જેના ચિંતવનમે જુગ ચાર, સાર કીલા કરે;
સમે ચિંતવન ચારૂ મ્હાંય, કાંય નવ ઊગરે. ૩
જેના રોમતણો પરકાશ, વાસ સુખ રહ્યો સંગે;
તેમાં વરતેઈ ચૌદે લોક, સુરીનર અજ લગે. ૪
કોટી રવિશશી તેજ ઉદ્યોત, શોભા નક્ષની સહી;
સ્વામી અપરંપાર અલેખ, અલપ ઉપમા કહી. ૫
જેનો વારપાર નહીં અંત, સંત સરવે કહે,
સતકુવેર અલ્પમતિ જીવ, મહિમા તે શું લહે. ૬

મંગળ પદ–૪

એવા સાહેબ પામવા સાર, સંતોને સેવીયે,
ન સરે કારજ કિંચિત એક, પૂજા ફલ દેવીયે. ૧
ગુરુજ્ઞાન ધ્યાન અવિલાન, અહોનિશ કીજીયે;
આઠે પહોર અંગ ઉમંગ, પરમ રસ પીજીયે. ૨
તેને નવ રહે જીવજંજાલ, પાલ મનને વિષે;
નવ વ્યાપે રાગ ને દ્વેષ, રહે સતગુરુ પખે. ૩
તેનું સમરણ શુદ્ધ વિચાર, સંત નિશ્ચે કર્યા;
કોટી વિષ્ણુ અનંત અપાર, એહી વિધિ ઓધર્યા. ૪
એવી સાખ્ય સકલની જોઈ, મોઈ દઢતા ભઈ;
સતકુવેર ગુરુના ચરણ, છાંડી નવ જાય કહી. ૫

મંગળ–૫.

ખોજો ગુરુગમ વારંવાર, સાર સુખ પામવા;
રાખો ઉરઅંતર અહમેવ, ભવદુઃખ વામવા. ૧
શીખ સહસ્ત્ર જનમની હોય, હરિ તેમાં ગતિ;
તેને પ્રગટે બ્રહ વૈરાગ, આવે શુદ્ધ ગુરુગતિ. ૨
જેને અજ પદને કૈલાસ, વાસ મન નવ છકે;
સુખ ચૌદલોકનું જેહ, તૃણાવંત કરી લખે. ૩
તેની બુદ્ધિ વેગ બલિહાર, જાહર થઈ ઝૂઝવે;
જેના જ્ઞાનખડગનો ઘાવ, કોઈ નવ રૂઝવે. ૪
જ્ઞાનખડગ ઘાવની પીર, ધાર કોઈ નવ ધરે;
સતકુવેર ગુરુપરતાપ, શબ્દ સનમુખ લરે. ૫

મંગળ–૬.

લાગી જ્ઞાનશબ્દકી ચોટ, ઓટ કીસકી ગ્રહુ;
તોડી અજ્ઞાન આવરણ ઢાલ, જીવતો કયમ રહુ. ૧
સંગી માર્યા પાંચપચ્ચાસ, શીશ સબ છેદીયા;
કાયા નગ્રની માંહી, અમલ ગુરુકા ભેદીયા. ૨
કીની દશ દરવાજે સાહાય, જાય ચોકી બેસવા;
કામ ક્રોધ લોભ મદ ચોર, દેવે નહીં પેસવા. ૩
કીની કબજે ચારૂ વરણ, અમલ આપકો કર્યો;
હાર્યો કાયાનગરનો રાય, ગુરુચરણે પડયો. ૪
એવી નિષ્ટા નમણતા જોઈ, ગુરુરાય રીઝીયા;
કરી કરુણા કુવેર શિર હાથ, ફેરી રાજ દીજીયા. ૫

મંગળ–૭.

શુદ્ધ સમજ વિવેક વઝીર, ધીર જોઈ આપીયો;
કર્યો કુબુદ્ધિ ઉચાકર જેહ, આગે હુતો પાપીયો. ૧
દીયો દયા જાણીને દયાલ, ધરમ કોટવાલકુ;
કીયો કામ કરાવન એહ, નગર રખવાળકુ. ૨
શીલ સહેજ સંતોસને સત્વ, સાંમના સંગના;
દીના પલંગ પટાવત ચાર, આપના અંગના. ૩
કીનો સનમાન શુદ્ધ શાહુકાર, કાર નાંણા તણો;
જોયે ખરચવા વાવરવા જેહ, દ્રવ્ય આપે ઘણો. ૪
સહુ શહેર કર્યું સુખરાજ, નવે નિધ્ય સિધ્યમે;
તબ ફર ગઇ સત દુવાઈ, રાય રસ રિધ્યમે. ૫
કીનો અમલ અનેરો આપ, કામ સબ કેજમે;
સત કુવેર આતમ આપ રાય, સુતા સુખસેજમે. ૬

મંગળ-૮.

જેને ઇંગલા પિંગલા નાર, સુષુમણા શાહને;
ઢોલે વેહે વીંજણીયે વાય, સ્વામી સુખદાયને. ૧
ચોથી સુરતી સોહાગણ જેહ, નેહ કરે નાથસુ;
ધરી તન મન જીવન પ્રાણ, તાળી લે હાથસુ. ૨
નેક નિરતિ લગાવે નેન, એન રસ રીત્યનાં;
કરે પલક પલક પિયુ પ્રેમ, પોતાની જીત્યનાં. ૩
શુદ્ધ વરતી સોહાગણ નાર, પ્યાર પિયુને ગણી;
લહે હેલા માત્રની માંહાંય, હરિનું મન હણી. ૪
બુદ્ધિ સુદ્ધિ નિધિ સરવે લેઈ, પૂજાને કારણે;
લાવે નિત્યપ્રતિ વારંવાર, ધરી મન ધારણે. ૫
ભક્તિ મુક્તિ જુક્તિની જાણ, પાણ્ય જોડીને રહી;
કરે સેવા સ્વામીની સદાય, નાર દશધા સહી. ૬
સિદ્ધિ ખટ દશ પંચ ને દોય, દશે એની દાસીયો;
નિધિ પંચચતુરધા સોય, સેવાને ખાસીયો. ૭
મલી સરવ સુલક્ષણા નાર, વિહાર હરિસુ કરે;
કહેં કુવેર આત્મા અણુલિંગ, રંગથી રહે પરે. ૮

મંગળ-૯.

રંગ અંગ આતમની સંગ, કહું દષ્ટાંતસે;
દેખી વરુણ શીતળ વિધિ હોય, દષ્ટ સુરકાંતસે. ૧
સાખ્ય આંન્ય બતાવું સોય, સંશે સરવે નીસરે;
નવ રહે અંતર એક લગાર, સમજ સુધી પરે. ૨
રાખી ચમક પટંતરે કાચ, લોહા પૂતળી ધરી;
નહીં ચમકને ચિંતવન કાંઈ, ચેતન થઈ પરવરી. ૩

જઈ બાપ રહી ખટકાઈ, સાંઈ ભેઠયો નહીં;
ધાતુપૂતલી રૂપરંગ સહિત, રહી અહીંની અહીં. ૪
કાચ ચમક બીચે ફરે પાંણ્ય, આંણ્ય પલ્લમે પરે;
છોડી કાચ કામની તાંય, કાંઇ લટકાં કરે. ૫
દેખી ચમક ચપલતા નાર, પ્યાર પિયુને સહી;
એનો સનેહ શિરોમણિ સાર, ચમકને ચિંતન નહીં. ૬
સ્વામી સમ્યક રણો સમતોલ, બોલ મન માયને;
નીચે વરતે સહુ સંસાર, સાંગ્રથની સાહાયને. ૭
ઘાટ નિમિત્ત મૃતીયુ કરે કાલ, પાલ પલમે પરે;
તાતે વૃદ્ધિ પામે સંસાર, મરે ને અવતરે. ૮
નવ મંગળ નવ નિધિ જ્ઞાન, ધ્યાન હરદે ધરે;
ઉત્કૃષ્ટપણે પતિ પાય, કુવેર જે પરમ પરે. ૯

સંપૂર્ણ.

—:०:—

અવિનાશી પદ-૧.

મેં અવિનાશી ઉપાસી હો સંતો, મેં અવિનાશી ઉપાસી;
ગતિ અગમ અગાધ લખાસી, હો સંતો મેં અવિનાશી ઉપાસી.—ટેક. ૧
જપ તપ તીરથ વરત વેદોગત્ય, સાધન સિદ્ધ અધ્યાસી;
સુરત નૂરત ધરી લગન લગાવે, તો તીન લોક પદ પાસી. હો સંતો૦૨
દશ અવતાર ધરે ધરણી પર, દ્વે માંહી અમલ જમાસી;
નામ રહે રૂપ રહે ન ના પાયે, અંતકાલ ગયે નાસી. હો સંતો૦૩
પૃથ્વી તેજ પવન નભ પાણી, અતિ પરલંત વિલાસી;
ચૌદેઈ લોક હે ઉનકી ભીતર, ઉનકી હે જૂઠી આસી. હો સંતો૦૪
હાડ માંસ રગ લોહ ન ચરમ, એસી હે દેહ હમાસી;
સોહંગ સાહેબ નામ હમેરા, નિજ કૈવલપદ વાસી. હો સંતો૦૫
બ્રહ્મા વિષ્ણુ માહેશ્વર દેવા, જેણે આ સૃષ્ટિ પ્રકાશી;
મહંમાયાકા એક દિવસમે, અનેક બેર મર જાસી. હો સંતો૦૬
વીને કલપ રહે શક્તિતન, જોત્યમે જાઈ મેલાસી;
એસે કલપ રહે શત જ્યોતિ, બ્રહ્મમાં જાઈ મેલાસી. હો સંતો૦૭
બ્રહ્મ ચિદાનંદ આનંદ સિંધુ, જીનુ કૈવલ પરકાશી;
ઊઠત ઈચ્છિ સૃષ્ટિ સબ ફેરત, સમતાં સકલ સમાસી. હો સંતો૦૮
આદૌ અંશ વંશ હમ જાકે, અવધકાલ નહીં ખાસી;
નિજઘર સુરત જાઈ મમ લાગી, આંન્ય દેવતો ઉદાસી. હો સંતો૦૯
હે કૈવલ સદોદિત પૂરણ, નિરાલંબ નિરાશી;
કાયમ સોઇ કુવેર કહે મમ, આદ્યપુરુષ અવિનાશી. હો સંતો.૧૦

પદ—૨

વા ઘર કાહુ ન જાન્યા હો સંતો, વા ઘર કાહુ ન જાન્યા;
નેતિ નિગમ પોકાર કહ્યાંના, હો સંતો વા ઘર કાહુ ન જાન્યા. ટેક. ૧

વેદ કતેબ કુરાન પુરાના, તામે આ જગત ભૂલાના;
જનમમરણ ધોખે ધરખાયા, આતમા નહીં પેહેચાના. હો સંતો૦ ૨
સાંખ્ય વેદાંત મીમાંસા પાતંજલી, ન્યાય વૈશેપિક લક્ષાંના;
એ ખટદર્શનકે નિજહારદ, ગુણ ગોલકકા જ્ઞાના. હો૦ ૩
લોક ચતુર્દશ વિશ્વ ચરાચર, તીનુ આ દેવ ઠરાના;
રાજસ સાત્વિક રુદ્ર તમો ગુણ, જોગી જોત્યકા ધ્યાંના. હો૦ ૪
ઇંદ્રી એકાદશ વશ કરી રાખે, વંદે સકલ જહાંના;
કીરતિ કીચ કલી મત ભાખે, નાખે જીવકુ ફાંના. હો૦ ૫
હે હમ જીવ કરે નિત્ય કરીયા, પોથી પાઠ પઢાંના;
રસનાએ રટણ કરે રત લાઈ, મોક્ષ મુગત મન માંન્યા. હો૦ ૬
ભેખ અનેક રચે વિવિધી વિધ, પંથ વહેવાર વિભાંના;
સંસારફંદ તજી લોહ ફાંસી, કંચન પાશ બંધાંના. હો૦ ૭
જે જીનકે મતકી ગત ઠાંનત, શિર સાહેબકા બાંના;
મેરીતેરી છૂટત નાંહી, નિજપતિ પરમ અચાંના. હો૦ ૮
ધરમ અરથ કામ મોક્ષ પદારથ, શાસ્ત્ર સકલ બખાંના;
સાયુજ સાલોક મુક્તિ સમીપ જે, સાંનિધ્ય દ્વૈત ઠહેકાંના. હો૦ ૯
બ્રહ્મવેત્તા જુગમે જન જેતા, જીનું વ્યાપક વિત્ત ઠાંના;
કહે કુવેર પેર વિત્ત કારન, સો પતિ પરમ અચાંના. હો૦ ૧૦

પદ—૩

અદભુત જ્ઞાન હમારા હો સંતો, અદભુત જ્ઞાન હમારા;
કોઈ જાને જાનનહારા, હો સંતો અદભુત જ્ઞાન હમારા. ટેક. ૧
દેવલ દેવ પૂજા વિધિ પાતી, ષોડશ કરમ આચારા;
ધૂપદીપ સજી અરઘ આરતી, એ સહુ ઓરલા વહેવારા. હો સંતો૦ ૨

આસન મારી પવન પુની સાધે, બંધે દશ દરબારા;
વંકનાળ ચઢી જ્યોત્ય જગાવે, તોહુ ન બંચે કારા.—હો૦ ૩
શ્રવણ કીરતન પૂજા આદિ, ભક્તિ નવ પરકારા;
દશધા પ્રેમ લક્ષણા જો પાવે, તો ગોલોકનાથ દેદારા.—હો૦ ૪
ત્રિપદ દેવ નહીં ચિદશક્તિ, નહીં પંચભૂત આકારા;
તાંહાં ગૌલોક ને વૈકુંઠ કાંઈ, અવિગત અરસ સાંઈયારા.—હો૦ ૫
ઈગલા પિંગલા સુષુમણા નાડી, બ્રહ્મરંધ્ર ઝનકારા;
જોગી જોગ સકલ વિધિ સાધન, યાંહાં લગી અમલ તમારા.—હો૦ ૬
ગુપ્ત ચલે ધરણી ગગને ગમ, લેખ કરે નભ તારા;
ચૌદલોકકે મનકી જાને, પ્રકૃતિ લીયા અવતારા.—હો૦ ૭
જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ તુર્યા, મન બુધ ચિત્ત અહંકારા;
એ અષ્ટ આવરણ રહિત અગમઘર, અપરંપાર અપારા.—હો૦ ૮
ભક્તિ કરે જુગમે દઢતા ધર, તનમન સહિત સકારા;
પુરચા આંન્ય પુરાવે પરસપર, ગુનકે સાધનવારા.—હો૦ ૯
સમલીત બ્રહ્મ ચરાચર વ્યાપક, ઘટઘટ હંગ હકારા;
અહંગસહંગ દોનું રહિત દુગ્ધા, નિજ પરમપદ ન્યારા.—હો૦ ૧૦
પિંડ બ્રહ્માંડ ફોડ મમ સુરતી, ગત્ત તત્ત ભઈ પારા;
કહેં કુવેર કેવલ પરસપર, ભઈ ગતિ અગમ અપારા.—હો૦ ૧૧

પદ—૪

દેશ હમારા વંકા હો સંતો, દેશ હમારા વંકા;
જાંહાં નહિ કાલઝાલકી શંકા, હો સંતો દેશ હમારા વંકા.—ટેક૦ ૧
ચલના ચાહો કોહુ મમ મારગ, છોડો આ તનકી આકંક્ષા;
કાટી શીશ ધરો ધરણી પર, કુન રાય કુન રંકા.—હો સંતો૦ ૨

ાતિ વિના ગવન પાવ વિના પંથા, રવિ વિના તેજ અસંકા;
પ વિના મૂરત સૂરત બિન નીરખન, તાર વિના બાજત રરંકા.—હો૦ ૩
ન બિના નીર ગગન બિન ગરજના, ધરા બિન વિશ્વ ધરંકા;
ુ વિના શિર પીર વિના પરચા, પતિ વિના પાયે પરંકા.—હો૦ ૪
ન બિના જ્ઞાન ધ્યાન વિના ધારન, ધ્યે વિના ધરત ધ્યાનંકા;
ાતા વિના ધવન ગવન વિના ગુનીજન, રતુ વિના રાગ અલંકા.—હો૦ ૫
જા બિના દેવ સેવ વિના સનમાન, રિદ્ધિ વિના ભોગ ધરંકા;
ંતસકરણ ચારૂ વિના ચિંતવન, લખી ન શકત બાવન અંકા.—હો૦ ૬
ટી અનંત ભયે જન આગે, ધરી મન અગમ અશંકા;
ગમકી ચલક ભલક ભવતારન, પરચા સોઈ પદ પરમકા.—હો૦ ૭
ોરલા અગમ રહત પદ નિગમ, અવ્યાકૃત ધર એ માયમકા;
રચા હોત સબે ઉનહી તે, યામે સકલ ડેહંકા.—હો૦ ૮
ંહાં નહીં શક્ત જક્ત નહીં ઉતપન, નહીં ગતિ જ્યોત્ય તેજમકા;
રતા ઈશ અનંત સુપનવત, તા સરભર નહીં રેખમકા.—હો૦ ૯
હ્મ સનાતન કહત સબે મીલી, તાકી કહું મેં ઉપમકા;
નંત કોટી કૃષ્ણ કેલ કરત જાંહાં, તે તે રામ રહંકા.—હો૦ ૧૦
ેસે અસંખ્ય ધામ પર કૈવલ, જાને ના કોઉ જાનનકા;
ામ કૃષ્ણ લવ ધ્યાન ધરત વાકો, છૂટત કરત કલંકા.—હો૦ ૧૧
ગણિત પાણ્ય પાદુ શ્રવણ નેન, સંખ્યા રહિત બરનનકા;
હેં કુવેર સોહી પતિ મેરા, જુગ જાહેર જશ ડંકા.—હો૦ ૧૨

—સંપુર્ણ.—

ખટદર્શનમત દેખાવન પદ—૧

રાગ—ટોડીની દેશી.

લાવનાજી લાવનાજી લાવનાવે, ગુરુચરણકમળ ચિત્ત લાવનાવે. ગુરુ૦ ૧
તનમન દેહી સમરપન કરનાવે, રાત દિવસ ગુન ગાવનાવે. ગુરુ૦ ૨
આ સંસાર સકલ જુગ ફંદાવે, તામે તે નહીં લપટાવનાવે. ગુરુ૦ ૩
સરધા સહિત રહો મન નિશદિનવે, કિલમિષ કબહુ ન આવનાવે. ગુરુ૦ ૪
કામ ક્રોધ મોહ શત્રુ શરીરનાવે, બ્રહ્મ અગ્નિમે દહાવનાવે. ગુરુ૦ ૫
અગમ અગોચર ગોચર આ ઘટવે, સતગુરુ લક્ષ લખાવનાવે. ગુરુ૦ ૬
ચતુરધા મુકિત જુકિત જુગ વાંછિતવે, શ્રેષ્ઠ સાયોજ પદ પાવનાવે. ગુરુ૦ ૭
સતકુવેર સંતોષ ગુરુતનવે, સકલ તીરથ ઘેર આવનાવે. ગુરુ૦ ૮

પદ—૨

દેખો દેખો વા દેશ ફકીરંદા, દેખો દેખો વા દેશ ફકીરંદા.—ટેક.
તન તકીયા મધ્ય હે મન મુલાવે, શુદ્ધ ચહીતન ચેતનબંદા. દેખો૦ ૧
દમકી દોર શબ્દ સત દાંનાવે, અજંપા તસમી જપે જાલમજંદા. દેખો૦ ૨
ઝકરકા ઝુંબા રેહેશ મત કુંડીવે, સહેજ સંસાર ચેતાવંદા. દેખો૦ ૩
તગનકા ટોપ કથન લીયા કદકાવે, સંશે શ્વાન ભગાવંદા. દેખો૦ ૪
દોજખ ભસ્ત અસ્તગત ઉદયેવે, ફના કીયા ફારગત ફંદા. દેખો૦ ૫
ઓહંગ આપ સોહંગ શિર સાંઇયાંવે, નિરભે નિવાજ ગુજારંદા. દેખો૦ ૬
સતકુવેર સાહેબ પરા પરવે, જાનત નહીં ગાફલ ગંદા. દેખો૦ ૭

પદ—૩

અટપટા ખેલ અબધૂતાંકા; અટપટા૦—ટેક.
તાકત ભોમ્ય વ્યોમ શર લાગતવે, સુરતી સંધાણુ સંજુતાંકા. અટપટા૦ ૧
ચૈતનરૂપ લક્ષ તન વરજીતવે, અટકણુ નહીં પંચભૂતાંકા. અટપટા૦ ૨

પાંચ પચીસ પકર પરકરતીવે, કાટે એ મૂલ કપૂતાંકા. અટપટા૦ ૩
સહેજ સમાધ આરાધ અલખ લક્ષવે, ડરપ નહીં જમદૂતાંકા. અટપટા૦ ૪
આસન માર સમેર કીયા સંભવે, પાયે પ્રલમ અમરૂતાંકા. અટપટા૦ ૫
મહા મેદાન ધ્યાન મત મુનીવે, જરાયે કાષ્ઠ કરમુતાંકા. અટપટા૦ ૬
ઉજાગર મત આગર અદ્દભુતવે, અસક નહીં અનહુતાંકા. અટપટા૦ ૭
સતકુવેર સોહી સિદ્ધ પુરાવે, ઢાયે કોટ કરતુતાંકા. અટપટા૦ ૮

પદ—૪

ગમજ્ઞાની અકલ અદ્વૈતમતા; ગમજ્ઞાની૦—ટેક.

ખાવતપીવત બોલત ચાલતવે, વર્તત હે જુગ દેહ છતા. ગમ૦ ૧
જેસે મીન ઈંડુ ગનત આપ સમવે, ચંદ રહત જયમ વ્યોમવતા. ગમ૦ ૨
તેસે જગતમે દીસત જન ભુગતાવે, નિજ સમજણ નિષ્ય લક્ષરતા. ગમ૦ ૩
ચૈતનરૂપ ચરાચર વ્યાપકવે, અહં બ્રહ્મેતિ કરત કેલલતા. ગમ૦ ૪
જનક શુક કૃષ્ણ વશિષ્ટ દુર્વાસાવે, ચીંન ભીંન સાંન એકરતા. ગમ૦ ૫
ત્યાગ ન દીસત ગ્રેહ ન ગ્રાહકવે, રેણી કર્મ ધર્મ ગતિ ન ગતા. ગમ૦ ૬
વેદ કતેબ કુરાંના પુરાંનાવે, ઓરલા વહેવાર મત કરત કતા. ગમ૦ ૭
પંડ બ્રહ્માંડ છાંડ સમ સુરતીવે, ગજ્ઞ તજ્ઞ ગુલતાંન ગતા. ગમ૦ ૮
કોહુ ન જાનત મરમ જ્ઞાનીગતવે, અટક રહે સબ વેને ધાતા. ગમ૦ ૯
સતકુવેર નવેર કીયા નિજવે, એહી સમકે બ્રહ્મ જ્ઞાનમતા. ગમ૦ ૧૦

પદ—૫

સો સંન્યાસી સકલ ભ્રમ ત્યાગ કરે, સો સંન્યાસી૦—ટેક.

દેહન ગેહન વેહ વિલોકીતવે, નારાયણ રણ ઉર ધરે.—સો૦ ૧
આશ ન પાસ નિરાશ નિરાલંબવે, આંન્ય મેલાપ કોહુસે ન કરે.—સો૦ ૨
દંડ કમંડલ પંડ પાહાડુ પાણ્યવે, સહેજ આઇ મીલે ઉદ્ર ભરે.—સો૦ ૩
સતકુવેર સંન્યાસી સોઈ સતવે, ભવજલ સહેજે પાર પરે.—સો૦ ૪

પદ—૬

ધર્મ અતિ દયા પાલ જીન જતિ; ધર્મ અતિ૦—ટેક.

ઇંદ્રીજીત જતમત સત રાખતવે, જડ ત્યાગીને ચૈતંન મતિ. ધર્મ૦ ૧

સ્થાવર જંગમ વિશ્વ વિલાસીતવે, સકલ જીવોનું જીવન લહે ગતિ. ધર્મ૦ ૨

તજે મલિન દીન દલ ભીતરવે, અકૃત કરત ના એક રતિ. ધર્મ૦ ૩

કહે કુવેર સેવડા સોઇ સતવે, ખોજ કરે પંડ આપ પતિ. ધર્મ૦ ૪

પદ—૭

સો વૈરાગી સકલ સુખ છાંડ સજે, સો વૈરાગી૦—ટેક.

ધાત ન છીવત હાથ હથો હથવે, અષ્ટ પ્રકારે ત્રિયાનેહ તજે. સો૦ ૧

નૈનોનૈન તાલી હસનન આલિંગનવે, સુપન શ્રવન મિથુન મનન ભજે. સો૦ ૨

સાવ સલતાન ગોપીચંદન ભરથરીવે, રાજ રજોગુણ રહ્યો ન રજે. સો૦ ૩

પંચ પ્રકાર વૈરાગ કહત વેદવે, તીવ્ર શ્રેષ્ઠ પાવે ભાયગવજે. સો૦ ૪

કહે કુવેર વૈરાગ્ય વિના નરવે, ભવદુઃખ ભુગતે અમર અજે. સો૦ ૫

પદ—૮

સો ભગત ભગવંત ભઇસે અનીન; સો ભગત૦—ટેક.

નૈન બૈન રસરૂપ રસીક અતીવે, ગદગદ કંઠ તનમન નામ લીન. સો૦ ૧

પ્રેમનેમ પણ લેત નભાવીવે, સંતસેવામે અહોનિશ રહે આધીન. સો૦ ૨

પરઉપકાર સ્વારથ સનેહ નાંવે, ખટદરશનમત તત્ત્વ લે ચીન. સો૦ ૩

ધર્મ સૂચિત ઇમાન અથર ગતવે, દયાપાલ દષ્ટ ભાઇ હે જીન. સો૦ ૪

સારઅસાર પ્રકાર ગ્રહે નિજવે, ભાગત્યાગ વસ્તુરૂપ રહે ભિન્ન. સો૦ ૫

કહે કુવેર એસે કો વિરલ જનવે, આપ ટાલીને આંન્ય શું રહે દીન. સો૦ ૬

પદ—૯.

ગતિ દેખો કૈવલ કરુણેશવેત; ગતિ દેખો૦—ટેક.

પરમઅંશ નિજપરમપતિનકેવે, તેહી તનુ ધરે જગજીવનહેત. ગતિ૦ ૧

અકલ અરૂપ અદષ્ટ વિભુ તનવે, ગુણ ઈંદ્રી તનુ તત્ત્વની રહેત. ગતિ. ૨
એહી પરકારનકે અવિગત વિત્તવે, તેહી વિત્ત ગત કીયે ભવકે ખેત. ગતિ. ૩
થા અવિગત તેહી દર્શિત દિવ્ય તનુવે,અકલ કલિત ભયે તત્ત્વની જેત. ગતિ. ૪
સકલ સાજ તનું સહિત સ્હેવ્રત કૃતવે, અમર આભ્રવત ધરેહુ કેત. ગતિ. ૫
કીયેહુ આભ્ર કૃત અરસ અમી તક જવે, કરન પોક્ષ ચરઅચર સેત. ગતિ. ૬
ત્યાં તે વેત કેવલ વપુ સરજીતવે, અમીવત વિત્ત લક્ષ જનકુ દેત. ગતિ. ૭
સકલ સિદ્ધાંત અંત અવિગત પતિવે, અતિ અપરમ કરી કીયે ન કેત. ગતિ. ૮
નિગમ આદ્ય આચારજ અનુભવીવે, ગુણનિર્ગુણ પર ધરીત હેત. ગતિ. ૯
નિરગુણ સો ગુણ રહિત અકરતાવે, સો ન ગુનકે ભવ કરી શકેત. ગતિ. ૧૦
સીરગુણ સો ગુણ કરત સફુરનવે, અવધકાલ અજ અણુ ન રહેત. ગતિ. ૧૧
તબતે સગુન ગુન રહિત સકરતાવે, જીનું સંકલ્પ એહી સકલ કેત. ગતિ. ૧૨
પુંપરધાંન આદ્ય અજ ગુણ ગણવે, ઓરૂ રજતજ અણુ સહી સજેત. ગતિ. ૧૩
એકહી એર સકલકુલ સરજિતવે, નહીન કમતી કછુ રખી ન રેત. ગતિ. ૧૪
એહી પરકાર આદ્ય હિત એહી જગવે, નિજપતિસે કરી કીયે સંકેત. ગતિ. ૧૫
તીનકી પરમપરા અચર ચરાચરવે અન્યોઅન્ય એહી ભવ ભવેત. ગતિ. ૧૬
રચિત સૃષ્ટ જબતે અબ લગ લ્યાંવે, નવીન તંત ભવ કોઉ ન કેત. ગતિ. ૧૭
તબ કુન કજ આચારજ થપીતવવે, નવીન ઈષ્ટ સુની ભવ ભમેત. ગતિ. ૧૮
નિજપતિસે ગતિ વિકલ વિમુખ જનવે,એહી ભવભર નર કીયે અચેત.ગતિ. ૧૯
તબતે અખિલકે આચારજ અનહિતવે,ભવ ભરમ યું જીતતીત કહેત. ગતિ. ૨૦
જેહી જીનું ઇષ્ટ કીયેહુ કરતા કરવે, નિજપતિસે ઈત ભવકે ભયેત. ગતિ. ૨૧
ભવકે ભવિત તીનું અંશ આપન નહીંવે, તો આપને તીનુ કયા લગેત. ગતિ. ૨૨
જબતે સકલ કુલ ઈષ્ટ અનિત્ય પદવે, નિજ કારન કરતા વિનેત. ગતિ. ૨૩
તબતે સકલકે સરજનહાર સદવે, આદ્ય અંત મધ્ય એક હમેત. ગતિ. ૨૪
તેહી આપને પતિ આપન તેહુન કેવે, ઓર કાહુ ન કોઉ લગે સગેત. ગતિ. ૨૫

જેહી જેહી ઇષ્ટિ કીયેહુ ઇશ્વર ધરવે, નિજપતિપખ નિજબંધુ સખેત. ગતિ. ૨૬
તેહી નિજપતિ કરુણામયે કરતાવે, અંશ અચરચર જીનું સર્જેત. ગતિ. ૨૭
જબતે મોક્ષ મહા અચલ પરમપદવે, તેહી પતિ વિન કહો કુનહીદેત. ગતિ. ૨૮
ઓર દેવ ગુણ આદ્ય સાંપ્રત સદવે, આપ આપને પદ રહી શોભેત. ગતિ. ૨૯
જેહી જીનકે ઇશ્વરીયે ધરીત ઇતિવે, પણ નિજપતિ પદે સબ સખેત. ગતિ. ૩૦
ઉગ્ર દષ્ટ અનુભવે અવિલોકિતવે, સૃષ્ટ રચિત જીનુ અબ લગેત. ગતિ. ૩૧
અતિ અપરમ ગતકે અજયલ પદવે, નિગમ આદ્ય જીનું કહીત નેત. ગતિ. ૩૨
કોઉ ન લહીત તે પરમ પુરેસરવે, નિગમ સાખ્ય જુઓ તત્ત્વની વેત. ગતિ. ૩૩
સતકુવેર નવેર કરીત કીનવે, એહી પરકારન કહી ન કેત. ગતિ. ૩૪

સંપૂર્ણ

પ્રબંધ છંદ પદ—૧

ખોજે નિજ પંડ જે પ્રચંડ ગતિ સંત, ગતિ સંત૦—ટેક.
પ્રથમ પિતાસે નાદબિંદ ઉતપાંની, ક્ષિતિ તેજ પવન પ્રસંગ સંગ આંની;
ઉષ્ણુતેજ કુમલ હેજ ગંધ અવન ચરલ પવન, ચતુર એવંન પ્રગટ લેવંત;
અખિલ સ્વે અવિકાશ. વાસ છેવટ શૂન્ય તંત.—ગતિ સંત. ૧
જીનુ નિજકારન પુરુષપ્રકૃતિ જુગલતાઇ, અરસપરસ સપ્રસ ગુનતીનુ ઉપજાઇ;
ઘોરકરન તમો ઉચરન, વિસે વિચરન રજો રુચિરંત;
શાંતિ ધરન સતો સમરન, એહી તીનુ ગુન સત રજ તમ તત્ત્વન કે સ્વામીત.
પંચભૂત સહિત ગ્રહિત માત્રા જેકહાંને, એ ખટચતુર તત્ત્વ તામસતે પ્રસવાંને;
રજો ઉમેદ ઇદ્રી ભેદ, વિધિનીખેદ તનુ સ્વેદ, સકલ મેદ કીયે કલેદ;
ચતુર અંતસકરણ સતોગુનહીતે ઉપજંત.—ગતિ સંત ૩

મૂલચક્રદ્વાર સુત ગવરીકે ગણેશા, રજો ઉપસ્થાન ગુન કરતહી પ્રવેશા;
નાભિ નિવાસ વિશ્નુ તાસ રૂદે પ્રકાશ શિવ સમાસ, કંઠે જીવ ઓર સશિવ;
વદન અગન્ય વરુણ વાસ, રસનાકુ આહંત.—ગતિ સંત. ૪
ગ્રહણ સ્થાનક લેંન અશ્વની કે સુબાસા, ચક્ષુદ્વાર દેખન શશીસુર પરકાશા;
બ્રહ્મરંદ્ર ભોવન સુંદર અનહદ નાદ સુને સુસાધ, શૂન્ય સમાધ ગતિ અધાદ;
સહસ્ત્ર કમલદલકી બીચ જોત્ય ઝલમલંત.—ગતિ સંત. ૫
પંચતનુ પંચકોશ કહત જે સુનાઇ, અનો નો આનંદ પ્રાણ જ્ઞાનમયે ગ્યમતાઈ;
સ્થૂલ પંડય પ્રગટ મંડય સૂક્ષ્મ લંગ વૃત્તિ અનંગ, કારન અંગ ગુન પ્રસંગ;
મહાકારણદેહ શકિત પરમજ્યોતિવંત. ગતિ સંત. ૬
ઇંગલા પિંગલા નાર સુષુમણા સુજાંની, નરમાવ ઉપજ કલા રવિશશી સમઠાંની;
ઊઠત શ્વાસ બિન અભ્યાસ, સાધન ના સરાહુ સમાસતજી વિનોધસજી સબોધ;
છસે એકવીશ હજાર નખશિખ પરજંત.—ગતિ સંત૦ ૭
ઓહંગ આતમા પોરક જે પુરાંના, રેચક પરમાત્મા પ્રણવ સોહંગ સુરપીયાંના;
ઓહંગઅરણવપિંડ પસરણવસોહંગપ્રાણ શૂન્યસચરણવ સુલટસોહંગઊલટઓહંતા;
રગરગ રોમરોમ સરલ વ્યાપીક વિત્ત સતંત.—ગતિ સંત૦ ૮
એહીસબ સાજ સકલ શક્તિકે પસારા,તેહીશક્તિનકે શિર નિરંજન કિરતારા;
નિરંજન શિર આતમ સધીર આતમકે શિરપરમાત્માપીર, પરમાત્માભેવદેવનકેદેવ;
યાહી પરંતુ પરમલક્ષ કુવેર કહંત.— ગતિ સંત. ૯

—પ્રબંધ છંદ પદ ૨—

લખે જેહી લક્ષ અલખ જાપ તે તો જોગી,— તે તો જોગી.—ટેક.
જીનું ચીત જક્તસે વિબ્યક્ત લગત નાંહી,સધે તનુ જીવનતાર નિજઆધારમાંહી
ઇંદ્રી ગમન કરહી દમન, રખીત નેમ કુશલક્ષેમ, સુરતી રોધ મન પ્રમોધ;
શમદમાદિક સાધન આદ્ય સબનકે સંજોગી.— તે તો જોગી. ૧

પંચ મહાભૂતમાંહી સુક્ષમ મેલાવે, પંડ બ્રહ્માંડ સંધી અન્યોઅન્ય એકતાવે;
તોઇસે તોઇ ભોમીસે ભોંય,અગન્યે અગન્યકરીકે લગન, પવનેપવન મેલી તતવંન;
નભે નભ એકતાય લાય, રહે ના તત્ત્વ વિજોગી.— તે તો જોગી. ૨
રાતદિન હલતચલત દમેદમે દિલ લાવે,ઓરૂ પુની ઊઠતબેઠત સુરત તાંહીલગાવે;
ગુદાસ્થાન ખટસેજાન, બ્રહ્મદ્વાર ખટહજાર, નાભિ નિરસ્ત ખટહી સહસ્ત્ર;
રૂદે કમલમે ખટહજાર, જુગત્યે જે જુવેગી.— તે તો જોગી. ૩
સહસ્ત્રએક કંઠકમલ ઊઠત અજંપા જાંહી,દોઉસહસ્ત્રભ્રકુટીઓરૂ બ્રહ્મરંધ્રમાંહી
એતેહી દાપ સજી સજાપ, દેવને દેઈ દોહુ વદેહી, વંકનાલ પુની પ્રતાલ;
શૂન્યશિખર મહેલમાંહી, જદીપ જાય મીલેગી.— તે તો જોગી૦ ૪
વીસે દસ ઇંદ્રિયનકે મનમે જાય મેલાંને,તેહીમન ઇંદ્રીઓરૂ બુદ્ધિ મેલેઈ દેરાંને;
બુદ્ધિ ટહંકારમેલીઅહંકાર,જબીબીકારહોહુ સંધાર, ધારન ઘોર નીંદ અઘોર;
શૂન્ય સસોપતિમાંહી નિચંત થઈને ચિત્ત મીલેગી.— તે તો જોગી૦ ૫
તેહી ચીત વિત્ત લેઈ ગુન સતોકુ સુપે, સતો ગુન સ્વાંતી કરન ધરન ધ્યાન જુપે;
ગુન મેલાય પ્રકૃતિ જાય, પ્રકૃતિ પાસ વૃત્તિ વિલાસ, વૃત્તિવિલોક લક્ષ અલોક;
ઉન્મની અનુભવી તત વીત, સમરસ રસ ભોગી.— તે તો જોગી૦ ૬
પંચતત્ત્વમાંહીપંચકોશકુપખાવે,અન્યોઅન્યએકએકમાંહીજાંહીકેતાંહી રખાવે;
અનોમે અવન્ય પ્રાણમે પવન, મનોમે તેજઆનંદેહેજશૂન્યમે જ્ઞાનકરી મેલાંન;
એહી તનુ તત કોશ જુગલ, મેલીન માંહી સંજોગી.—તે તો જોગી૦ ૭
એહીવિધિભોગ સકલપ્રગટપંડમાંહી,સદાતાંહી સિષ્યનેસંજમબાહેરકેરતનાંહી;
જોગ અષ્ટાંગ સજીસવાંગ, રંગ અનંગ તજી ઉમંગ, અતિ અપાર મત ઉદાર;
શૂન્ય ધૂન્ય ધૂંધકારમાંહી, મહા અલમસ્ત અમોઘી.—તે તો જોગી૦ ૮
ઓરૂ નામ રૂપતે ગુપતઆપનું આપ જેહી, ગુનાદિક ઘટમહાતીત કૈવલહંસ વદેહી;
સોહી અમાપ આપનું આપ, આપ મેલાય ખુદ મુદાય, જોગ અમાંનતેહીસુજાંન;
એહી જોગનકી જુગત મુગત્ય, કુવેર જે કરોગી.— તે તો જોગી૦ ૯

પ્રબંધ છંદ ૫૬-૩.

તજે તનુ અસ્ક ત્રિવિધી તાપ તે વૈરાગી, તે વૈરાગી—ટેક.

ાતતાત સુતદારા સજન નીકસે નેહ ત્યાગી, વિસેરસ સુપનમાંથી ઝટકઊઠેજાગી;
પલટે નેન અધિક એંન, જગસુ ચેન સુનીસુ બેન, દેખીત નાસ ભયે ઉદાસ;
ખરે હાયે હાયે હરિસુ નેહ, વ્રેહે મિલનકી આગી.— તે વૈરાગી૦ ૧
ુખસંપત્તિ રતી જીનકુ ન સહાય, અજભવ ઇદ્રભોવનકી ના ચીત ચાહાય;
ીવ્ર રાગ સદન ત્યાગ, મનકી વાગ ફેરી સભાગ, ભવકી ભાવ દુરિત દાવ;
ામ ચામ દલકી માંહી, સુપને ના સમાગી.— તે વૈરાગી૦ ૨
ોરૂનાનાવિધકેનેહલગતવિગત્યેનાવિલોકે, અતિઉતઇતિગવનકરતસુરતનૂરતરોકે
ીદ્રીજીત રત્ય અતીત, ગુરુસે પ્રીત્ય તજી અનીત્ય, અડંગ ધીર સ શૂરવીર;
ુર સુરીનર આદ્ય શરન જાવન તલબ ભાગી.— તે વૈરાગી૦ ૩
ટરસ રસનાકે રસલગતસ્વાદરીકા, નિજ આભૂષણ ઉરકેઅતિઅભાવ સજેકા;
ગવિલાસ જનીત પાસ, તેહુ તે હાસ નહીંનાં તાસ, એક આરાધ પતિ પુરાધ;
ાતિમતિ ગ્યમ સમ કરીને અસિપદે અનુરાગી.— તે વૈરાગી૦ ૪
હ રખનકુ છાજન ભોજન આંનમીલે અનુઇછા, મંદભાવે કરે ભુગતમાન
જો મીલે બીનુવંછા;
િચ્છન નાંહી કછુન કાંહી, ફરત જાંહી સહેજ સુભાઈ, દેહ વદેહ ગેહન ગેહ;
ીલત અખિલ ખલકમાંહી જતમતે મન ત્યાગી.— તે વૈરાગી૦ ૫
ાક ચહુદસકે જસ તે રહત બેપ્રભાઈ, સિદ્ધિ ખટ પંચહીદ્રાદસ સંપત્યનાસહાઈ;
ર નિરાશ આશ ન પાસ, સોવનવાસ જમીકે ઘાસ, અજીત ત્યાગ બડ ઉમાગ;
ાહા કહુંકછુ તાહી સરભર, જુગમે નાંહી સભાગી.— તે વૈરાગી૦ ૬
જ અહિપતિને દુરલભ એવો એપ્રડવૈરાગ, પુનીદેવદનુજમનુજનહીંનાંટકતપાગ;

કુન ચલાય ઓરકી તાય, દેવ ન પાય ગતિ તાહાય, મત અછેદ વદિત વેદ;
અતિ મહા અદભુત અરૂઢ વિરહિત વેશરાગી.— તે વૈરાગી૦ ૭
શુક શૂનકાદિકઆદ્ય જીનકીદેતસાખી, દત્તઅજગરસમેત ઋષભસુતને ભાખી;
કીયે અથાહ જીનું અગાહ, લખીત માહ મિલન ચાહ, ભાયગવંનમીલેસોજંન;
ગોપીચંદન ભરથ ભેદ, લહતજીનકુ લાગી.— તે વૈરાગી૦ ૮
એવો ઉતકૃષ્ટ ત્યાગ ઉગ્ર પુન્યે પાવે, નિજ હેતુ સજન સમંધી પૂરન પદ મેલાવે;
ભવમે ભેખ ભજ વિશેષ, હરિસુ એક કરીસુ મેક. જદપિ ત્યાગ બૂઝત રાગ;
ધન્ય ધન્ય તે જનની કુવેર, જુગમે જોત્ય જાગી.— તે વૈરાગી૦ ૯

— પ્રબંધ છંદ—૪ —

અહોનિશ સંતસુ આધીન તે હરિજન, તે હરિજન૦—ટેક.
ખટદરશન સુસદાય દીન ભાખે, નિજ પ્રિયે લક્ષ પક્ષ શિર પર રાખે;
ઉમંગે પ્રેમ રહે ના નેમ, જેમનું તેમ કહ્યુ ના કેમ, અનીન નેહ નિત્ય હમેહ;
ગદગદ કંઠે ગલિત થઈને કહે વચન.— તે હરિજન૦ ૧
આપ સ્વારથ અરથ કબહુ ના કરહી, જાંહીતાંહી પર ઉપકાર અનુસરહી;
દેખત સાધ અતિ ઉલાધ, પરતપાદ રહત સ્વાધ, કહત જેહી કરત તેહી;
શુદ્ધ સમમાન સહિત લાવત, કરસુ ગ્રહી ભાવન.— તે હરિજન૦ ૨
અન્નપાનાદિક દેઈ સંતોકી કરત ચરણુ સેવા, કરજોડીદોઉકરેસ્તુતિતુમદેવાધિદેવા;
તુમહી માત તુમહી તાત, તુમહી નાથ મમ અનાથ, તુમસે મોક્ષ મીટત સોક્ષ;
તારન તરન તુમહી સાધ, મેરે તન મન ધન.— તે હરિજન૦ ૩
એહીપરકારેરખતભાવરસબસવશથઇને, તેભગતજગતકીમાંહી કહ્યુનજાયવવઇને
જુગત્યે રહત ચાહન ચહત, ભવમે બસત ફંદ ન ફસત, સબસે હેત હસત રહેત,
કમલજલકી ન્યાય મુગત્ય થઈને મહાલે મન.— તે હરિજન. (૪)

વેત સકલ ભક્તિ ખેત વિવિધી ભાત વેધુ, સંશે રહિત વિધ પ્રવેણુ આનંદમયે અછેદુ'
નવધા લેખ લહે સુવેખ, અનંત ભેખ વિગતે પેખ, કરી સહેત સુગત્ય લેત;
ભીંનાભીંન ભેદની કલ લઈ ને ભયે નચીંન.— તે હરિજન૦ (૫)
અતહીક્ષમાવંતસ્વાંતસદનસજ્જનસોઈ,સુખદુઃખઓરૂસંપત્યવિપત્યડગમગેનહિકોઈ
સુપનવત જગ માનત, અખિલતંત ગનીત અંત, જદપિ તાય ચિત્ત ન લાય;
સત માની હરિભક્તિ નેમ પ્રેમ ગુરુસેવન.— તે હરિજન૦ (૬)
અંતર ત્યાગ બાહેર રાગ પર સેવાઈ, તરણુની આદ્ય અખિલ જીવન સુખદાઈ;
દયાવંત અતિ અનંત વદિત, સંત જીનુ મતંત, કુમલતાય કહી ન જાય;
નિશદિન દીન અધિક અધિક સમીપ સરસાધવ. તે હરિજન૦ (૭)
મરજીવા જરણાવંત અંતર રહિત આશે, શશીસમ શીતલતાય ધાહ્યલ ગત મનાસે;
અરપી રહત સરવે સહત, કછુ ન કહત જનકુ લહત, નિમિત માત્ર અહી કહાત;
રાહ મુસાફીરવંત ચંત માનીનતા ભોવન.— તે હરિજન૦ (૮)
એવા જન જેજુગમાંહીપતિતપાવન કરનાં, જીવ અનેક જગાવી સપરમે ગુરુશરનાં;
તબી સંતોક્ષ પાવત મોક્ષ, જીનકુ ક્ષાક્ષ નહીં પરોક્ષ, પ્રગટ લક્ષ ગુરુકે દક્ષ;
હજરત હરિ હાલ હજૂર, કુવેર નિત્ય મિલન.— તે હરિજન૦ (૯)

—પ્રબંધ છંદ પદ-૫—

કહીએ ધન્ય ધન્ય તે જન ગુરુઉપાસી, ગુરુઉપાસી૦—ટેક.
તીરથ વ્રત કૃત સમ કરીને માને, ગુરુચરનન તુલ્ય કછુવે ના જાને;
નિગમ આદ્ય જેહી આરાધ્ય, કરત સાધ્ય શુદ્ધ સમાધ્ય, ઓર સજાપ સુર અલાપ
જપતપ યોગ ધ્યાન સાધન ચરનમે મેલાસી.—તે જન ગુરુઉપાસી૦ (૧)
વિધિનિષેધ ફળ જેહી જેહી ભાખે, ગુરુચરનન પર વારી વારી નાખે;
ધરે ના કાંહાંન કોઈકી આંન્ય, ગુરુકે જ્ઞાન સુર સુજાન, શિરનાં ઉપ ગુરુસે ભૂપ;
મન કર્મ ઓરૂ વચન વેત, ગુરુ ચરનમે આસી.—તે જન ગુરુઉપાસી૦ (૨)

ભક્તિ ચતુરપંચ સંચ ગુરુચરનમે લેખે, ઓરૂ ખટ જુગલ જોગ પદ પરાગ પેખે;
અખિલ નેમ જુગલ જેમ, કરત એમ ફરત વેમ, નહીં લે ભેવ ગુરુ સમેવ;
સિદ્ધિ ખટ દશ સમ ગનત ગુરુચરનકી દાસી.—તે જન ગુરુઉપાસી૦ (૩)
મંત્રજંત્રતંત્ર જાપ ગુરુકે નામ સોઈ, ઓરૂ ગુરુ ગોવિંદ એક ગનત નાંહી દોઈ;
ગુરુસે દેવ ઓર ના સેવ, ઉનું અહમેવ ગતિ અભેવ, સબકી આદ્ય ગુરુ અનાદ્ય;
સદ ચિદ આનંદ કંદ કુવેર ગુરુ વિલાસી.—તે જન ગુરુઉપાસી૦ (૪)

—પ્રબંધ છંદ પદ-૬—

બિનુ નિજલક્ષમે સહેત તે ગુરુદ્રોહી, તે ગુરુદ્રોહી૦—ટેક,

ગુરુચરનન મન નહીં મલતાંના, ઓરસુ પ્રીત્ય સત સદા ગલતાંના;
લહેના નિત્યગ્રહે અનિત્ય, ચહેના ચીત જનસે પ્રીત્ય, જગસે રાગ અતિ ઉમાગ;
પરધન પરનાર યાર ધ્રોહીત, ચંત પ્રોહી. —તે ગુરુદ્રોહી૦ ૧
સદ્પુરુષ જશ કબહુ ના ગાવે, ઢુંગ કપટ કરત કીરત બઢાવે;
જપે કુજાપ તજે સુજાપ, દિલમે દાપ રખત તાપ, ગુરુકે પાવ નહીંન ભાવ;
મનમુખી મનોરથ ઉમેદ વેદવચન ત્રોહી. —તે ગુરુદ્રોહી૦ ૨
ઉપર્ચીન સંત ચંત અંતર મલિન, જનસે અભાવ કામદામસે લોલીન;
પરમઅરથ કબહુ ના કરત, અપને અરથ સધત સ્વારથ, ગરજગામી ગત્યગુલામી;
છલબલકલ વિકલ જેત ચાહત સંપત્ય પ્રોહી. —તે ગુરુદ્રોહી૦ ૩
ખાનપાન દેખત કતવ આપ સમાન જાને, ઓરૂ ગુરુશિષ્ય ઉથાપત મનમેત્રાસનઆને
કથત જ્ઞાન બગ સમાન, ચલતમસ્ત અપને સ્વસ્ત, રખે ના મસ્ત ગુરુકે હસ્ત;
કહે કુવેર તે જનનું જુગમાં કછુના કારજ ઓહી. —તે જન ગુરુદ્રોહી૦ ૪

સંપૂર્ણ

—ધૂન પદ—

અષ્ટ પહોર મન રટણ રટો, જપ કૈવલ કૈવલ કહીયે હો.—ટેક.
બિનુ પ્રેહૈતન બિનુ પ્રયાસ બિનાનર, મોક્ષ પરપદ પઇયે હો.—અષ્ટપહોર૦ ૧
શનકાદિક નારદ બ્રહ્માદિક, નિગમ નેતિ જશ ગૈયે હો;
અરૂઢજોગ ખોજે શિવ સારન, અથાહ થાહ નહીં પૈયે હો.—અષ્ટપહોર૦ ૨
અષ્ટાદશ ખટનવ નરાણે ઇત, વિવિધી ભાત વિસ્તરૈયે હો;
એહી મીલી સકલ વિકલ તીન વિનતી, અધિક ભરમ ભવભૈયેહો.—અષ્ટપહોર૦ ૩
અષ્ટાવક્ર કપિલ હસ્તાંમલ, દત્ત સત જત મત ગ્રહીયે હો;
ચારુ લક્ષ દક્ષ દિવ્ય અનુભવ, બ્રહ્મભેદ ભરપાઈ યે હો.—અષ્ટપહોર૦ ૪
સરવ સિદ્ધાંત સાર સરલ પદ, ચૈતન વ્યાપ લખૈયે હો;
તાતે અન્ય કછુ હે ગતિ આગમ, વાગમ વિરલા પૈયે હો.—અષ્ટપહોર૦ ૫
અતિ ઉત્કૃષ્ટ પરમ ખુદખાવન, સદગુરુસે સુધ લહીયે હો;
સતકુવેર સદોદિત સોહીપદ, કૈવલ આદ્ય સહૈયે હો.—અષ્ટપહોર૦ ૬

— તિથિપદ (અમાસ) —

અમાસે વાસો શૂન્યમે, આપ અવ્યક્ત અવાચ;
પાદુ પાણ્ય ચક્ષુ વિના, સ્વે ચૈતનમાં સોહાચ. ૧
જા દિન જનમ નહીં શક્તિકો, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ;
તેત્રીસ ક્રોડ દેવ નહીં ચંદા સુર નહીં શેષ. ૨
આપ ઇચ્છાએ અરૂપથી, રૂપ ધર્યો ભગવંત;
તા ઇચ્છાકી શક્તિ હે, શક્તિસે પંચભૂત. ૩
પંચ તત્ત્વમે જાણીએ, વ્યોમ સકલની આદ્ય;
તાહક તત્ત્વ સમીર હે, ભયો હે શૂન્ય પ્રાસાદ. ૪

તત્ત્વ સદ્યાંનક પવનતે, પ્રગટ ભયો હે તેજ;
ઝલમલ જ્યોતિ તેજ તે, ઊપજ ભયો અપ હેજ. ૫
અપતે અવની ઉપની, તત્ત્વ પંચમો જોય;
સત કુવેર સંજમ કરે, આતમ સરવનો સોય. ૬

— તિથિ-૧ —

પડવે પંજર તાહેરૂં, ઉપન્યુ અચાનક જેહ;
પંચતત્ત્વને મેલવી, બાંધ્યો શુદ્ધ સનેહ. ૧
દશ પરકાર વાયુ વસે, ક્ષિતિ તેજ ગગન સમાન;
દ્વારે દ્વારે વસે દેવતા, પવન કરત પરીયાંન. ૨
મૂલચક્ર ગણુના પતિ, ઉતપત બ્રહ્મા વિલાસ;
નાભિકમલ વિષ્ણુ રહે, હૃદયે નિરંજન વાસ. ૩
કંઠસે વાસો શિવનો, નાસાએ અશ્વિનીકુમાર;
કરણ વાસો દિગપાલનો, રસનાએ વરુણ વિચાર. ૪
અધુર અનલ અવિકાસ હે, દગન વાસો ચંદાસુર;
તા મધ્યે અંશ આતમા, નૂર સદા ભરપૂર. ૫
સુરતનૂરત કરી નીરખાએ, નિરમલ દૃષ્ટિએ નૂર;
કહેં કુવેર તબ દરસશે, સાંઈયાં હાલહજૂર. ૬

— તિથિ-૨ —

બીજે બુદ્ધ વિચારીએ, પિંડ સકલ પરકાર;
બોહોતેર સહસ્ત્ર નાડી વસે, તામે નવ અનુસાર. ૧
નવમાં નાડી તીન હે, તીનમે દે પરકાશ;
સૂક્ષ્મ નાડી સુષુમણા, ભાસત સાંમ આકાશ. ૨

એક ચલે દો સ્થિર રહે, હરિયા રંગ સમીર;
રક્ત અગન્ય પીલો પૃથવી, શ્વેત રંગ તે નીર. ૩
શુભ્ર ચાલ આકાશકી, તીરસી ચલત સમીર;
ઊંચે પાવક મધ્યે પૃથવી, નીચે ચાલત નીર. ૪
અઠા આંગુલ આકાશ હે, આંગુલ અષ્ટ સમીર;
ચતુર અગન્ય ક્ષિતિ દ્વાદસ, ષોડશ આંગુલ નીર. ૫
મિષ્ટ મધુર મોલા તીક્ષણ, ચરપરા જાણ્ય સમીર;
એસ વિધિ પંચુ તત્ત્વહે, લખી લો કહે કુવેર. ૬

તિથિ–૩.

ત્રીજે તંતુ વિચારીયે, આતમા જાંણ્ય અનંત;
ધે ધાતા વિપુ વરજીત, તાય ના આદ્ય અંત. ૧
રોમરોમમાં રમી રહ્યો, શ્વાસામાંહ્ય સોહંગ;
ઘટ વણસે પટમે સમે, અવિગત આપ અભંગ. ૨
જાપ અજંપા હોત હે, ખટદશ પંચ હજાર;
તા પર ખટસે આંન્ય હે, આઠે પહોર વિચાર. ૩
મૂળચક્ર ખટસે જપે, ઉતપત ખટહી હજાર;
નાભિકમલ ખટ સેહેસ્તર, ચલત પવન મન લાહાર. ૪
ખટહી સહસ્ત્ર હરદે જપે, અરધ ઉરધ મધ્ય સાર;
સહસ્ત્ર કંઠ ભ્રગુચક્રમે, સહસ્ત્રહી ગગન મોઝાર. ૫
એહી વિધિ સમરણ હોત હે, રાતદિવસ એકતાર;
કહે કુવેર દમેદમે, સમરો સરજનહાર. ૬

તિથિ-૪.

ચોથે ચતુર દલ ચક્રકુ, નિશ્ચે કરી નિરધાર;
અક્ષર ચાર વિચારકે, બંધ કરી મૂલદ્વાર. ૧
ખટસે જાપ જપી જપ, દે ગવરીસુત દાંન;
ઓર ચક્ર બ્રહ્માતણું, તામે કર પરીયાંન. ૨
ખટહી સહસ્ત્ર જાપ જપી, ખટ દલકમલકી મહાંત;
કર અરપન વાસુદેવને, બ્રહ્મા શક્તિ હે જહાંય. ૩
ઉભયે ચક્રકુ અનુભવી, તૃતીયો નાભિ નવેર;
ખટહી સહસ્ત્ર જાપ જપી, હ્રદયે ચતુરથો હેર. ૪
રૂદેકમલ દલ દ્વાદસ, દેવ નિરંજન જાંહાંય;
ખટહી સહસ્ત્ર જાપ જપી, કર અરપન તું તાંહાંય. ૫
સહસ્ત્ર જાપ કંઠે જપે, જાકે પતિ શિવ રાય;
દ્વ સહસ્ત્ર ભ્રગુ ગગનમે, સત કુવેર મેલાય. ૬

તિથિ-૫.

પંચવટી પરમાતમા, આતમા આપ સંબંધ;
જાપ અજંપા જુક્તસે, છૂટે જીવ મતિમંદ. ૧
ધરણી પવન મન થીર કરી, સુધો કરી મેરૂ સાર;
ચંદસુર ઊલટા ધરી, સમવત હોય શરીર. ૨
શમદમ સાધન સાધકે, વંકનાળ વિધિ જાંણુ;
ગતિમતિ ગમન ગગન ચઢી, પરસત પદ નિરવાંણ. ૩
ગગન ચઢી કર ગરજના, હરખશોક નહીં જાંય;
પાંચ પચીસનો પરાભવ, ગાંજી શકે નહીં તાંય. ૪

અનભે પ્રગટયો આપમે, નીરખાને નિરમલ જોત્ય;
કાલઝાલ વ્યાપે નહિ, આત્મા આપ ઉદ્યોત. ૫
ઝલમલ ઝલકે શૂન્યમે, તિમિર નહીં ચોફેર;
અનહદ્ર વાજાં ગડગડે, નીરખત સત કુવેર. ૬

તિથિ—૬.

છઠે મદનો કરતા સહી, સસ્વરૂપ પદ સોય;
મન બુધ ચીત અહંકાર પર, તત્ત્વ અસિપદ જોય. ૧
સાંખ્ય જોગ તે જાણીયે, દેહ તણો વિસ્તાર;
ખટદશ દ્વાદશ ચોવીસ, અક્ષર દેહની લાહાર. ૨
ચતુર ગુદા ખટ ઉતપત, નાભિએ દશ પરમાણ;
રૂદે કમલદલ દ્વાદશ, પોડશ કંઠે જાણ્ય. ૩
અક્ષર ખટવીસ ચોવીસ, રહત ગગનમે વાસ;
દ્વે અક્ષર ભ્રગુચક્રમે, તામે સસ્વ વિલાસ. ૪
અક્ષર બાવન જાયગો, અંતકાલકુ વિલાય;
સસ્વરૂપ જામે સમે, તાર્હિતે લહે લાય. ૫
આંન્ય પદારથ અલપહે, સોહંપદ આદ્ય અનાદ્ય;
કહે કુંવેર પિયુ પરસતાં, છૂટે કરમકી ઉપાધ્ય. ૬

તિથિ—૭.

સાત્વિક જ્ઞાન પહેચાંનકે, પ્રગટ ભયો પરકાશ;
સાવ નિરંતર દરસીયો, આતમ સબ ઘટ વાસ' ૧
ક્ષિતિ પાવક જલ પવનહી, શૂન્યમે સ્વે પરકાશ;
લીલપીત ઉજ્જવલ શ્યામ, રંગ એસો સુરભાસ. ૨

જહાં જેવો તંમ તાંહાં સહી, ઊંચ નીચ મનસેક;
જ્યોં બાજીગર પુતળાં, નાચ નચાવે એક. ૩
એસે સરજન એક હે, ઘાટ અનંત અપાર;
કીટ પતંગ બ્રહ્મા લગે, આપ ખેલાવનહાર. ૪
કલકૂંચી કરતા કરે, હરિ વિના હાલે નહીં પાન;
ઉત્તમ મધ્યમ તાંહાં નહીં, સરવે એક સમાન. ૫
એવા સાહેબ પામવા, સતગુરુ શબ્દ આરાધ;
તન મન ધન અરપન કરી, કહેં કુવેર તોઈ સાધ. ૬

— તિથિ-૮. —

સાધન અષ્ટ પ્રકારકે, મુદ્રા પંચ પેહેચાંન;
તાતે સાધન આંન્ય હે, પૂરણપદ નિરવાંણ. ૧
કરણીનું બલ જાંહાં નહીં, કરતવ સકલ વિક્ષાધ;
ખટદરશન ખટ શહાસ્તર,તાંહાં નહિ આંન્ય ઉપાધ. ૨
છાયા માયા જાંહાં નહિ, રૂપ રંગ નહિ રેખ;
દષ્ટિમે આવે નહિ, અદષ્ટ આપ અંલેખ. ૩
નિરાકાર નિરાધાર હે, નિરગુન રૂપ નિદાન;
અબ્યે અવિનાશી આદ્ય હે, પરમિત પુરુપપુરાન. ૪
જાંહાં ઈક્ષણ એકે નહીં, રહિત આલંબન વાસ;
જેસે દિનકર ભંડમે, એક અનેક ઉજાસ. ૫
સાક્ષીવત સર્વ વિશ્વના, વેત અંશ ગતિ જાણ;
કહેં કુવેર કોઈ સંતકુ, જીનકી પરમ .પેચાંણ. ૬

— તિથિ-૯. —

નવ નિધિ નવ વાસના, નવધા ભક્તિ નિહાર;
નવ વ્યાકરણ નવ આહેક, રહત દેહમાંહી સાર. ૧

તાતે વરજીત વસ્તહે, શસ્ત્ર રહિત અભ્યાસ;
સદા સરવદા ઠાયહે નહિ ઉતપતને નાશ. ૨
જેસે લહેર સમુદ્રકી, ઊઠે અનંત અપાર;
વાયુ યોગ ઊપજે ખપે, યેસો સહુ સંસાર. ૩
બ્રહ્મ સમુદ્ર લહેર હે, જીવજંત સબ કોય;
જેતી ઊઠે જોરસે, તેતી ચાલે સોય. ૪
યસો જ્ઞાન વિચારીયે, તબ સાહેબ નહીં દૂર;
આસપાસ બાહેર માંહી, સમજ રહો ચકચૂર. ૫
તબ વરતી ક્યાં હાં જાયગી, સુરત રહી તબ ચેંન;
કહેં કુવેર ગવન કરે, હરિ જલમે જેમ મીન. ૬

— તિથિ–૧૦. —

દશ ઇંદ્રી મન રસ ભઈ, મુક્ત ભયા દસદ્વાર;
ગમન વિહંગમ મીનકો, મારગ પાયો સાર. ૧
આડચ અટકણ નહીં એકગમા, જીત દેખે તીત વ્યોમ;
નેન ઉઘાડે નીરમે, દષ્ટે ના આવે ભોમ. ૨
ઝલાબંભ ઝલકી રહો, આસપાસ સબતોઈ;
બ્રહ્મ સતંતર ભરી રહ્યો, એહી દષ્ટાંતે જોઈ. ૩
હોત બુદંગા નીરૂમે, વાયુ જોગ આકાસ;
ત્યૌં ચૈતનમહી વિશ્વ હે, માયા પ્રકૃતિ ઉપાસ. ૪
જ્યૌં બોરંગા બારમે, ઊપજે ને અલપાય;
યેસે ચૈતન બ્રહ્મમે, વિશ્વ સકલ લયે થાય. ૫
કરમધરમકે બાંધણે, જીવજંત અવતાર;
કહેં કુવેર ફેરા કયોં ફરે, દરસો અપરંપાર. ૬

— તિથિ-૧૧ —

એકદશાવંત અનુભવી, ભવકો નવ ભરમાય;
આપ સહિત આપુ નહીં, કેહેનો કરે પ્રતીહાય. ૧
મરત સજીવન જક્તમે, જીવનમુક્તા જેહ;
જ્યોં લીલંધર નીરમે, યેસે વરતે દેહ. ૨
લીલ ગયે નીર નિરમલા, પિંડ પડે બ્રહ્મભાસ;
જે જેનું તે તહાં સહીં, પંચુતત્ત્વ સમાસ. ૩
આતમ તમનો તમ સદા, સ્વે ચૈતનમે વાસ;
જેસે ભોમીભંડકે, વીલ્યે હોત આકાશ. ૪
અવની વિલાઈ નીરમે, નીર શોષાયો તેજ;
તેજ વિલાયો પવનમે, પવન આકાશે હેજ. ૫
શૂન્ય વિલાયો શક્તમે, શક્તિ પુરુષમે સમાસ;
શક્તિપુરુષ જામે સમે, કુવેર બ્રહ્મ તનુ તાસ. ૬

— તિથિ-૧૨ —

દ્વાદશ સાધન દાસકો, જબ લગી શ્વાસ ઉશ્વાસ;
શ્વાસ ઉશ્વાસ સમી ગયો, તબ પાયે પરકાશ. ૧
જલથલ માંહી આપ હે, ધરણી ગગન મોઝાર;
સ્થાવર જંગમ આપ હે, આપ સકલ સંસાર. ૨
બ્રહ્મા વિષ્ણુ માહેશ્વરે, ત્રિગુણ રૂપ અપાર;
સહસ્ત્ર અઠયાસી અનંત કોટી, આપ લીયે અવતાર. ૩
ચંદાસુર પ્રકાશસે, તિમિર ટલે નિરવાણ;
તા મધ્યે જોતી તાહેરી, નિશ્ચે કરીને જાણ. ૪

નવલખ તારા વ્યોમકા, કોટી ત્રીસ ત્રિયો સુર;
તા મધ્યે વાસો તાહેરો, નૂર સદા ભરપૂર. ૫
ધરણી ધરા જેસે સજી, તા મધ્યે તું અંશ;
કહે કુવેર દુજો નહીં, સકલ બ્રહ્મકો વંશ. ૬

— તિથિ-૧૩ —

તે રસ અગમ અપાર હે. જાણી શકે કોઈ સંત;
કંચિત દરસે જેહને, જો હોય નેન અનંત. (૧)
દોદો લોચન સરવકુ, નીરખનકુ પદ છીંન;
ચતુર લોચન વિદ્યાતણાં, ભાસત ભીંનાભીંન. (૨)
જેમ છે તેમ દરસે નહીં, જ્ઞાનનેત્ર વિના કોય;
જો દરસે સો અલપ હે, દષ્ટ પદારથ સોય. (૩)
બિના નેનકુ નીરખવું, બિના સુરતીકો ધ્યાન;
બિન રસના રસ અગમ હે, બિન ચિંતવનકો જ્ઞાન. (૪)
બિન જાનનકો જાનવો, બિન વસ્તીકો ગામ;
બિન તંતુકો તેજ હે, બિન ધાતાકો ધામ. (૫)
બિન ઇચ્છાકો ઇશ હે, બિન કરણી કિરતાર;
કહે કુવેર સો પદ લગે, પહોંચે પહોંચનહાર. (૬)

— તિથિ-૧૪ —

ચૌદલોક સુખ તેહને, તૃષ્ણાવંત છે જેહ;
અજ વૈકુંઠ કૈલાસ પદ, સુપને નાંહી સનેહ. (૧)
જાચકભાવ જેને નહિ, કરતા હરતા આપ;
અહંબ્રહ્મ ઉદે હવો, ન કરે દીન વિલાપ. (૨)
ઊપજે ખપે સહુ આપમે, અગણિત જીવ અસંખ;
અનેક બ્રહ્માંડ ભાંગે ઘડે, આપ સદા નિસંખ. (૩)

સબ ઘટ પોક્ષણ આપનું, ચૈનત શક્તિ મોટચ;
નિગમ ચાર વશ થઈ, બોલે અક્ષરની ઓટચ. (૪)
દ્વાદશ પંથ પોતાતણા, ખટ દરશન મત આપ;
જોગી થઈ જુગત્યે જપે, પોતે પોતાનો જાપ. (૫)
નિરગુણ બ્રહ્મ પરાપર, સીરગુણ રૂપ પરાય;
પરા પશ્યંતી મધ્યમા, વૈખરી કુવેર સરાય. (૬)

તિથિ-૧૫

પૂનમે પરસિદ્ધ વારતા, પ્રગટ કહું પોકાર;
જાનનહાર જાણજો, બ્રહ્મ નિરૂપણ સાર. (૧)
આ ભવ કે જુગ દુસરે, જો ધરે જનમ અપાર;
જબ એ વસ્તુ વિલોકશો, તબ હોવે નિસ્તાર. (૨)
સબ સારનકો સાર હે, સબ જ્ઞાનનકો જ્ઞાન;
સબ જોગનકો જોગ હે, સબ ધ્યાનનકો ધ્યાન. (૩)
સબ ભેદનકો ભેદ હે, સકલ સમજકી ચોચ;
સકલ રૂપકો નીરૂપ હે, અગમ ગતિ અવિલોચ. (૪)
નામ અનામી આપ હે, અદબદ વસ્ત અમાપ;
બ્રહ્મ અધ્યાત્મ બોધ હે, સંત સકલકો જાપ. (૫)
જાપ સકલ એહી સંતકે, છેવટકે નિજ સોય;
તો કરતા એહી કરતકે, ઉબરે નહીં કીનું કોય. (૬)
સોળે તિથિ સમપૂરણ, જનીતવ બ્રહ્મવિચાર;
જેહી નિજસાર વેદાંતનું, કીનેહુ કુવેર પોકાર. ૭

તિથિ-૧૬.

એહી વિધિ વ્યાપક બ્રહ્મિ હે, કરીત સકલ નિરધાર;
નિજ કરતા નહીં પાઈયા, રહે વારકે વાર. ૧

નિજ કરતા કેવલ કુલ, જીનું હે બ્રહ્મિ પ્રકાશ;
તેહી પરકાશીનકે કીનું, ખોજ ન કીયે નિવાસ. ૨
ક્યોં કરી ખોજ લહેતીનું, જીનું જગ જેસ શરીર;
ઈનુ ન હોય અગમગતિ, નિજપતિ જાણુ જહીર. ૩
તબ જેતને તનુ તત્ત્વકે, રજબીજકે અવ ભેસ;
પ્રકૃતિ આદ્ય ગુણગણુ લહુ, રજકે સાજ સજેસ. ૪
યાંહાં લગ ઉતઈતિ કોઉ કીનુ, કલિત ન નિજકિરતાર;
તો ઈતિકેહી આચારજ, ક્યોં કરી શકે સકાર. ૫
તાતે આ જુગભરનકે, નિજપતિ લહહીન લોય;
કહેં કુવેર ગુનનિગુનમે, અટક રહે સબ કોય. ૬
જો તુમહી હમકુ કહો, તુમેરે કુંન શરીર;
તીનકે દેઉ પરિઉત્તર, જો સુનહો ધરી ધીર. ૭
અવિગત પુરુષ અરસ હુતે, આયે હુ અવન મોઝાર;
આભ્ર વિદ્યુત ગર્જનાવત, દીનેહુ દરસ દેદાર. ૮
આભ્ર અચાનક સમતન, તડિત શબ્દટહંકાર;
વર્ષા અમિત અનુભવ નિજ, સમજ હેજ તતસાર. ૯
જેહી નિજઅંશ મમોક્ષુકી, હોહુ સરલ ગતિ સોય;
તીનુ સ્રવન જમી ગત રત્ય, સહીતમ હરદે સકોય. ૧૦
એહી વિધકે સ્રવનન જમી, કહી તંમ હરદે સમેત;
આ તન કરીત ઘટાધન, બીજાવન તેહી ખેત. ૧૧
ખેત બીજાઈતિ જેહીકણુ, પકવીત અંશ અમીર;
પાવહી પરમ પુનિત પદ, ભવિત અંશ સુખશિર. ૧૨
એહી અભિપ્રાયન તન મમ, અમિત જમાઈતિ જેહ;
ભૂતલ સાધ્ય ધનવત ગુની, વિખરિત હવુ વદેહ. ૧૩

ભવીતવ દેહ વિખરિત તન, અકલ રૂપ હોય અંશ;
જાઈ મીલું નિજપતિનપે, જીનકે હુતે સુવંશ. ૧૪
આવનજાવનકે જેહી, કીયે અમિત મોઈ તંત;
કલપ કલપ પરજંતહી, બોધ કરહુ જુગવંત. ૧૫
સકલ અંશશિર અધિપતિ, મેં નિજઅંશ સમેર;
જુગન જુગન પઠાઆ વહુ, ઈશ્વિર અંશ ધનેર. ૧૬
પણ મેં તો કુલ કલપમે, આવહું એકહી વાર;
ન્યાય સહિત દરસાવન, ખાવન ખુદ કિરતાર. ૧૭
જેહી અવતારનસે જીનું, ખોજ ન કીયે ખનીત;
તેહી કારન આવહી મમ, જુગધર કરન જનીત. ૧૮
ચેસેહી હમ નિજપતિનકે, પરમ અંશ ગતિ વેત;
કહે કુવેર રહું સદા, સક્રત પાસ સહેત. ૧૯
ઓહોરૂ પઠવાવહી તાંહી જહું, કર્તા કલપ કોઈ કાલ;
નહીંતર રખે હજૂરીત, મેં ખુદકે નિજબાલ. ૨૦
બાલક હોઈ નિજપતિનકે, હુકમે રહું હજૂર;
તરન તોરહુ ન કીયે બીન, તો કીમ હોહુ સકુર. ૨૧
સકુરન સો ઈશ્વિરનતાં, પ્રચા દેખાવન પેર;
સો તો હુકમ વિના ઈત, કયોં કરી શકે કુવેર. ૨૨
જો હુકમે તો સબ કછુ, કરી શકું જેહી ભાવ;
પણ મેરે પતકી વિભુ, દેખ ભયો ગરકાવ. ૨૩
અતિ અથાહ અપરમજીનું, કરત ગનીત નહીં અંત;
પારસદામ ચંતામણિ, જ્યોં શૂન્યકે પરીયંત. ૨૪
યાવિધિ અપરમ કૃતવકી, કર્તા કરતસે ન્યાર;

તાંહાં મેરે અનુભવ થકે, ક્યોં કરી શકું ઉચ્ચાર. ૨૫
કીટીકે પદ પંગુકે, ઈશ્વર શકે ન જોડ;
તો એહી કુલ રચનારન, તીનકી કુન સહોડ. ૨૬
જેહી જેહી પ્રચા પુરીત ઈત, ઈશ ભવિત ભવસેત;
તેહી સકલ અભિમાનીકે, કર્તા સેતી નહીં હેત. ૨૭
ઈશ્વરતા જગ માંનીત્યે, હવિત માન ભરપૂર;
હુકમ વિના ઉનમત હલે, કર્તા રહત તીનુદૂર. ૨૮
જો કહેશો બિનુ હુકમસે, પ્રચા હોય કીમ કીન;
એતની તો હોય સંત્રતા, પ્રથમ ભક્તિ જેહી કીન. ૨૯
જહાં લગ જીનું મસાગત, તાંહાં લગ તીનુકી ખાત:
તો કરતાકુ કયા લગે, આપ હવિત નીરધાત. ૩૦
તબ જેતની જપતપહુકી, સંપત પ્રચેન ખોય;
ઈતિકે ઈનિ વિત્ત ખરચીત, પતિપે લેહેણુ ન કોય. ૩૧
લેણદેણ વિનુ પતિનસે, તો તુમસે તીનુ કાવ:
એ તો પલ્લા છૂટ ભયે, તો જીતકે તીત જાવ. ૩૨
તબતે નિજ કરતારસે, રખો સંબંધ સબેહ;
જપતપ સાધન સમરણ, કરીકે સધો સનેહ. ૩૩
તો નિજ શુદ્ધ સનેહતે, સક્રત કરે સાહાય;
જો તુમ આપનપો તજો, તો પતિ લેહેત બોલાય. ૩૪
જો પતિ લેન બોલાયકે, તો તીનકે બડભાગ્ય;
કહે કુવેર પાય પદ, જો આપની નિજ જાગ્ય. ૩૫

—સંપૂર્ણ—

કક્કાના અક્ષરો.

કક્કા કારણ પ્રીછે તેહ, પરલોકાલ રહે જન જેહ;
તે સ્વામીનું સમરણ કરે, જુગલ ભાવ રૂદે નવ ધરે. ૧
દ્વૈતતણો કરજે સંધાર, અદ્વૈત પદનો કર તું આહાર;
હરિગુરુસંત કૃપાનિધિ જેહ, કક્કા કારણ પ્રીછે તેહ. ૨

ખખ્ખા ખર અક્ષરની આદ્ય, સાધક થઈને તેને સાધ;
ઓર સકલ માયાકા રંગ, કાલજોગ સબ થાશે ભંગ. ૩
દષ્ટ પદારથ જાય વિલાઈ, ચંદાસુર બ્રહ્મા લયે ભાઈ;
છોડી રૂપ અરૂપ આરાધ્ય, ખખ્ખા ખર અક્ષરની આદ્ય. ૪

ગગ્ગા ગલ બહુ માયાતણા, મરકટમૂઠી જેસે ચણા;
છૂટે નહીં સંશે નવ જાય, કાલપારધી આવી સાય. ૫
ચલ ચાલ ચપલ ચીત ઘડો, કોટે ફાંસી ફંદે પડો;
મોહ મૂઠી ને તૃષ્ણા ચણા, ગગા ગલ બહુ માયાતણા. ૬

ઘઘ્ઘા ઘર તું ઘટમાં લહે, તારો કર્તા તુજમાં રહે;
માંહીકો માંહી ન્યારો નિરાધાર, સાંખ્યજોગ સારનકો સાર. ૭
રૂપ સ્વરૂપ અરૂપી એહ, તેની સાથે કર તું નેહ;
નેહ કરી નિરભે થઈ રહે, ઘઘા ઘર તું ઘટમાં લહે. ૮

નન્ના રૂપ ધરી નરનાર, હરિ રમે સબ ઘટમોઝાર;
પંડ બ્રહ્માંડ ઘડ્યા બહુ ઘાટ, સ્વામી ચૈતન રૂપ નીરાટ. ૯

બાજીગર જેમ બાજી રચી, વિશ્વ સકલ રહ્યું છે પચી;
બાજીગર ન્યારો નિરાધાર, નજા રૂપ ધરી નરનાર. ૧૦

ચચ્ચા ચિંતવન કર તું ચંત, સકલ શિરોમણિ સેવા સંત;
તે સેવામાં રહે લોલીન, જેસે પ્રીતિ જલ ને મીન ૧૧
ચકોર ભરૂંસે જેસે ચંદ, ભમર કમળ તેસે સુગંધ;
પતિવ્રતાને પ્યારો કંથ, ચચ્ચા ચિંતવન કર તું ચંત. ૧૨

છછ્છા છોડી દે સબ શોખ, તબ પાવે પ્રભુપદનો મોક્ષ;
અંતર ગાંઠ કપટની ગાળી, સહેજ શૂન્યમે લાગી તાળી. ૧૩
અનહદ નાદ ગગન ધ્વની ડંકા, સૂરતનૂરત ગઢ ઘેરી વંકા;
રહત આનંદી પંચે કોશ, છછ્છા છોડી દે સબ શોખ. ૧૪

જજ્જા જુગમાં જે નરનાર, જેની સુરત પરાની પાર;
આવરણમાં અટકે નહીં કદા, સહેજ સ્વભાવે વિચરે સદા. ૧૫
નિરાલંબ નિરંતર રમે, કર્મ કસોટી દેહ નવ દમે;
સ્વે ચૈતન સાથે એકતાર, જજ્જા જુગમાં જે નરનાર. ૧૬

ઝઝ્ઝા જર અજરા નર જેહ, ત્રણ લોક પદ ન કરે નેહ;
હરખશોક હરેદ નવ ધરે, આશા પાશ વિષે પરહરે. ૧૭
પ્રેમ પ્રીત સાથે અનુરાગ, જ્ઞાન ખુમારી સદા ઉમાગ;
સસ્વરૂપ થઈ વરતે દેહ ઝઝ્ઝા ઝર અજરા નરા તેહ. ૧૮

નન્ના નવધા ભક્તિ નિહાર, વસ્તુ અગોચર તેની પાર;
દશ ધામે દરસે દરવેશ, સકલ વિશ્વનો સ્વામી શેષ. ૧૯
આવરણ વરણ રૂપ નહિ રેખા, તુરીયાતીત આપ અલેખા;
વસ્તુ વિવેકી જાણે સાર, નજા નવધા ભક્તિ નિહાર. ૨૦

ટટ્ટા આતમ તેમનો તેમ, કુણ કરે સાધન શમદમ,
ઘટમઠપટમે સહેજે રમે, જેમ આકાશે સુરતી શમે. ૨૧
વરુણ વિષે દિનકરનો ભાસ, સબ ઘટ આતમ યોં પરકાશ;
ગાવે વેદ પુરાણ નિગમ, ટટ્ટા આતમ તેમનો તેમ. ૨૨

ઠઠ્ઠા ઠાડી લે તું ઠોર, મનુષા જનમ ભયો હે ભોર;
આલસમે શું ઊંઘો અંધ, મૂઢમતિ મૂકી દે મંદ ૨૩
જાગી જોને જુગમે સાર, ઓલખને કરણી કિરતાર;
આ અવસર આવે નહીં ઓર, ઠઠ્ઠા ઠાડી લે તું ઠોર. ૨૪

ડડ્ડા દુર્લભ દર્શન દેવ, તાતે દુર્લભ કરવી સેવ;
અધિક દુર્લભ અંતર અહમેવ, ચતુર તો તે જાણે ભેવ. ૨૫
જોગ ધરીને જુગ પરહરે, સુખશાતા સંચે નવ કરે;
પ્રતિગ્રહેનો ન કરે છેહ, ડડ્ડા દુર્લભ દર્શનં દેવ. ૨૬

ઢઢ્ઢા નીર તે ઢાલે ઢલે, ખમીયાં ખામે જઈને ખલે;
પરવતને નવ પરસે પાન, સાકુટને નવ લાગે જ્ઞાન. ૨૭
બ્રહ્મ ચૈતનઘન વરસે વાર, જાંહાં જડતા તાંહાં ન ઠરે ઠાર;
જ્ઞાની મન સમજીને ગલે, ઢઢ્ઢા નીર તે ઢાલે ઢલે. ૨૮

રેણા રસના રસમાં ભરી, રાતદ્વિવસ સમરો શ્રીહરિ;
એસો ભોજન કરી લો ભાઈ, સંશે રહિત રહો લોલાઈ. ૨૯
તનમન અરપી રહો આધીન, વૃત્તિ રાખો એક અનીન;
અન્ય ભાવ સર્વે પરહરી, રેણા રસના રસમાં ભરી. ૩૦

તત્તા તરુવર એક અનુપ, બરણુ શકું નહીં તાકો રૂપ;
ત્રિગુણ શાખા જાણો તંત, પાંખડીઓ તે જુગ અનંત. ૩૧

પાન ફૂલ સબ જક્ત વિલાસા, ફળ લાગે અંકુર હરિદાસા;
પાર ન પાવે શેષ ફનુપ, તત્તા તરૂવર અનુકંપ એ. ૩૨

થથ્થા થીરતા રાખો મન, ઘેર બેઠાં જાણી લો વન;
નિરભે થઈને રહો નિઃસંગ, પાપપુન્યનો ન કરે સંગ. ૩૩
આપા પરની મેટી તાણ, વનવસ્તી સબ એકેઈ જાણ;
સહેજ સ્વામી હરે વિઘન, થથ્થા થીરતા રાખો મન. ૩૪

દદ્દા દરદી સારો દેશ, જાણે નહીં તે આતમ લેશ,
ક્યાંથી આવ્યો ને ક્યાં જાસ, પંડ પડે ક્યાં કરવો વાસ. ૩૫
તે કારણ ન પ્રીછે કોય, ઊભા રાખે મારગ દોઈ;
તાતે ટલે નહીં ઉદ્દેસ, દદ્દા દરદી સારો દેશ. ૩૬

ધધ્ધા ધે ને ધાતા જેહ, જીવ શિવપદ કહીએ તેહ;
મૂલ તંત ન જાણે સોઈ, ભાતે ભૂલ રહ્યા સબ કોઈ. ૩૭
અંતરમાં એકતા નવ થાય, આદ્યે અંતે ચાલ્યું જાય;
ઉભે લોક તે ન આવે છેહ, ધધ્ધા ધે ને ધાતા તેહ. ૩૮

નન્ના નિર્ભય નિર્ગુણ એક, વિધિ તણો જ્યાં નહીં વિવેક;
નામ નિરંજન અંજન નાંહી, સાક્ષી વત રહે સબ ઘટમાંહી. ૩૯
ઊંચનીચ તે ઘાટે મુદા, ઘાટ વાણસે જેમનો જેમ સદા;
પંચતત્ત્વ પરવેશ ન રખે, નન્ના નિર્ભય નિર્ગુણ એક. ૪૦

પપ્પા પ્રગટ પરસોતમ, બ્રહ્મ અવિનાશી સદા ન્હેઃકર્મ;
જેમ આકાશે આભ્રણ થાય, ઘેઘાતા એમ આવે જાય. ૪૧
દિનકરને તિમિર નહીં લેશ, અવિગતને નહીં કરમ કલેશ;
મનવાણીથી રહિત અગમ, પપ્પા પરગટ પરસોતમ. ૪૨

ફફ્ફા ફૂલ્યા તે કરમાય, વપુ ધરે જો વૈકુંઠરાય;
પૃથ્વી તેજ પવન જલ સોઈ, તામે રહે ન ન પાવે કોઈ. ૪૩
પંચતત્ત્વ આકાશ આકારા, ચૌદ લોક જાવે નિરધારા;
તાતે અમર કુણ લખાઈ, ફફ્ફા ફૂલ્યા તે કરમાઈ. ૪૪

બબ્બા બુદ્ધિ વેદ વિચારા, અખે અમર પદ બાવન બહારા;
શબ્દ સહ્યાંનક જાંહાં કછુ નાંહી, જે બોલે તે સુરતી માંહી. ૪૫
હદબેહદમે નાવે અંત, તંતુ રહીત આપ અતંત;
ધરતા પણ આપે નિરધાર, બબ્બા બુદ્ધિ વેદ વિચાર. ૪૬

ભભ્ભા ભાગ્યો ભરમ જ ભારી, વારવાર **સતગુરુ** બલિહારી;
એસી જુગમાં કરે ન કોઈ, નિર્ભય ભયો નિવાજે મોઈ. ૪૭
આગમનિગમકા પાયા મર્મ, તાતે ગુરુ તે પૂર્ણ બ્રહ્મ;
સારઅસાર દીયો વિસ્તારી ભભ્ભા ભાગ્યો ભરમ જ ભારી. ૪૮

મમ્મા મરજીવાનો દેશ, અહંકૃતિ નવ વ્યાપે લેશ;
સદા સમીપ સતંતર વાસ, આઠે પહોર આનંદ ઉલ્લાસ. ૪૯
જુક્ત જથારથ બોલે વાંણુ, જ્યાં જેવી રુચિ પરમાંણુ;
નિરબંધી આપે ઉપદેશ, મમ્મા મરજીવાનો દેશ. ૫૦

યય્યા આપુ મેટી આડચ, ખટદર્શનની ભાગી રાઢચ,
બાલદશા સમતે સુખદાઈ, તાકો ગુણ લીયો હે જાઈ. ૫૧
હલમલ રહે હરિજનકે સંગા, શ્રદ્ધા સહિત સંત ઉમંગા;
જોગતણી વ્યાપે નહીં જાડ્ય, યય્યા આપુ મેટી આડચ. ૫૨

રરા રંગી રામ સનેહી, ઊંચનીચ ના દેખે દેહી;
ચૈતનતા સધળે પરમાંણુ, હરિ વિના નવ દીસે આંન. ૫૩

પ્રીત સહિત દીસે હરસાલ, પ્રેમવચન અતિ વદન વિશાલ;
ગાવે સીરગુણ જ્ઞાન વદેહી, રરા રંગી રામ સનેહી. ૫૪

લલ્લા લાડી હાલર જાણ, પંડ પડે મૂકે નહિ પાણ;
એવી ટેક રખે જન કોઈ, ગુરુભુક્તા નર જાણો સોઈ. ૫૫
પપીલકો ઝાલે આધાર, વિહંગમ જાણે અનુસાર;
સંત શબ્દ સાખી પરમાણ, લલ્લા લાડી હાલર જાણ. ૫૬

વવ્વા વેધી સકલ વિલાસ, આદ્યપુરુષસુ કર અભ્યાસ;
વેધાતાનું મૂકી માન, અસિપદનું કરને અવિલાન. ૫૭
જક્ત વ્યક્ત વિલસે વિધિ નાંહી, જાય ન આવે અસિપદ માંહી;
તન જાણો ફોગટ ફુલાસા, વવ્વા વેધી સકલ વિલાસા. ૫૮

શશ્શા સપનું સહુ સંસારા. ભરનિદ્રા અજ્ઞાન અપારા;
સંશેવત સિંહ પ્રગટ્યો જાંહી, ભયંકર વ્યાપ્યો મનમાંહી. ૫૯
ધારણ તે દુઃખ ભુગતે ભાઈ, જાગ્યો તે સંકટ મીટ જાઈ;
ત્રણ ભોવન એહી પરકારા, શશ્શા સપનું સહુ સંસારા. ૬૦

ષષ્ષા ખરી કરી લે ખેપ, સતગુરુચરણે ચિત્ત આલેપ;
મનુષાજનમ સરીખો જાય, ખટરસમાં ક્યાં ખોટી થાય. ૬૧
દ્વંદ્વ ઉપાધિ લાગી લાહાર, તાતે કોઈ ન પામે પાર;
તે નિરૂમીને રહે નિર્લેપ, ષષ્ષા ખરી કરી લે ખેપ. ૬૨

સસ્સા સાધન કરી લે સોઈ, પાંચવીશ વશ કરી લે દોઈ;
એક દશા આરાધે ઈશ, ધરણીધર કર્તા જગદીશ. ૬૩
વિષ્ણુ કોટ અનંત અપારા, સકલ શાસ્ત્રકો એ મત સારા;
અન્ય સકલ સબ અંત વિરોહી, સસ્સા સાધન કરી લે સોઈ. ૬૪

હહહા હસ્તાંમલ કર હરિની સાથ, ભિન્નાભિન્ન રહે નહીં ભાત;
એકમેક અંતર મીટ જાઈ, ચિત્તવૃત્તિ ચરણે લઈ થાઈ. ૬૫
સ્વરૂપાનંદ ભયો તબ આપ, કરે ના કેનો દીન વિલાપ;
જેમ તરુવર જુદાં નહીં પાત, હહહા હસ્તામલ કર હરિની સાથ. ૬૬

સાખી

સંવત અઠાર ઈઠ્યોતરો ધંન, ગામ સારસામાં હરિજંન;
આસો માસ શુક્લ પક્ષમા, સ્વાંત બુંદ વરખા પુનમી. ૬૭
અક્ષર તેત્રીસ કહીયા જેહ, કૃષ્નસ્વામી સદ્‌ગુરુ ઉપદેશ;
અક્ષરે અક્ષરે તત્ત્વજ્ઞાન, ચીને તે નર બ્રહ્મ સમાન. ૬૮
સાહેબ કુવેર નિજ કરુણા કરી, કક્કામાં ગુરુગમ વિસ્તરી. ૬૯

સંપૂર્ણ

—o—

મહાપદ–૧.

મહાપદ કેરેરે કારણે, જોગી જંગલવાસા;
શિવ રહે સ્મશાનસે, આઠે પહોર અભ્યાસા. ૧
જનક સનક શુકદેવજી, ધરી ધ્યાનમાં લાવે;
સહસ્ત્ર ઈઠયાસી અનંત કોડી, જાકા જશ ગાવે. ૨
પાર કોઈ પામે નહિ, હરિ અપરંપારા;
શ્રુતિ સ્મૃતિ શું લખે, નેતિ નિગમ પોકારા. ૩
શૂન્યશિખર ઘરમાંહી હે, સાંઈયાંકા વાસા;
સાંખ્ય યોગ શ્રુતિ લખે, તબ હોય પ્રકાશા. ૪
સપ્તદ્વીપ નવ ખંડમે, સૂરતી લય પામી;
ચૈતન બ્રહ્મ અગાધ હે, રહ્યો શમદમ જામી. ૫

વારપાર તાકો કહ્યુ, આવે નહીં અંત;
કહે કુવેર તા પદ લગે, પહોંચે કોઈ સંત. ६

પદ-૨.

પઢ પઢકે પંડિત ભયે, ચારૂ વેદ સુજાના;
અંતર જ્ઞાનભક્તિ વિના, વાધે અંગ અભિમાંના. ૧
ગ્રંથ ઘણા ગરબડ કરી, ચિત્ત રાખે દાપુ;
મૂલ તંત જાણ્યા વિના, છૂટે નહીં આપુ. ૨
શ્રુતિ વિવેકી સર્વથા બોલે મનગમતું;
અનભે આપ લહ્યા વિના, ચીત નવ રહે ભમતું. ૩
સાચા પંડિત સો કહીએ, કરમધરમ નસાવે;
બાવનથી રહે બાહેરો, તેને ઉર લાવે. ४
સસ્વરૂપકુ ચીનકે, પુની અશ્વ નસાવે;
કહે કુવેર પંડિત સોહી, પૂરા ઘર પાવે. ૫

પદ-૩.

પૂરા ઘરકી વાનગી, સંતો કહી સમજાવું;
તંત અનંત ધરે રામજી, દશ પ્રગટ લખાવું. ૧
મચ્છ કચ્છ વરાહ વામન, નરસિંહ સોહાવે;
રામ કૃષ્ણ પરશુધર, બુદ્ધ ન કલંકી કહાવે. ૨
જુગ જુગમાં હરિ આયકે, ધરે સ્યામ શરીરા;
બ્રહ્માંડ કોટી અનંત કે, પાલે જન સમીરા. ૩
રમણ કરીને રામજી, સર્વ વિશ્વ નસાવે;
વિષ્ણુ અંશ અનુપહી, મહાનિધ સમાવે. ४
પંચતત્ત્વ અરૂપહી, અકરતા કહાવે;
સત કુવેર ઘર તે સહી, ગુરુગમતે પાવે. ૫

પદ—૪.

સંતો ગુરુગમતે ચાલો, હદબેહદને પરહરી;
અનહદમે મહાલો, સંતો ગુરુગમતે ચાલો. ૧
ખટદર્શનમાં ખટપટે, દ્વૈત વેરી ને વહાલો;
ખટ દ્વાદશની બહાર છે, મારગ સોહી ઝાલો. ૨
ચારૂ અવસ્થા પરહરી, પંચમી હામ ઘાલો;
મેટે કાલ માયાતણો, ભારે ભય ભાલો. ૩
ધ્યેધાતા પદ છાંડીને, અદ્વૈત ઉર લાવો;
કહે કુવેર દુજો નહિ, આપ આપને ધ્યાવો. ૪

પદ—૫.

ગુરુગમ ખોજો આતમા, આપે ઓલખાઈ;
પિંડ પડે જીવ જાતહી, જીવ તાંહી મેલાઈ. ૧
કર્મ ધર્મ દો પક્ષ તે, ન્યારા હોઈ ખેલે;
જાગ્યા જુગમાં સો કહીએ, પહોંચ્યા ઘર છેલ્લે. ૨
આપા પર તે આલશી, દઢતા ઘેર લાવે;
સાક્ષીવત આતમ લખે, ગર્ભવાસમે ન આવે. ૩
બ્રહ્મરૂપ વૃત્તિ સદા, ભાસે સમતોલા;
અવિગતકી ગત જાનકે, રહે અચલ અડોલા. ૪
જેસે કુંભ જલ ભર્યા, જલમાંહી ડુબાયા;
સત કુવેર ફૂટયા જબી, જલ જલમાં સમાયા. ૫

પદ—૬

જલકા કુંભ ઝળહળ ભર્યા, સબ સાયર સમાના;
અંતર આવરણ મીટ ગયા, પ્રગટયા બ્રહ્મજ્ઞાના. ૧

પંચ પીયારી પરહરી, પ્રકૃતિને મારી;
કો કાલે નવ ઊતરે, ચઢી બ્રહ્મખુમારી. ૨
આઠે પહોર અલમસ્તહી, જુગમે મતબાલા;
ગુરુગમ કૂંચી ખોજકે, ખોલ્યા સબ તાલા. ૩
સબળે પેખ્યો આતમા, વ્યાપે નહીં માયા;
શૂન્ય શિખર ઘર ઉપર, તાકા મહ છાયા. ૪
અહંબ્રહ્મ આપે ભયા, અદ્વૈતપદ પાયા
કહે કુવેર દ્વૈત જ્યાં નહીં, સાંઈ આપ કહાયા. ૫

પદ—૭

કરમ રહિત પરમાતમા, ઘાટે ગુણ ભરીયો;
નિર્ગુણ ન્યારો સર્વથી, અગણિત બ્રહ્મદરિયો. ૧
સો દરિયાકે નીરકી, ઊઠે લહેર અપારા;
સંત અનંત તોરંગહે, બુદંગ સંસારા. ૨
ક્ષિતિ પાવક જલ પવનહી, અન્ય તત્ત્વ આકાશા;
તા મધ્યે આવી પડયો, આત્માકો ભાસા. ૩
અંત કાલકુ જાયગો, પંચતત્ત્વ વિલાઈ;
સત કુવેર આત્મા રહે, અદષ્ટ અનાદિ. ૪

પદ—૮

ઝલમલ ઝલકે જાંહાંલગી, સંગે તૂપ ને બાતી;
ઉભયે તંતકે અંતમે, જ્યોતિ હોત અજાતી. ૧
જાય ન આવે તાંહાં શમે, એસી ગત જાનો.
આગે કહી સમજાવહુ, દષ્ટાંતને માનો. ૨

આતી પાંચ તત્ત્વ હી, માયા ગ્રથ કહાવે;
તા મધ્યે જ્યોતિ આતમા, ખોજંતા પાવે. ૩
સંજમ પાંચુ તત્ત્વકો, તેજ તાંહાં લગી દરસે;
ખટ ચક્કરને વેધીને, કોઈ જવરલા પરસે. ૪
છતે પંડ સુખ તેહનું, જાણે સંત સોહાગી;
પ્રેમ ગલીમે પરમાતમા, ધૂન્ય અનહદ લાગી. ૫
દેહી દેવલ અંતકાલકુ, વેગે જાય વિલાઈ;
કહેં કુવેર આત્મગતિ, જેસે દીપક બુઝાઈ. ૬

પદ—૯

અવિગત પંખી આકાશકા, ધરણી પાવ ધરીયા;
નવખંડે પાંખ પાથરી, સાત સાયર દરિયા. ૧
સો પંખી પર આયકે, બેઠી એક મંખી;
મંખીકા પરિવારમાં, ઢાંકયા સબ પંખી. ૨
સાત સાયરના બેટમે, પંખીકા હે ચારા;
ચૂગકર પંખી ઊડી ગયા, બેઠા તરુવર ડાલા. ૩
સો તરુવર વિસ્તારહી, નહીં મૂલ ને ડાલા;
ચૌદલોક ફેરી રહ્યા, નહીં વૃદ્ધ ને બાલા. ૪
સો તરુવરકે ચોકમાં, પંખીકા હે માલા;
ધૂપ છાંયા વ્યાપે નહીં, નહીં વ્રજત કાલા. ૫
અગમ અગોચર અરથ હે, જાણે સંત સોહાગી;
સંદ કુવેર ગુરુગમ થકી, જો જુવે કોઈ જાગી. ૬

સંપૂર્ણ.

—૦—

કેરા પદ–૧.

સાચીરે કહું તો કોઇ નવ માને, જૂઠે જગ પ્રતી આયા હો. ૧
ક્રિયારે કર્મ કરી કરી ભૂલ્યા, સંશય કબહુ ન જાયા હો. ૨
કર્તાકી ગત કોઈ નવ પાવત, સાધત આપની કાયા હો. ૩
છૂટચા રે પંડ ભંડ જબ ભાગ્યા, તો જીવડા કુન ઘેર જાયા હો. ૪
વા ઘરકી કોઈ ખબર ન જાનત, સબ જુગ યું ભરમાયા હો. ૫
જીવકી રે બુદ્ધિએ શિવ નવ પાવે, દીપક દરસે નહીં ભાના હો. ૬
આત્મા અર્કઉજેશકી આગે, રેણી કુસુમ સબ જ્ઞાના હો. ૭
વાપીરે કૂપ સીલરકા જંતુ, સાયર મર્મ ના જાણ્યા હો. ૮
કહે કુવેર દરસ ભયે દરિયા, લહેરી સકલ પર માન્યા હો. ૯

પદ.–૨.

જ્ઞાનકી ગુંજ અબૂઝ ન બૂજત, જીવદશા લેઈ ડોલે હો. ૧
વિચરણ વ્રેહેણી રહેણી નર જેસે, જ્ઞાન કપાટ ન ખોલે હો. ૨
ત્યાગ વૈરાગ ઓરેનકુ દેખાવે, અંતર માયાકા ધ્યાના હો. ૩
હંસા રે હોડ કરી મુખ બોલે, કરણી કાગ સમાના હો. ૪
કરત કથા નિત્ય પાઠ શિવકો, તૃષ્ણા ગાંઠ ન છૂટે હો. ૫
કહે કુવેર સત શબ્દ સમજ વિના, પકરપકર જમ લૂટે હો. ૬

પદ–૩.

સંત સંગત શુદ્ધ લક્ષભજન વિના, જીવદશા નવ જાવે હો. ૧
વિના પારસ લોહોવા હોત ન કંચન, મુદ્રા અન્ય મેલાવે હો. ૨
ચંદન વિના વન બાસ લગત નાંહી, કદલી કોટ લગાવે હો. ૩
તૃષાવંત નીર વિના જેસે, શાંતિ કબહુ ના થાવે હો. ૪
ત્રિગુણ તાપ તપત અતિ તનમે, ગુરુ વિના કુણ બુઝાવે હો. ૫
કહે કુવેર સતગુરુ પ્રતાપે, શુદ્ધ કહી સમજાવે હો. ૬

પદ–૪.

આદ્યપુરુષ અગમ ઘર કેરી, મોહી બતાવો નિશાની હો. ૧
તત્ત્વ વિવેક શેષ સમજાવો, તબ જાનું સાચા જ્ઞાની હો. ૨
વેદકતેબમે જુગ પ્રતી આયા, સોઈ સકલવિધિ જાની હો. ૩
કર્મધર્મ કથારે જીવનકી, સાચી કરી મન માની હો. ૪
જુગ ચતુરતે વસ્ત અગોચર, સો કીનહી નવ કાંની હો. ૫
શાખી શાખાઈ સબ કોઈ ગાવે, નિગમકી ગમ આંની હો. ૬
કહેં કુવેર અગમકી બતાવે, સો સતગુરુ પરમાની હો. ૭

પદ–૫.

તાકે સંગ રંગ અંગ લાગે, પ્રગટે જ્ઞાન દીવાના હો. ૧
સુણી શબ્દ સતગુરુ સાહેબકા, મેરા મન અલસાયા હો. ૨
સંસાર છાર છાંડી દુઃખદરિયા, સત શબ્દ લહે લાયા હો. ૩
જ્ઞાનખડગ શત્રુ સબ છેદ્યા, અહંપદ આપ ધવાયા હો. ૪
અગમ અગોચર ગાવત ઘરકુ, સો મઠ ઘટમાંહી પાયા હો. ૫
અજ કૈલાસ વૈકુંઠપદ કલ્પિત, સો સુખ ચિત્તમે ના આયા હો. ૬
કહેં કુવેર સતગુરુ પ્રતાપે, બ્રહ્મ અવિનાશી પદ પાયા હો. ૭

કેરા પદ સંપૂર્ણ

ચરકીડાપદ–૧ (રાગ–સારંગની દેશી)

સુણ સાહેલી સરકીડો તેરો રે રૂણઝુણ બોલે;
કાંત થીર થઈ શું કરવાને કાજે ઘેર ઘેર ડોલે. ટેક. ૧
મેરુદંડ મોભ થીર થાંભલીયો, નાભિકમલ ચક્ર દશ દામણીયો;
વિના વસ્તુ વીંજણ બ્રહ્માએ ઘડીયો. સુણ સાહેલી૦ ૨
શ્વાસા ચૈતન કેરી મધ્યે માલ ફરે, નાસા તોરણીયા બીચ નૃત કરેઃ

જેનાં કણ ચમરખાં શબ્દ ગ્રહે. સુણ સાહેલી૦ ૩
તંતુ ત્રિવેણીમાંહી ત્રાક ફરે, પુણી પ્રેમતણી લેઈ પરસ કરે;
ટાળી દ્વૈતતણો એકતાર કરે. સુણ સાહેલી૦ ૪
મન કર લે કટી કરમે કરને, તૂટે તાર નહીં સુરતા ધરને;
ગુરુ જ્ઞાન ઉજાણુ સુતર ફરને. સુણ સાહેલી૦ ૫
તમે સાંભળજો નર ને નારી, એ ચરખાતણી સમજણ સારી;
કહે કુવેર જાણે કોઈ કંથવાદી. સુણ સાહેલી૦ ૬

પદ—૨ (ઢાલ ફેર.)

પચરંગી ચરખાવે જન કાંતે કાંતનહારા૦—ટેક.
મેરુદંડ મધ્યમોભ બેરાજે, થીર થાંભલીઓ સારા;
દસ્તચરણ કેરી આંગલીઓ, પાંખડીઓ પરમાંણાવે.—પચરંગી૦ ૧
ચૈતન ચંત ફરે મધ્ય માલા, નાસા તોરણીયા નીસારા;
તંતુ ત્રાક ફરે ત્રિવેણી, નીકસે સૂતરધારાવે.—પચરંગી૦ ૨
કરણ ચમરખાં ગ્રહે ધુરારા, ઉન્મની મતા વિચારા;
પૂણી પાણ મીટી પદ પરસે, સુરતનૂરત એકતારાવે.—પચરંગી૦ ૩
મેરા ચંત લગ્યા ચરખાસે, કાંતું સાંજસવેરા;
કહે કુવેર એ મર્મ ચરખાકા, જાને જાનનહારાવે.—પચરંગી૦ ૪

પદ—૩ (ઢાલ ફેર).

સતગુરુ મલતાં જીવદશા સંશેની ગ્રંથી છૂટે;
હોય આત્મઉદ્યોત, છોટપણાનું સાધન સર્વે ખૂટે.—ટેક. ૧
કર્મ શુભ અશુભ નહીં કરતા, લાગી લક્ષ અલક્ષમે અરૂઢમતા;
ગુણાતીત અતીત વત ગગનગતા.— સતગુરુ. ૨
કોઈ પ્રારબ્ધીને જેમ પારસ મલે, તેની વણજવેદના સર્વ ટલે;
તેમ તત્વ દરસથી કૃત બળે.— સતગુરુ. ૩

હોય વર્ષાકાલ નભ ગગનઘટા, ઋતુ શીતકાલ સર્વ જાય ફટા;
મૂળ કારણ પ્રીછાયે નહીં રટણરટા.— સતગુરુ. ૪
જુઓ નિજતપથી તપે પ્રગટ રવિ, મહા અગ્ર અરૂપ દિન રૂપ હવી;
કહે કુવેર કૈવલ એમ અનુભવી.— સતગુરુ. ૫

સંપૂર્ણ

મેવાડા પદ

મહાપદ કરુંરે વર્ણન શું કરુંરે, જ્યાં નવ પહોંચે મન ને વળી વાણ;
શાને સમજાવ્યારે જનકે શુકદેવનેરે, પુણ્યરૂપી જનમ નહીં નિર્વાણ.–મહા. ૧
શિવે સમજાવ્યાંરે ઉમિયા એકાંતસુરે, કહ્યું પદ નિરાલંબ નિરધાર;
સમજી સમાયાંરે સત્વ સ્વરૂપમાંરે, દ્વૈત ટળ્યું ઉમિયાતણું અનુસાર.–મહા. ૨
અખો અખેપદનેરે અહોનિશ ઇચ્છતારે, ઉર વિષે વ્રેહે વૈરાગ ચકચૂર;
કાશીપુરીમાં પૂરણ પોતે થયારે, મલતાં ગુરુ બ્રહ્માનંદ ભરપૂર.–મહા. ૩
તે પદ જાણેરે સંશે સૌ ટળેરે, મીટી જાય આપા પરનીરે તાણ;
સબ ઘટ ભાસેરે પૂરણ પરમાતમારે, કીટ બ્રહ્મા આદ્યે એક પરણામ.–મહા ૪
સુતા સિંધુનીરે સમુદ્રમાં ભળીરે; લેવાને અર્ણવ કેરો અંત;
પણ નવ આવીરે તે પાછી ફરીરે, ઉન્મની સહિત ગલી ગયું તંન.–મહા. ૫
ભંડ ભોમીનાંરે જેમ પવને ભર્યારે, અણઇચ્છા સહેજે થાય સલોક;
કુવેર કમીરોરે ભંડ અદકુ ગણેરે, બોલે એતો ચેતન વાયુ જોગ. મહા. ૬

ખ્યાલનાં પદ—૧

સંતો ભાઈ સમજણકા ઘર દૂર, સમજણકા ઘર દૂર.—ટેક.
ચાર વેદ ને લોક ચતુર્દશ, કર્મ કરત મનસૂર;
જોગી જંગમ સંન્યાસી સેવડા, દેહી દમત ચકચૂર.—સંતો૦ ૧
પોથી પઢ પઢ પંડિત ભૂલે, કાજી ભૂલે કુરાન;

દ્વાદશ પંથ ને પાખંડ છન્નુ, ખટ ખટપટ મરે ધુર.—સંતો૦ ૨
ચૌદ વિદ્યા ગુણ ચતુર શિરોમણિ, સોદા કરત મહેબૂર;
લાભ કમાવે લખેશરી કહાવે, છપ્પન ઉપર તૂર.—સંતો૦ ૩
જોગ અષ્ટાંગ વિધિ સાધન સાધત, નાડી ચંદાસુર;
ગગનમંડલકી સુણી ગર્જના, ખટચક્ર વેધી પૂર.—સંતો૦ ૪
અષ્ટ પ્રકાર સિધિ પ્રગટ જાકુ, નવે નિધિ હાલ હજૂર;
જીવત સમાધ લેવે સબ દેખત, નીકસે સો જોજન પૂર.—સંતો૦ ૫
ચલત હલાવે અચલ ચરાવે, પંથ ચલે નદીપૂર;
ગગનમંડલમે જેસે વિહંગમ, જાઈ લગે ચંદાસુર.—સંતો૦ ૬
પુરાણ અષ્ટાદશ વ્યાસે વિગત કરી, વિવેક વ્યાકરણ અતિ ગૂઢ;
શિવકા જીવ બાંધ્યા કરી કરમે, જકત દેવાયો સબ ભૂર.—સંતો૦ ૭
જનક પિતા સબ જુગકે રાજા, વસ્તુ વિચારી મન પૂર;
સહસ્ર છઠ્યાસી ઉપદેશકુ રોકે, સમજ વિના બધું ધૂર.—સંતો૦ ૮
પરદુઃખભંજન રાજા છત્રપતિ, જાકે પિતા પતિ સુર;
અંતકાલ વાયસ વીંધી પાયે, અધિક રાખન તન તુર.—સંતો૦ ૯
કથણી કર કર સબ જુગ ખાયે, રહેણી વિના મૂવે ઝૂર;
અકલ અભેવ આતમ અણુલિંગી, ચીની શકયા નહીં કોઈ ઉર.—સંતો૦ ૧૦
સહેજ સમાજ પ્રગટી ઘટભીતર, સતગુરુ મીલે ભરપૂર;
કહે કુવેર દોજખ નહીં ભસ્ત, સમજ રહો ચકચૂર.—સંતો૦ ૧૧

ગરબી. પદ—૧

છે દુઃખ મોટુંરે સુર્વને માથે મરવું, અનેક ઉપાયેરે પ્રાણી નહીં ઊગરવું. ૧
દેવ ને દાનવરે માનવ માયા માણી, મરણ ન મૂકેરે કુણ રાજા કુણ રાણી. ૨
સ્થાવર જંગમરે જંતુ તંતુ જેને, સુરપતિ અજ લગીરે કાલ ન મૂકે કેને. ૩

શે નથી લહેતો રે પ્રાણી મંદ અભાગી, શું નિદ્રામાંરે ઘોરે છે જો જાગી. ૪
જમ ઝપેટારે સર્વની ઉપર સરખા, ઘડી નવ ભૂલેરે પલકપલક લે પરખા. ૫
તે ડર જાણીરે પ્રાણી ચાલો હુકમે, ન શકે મારીરે સદ્ગુરુકેરા પખમાં. ૬
છે ઠેકાણુંરે એ ઊગરવા કેરું, સૌ સુખશાતારે દુઃખ ન આવે નેરું. ૭
સકલ શિરોમણિરે સંતતણી છે સેવા, અજ રજઇચ્છેરે જેના ચરણની લેવા. ૮
દેવને દુર્લભરે તે સુલભ સંતોને, નાથ અરૂપીરે રૂપ ધરીને જ્ઞાને. ૯
શિવ શનકાદિકરે નારદ શારદ ગાવે,જેનોમહિમારેઅગમ અગોચર કહાવે. ૧૦
વેદ પોકારેરે નેતિ નહીં ગમ હમને, તે પદ કહું છું રે પ્રગટ કરીને તમને. ૧૧
સકલ તત્ત્વનુંરે તારણ એ લો જાણી, સાહેબ કુવેરનીરેસતપરમાણે વાણી. ૧૨

પદ—૨.

કાંમન કલપોરે જલપો જીવ ચોરાસી, શીદ પડો છોરે ફોગટ માયા ફાંસી. ૧
હરિ ચિંતામણીરે મેલી કાચકાં ધાયો, કરમાં દીપકરે કૂપ પડો ક્યાં ભાયો. ૨
આ સબ એવુંરે જેવો ઝાકલ વરખ્યા, તેને જોઈનેરે શું મૂરખ મન હરખ્યા. ૩
જૂઠા સુખનેરે પાપકરો ક્યાંહાંલાહારી,નથી કાંઈ છાનુંરે પ્રગટ કહું પોકારી. ૪
સહેજ સુપનમેરે માલ મલ્યો એ કાચું, ધાઇને લેતાંરે દાંત પડયા તે સાચું. ૫
છાનું છપતુંરે કર્મ અઘટતું પ્રાણી, નથી કાંઈ તેનીરે હરિને વાત અજાણી. ૬
જેજે કરશોરે નરનારી જુગના તે, તે સબ લખશેરે કરમ ધરમને ખાતે. ૭
માટે કહું છું રે જોઈ વિચારી ચાલો, પરપંચ મૂકીરે સીધો મારગ ઝાલો. ૮
એ શિખામણરે જો નહીં માનો મારી, ખત્તા ખાશોરે અંતે સૌ નરનારી. ૯
કાગલ જોશેરે તારે આંખ ઊઘડશે, જોર નહીં ચાલેરે જમ જંજીરા જડશે. ૧૦
જોઇને રહેશે રે માતપિતા સુતદારા, ખોટા થાશેરે હવાલ પ્રાણી તારા. ૧૧
છે દુઃખ એવુંરે આગલ સહુને ભાઈ, જો સુખ ઇચ્છોરે પ્રીછો ગુરુને જાઈ. ૧૨
પર ઉપકારીરે સંત દયાનિધિ જેહ, સાચી કહેશેરે નહીં રાખે સંદેહ. ૧૩
માન મૂકીનેરે સર્વે તારા મનનું, કાચું જાણીરે તનની આધે ધનનું. ૧૪

સતગુરુ સેવોરે આણી અંગ ઉલ્લાસા, મમતા મૂકીરે થઈદાસનકોદાસા. ૧૫
હરિપદ મલશેરે ટલશે ફેરા ફરવું, નહીં પડે તારેરે મરવું ને અવતરવું. ૧૬
થઈરહેસુખિયોરેસતગુરુઉરમાંધારી,સાહેબકુવેરકહે રેજમજાશેજખ મારી. ૧૮

એક કૌતક.

જુવો કૌતક કરમની કહેણી, વ્યાસે વિગત કરી બહુ ઝેણી. ૧
કર્યા પુરાણ અષ્ટાદશ નિધ, પાસે પ્રોઢવા જકત પ્રસિદ્ધ. ૨
ખટશાસ્ત્ર ખેરના ખીલા, જાલ બાંધવા જકત વસીલા. ૩
થયા પારધી આહીર પંડિત, લેઈ હરવા ફરે જક્ત ચીત. ૪
બાંધ્યું જક્ત સકલ લેઈ જાલે, છૂટી નવ શકે કોઈ કાલે. ૫
વારેવારે વેદાંતનાં વેણ, ખોજી જીવ કર્યા પરવેણ. ૬
વાળ્યું વિશ્વ વેદાંતની વાતે, સંતનું કહ્યું માને નહીં તાતે. ૭
દીઠે મારગ સૌ કોઈ ચાલે; અણદીઠે હામ ન ઘાલે. ૮
આદ્યે અંતે એમનું એમ, ચાલ્યું આવે છે તેમનું તેમ. ૯
કોઈ વારી ભાળ્યું નહીં વાંસે, પડે કાલ માયાની ફાંસ. ૧૦
ઊપજે ને ખપે બહુવાર, તાતે વૃદ્ધિ પામે સંસાર. ૧૧
માટે મરવું અવતરવું તેનું, સંત ચરણશરણ નહીં મન જેનું. ૧૨
સંત પ્રગટ પ્રેમ દયાલ, સૌ જીવતણા પ્રતિપાલ. ૧૩
જેને અંતર જ્ઞાનની આંખ, કાટી કોટ કરમની ફાંસ. ૧૪
પોખે આત્મજ્ઞાન અપાર, પરમારથ કારણ સાર. ૧૫
સૌ આપ બરાબર દેખે, પડનાલીકા આત્મ લેખે. ૧૬
કરે ઉત્તમ કરમ અપાર, સંત કરુણા વિના નહીં નિસ્તાર. ૧૭
સંતકરુણાની સાખ્ય બતાવું, સંશે રહિત સૌને સુણાવું. ૧૮
સંત નારદ વ્યાસને મલીયા, દાઝ ભાગીને સંશે ટલીયા. ૧૯
અષ્ટાવક્રે જનક સમજાવ્યા, ઋષિ સહસ્ર ઈઠયાસી છોડાવ્યા. ૨૦

શુકદેવ પરીક્ષિત સીધું, દિન સાતમે કલ્યાણ કીધું. ૨૧
સંત શાહેર રામાનંદા, જુગ ચારકે કાટયા ફંદા. ૨૨
તાકે સેવક દાસ કબીરા, ધન્ય સંત શિરોમણિ ધીરા. ૨૩
કર્યો વાણી તણો વિસ્તાર, જીવ અગણિત કોટી ઓધાર. ૨૪
બ્રહ્માનંદ અખાજીને ભેટયા, જીવ શિવના સંશે મેટયા. ૨૫
પોખ્યું અદ્વૈતજ્ઞાન અપાર, સુણતામાં હવો નિસ્તાર. ૨૬
એવી સાખ્ય અનંત અપાર, કહેતાં રસનાયે પામું નહિ પાર. ૨૭
કોટી પર્વતની પાર વહેતાં, સંતમહિમા શકું નહિ કહેતાં. ૨૮
બિંદુ ધૂમર સાયર જેતી, ભોમ તરણ રેણુકા તેતી. ૨૯
તેનો ગણતાં ના આવે અંત, મહિમા બરણી શકું નહીં સંત. ૩૦
સંત સકલ શિરોમણિ સાર, સાહેબ કુવેર હરિ અવતાર. ૩૧

સંપૂર્ણ.

ધૂન.

કરમભરમ જાકુ નહીં ભેદત, અક્ષર આવન નહીં લખે;
ગુણાતીત અતીત અમાપક, સાક્ષીવંત સતંત પખે;
જપો હો જન હંસા કેવલ, જાપજહી પદ અજર અખે. જપો હો૦ ટેક. ૧
જાથે હોત સકલ સબ ઉત્પન્ન, જીનુ ચૈતન અંકુર વિષે;
સો અંકુરધર અવિગત પતિ, ભુગતત ભોગ અનંત મુખે. જપો હો૦ ૨
જેસે શૂન્ય સરલ ઘટ મઠ પટ, વટ નહીં વ્યાપ્ય ઉપાધ્ય ખખે;
તેસેહી કેવલઅંશ અરોકીત, વ્યાપક વિશ્વ વિષે ના ધખે. જપો હો૦ ૩
સૂક્ષ્મ સ્થૂલ કારણ મહાકારણ, પરમકારણ પદ પરમ લખે;
તા પર કૈવલધામ સનાતન, કોઈક વિરલા જાન શકે.—જપો હો૦ ૪
અજહદ જહદાજહદ લચ્છન લખ, પખ નહીં તાંહાં કયાં સુરત રખે;
સો તો સર્વ વર્જિત તીત ઉતઈતિ, ચૈતન દૃષ્ટ જીનું જે ઓલખે.—જપો હો૦ ૫

અકલ સ્વરૂપ અખંડિત અનુસ્યૂત, પરસ પરે ગુરુ લક્ષ પખે;
અદ્વૈત આપ અમાપ માપ હોઈ, ભાસહી વિશ્વવિલાસ વિખે.–જપો હો૦ ૬
આદ્ય અંત મધ્ય પુરુષ પુરંજન, અંજન રહિત ના ભવિત ભખે;
અદ્‌ભુત વસ્ત સદોદિત સદ પદ, તા અનુભવરસ સંત ચખે.–જપો હો૦ ૭
વારપાર બિનુ સહિત સમલપદ, વિમલ વિલોકન રોક દખે;
શુદ્ધસમરસ રસ હસદસુ દશા સજા, કુવેર સોયે તાણી સોડ સખે.-જપો હો૦ ૮

સંપૂર્ણ.

જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્યનું નિરૂપણ.

પ્રથમ ગ્રંથ પ્રારંભવું, જે કૈવલપતિ ઇશ;
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ પદ, ભાખહુ સમલ સરેશ. ૧
જેસેહી પત્ર ઉદિત વૃક્ષ, જુગલ ભક્તિ વૈરાગ;
મધ્ય ડીરા અંકુરવિત્ત, સો નિજ જ્ઞાનવિભાગ. ૨
સંજમ ત્રિયે એકતા રસ, બઢત વૃક્ષ અદ્દભુત;
સહિત ભક્તિ વૈરાગ તીમુ, જ્ઞાન સરલ અનુસ્યૂત. ૩
વૃક્ષ પત્ર વસ્તરવત, તજે સજે અનુરાગ;
ત્યોં નિજજ્ઞાન પુરુપસત, ભૂષણ ભક્તિ વૈરાગ. ૪
પહેલ ઉદિત ત્રિયેમહી જોહી, સો નિજ કહહુ અનાદ્ય;
સુનહો સત મમ શુદ્ધ ચીતે, ધરી મનમોદ ઉલાદ. ૫
પુરવ આદ્ય બીજગથકી, ઉદિત ભઇત અંકુર;
પુષ્ટિ કરન પીછુ તે લીયે, જુગલ સો પત્ર સકુર. ૬
તેસેહી જ્ઞાન અગમથકી, અશુભ તજે શુભ રાગ;
રાગ અંગ ભક્તિપદ, ત્યાગ સોહી વૈરાગ. ૭
જયોં બીજગ અંકુરસે, પ્રગટે પત્ર પરાગ;
ત્યોં નિજ જ્ઞાન સમજથકી, ઉપજે ભક્તિવૈરાગ. ૮
તેહુતે જ્ઞાન સો આગહુ, ત્યાગ ભક્તિ સોહુ પીછ;
સર્વજ્ઞ સોહી સમજહી, જીનું અનુભવગત પ્રીછ. ૯
ત્રિયે લક્ષ શુભ દક્ષકે, જીને જેહુકે અધિકાર;
ઉત્તમ મધ્યમ કનિષ્ટકે, એ તીનુકે ત્રિયે સાર. ૧૦

ઉત્તમકુ લક્ષ જ્ઞાનકે, મધ્યમકુ સર્વ ત્યાગ;
કનિષ્ટકુ ક્રિયા ભક્તિહે, નામ રૂપ ગુન આજ. ૧૧
વૃક્ષપત્ર દૃઢ ગાંઠ જ્યૌં, ડીરગત્ય ગગન નીહાલ;
ત્યૌં નિજ ભક્તિવૈરાગ પર, જ્ઞાન સો ઊરધ વિશાલ. ૧૨
આરધ મતિગત ભક્તિકી, સહિત વૈરાગ સમેત;
દીરધ ગતિ દિવ્ય જ્ઞાનહે, ચીનહી સો બ્રહ્મવેત. ૧૩
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગકે, અંગ એક ત્રિયે નામ;
જ્ઞાન શિર ભક્તિ ભુજ, ત્યાગ દાહન ઓરૂ વામ. ૧૪
બરનહુ પૂજ્ય પ્રતાપ પુની, ત્રિયે લક્ષકે દક્ષ સાર;
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગકે, વિવિધ વિમલ વિસ્તાર. ૧૫
મુખક લક્ષ કહું ભક્તિકે, સુનહો સંત ધરી કાન;
બીચ બરનન કરું ત્યાગકે, પીછે કહેહુ શુદ્ધ જ્ઞાન. ૧૬
ભક્તિ અનીન શુભ સલિલ મલિન ભવ,રજક ભયે ગુરુદેવ;
સાબુ વૈરાગ શલ્યા સત, પટક લીયે પટ એવ. ૧૭

ભુજંગી છંદ.

બિનુ નિજ ભક્તિ સમુક્તિ ન પાયં, ત્રિવિધં તાપં બૂઝં ન કદાયં. ૧
બિનુ તપ્ત બૂઝં ચિત્તં શાંતિ નાયં, બિનુ ચિત્ત શાંતં નચિંતં ન રહાયં. ૨
બિનુ ચિત્ત નચિંતં મલિન મન મનાયં, જ્યૌં લ્યૌં મન મલિનં નૈનં મોક્ષદાયં. ૩
બિનુ મોક્ષદાયં અકામં સકાયં, મનછા જન્મં વૃથાયં વહાયં. ૪
ફાંસુ માતતાતં સંતાપં સહાયં, ભારતં મારતં ગમારં ધરાયં. ૫
ધિકંગં ધિકંગં દેહત્વં ધરાયં, સચ્ચિદા સો નંદં રુદનં ન સરાયં. ૬

શાખી.

એતેહી કાજ અકાજહી, હોત ભક્તિ બિનુ સોય;
તેહુતે સમજ સકલ ગ્રહો, ભક્તિ અનીન સર્વ કોય. ૧

સુનહો સંત શ્રુતિ સાખ્યહી, વિશ્વ વદિત જશ જેહ;
અનંત કોટ ભવ તરી ગયે, અનીન ભકિત કરી નેહ. ૨

સોરઠા.

ધ્રુવ અમ્રીખ પ્રહલાદ, નારદ ભરથ વિભીક્ષણ જે;
રૂકમાંગદ અંગદ, અનીન ભકિત હનુમંત ભજે. ૧
વાલ્મીક મુનિ વ્યાસ, જાસ ઉગ્ર બુદ્ધિ નિગમ વદે;
શંભુ ધરનધર શેષ, અનીન ભકિત દઢ ચતુર હદે. ૨
તુલસીદાસ જે દેવ, ભેવ સુર અતિ ઉચરે;
અનીન ભકિત અહમેવ, ભેવ સિર સકલ ધરે. ૩
રામાનંદ નેમાનંદ, વિષ્ણુસાંમ માધવાચાર સખે;
પ્રગટ કલિમાંય વંદ, અનીન ભકિત જશ સકલ વિખે. ૪

દોહા.

એહી સબ સંત શિરોમણિ, સરલ રતા રસ રીત;
તન મન ધન હરિશરનપે, ભકિત અનીન પ્રતીત. ૧
ઓર સંત અગણિત ઘણે, પ્રતીત પ્રેમ અનુરાગ;
અનીન ભકિત ઉર સબનકે, મનુ જશ ગવન ઉમાગ. ૨

રાગ રવેણી.

ભકિત અનીન દીન લીન મનસબકે,ઉદિત પ્રકાશ ભાસ જ્યૌં લ્યૌં તેજરબકે. ૧
સ્થાવર જંગમ જલથલ જેતા, અચર ચરાચર જીવ જગ તેતા. ૨
તીનું સર્વ પ્રેમ પ્રીત અનુરાગા, જીન જેહુસે એકતા પદ પાગા. ૩
સોહી એકતાહીચાહીચીતનીતસર્વનાં,વંછિતઅન્ન જલભખત લ્યૌં પવનાં. ૪
એહી પરકાર સાર સર્વ ચીન્યા, વિવિધી ભાત્ય ભિન્નભિન્ન રંગભીના. ૫
યૌં સર્વ જીવ એકએકપે આધીનસે, સોહુ નિજ પ્રેમભકિત તેહુ તીનસે. ૬
તબ તેહુસે સર્વ રુચિત સવાદુ, અદ્વૈતદ્વૈત જબ ભયેહે અનાદુ. ૭

પ્રસિદ્ધ સકલ સુખ જુગલ સમેતા, અદ્વૈતપદ કહો કુણ કીનુ હેતા. ૮
ગર્ભ માત સંજુક્ત પયે નાંહી, પ્રસવ દ્વૈત બાલક દુધ પાંહી. ૯
ત્યોં નિજજન બિંદુ દ્વૈત સનેહુ, ગુરુ સચ્ચિદાનંદ હારદન દેહુ. ૧૦
જ્યોં નિધ છીપ સ્વાતી રત નેહા, પ્રતીત પ્રેમ પ્રગટ થાત મેહા. ૧૧
પ્રેમ અનંગ સકલ ઘટ સોઈ. જુગલ રમણ બિનુ પ્રગટ ન હોઈ. ૧૨
કાષ્ટપાષાણ મધ્ય અગ્નિ નિવાસુ, દ્વૈત ઘસન બિનુ નહીંનાં પ્રકાશુ. ૧૩
તેમ નિજચૈતન સકલ સહાઈ, બિનુ સતગુરુસંગ દરસ ન પાઈ. ૧૪
તપ્ત તેજ હેજ અનુસ્યૂત તોઈ, દ્વૈત અભ્રબિનુ વર્ષા ન હોઇ. ૧૫
કૈવલપદ તીમ તેજ નિજ સોહુ, કરુણા નીર બિનુ ભક્તિ ન હોહુ. ૧૬
લોક ચતુર્દશ જશ બસ રંગી, દ્વૈત આધીન પદ પ્રેમ ઉમંગી. ૧૭
જુગલ જુગલ બિનુ સકલ અપંગા, સૂક્ષ્મ સ્થૂલ તન કીટપતંગા. ૧૮
જડ બિનુ ચૈતન કરત નાં જ્ઞાના, બિનુ ચૈતન જડ શૂન્ય સમાના. ૧૯
દ્વૈત બિના નહીં હાસ્યવિલાસા, જુગલ મીલે પદ પૂજ્ય પ્રકાશા. ૨૦
પ્રકૃતિ પુરુષતન મૂલ અનાદિ, અદ્વૈત ઈતિ ભયે સકલ સવાદી. ૨૧
સોહી નિજસ્વાદ ભક્તિરસ ભેદા, કહત પોકાર ચાર સત વેદા. ૨૨
નિગમનિરૂપ સરૂપ સરાયે, તાઇ વિમલ જશ સબ જન ગાયે. ૨૩
ગાવત જશ જીનુ મોક્ષહી પાવા, તાતે સકલ સર્વ કરતહી ચહાવા. ૨૪
વ્યાકરણ ભાસ આભાસ અનંતુ, કથત બાની સર્વ છાંનહી તંતુ. ૨૫
શાસ્ત્ર ખટ ઘટમઠપટ સાધે, વિધિનિષેધ ભેદ ભાવ બોધે. ૨૬
સર્વ મીલી સાર સિદ્ધાંત નીકારે, ભક્તિ અનીન પદ પ્રગટ પોકારે. ૨૭
પુરાણ અષ્ટાદશ જશ જેહી ભેદા, વદિત સત ભક્તિ ઓર નખેદા. ૨૮
વિપ્ર સકલ મુનિજન ઋષિ રાચે, ભક્તિ અનીન દીન હોઈ પ્રભુ જાચે. ૨૯
સંત અનંત કોટ ઉર આશે, પ્રેમ ભકિતરસ પ્રગટ પ્રકાશે. ૩૦
ચૌદેઈ લોક મોક્ષ સોહુ બરને, ભક્તિ સુભગ પદ સરૂ કરી નરને. ૩૧

સુનહો સંત મમ સુઘડ સચેતા, અનીન દાસ હરિજનહી સમેતા. ૩૨
એહી વિધિ સોજ ખોજ હમ કરહી, બિનહુ ભક્તિ કોઉ નહીં નિસ્તરહી. ૩૩
તાતે સકલ જન ગ્રહો મમ ચરણાં, હોઈ રહો દીન લીન અશરણશરણાં. ૩૪
કરહુ સકલ હમ જબી ભવપારા, દેઉં પઠવાઈ નિજધામ હમારા. ૩૫
જાઈ નિજધામ પરમસુખ પાવો, ભવ સંકટ વટ ઓહોરૂ ન આવો. ૩૬
તેહુતે અનીન નિજ ભક્તિ આરાધો, ગુરુ મુખવચન સચન કરી સાધો. ૩૭
સંશે સકલ તજી તનમન અરપો, શીશ સહિત મમ ચરણ સમરપો. ૩૮
રહોહુ નચીન ફેરી કીનસે ન ડરહો, હોઈ અલમસ્ત અસ્તઉદયે લયો ફરહો. ૩૯
હૃદયેકલમ મલ રહિત વિચરહી, પ્રેમ પ્રીત રસ રીત સમરહી. ૪૦
ગદગદ કંઠે ગલિત તન સારુ, મમ ચરનન ચિત્ત પ્રેમ અપારૂ. ૪૧
રૈનદિવસ અંશ અનુસ્યૂત નેહુ, આપા રહિત ગ્રહિત અહમેહુ. ૪૨
ઇદ્રી અનંત ભંગ રસ રૂપા, અંગ સકલ સંધ પ્રેમ સરૂપા. ૪૩
રોમ રોમ રગ રગ તન સારે, બિનુ નિજ પ્રેમ નેમ સબ ટારે. ૪૪
અનીન વચન અહોનિશ અનુરાગા, મમ પદ કંજકમળ ચિત્ત લાગા. ૪૫
એહુ નિજલક્ષ ભક્તિરસ ભાખે, કહેહુ સજ્જન જેહી રહુ તેહી પાખે. ૪૬
ભક્તિ અનીન એહી જેહી કોઉ કીજે, અંતસકરણ ભજન હમ રીઝે. ૪૭
રીઝહુ ભક્તિ અનીન કરે જેહુ, કૈવલમોક્ષ પરમ હમ દેહુ. ૪૮
કહે કુવેર સુનો મમ દાસા, હમ અવતાર અકલ અવિનાશા. ૪૭

સાખી

ચૌદ તબક દસુ દસ દસા, જલ થલ સપ્ત પાતાલ;
બિનુ નિજ ભક્તિ અનીન મમ, ઓર સબ આલપંપાલ. ૧
ભક્તિ અનંગ ત્રીયા તન તણો, ક્રિયા જીનું નૈન નચાય;
મુસકવદન સો બોલાવણો, મીલહી પ્રત્યક્ષ પિયુ આય. ૨

નેન નચાવન પ્રેમ હે, મુસક વદન ઉર ચાહ;
અનંગ અંગ નિજ ધ્યાન હે, મમ પદ પતિ સદ ગ્રાહ. ૩
ભક્તિ અનંગ ત્રિયે તન વિધિ, પ્રેમ ચાહ કીયે ધ્યાન;
સુનહો સજ્જન મમ શુદ્ધ ચિત્તે, કરહો નાઈ અવિલાન. ૪

ભુજંગી છંદ.

એસી સર્જન ભકિત કીમં કરોતિ, સદા સત સોહાગં પરમપદ પનોતી. ૧
આલોકં પરલોકં જીનુ પદ પ્રિયેયં, રટં શ્રી વિમુખં કાર્જ ન શ્રાયેયં. ૨
જીવં સર્વે વિહારં સંજમં આધારં, સર્વાંગમ્ શકત ભકિત સનેહં વધારં. ૩
વેશ્વં રસ્વરૂપં સનૈઃ સંધ વિનોધં, તીમં તે સ્વરૂપં ભયં ભક્તિબોધં. ૪
અનંતં પ્રકારં રસં ભકિતભાવં, પંડયં બ્રહ્માંડં સતંત્રં સહાવં. ૫
એવં ભકિત વ્યાપ્તં જાંહાં જેમ ફ્લાપ્તં, ઉત્તમં ભજનં કૈવલપદ પરાપ્તં. ૬

દોહા.

ભકિત સરલ સર્વવ્યાપક, હેત વિભાગ જીનંગ;
જાંહાં જેમ જેવી તાંહાં તેમ, ઉત્તમ મધ્યમ ઉમંગ. ૧
મધ્યમ અલ્પ ઉપાસના, વિષયાનંદ સુખ જેહ;
ઉત્તમ ભજનાનંદ હે, કૈવલમોક્ષ સનેહ. ૨

સોરઠા.

ભકિત સઘનઘન જેહ, કરન જીવન અંકુર ઉદયં;
વર્ષા બિન બીજ જમી જેહ, ઉગહી ન અનેક ઉપાય કીયં. ૧
ઋતુ બિના નાંહીન ફલંગ, ખગ મૃગ વૃક્ષ, પશુ મનખતનુ;
તેમ બિનુ ભકિત અનંગં, પરમ મોક્ષફલ પાવે ના જનુ. ૨
સફલ સુખ દરસ એન, ભકિત ચિંતામણિ કલ્પતરુ;
કરુણામયે કામધેનુ, દિન દિન નવીન શરૂ. ૩

સો ન કરહો મતિમંદ, અંધ કર્યો નીરંધર નર;
જાસુ છૂટહી ભવફંદ, છંદ જીનુ સમરેશ્વર. ૪

દોહા.

અખિલ લોક અનુકરમની, ભકિત રસાયણ ધાત્ય;
અષ્ટ સિદ્ધ નવનિધિ તાંહાં, જા ઘેર ભકિત સરાય. ૧
કોટ કલ્પ જપતપ કરે, દુર્લભ પાવહી બ્રહ્મ;
સો સતગુરુ નિજ ભકિતસે, તુરત બતાવહુ બ્રમ. ૨

રાગ રવેણી.

ધન્ય સતગુરુ સોઈ ભકિતકે દાતા, જાસુ પાવહી અવિનાશી વિધાતા. ૧
પરમ કૃપાલ દયાલ સનેહુ, ભવ તારન કારન ધરે દેહુ. ૨
અવિગત પુરુષ અખંડિત આદુ, મનુતનસે ધરી કરહી સંવાદુ. ૩
ઔર હાથ તન સર્વ સુરેખા, ગતિમતિ ભિન્ન અરૂઢ અલેખા. ૪
જાહ વિમલ જશ દશ અવતારા, ગાવત ધરી ઉર વારંવારા. ૫
શેષ મહેશ વિરંચી ગણેશુ, કરહી વંદન જીનુ સુરસુરેશુ. ૬
એસી અનાદ્ય આદ્ય ગુરુપદમી, લહત ન જીવમતિ મરમ અધરમી. ૭
અકલ અમાપ વ્યાપ પખ જીનકી, ગ્રહે જેહી શરણુ કરહી ગતિ તીનકી. ૮
પર ઉપકાર કરન નિજ કરતા, ધરી સતગુરુતન વિશ્વ વિચરતા. ૯
સમજ અનંત અંત નહીં જાકી, બહુ વિધિ સાખ્ય ભાષ્ય રસનાકી. ૧૦
બોધ અગાધ વાદ સર્વ વેધી, પરસાવહી પદ પરમ અછેદી. ૧૧
પક્ષપાત બિનુ જાત સહેતુ, સર્વ સકલ ગત મોક્ષકે બેતુ. ૧૨

સંપૂર્ણ.

મંગલાચરણ

ૐ પ્રથમ પ્રણામ ધામ જીનું સકલ પરાપર;
સરલ જાકી શકત વ્યક્ત બ્રહ્માંડ સકલધર. ૧

જય જય કૈવલનાથ સનાતન સર્વ કર્તારન;
અખિલાનંદ અવિનાશ વિલાસીક વિવિધી વધારન. ૨

લોક ચતુર્દશ દ્વંદ ફંદ ફના કરન સુધારન;
વિવિધી ભાત ગુણ ગ્રંદ વૃંદ વિદ અલગ ઉદારન. ૩

અગણિત ઈંડ કટાક્ષ પાક્ષ વસુ તમ પદ પરમ;
અલગ સલંગ એકતાસ આશ કોહુ જાને ન મરમ. ૪

હંસ નિવાસન ધામ ધણી તુમ પુરુષ પુરાતન;
નમો નમો નિર્વાણ પ્રાણપતિ સચર સમાસન. ૫

પ્રકૃતિ બિનુ ધન્ય પુરુષ પલકમે ખલક ઉપાસક;
આન્ય ધામ પતિદેવ જુગલ શક્તિતન આશક. ૬

તબ દેવનકે દેવ સકલ શિર હો તુમ કૈવલ;
સાક્ષીવંત સુત સલંગ પ્રોઢ પદ પુરુષ એકલમલ. ૭

જય કરુણામયે કંથ અંત મધ્ય આદ્ય પરાપર;
હંસરૂપ સ્તુતિ કુવેર નિજ ગ્રંથ કરન સ્વર. ૮

દોહા.

મંગલાચરણ પ્રથમ એહી, ધરન સજ્જન ઉર ધ્યાન;
અબ ગ્રંથન પ્રારંભહુ, સુનહો સંત સુજાન. ૧

લોક અસંખ્ય ઉત્પન્ન ગતિ. સપ્ત દ્વીપ સુરધામ;
સો સબ ગ્રંથમાં ભાખહુ, વિવિધી ભાત ગુણગ્રામ. ૨

સકલ અંગ ભિન્ન ભિન્ન ગતિ, અર્થ બોધ શુભ સાર;
કહે કુવેર કરકે કહું, સંશે હરન ભવ પાર. ૩

સંશે હરન મતિ શુદ્ધ કરન, દહન દીર્ઘ ભવરોગ;

કૃપાસિંધુ કૈવલ તણો, દેઈ ગંયે લક્ષ અમોઘ. ૪
ભ્રાંતિભંજ અનુભવ જીનું, સુનેહુ સૂઝહી પદ પુંજ;
પૂરણ પદ પરમાતમા, મીલહી બાલ ગતિ કુંજ. ૫
અકલ પંથ અદ્‌ભુત મત, કહેહુ કહણ કલિમાંય;
જેહી જેહી જીવ શરનન ગત, ભયેહુ તેહુને ભયે નાંય. ૬
નિગમ ચતુર ખટ મત વટી, કથે જ્ઞાન અતિ ગૂઢ;
પરમમોક્ષ સમજે નહીં, જીવ મંદમતિ મૂઢ. ૭
પર ઉપકાર પરમપદ, કહેહુ કાહુ નહીં ચીન;
કહો સતગુરુ તબ કયા કરે, ભવકી ટલી ન ભિન્ન. ૮
ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગ કે, સકલ શાસ્ત્ર ફલ ટેર;
સહુ સંપત સુખ પાઈયે, ભેટત સાહેબ કુવેર. ૯
ચિદાનંદ ચકવે પતિ, ગતિ કરન મન શાંત;
આયેહુ જુગ દરશાવવા, ઘટઘટ કૈવલ ક્રાંત. ૧૦
રોમરોમ રજ રજ ગતિ, મતિ મનોહર જ્ઞાન;
દિવ્ય દેશ વિવિધી વિધ, કરી ગયે સકલ પહેચાન. ૧૧
ઉચરે ગ્રંથ અગાધહી, કલિમલ હર અજ્ઞાન;
નાથ કરનકુ દેઈ ગયે, સજ્જનકુ પયપાન. ૧૨
ગુરુ મેરા ચૈતન ચિદ, આયેહુ મનુતન ધાર;
જનમમરણ ભયે ભવ તણો, સંશે દીયો નિવાર. ૧૩
ભવતારનકે કારણે, કર્તા ભયે સકાય;
કુવેર અનુભવ જ્ઞાનસે, દીના અલખ લખાય. ૧૪
અલખ લખાવન જે લખે, જીનું અતિ ઉગ્ર અસલ;
બિનુ પ્રેહેતન પદ પાઈયે, પરમ મોક્ષ કૈવલ. ૧૫

વંદના. (ઉમંગ છંદ)

કૈવલં ચિદેનં અવ્યે ના વચંનં;
દ્રીગંનં લધુયં અમોહં અમરતુ. ૧

નિરાલંબ નારાયણું અહં ન વર્ણ્યં;
નયેતિ નર્ણ્યં પ્રણાયં પરંતુ. ૨
જપેનં જપાયં કાયં નં મનાયં;
મનાતીત મગોયં સ્વયં તમ સમસ્તુ. ૩
જાંહાં ન ધ્યાતા ધ્યેયં નં વિછંદ;
વિનય જે કરોતિ વિવર્જિત વસ્તુ. ૪
વિધિવૈ વેદંતં અચંત્યે નચંતં,
સુનાતી સનાતં જે નાથં અનંતુ. ૫
અગાધં બોધં લહે જન મહાદ;
કુવેરં તેયં મમ નમામિ નમસ્તુ. ૬

અથ વિનંતી. (ઉલ્લાસ છંદ)

અહો નાથ નાહમ્ જાનામી જાનામી, મંદં મમ મતિયં તમો સદગતિયં;
હોહુ આપકુ સર્વ પહેચાનં દિવ્યાનં, તનુ તત્વે તાયં રતિયં રતિયં. ૧
અહો નાથ નાથં નિર્વાણું નિરાલં, ત્રિકાલં નિહાલં વિકાલં નયેતિ;
સસ્વં સર્વ ભૂતાનં સપ્રાણું સતંત્રં, વિત્રેણું વ્રતાણું કર્તારં સખેતિ. ૨
અહો નાથ હો તમ વિદ્યાનં સીધ્ધંતં, વિત્ત સત નિદાનં સમાનં ધાંનામિ;
સ્રવ્યાણું મંત્રેણું કલેદં વહમ્ અંત્રેણું, ચૈતનં કરનારં પ્રેણુંતમ નમામિ. ૩
અહો નાથ સ્વાધં સર્વજ્ઞં નવાદં, અનંતં અગાધં બોધંતં સનાદુ;
વિશ્વં તમ વિલાસં સોહં સમ અધ્યાસં, વિલંતં વિનાશંસદાતુમઅનાદુ. ૪
અહો નાથ આરં પુની પદમ પારં, નોધારં ઓધારં અપારં નિરંતુ;
તત્ત્વસ્વયમ્ સમાસં અખંડમ્ અનાસં, સઅ્રતં સલોમં ઉતપતં કરંતુ. ૫
અહોનાથ ક્ષાતં નરપક્ષં અજાતં, વિવિધંતં વિભાસં એકોહં અદ્યાપી;
આદ્યોનં ઉરધંનં મધ્યાનં માંહંતુ, અથાહં અથાહં અથાહં અમાપી. ૬
અહોનાથ સ્વામી મનુ તન ધરામિ, અકામં સકામી જીવં પરમ અરથુ;
ભયે ભેખ ધારં સશાંતિ સકારં, હરંતં વિકારં હકારં સમરથુ. ૭

અહોનાથ આની કૈવલમ્ નિશાની, સોહુ હમ જાની આપોઆપ આપં;
અતંતં આક્રંતં પ્રકાશં પ્રવેણું, નરવેદં વિજ્ઞાનં વંદો લક્ષ વ્યાપં. ૮
અહોનાથ હો હમ શરનં તુમારં, રખો નીત નિત્યં સદાયં સધામી;
અગુનં અનેકં અહંત્વં સહેકં, કૃપાલં દયાલં કુવેરં અકામી. ૯
અહો જક્તનાથં સર્વ માતતાતં, અનાથં કે નાથં સહેજાનંદ સભાવુ;
અખિલં સાંમાંનં દષ્ટિયં ધરંતં, કરુણાયં કુવેરં કધીનં કભાવુ. ૧૦

ઢાળ ફેર સ્તુતિ.

જયજય અખંડાનંદ હરિ, જયજય લોક ચૌદ હરન આરિ. ૧
જયજય પૂરણ પદ પરમ રતા, જયજય અકલ મત ગગનગતા. ૨
જયજય સચ્ચિદાનંદ આનંદ પતિ, જયજય જ્ઞાનચક્ષુ કરન ગતિ. ૩
જયજય ભીડભંજન ભક્તમણિ, જયજય સંકુષ્ટ દૂર કરન ધણી. ૪
જયજય સનાતન સરવ રહુ, જયજય વરધ નહીં હાણ કહુ. ૫
જયજય અખિલાનંદ અચલ અહો, જયજય આદ્ય અંત મધ્ય રહો. ૬
જયજય અચ્યુત અવ્યય અજર અખે, જયજય અલખ તુમ કોઈ ન લખે. ૭
જયજય પુરાતન પુરુષ અજે, જયજય કરન જુગ દિગવજે. ૮
જયજય યોગ ધ્યાન ધરમ ધીરૂ, જયજય સજ્જન મન સુખદ શીરૂ. ૯
જયજય જક્તતમ હરન દિનુ, જયજય અસત સત કરન ભિન્નુ. ૧૦
જયજય જીવ ચરઅચર ગુરુ, જયજય ધેનુ મણિ કલ્પતરુ. ૧૧
જયજય ચૈતન ચિદ કરુણા કર, જયજય કૈવલ હંસ ઈશ સૌવર. ૧૨
જયજય અયોનિ અહો મનષતનુ, જયજય ધારન કીયો કારજ જનુ. ૧૩
જયજય કૈવલ નિજ ધામપતિ, અહો શ્રીમંત કુવેર તેહુ પાયે હો ગતિ. ૧૪

આરતી.

પહેલી આરતી પ્રેમહુલાસા, સુરીનર મુનિજન કરત વિલાસા;
આરતી કરત નિગમ હરિદાસા,હરિ હરિ અગમ અગોચર અવિગત વાસા. ૧

દુસરી આરતી દીરઘ મુરતકી, વૈષ્ણવ કોટ અનંત સુરતકી.—આરતી૦ ૨
તીસરી આરતી ત્રંબક તોરે, પરશુરામ આઈ કર જોરે.—આરતી૦ ૩
ચોથી આરતી સકલ ચરાચર, ઝલમલ જ્યોત અખંડ પરાપર.—આરતી૦ ૪
પંચમી આરતી પ્રગર પ્રસિદ્ધ, નિર્મલ રૂપ નિરંતર દર્શિત.—આરતી૦ ૫
સતજુગ ત્રેતા દ્વાપર કલજુગ, સગુણ રૂપ ધર્યો હરિ નિર્ગુણ.—આરતી૦ ૬
જુગજુગમાં હરિ ધરત શરીરા,સાહેબ કુવેર સંતન સુખ શીરા.—આરતી૦ ૭

ઢાળ ફેર. સ્તુતિ.

સત્વઅંગ સદ પદંગ સર્વ મોક્ષ દાયકં;
અદ્રીતંગ અનુસુતંગ ભવ વીતંગ ઇશ્વરે. ૧
તત્ત્વવેત્તાય તદવતંગ સાંપ્રથાય સાક્ષીઅંગ;
મંગલાય મહદ ગતંગ અહં નમામિ પ્રાણપતે. ૨
દેવાધિયંગ ચેતનંગ યદલોકંગ સહિતયમ;
વ્યાપીતંગ વિશ્વયંગ અકલેદંગ અનુરણે. ૩
નભગતંગ અનુભવે ન વારપાર અંતયંગ;
સર્વજ્ઞે સ્વછંદ નંગ જયજયેતિ શ્રીકુવેર કૈવલે. ૪

પોઢણ આરતી.

પોઢે સુખસેજ શ્રી મહારાજ, કરુણાસાગર રાજ.—ટેક.
સંતનકે સુખદાયક લાયક, નાયક સજન સ્વેરાજ;
શોભા સુંદર અતિ અનુપમ, ષોડશ ચીન ધરે સાજ. ૧
કલા ખટદશ વિભૂતિ પૂરણ, પરમગુરુ જગકાજ;
લાયે લક્ષ અલૌકિક અનુભવ, સુરગતિ નાંહી સમાજ. ૨
નવ ઘનશ્યામ સ્વરૂપ સ્વામી, દામી કહત દલદાઝ;
તેજપુંજ પ્રકાશ પાવન, કરત રહત જનલાજ. ૩

ચંદનસેજ જડીત્ર સુવર્ણ, પોપ પીછોડી બિછાજ;
અત્તર અરકકી લપટ લગાવત, સુગંધ કેસર તાજ. ૪
સેવા કરન સબ સુર આયે, સંત સજ્જનકો સમાજ;
આનંદકો અતિ હોત કુલાહલ, હરખે ગરીબનવાજ. ૫
શ્રીમંત કુવેર સબ દાસકો દલ, દેખી ઊચરે અવાજ;
નારણદાસ આશ પદરજકી, પૂરે પૂરણ કાજ.—પોઢે૦ ૬

સ્તુતિ.

સોહમ્ સદ્ગુરુદેવ, દેવાધિદેવ દયાલમ્;
મહા મંગલમય મૂરત, સુરત સુખરૂપ રસાલમ્. ૧
દિવ્ય તનુ ઘનસ્યામ હામ, હદ સબહી પેલાયત;
પ્રસિદ્ધ પ્રૌઢ પતિ મહાદ, અંશ સબ તાંહી મેલાયત. ૨
એસેહી પરમગુરુ મહાદ; શાંત સદ્રૂપ અનોપમ;
સક્રત અંશ સેવિત, વિભૂતિ કરન નિરૂપમ. ૩
ષોડશ ચિહ્ન સંજુક્ત, તનુ ધર તેજ અપર બલ;
વિભૂતિ સોલ સંયુક્ત, કલા ખટદશ જીનું કલ. ૪
ઐશ્વર્ય જીનું મહાદ, મનોરથ પૂરે મનકા;
કરન જુગ જાણવેશ, પ્રગટ કીયે જ્ઞાનકા ડંકા. ૫
ભોવન ત્રિયે ટહંકાર, જ્ઞાનગમ ગર્જત અદ્ભુત;
અનંત અંશ વિખરેહુ, મિલન પતિ તાય કરન જુથ. ૬
ઉપજાવન આનંદ અહમેવ, કરુણામય કરતા;
શરણ લેઈ સબ અંશ, અનંત જન્મ અઘ હરતા. ૭
કીયે નિરમલ તનુ અંશ, વંશમે તાય મેલાયત;
એસે કેતુ ન્હેઃકરમ, કર્મ સબ તાય છોડાયત. ૮

એસે પરમગુરુ પ્રગટ, સજ્જન સુખ કાજ તનુ ધર;
શ્રીમંત કુવેર સર્વજ્ઞ, ગતિ પરસેહુ અચરાચર. ૯
જાંહાંજાંહાં પરમગુરુ પ્રગટ,સમીપ નારણુ નિજદાસા;
જુગ જુગમાં જાણવીત, કરન વિજ્ઞાન પ્રકાશા. ૧૦

મંગલા આરતી.

મંગલ આરતી કરત મોદિત મન, ઉર અંતર આનંદભરી.-ટેક.
તનકીરે આરતી તત્ત્વ પંચમુખ, ઇંદ્રી એકાદશ બાતી કરી;
તૂપ પ્રકૃતિ ભીજાઇત બતીયાં, બ્રહ્મ અગ્નિસે જ્યોત જરી.-મંગલ૦ ૧
અગ્ર બાતી વૈરાગ વિશેષણુ, પ્રેમપુષ્પ ધર્યો હાર હરિ;
જ્ઞાન ઘડિયાળ ગિરા જન કારણુ, લોક ચતુર્દશ ખબર પરી.-મંગલ૦ ૨
ચિંતવન ચંદન ચૈતન ચીર ચરન, અનુભવ શંખ લીયો સમરી;
અઘુઘુ શબ્દ અગોચર અદ્ભુત, સદ્ગુરુ કહત પોકાર કરી.-મંગલ૦ ૩
લક્ષ નીરાજન નીરખન નિશદિન, પતિ સનાતન ભાવ ભરી;
કહેં કુવેર એસે હરિકુ, તનમન સહિત રહો સમરી.-મંગલ૦ ૪

શણગાર આરતી.

આરતી મહારાજ રાજકી, મંગલ મનોરથ ભાવ ભરી;
અગ્ર કપુર સુગંધ સોહાવત, બાતી એકાદશ અગન જરી૦—ટેક. ૧
ભાલતિલક કેસરકો જ્યોં રાજે, ચમર શિર પર ધરી;
કૌસ્તુભમણિ ઉરતંતહી શોભા, નિજાનંદ ઘનશ્યામ હરિ૦-આરતી૦ ૨
વાજિંત્ર બહુ વિધવિધ વાજે, નિગમ વદે યશ હેજ કરી;
શારદ સુર સમીપ સબ ઠાડે, અજભવ શ્રીપતિ સુરતધરી૦-આરતી૦ ૩
સંત સજ્જન જન ત્રિયા સબ ઠાડે,અટકી સુરત કર યુગલ જોરી;
કીયેહુ ઉત્પન્ન અંશ આપ યું જાની,દષ્ટ કરુણા સરવ પર પસરી૦-આરતી૦ ૫
દાસ નારણ આરતી કીજે, રીઝ પદરજ અધિકારી;
સર્વાતીત ઈશપદ સબકે, સોઇ પ્રભુ ખેલે જનસંગ હરિ૦-આરતી૦ ૫

મંગલાચરણ.

ૐ વંદુ ગુરુચરન શરન સાંત્રથ કરતારન;
જીનું માનત જુગ ઈશ ધીશ દશુ શિર સરદારન. ૧
સકલ દેવનકે દેવ ભેવ વિત્ત વર્જિત વિલોકહુ;
સર્વાતીત સર્વજ્ઞ અંગ અનુભવ અવિલોકહુ. ૨
પ્રથમ અંગ ચર ચેન ચેન ધરે વિપુ વિલાસક;
કરત નિવાસ જન સંત સુખદ નિજ ભોવન સુધાયક. ૩
દિવ્ય તનુ ઘનશ્યામ બદન પર ચંદ્ર બિરાજીત;
દ્રીગન કમલ દધિમાંય કૃપાનિધ સુરત નિધારીત. ૪
ચરણ ચીંન બરનેહુ સંત સહુ સુનો સજ્જન જન;
મંગલ કરન વિઘ્ન હરન ધરત ધ્યાન પાવન કરન. ૫
કરુણાનિધિ ભગવાન કરુણા કરી જગ પર ધાડી;
દ્વૈત મદન મનમોહ અંશ રખી ફેડી સબ ઝાડી. ૬
શ્રીમંત કુવેર શરણ પ્રણામ કરું કર જોરી;
નારણદાસ સ્તુતિ કરુણા કરો મતિ મમ ભોરી. ૭

દોહા.

મંદમતિ મમ જાનકે, બસો હૃદયમાં આય;
ઈચ્છા અંતર ઊપની, ગાવા ગુણ મહિમાય. ૧
મૂંગે યોં ઈચ્છા કરી, મેં ટેરું ચૌદેહ લોક;
પંગુ મનોરથ યોં કરે, ચઢું મેરુ એ ફોક. ૨
સજાણકુ શી વિનંતી, સર્વજ્ઞ સાક્ષાત્;
નારણદાસ નિમિત્ત માત્રા, આરોપણ વચનાત્. ૩
શ્રીમંત કુવેર કરુણા કરી, તબ કરું અક્ષરકી છાંણ્ય;
જ્યોં ગાંધર્વ બાજા વિષે, બજાવે તેસી વાંણ્ય. ૪

ગુરુમહિમા.

પ્રથમ પરમગુરુને નમું, દીયે કર્તા સંબંધી જ્ઞાન;
આપનપુ પતિ જાણુ કે, તજે જક્ત અભિમાન. ૧
જગબંધન અતિ જનકુ, તનમન કીયે બેહાલ;
મહાવિકટ કળિકાળમાં, પ્રગટે દીનદયાળ. ૨
અનંત બ્રહ્માંડકી વિભુવિત્ત, પ્રગટ ચિહ્નન સંજુક્ત;
ધન્ય પરમગુરુ પોમી પર, અંશ કરનકુ મુક્ત. ૩

મોતીદામ છંદ.

પતિપદ પરમગુરુ એકમેક, સમજે જે સંત એ મોટો વિવેક. ૪
અકળ કળા ન કળે કોઈ જંત, એવી ગતિ પરમગુરુની અનંત. ૫
અનંત બ્રહ્માંડાધીશ કહાવે, તેનો લક્ષ પરમગુરુ આંહાં લાવે. ૬
સર્વાતીત સર્વેશ્વર સ્વામી, તેનો લક્ષ લેવાને કોક જ દામી. ૭
નિગમ નેતિ કહે નિરધાર, સામાન્ય જીવ ન જાણે સંસાર. ૮
રચ્યો જેણે જકત સકલ પસાર, જેયે જેમ તેમ દેતતાંહાં આહાર. ૯
એવા સુખદાયક લાયક સ્વામી, તેને ન ભજાવે ભરી કોઈ હામી. ૧૦
હિંમત વિના જો હામી ભરી જે, શરણે આવે તેને તે શું પદ દીજે ૧૧
એવા ગુરુ દગ દગે સહુ લોક, પતિપદ સાચું લહ્યા વિના ફોક. ૧૨
પતિપદ પરમગુરુ એક જાણે, ભવેલાં પદારથ સહુ કોઈ વખાણે. ૧૩
ભવેલાંને જે કોઈ કહે ભગવંત, એવા ગુરુ બાદલ સંત અનંત. ૧૪
પરમગુરુ નિજપતિના વેત્તા, ભુલાયા જીવ કીયા તે સચેતા. ૧૫

પતિપદ દર્શાવે દિવ્યનેન, દેખાડે સર્વ અંશોનું ચેંન. ૧૬
કરે અંશ પોતાને ઘેર નિવાસ, એવા ગુરુ જ્ઞાનગતિનો પ્રકાશ. ૧૭
એવા ગતિયાર ગુરુને જે પૂજે, તેના ઘટમાંહી ગતિ બહુ સૂઝે. ૧૮
અનુભવાનંદ આનંદનો કંદ, સંશે ગર્ભસંકટ ટાળે ફંદ. ૧૯
ગુરુ હુમાહુ છાંયા કૃપા પસારે, કર્તા શરણે સુખ દે દુઃખ નિવારે. ૨૦
એવા ગુરુ જાણી કર્યો વિશ્વાસ, મોટા મુનિ ચરણે કરે છે નિવાસ. ૨૧
અજભવ શ્રીપતિ સુર સમેત, લહે શુક શનકાદિક થઈ બડવેત. ૨૨
શંકર દત્ત કપિલહી વ્યાસ, મહિમા કરે નારદ ગુરુ પ્રકાશ. ૨૩
શારદ શેષ વખાણે વેદ, ગુરુ વચનાર્થનો અતિ ભેદ. ૨૪
માને જગ ઈશ દસુ અવતાર, રહે નિજ ગુરુ તણે આધાર. ૨૫
પામ્યા ઈશિતા ગુરુ કૃપા જે પાઈ, બિનુ કૃપા જગ જીવ સરાઈ. ૨૬
ગુરુ સમર્થ સબે સુખદાતા, આવે શરણે તેને કરે ગતિ માતા. ૨૭
પીયે રસ પૂરણ અંશ છકેતુ, રહે હજારી અંશ થઈ બડવેતુ. ૨૮
પોખે વિત્ત પરમગુરુ હેત આણી, મેલાવે પતિ પદ દે નિરવાણી. ૨૯
ગુરુપદ પ્રૌઢ પ્રચંડ પ્રત્યક્ષ, પામે નિજ કૈવલમોક્ષકે દક્ષ. ૩૦
ગતિ ચકવે અનુભવ અનાદુ, લઘુ જીવ કો જાણે વાદવિવાદુ. ૩૧
ગુરુપદ મોટું અમોઘ અમૂલ્ય, આવે નહીં કોઈ ગુરુ સમ તુલ્ય. ૩૨
વૈષ્ણવ કોટી અનંત અનેક, તેને શિર શોભે ગુરુપદ એક. ૩૩
ગુરુ ગુરુ જહાં તહાં સહુ કોઈ કહે છે, ચાર પ્રકારે ગુરુપદ રહે છે. ૩૪
પ્રોક્ષ ગુરુ પદ પ્રોક્ષ બતાવે, પદારથમાં જીવકુ વિલમાવે. ૩૫
ગુરુ પદ દેવ બતાવે પ્રત્યક્ષ, દર્શાવી દેહમાં આપે તેહી દક્ષ. ૩૬
સતગુરુ સત બતાવે જે અંશ, નરણે કરી જુવે કર્તાકો વંશ. ૩૭
તેહી અંશ આપનપુ તબ જાણે, જબી સતગુરુ તેહી પરમાણે. ૩૮
જેનો અંશ તાંહી મેલાપ કરાવે. અંશી પદમાં એકતા કરવાવે. ૩૯

અંશીપદ કૈવલ એક સમેવા, લાયે તેનો લક્ષ પરમગુરુદેવા. ૪૦
પરમગુરુ પરમપતિકે પ્યારા, મિલે ગર્ભસંકટથી કરે ન્યારા ૪૧
એવાગુરુ આનંદ મહા સુખકારી, પરઉપકાર કરન દેહ ધારી. ૪૨
દિવ્ય રૂપ સુંદર શોભા રસાળ, ઘનશ્યામ મૂરત મહા વિશાળ. ૪૩
પદપંકજ અલિ અંશ શોભે, મકરંદ મનોજહી થોભે. ૪૪
અસંખ્ય અંશ કરે જાંહાં નિવાસ, શરણે આવે જે તેનો થાય સમાસ. ૪૫
ફરી ગર્ભસંકટ તે નવ પામે, સાચે દલ આવે મહા દુઃખ વામે. ૪૬
એવો પદપંકજનો પ્રતાપ, મીલે પતિપદ લહે નિજ આપ. ૪૭
એવા સુખમાં જન ઝીલે અપાર, અહો જન ધન્ય જે પામે દેદાર. ૪૮
એવા જન ભાગ્યવાન ભવેતુ, ભયે ભવમાં જેહી ભક્તિ કે ખેતુ. ૪૯
ગુરુ ઘન જ્ઞાન સીંચે જલધારા, પાકે પ્રભુતા વિધિ ગતિ અપારા ૫૦
તેહી પ્રભુના પદ પ્રૌઢ તે પદમી, કર્તાકાર થઈ લહે સુખ કદમી. ૫૧
તેહી સુખના જે દાતા ગુરુ પોતે, ટળે જે અસૂઝ ગુરુ મુખ જોતે. ૫૨
અરુણ ઉદય અંધુકુ નવ સૂઝે, બિનુ અંશ ભક્તિ પતિ નવ બૂજે. ૫૩
ભજાવે ગુરુ તે પતિપદ વાચે, લેવા તેહી લક્ષ રહો મન સાચે. ૫૪
સાચો સંબંધ સદા સુખકારી. તનમનધન ગુરુ પર વારી. ૫૫
મિથ્યા પદ દેતાં મહાપદ પાવે. થઈ શરણે રહે ભક્તિકે દાવે. ૫૬
ગુરુ તુમ વિના નહીં કોઈ મારું, લઘુ કાળ માયાતણું બહુ લારૂ. ૫૭
જેથી દુઃખ પામ્યો અગાધ અપારૂ, કુણ કરે સહાય નહીં કોઈ મારું. ૫૮
કામ ક્રોધ લોભ મહા બડ ભૂપ, ઇંદ્રી ગુણ અંતસ શત્રુ જનુપ. ૫૯
એહી સબ શત્રુ વેધે તન મારું, કરે છે બેહાલ નહીં સુખ સારું. ૬૦
ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારું છું પતિકુ, સુણો ધણી અરજ એ દુઃખ સતીકુ. ૬૧
હોય પ્રતિવ્રતા તો પતિને લાજુ, વિતંડીને સુખ ન મીલે સરાજુ. ૬૨
એવા ગુરુચરણતણો જે ઉપાસી, સુખે પદ પામે કર્તા અવિનાશી. ૬૩

ગુરુ તે કર્ત્તામાં નહીં ભિન્ન ભાવ, નિશ્ચે નિજ જનતણો એહી દાવ. ૬૪
પ્રીતે પીવે પાવ ગુરુના પખાલી, તેનું હૃદય શુદ્ધ થાય અજવાલી. ૬૫
તીર્થ અનેક તણું ફળ આવે, પ્રસાદી પ્રીત કરીને જે પાવે. ૬૬
પૂજે પ્રીત કરી ગુરુજીના પાય, ચતુરદશ દેવપૂજાફલ થાય. ૬૭
ગુરુસેવા માનસિક શુદ્ધ કરીજે, વિધિ સંજુક્તાહી ધ્યાન ધરીજે. ૬૮
જેનો શુદ્ધ ગુરુ વિષે છે ભાવ, તેને શિર જમતણો નહીં દાવ. ૬૯
જથા જુક્ત સૂઝે કરે ગુરસેવા, કર્ત્તાશરણે જઈ લહે સુખ મેવા ૭૦
ભજન કરે ગુરુનું ચિત્ત લાઈ, ઇચ્છા મનવાંછિત તે ફળ પાઈ. ૭૧
વચન શેરુકો કબુ નવ લોપે, તેનો મહિમા જગમાં બહુ ઓપે. ૭૨
વિરોધી વચન બોલે ગુરુ આગે, અનાહત પાપ આવી સબ પાગે ૭૩
લોપે મરજાદ ગુરુની જે શિષ, તેને શિર સ્વામી નહીં અનઈશ. ૭૪
એને કોઈ દુઃખ દેવે મહાભારી, છેડાવે તેને કુણ દયા દલ ધારી. ૭૫
કરે ગુરુનિંદા સુણે દેઈ કાન, નીચ પદમી પાય દે ન કોઈ માન. ૭૬
ગુરુસંગથી વિછડે જન જેહ, ગયો ધરાબોળ આવે નહિ છેહ. ૭૭
ફરે નગરો ભૂ કંપે કપ ધારી, લગે ભાર શેષ સહે ન અપારી. ૭૮
તેનું મુખ દીઠે લગે બહુ દોષ, હરિગુરુસંત કરે તેનું રોષ. ૭૯
મહા કરપ કરી દેવે જમ ત્રાસ, છોડાવે તેને કુણ થાય નિરાશ. ૮૦
તેની સાખ સંમત જુવો પુરાણે, પૂછો સત શાસ્ત્ર નિગમ નરાણે. ૮૧
વદે વસુધામે ભયે જન જેતા, ગુરુ વિના મોક્ષ નહીં કહે વેતા. ૮૨
તનમનધન જે શીશ સમરપે, પોતા તરફ ન રાખે સહુ સુખ અરપે ૮૩
એવો અધિકાર ધરે જન જેહી, પામે કૈવલ મોક્ષ સદેહી. ૮૪
એવા પ્રતાપી જે ગુરુ ગતિવંતા, તેને નજી જીવ લહે નહીં અંતા. ૮૫
પામ્યો મનુષ્યદેહ મહા મોંઘો અમૂલ્ય, કુણ કુમત્ય આવી તુજ ભૂલ્ય. ૮૬

ફરી દાવ આવો કબુ નહિ આવે, ચૂકે ગુરુથી જમપુરહી જાવે. ૮૭
જઈ જમપુર કરે તાંહાં વાસ, સહે મહાસંકટ ગર્ભનિવાસ. ૮૮
કહું કેટલી તુજ મૂરખ પ્રાણી, જાને શરણે ગુરુસુ હેત આણી. ૮૯
તનમનધન સમરપીને રહેવું, ગુરુ કસોટી દે તે સર્વે સહેવું. ૯૦
સહી કસોટી સુખ પામ્યા અપારૂ, અહો જન ધન્ય એવા અધિકારૂ. ૯૧
તેનો જશ જ્યાં ત્યાં સહુ કોઈ ગાશે, જેને હરદે ગુરુ કરે જો પ્રકાશે. ૯૨
ગુરુસેવામાં ચૂકે ચૂક પડાવે. તેને ઠોરઠેકાણે કુણ ઠરાવે. ૯૩
ભમે ભવમાં ભમતો ભૂર ભાવે, સુખ નહિ પામે ખપે કાળદાવે ૯૪
જેને માથે કાળતણો ભય ભારી, તેને ગુરૂભક્તિ લગે નહીં પ્યારી. ૯૫
એને ગુરુ કેમ કરે. પ્રતિપાળ, દયાળુ ઘણા પણ દે મુખ કાળ. ૯૬
ગુરુ પાસે બેસે નહીં સ્થિર થાઈ, વૃત્તિ વિલમે જહાં અનાહૂત પાઈ. ૯૭
અનર્થ અર્થ કમાયો કુટિલ, ખોયો મનુષ્યદેહ મહામોઘો સુશીલ. ૯૮
સાકુટકુ કેટલી કહું શિક્ષાય, ગયો અધોગત બિન ગુરુદીક્ષાય. ૯૯
તદપિ ગુરુ મહા પરમદયાળુ, લઈ શરણે સુખ દેવે રસાળુ. ૧૦૦
એવા દયાળુ ગુરુના ગુણ ગાતાં, રહી જગમાં લહે જે સુખ માતાં. ૧૦૧
રિદ્ધિ સિદ્ધિ સુખસંપત ન માગું, ઇચ્છા પદરજ ચરણ ચિત્ત લાગુ. ૧૦૨
માગું શુભ સેવા ભક્તિ પદ સાચું, એવો અધિકાર આવે એવું જાચું. ૧૦૩
દીનબંધુ બંદી છોડ કહાવો, મોઈ ગરીબ લગે તબ દાવો. ૧૦૪
એવા ગુરુ જાણી આવ્યો છું શરણ, મટાડો મહાદુઃખ જન્મ ને મરણ. ૧૦૫
મોઈ શિર શત્રુ અનેક ભડે હે, વેધે તન જે કામણબાણ ગડે હે. ૧૦૬
તેમાં ચેન કેમ પડે દુઃખ ભારી, સ્વામી શરણે લ્યો ગ્રહી બાંય હમારી. ૧૦૭
તુમ સમર્થ હરો દુઃખ મરું, દાતા દીનબંધુ એ બરદ તમારં. ૧૦૮
છાયા કલ્પવૃક્ષમે જે નર આવે, ઇચ્છા મનવાંછિત તે ફલ પાવે. ૧૦૯

પારસ પરસ રહે લોહ જાતિ, કહે કુણુ પારસ નામ વિજાતિ. ૧૧૦
દોહી કામદુર્ગા ભૂખ નવ ભાગી, લજે નામ કામ કરે પદપાગી. ૧૧૧
ચિંતામણિ ગ્રહી ઇચ્છાફળ આપે, રહે ન દારિદ્રય દુઃખ સર્વ કાપે. ૧૧૨
એથી અધિક પરમગુરુ આપે, મળ્યા જેને તેને ન દુઃખ અઘાપે. ૧૧૩
પામે દુઃખ દાસ બટ્ટો બહુ એસે, ગ્રહીબાંય બ્રદ પાળો ગુરુ એસે. ૧૧૪
જોશો અપરાધ મારો મન ધારી, છૂટું ન કબુ કર્મદોષ અપારી. ૧૧૫
ખુની ખુનકા ગુના દેતાં ન પાર, કરો બક્ષિસ ગુરુ શરણુ તુમાર. ૧૧૬
લજે શરણું જો ઉગારો ન મોઈ, અપત્ય અનીનદાસ ગુરુ તોઈ. ૧૧૭
કરું શું સ્તુતિ મૂંગો મુખવાચે, આઈ ગુરુ શરણ પડયો દલ સાચે. ૧૧૮
દેખું ન તુમ સમ ઓર ન કોઈ, નાવ વાયસવૃત્તિ મમ જોઈ ૧૧૯
ઠોર ઠરન અવર ન આશ, જાવું જહાં તહાં બંધનકી પાશ. ૧૨૦
પાશ છોડાવો સમર્થ સ્વામી, શ્રીમંત કુવેર ગુરુકુ નમામિ ૧૨૧
નમામિ જગતગુરુ જગઈશ, લહે મહિમા તેના ગુરુ ધીશ. ૧૨૨
શ્રીમંત કુવેર ગુરુ ચક્રવર્તી, જ્ઞાન અમલ જુવે કોઈ ન રતી. ૧૨૩
અમલ મોટો જે પામે અધિકારી, તેની પ્રભુતા સબકુ લાગે પ્યારી. ૧૨૪
ગુરુ શિરછત્ર બિરાજે જેને, દમે કેમ કાલમાયા જગ તેને. ૧૨૫
પીડે ન પિતૃ જક્ષ દાનવ દેવ, સાચો પરમગુરુ સાથે અહમેવ. ૧૨૬
રાજા રંક ભૂત પિશાચ સમેત, નવગ્રહ આદ્ય પનોતી સહેત. ૧૨૭
ગુરુરીઝમાં સુખસંપત સર્વ, વિમુખી વિરોધી પામે ટળે ગર્વ. ૧૨૮
જેનું મદનસૂદન નામ કહાવે, ચઢયો મદ ગુરુ એકુ ન રહાવે. ૧૨૯
ગુરુ સમર્થ શ્રીમંત કુવેર, નારણદાસ લહ્યો એ નવેર. ૧૩૦
જોયું નરણે કરી આ જુગમાંહી, ગુરુ વિના સત્ય પદારથ નાંહી. ૧૩૧
એવું સત્ય જાણે માણે સુખ માતુ, ગમે ન તેને વિષયાનંદ નાતુ. ૧૩૨

સાચો સંબંધ સદા ગુરુ જોડે, કરે જગ અકચ તેનું મન મોડે. ૧૩૩
એવો શૂરવીર ડગે કેમ દેખી, શ્રીમંત કુવેર શરણ લીયો પેખી. ૧૩૪
ડરે કેમ કેસરીબાલ કરાલ, ભગે જુથ કુંજર મહા વિકરાલ. ૧૩૫
પોખે પ્રતાપ ગુરુ જેહી વિત્ત, રહે ન નગુરો જગમાં નિર્વિત્ત. ૧૩૬
ધરે શણગાર કન્યા જે કુંવારી, શોભા સુખ નહીં બિનુ ભરથારી. ૧૩૭
કીયા ઉદે અંશ પતિ તેહી જાણો, મીલે તેહી લક્ષ ગુરુ પરમાણો. ૧૩૮
ગુરુ તે કર્ત્તામાં નહીં ફેરફારી, શ્રીમંત કુવેરકી જયૌ બલિહારી. ૧૩૯
નારણદાસ ચરણ ચિત્ત લાગું, ઇચ્છા પદરજ ભક્તિપદ માગું. ૧૪૦

દોહા.

મહેર કરી મોઈ દીજીયે, સેવા સમરણ ધ્યાન;
યશ ગાવા અનુભવગતિ, કરુ પતિ પરમ અવિલાન. ૧૪૧
પરમગુરુ કે શરણ કે, મહિમા અપરંપાર;
શારદ શેષ ન કહી શકે, કેસો રહે ઈતબાર. ૧૪૨
વારપાર જાકો નહિ, ગુણગતિ દધિ સમતોલ;
ચિડીયા ચંચ ભરી રહે, સાગર સમ તમ છોલ. ૧૪૩
દધિ સમ તમ ગુરુ ગતિ, મમ મતિ અલ્પ અજાણ;
મહાપતિતકુ પાવન કરો, શ્રી ગુરુ પરમ સુજાણ. ૧૪૪
સજાણ શરણ આવી પડયો, નારણદાસ અતિ દીન;
પ્રૌઢ પરમગુરુ જાણ કે, ગ્રહી શરણ રહ્યો લોલીન. ૧૪૫
અખિલાનંદ સુખ શરણકે, માણે તેહી સંત સુજાન;
નારણદાસ શરણાંગત, રહે દ્દઢ દેઈ તનમન. ૧૪૬
ગુરુમહિમા મુખસે પઢે, પ્રાતઃ સમે કરે પાટ;
અનંત જન્મ અઘ સંશયકો, સબકો ઘાલે ઘાટ. ૧૪૭

મનન કરે મધ્યાનસે, અર્થ વિચારે જેહ;
તીનકો કૈવલમોક્ષકો, પામે નહીં સંદેહ. ૧૪૮

સંધ્યાસમયે એહી પાઠકુ, સુણે સુણાવે અર્થ;
ઉપાસી હોય ગુરુતણા, પામે અનુભવ ગર્થ. ૧૪૯

અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિ સબે, સુખસંપત સબ સાજ;
ગુરુઉપાસનમાં સબે, પામે અનુભવ રાજ. ૧૫૦

તેહી દાતા ગુરુ પરમહી, શ્રીમંત કુવેર સત નામ;
નારણદાસ નિર્ભય ભયે, ગ્રહી ચરણ વિશ્રામ. ૧૫૧

સંપૂર્ણ

કાયમપંથ ધર્મની ઉપાસનાવિધિ

અગાધબોધમાંથી અંગ—૭૯

* વિજ્ઞાનસંપ્રદાયવિધિ વિષેનું વર્ણન. *

(સંતહરિજન તથા મહારાજોને જાણવા અને તદનુસાર વર્તવા તથા દર્શાવેલા લક્ષ મુજબ ધ્યાન ધરવા તેમજ ખાસ પૂજન કરવા માટે આ વિધિ 'અગાધબોધ' ગ્રંથમાંથી તૈયાર કરેલી છે; માટે દરેક સંતહરિજને પાઠપૂજા તથા લક્ષ દર્શાવ્યા મુજબ ધ્યાન ધરવાનું છે.)

मास मास एक मेला थावे. सब हरिजन दर्शनकु आवे;
करी सभा तब ज्ञानकचेरी, सन्मुख चित्त रखिये नरनारी. (१)

જે સમય પર પરમવિશેષ પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગર વિદ્યમાન હતા તે સમયની દરેકેદરેક પૂર્ણિમાએ મેળો ભરાતો હતો અને સર્વ હરિભક્તો દર્શનાર્થે આવતા હતા. અમો આવા પ્રસંગે સભારૂપી જ્ઞાનકચેરી ભરી સઘળાં સ્ત્રીપુરુષોને ઉદ્દેશી કહેતા હતા કે અમારી સન્મુખ ચિત્ત રાખી હું કહું છું તે સાંભળો.

तेही मध्ये हम बेठे जाइ, गर्जन लागे सिंहगिराइ;
सुनो हरिजन जंबुद्वीपनके, दढ भक्ति साचे तनमनके. (२)

આ જ્ઞાનકચેરીની જે સભા ભરાઈ તેની મધ્યે જઈ બેસીને સકર્તા તથા પરમતત્ત્વ સમજાવવા સિંહગર્જના સમ પ્રચંડ વેગપૂર્વક પરમગુરુ કહે છે કે, હે જંબુદ્વીપનિવાસી સંતો અને હરિજનો ! તનમનથી સાચી દૃઢ ભક્તિ રાખીને લક્ષ-પૂર્વક સાંભળો.

चौद तबक दिव्य देव चेताये, बोहोरु हम अवनि पर आये;
द्वीप सप्त अवनिका सोइ, सबकु बोध बतायो मोइ. (३)

જ્યારે મારા સકર્તાપતિએ મૃત્યુલોક આદિ સર્વ લોકને લક્ષબોધ આપી શુદ્ધ જાગૃત કરવાને મને હુકમ કર્યો, ત્યારે ચૌદ તબક્કા ઉપર વસતા સર્વ દિવ્ય દેવતાઓને ચેતાવી તેમને જ્ઞાનબોધ આપ્યો; પછી હું આ પૃથ્વી ઉપર આવ્યો. આ પૃથ્વી ઉપર સાત દ્વીપ છે, તે દરેક દ્વીપમાં ફરી મેં લોકોને સકર્તા સંબંધી લક્ષ આપ્યો છે.

पंथ पक्ष मत सब सुनवाये, ज्ञान रहेशगति विविधी लखाये;
सो हकीकत तुमकु कही दीनु, द्वीप सप्त देवलोक सहीनु. (४)

જે જે ભુવનોમાં વા દ્વીપોમાં કાયમપંથ ધર્મનો પ્રચાર કરેલો અને ત્યાં પંથ અને તેના પક્ષ સંબંધી જે મત તેમને મેં બતાવેલો તે તમોને સંભળાવ્યો છે. વળી પરમ-જ્ઞાન તથા રહેશ એટલે રહેણી અથવા પરમપદ ભોગવવાની

દશા તેમજ પરમગતિ વિષેની વિધવિધ પ્રકારે મેં સાત દ્વીપ અને ચૌદે લોકમાં જે વ્યાખ્યા કરી છે તે સઘળી હકીકત મેં તમોને અગાઉ કહી સંભળાવી છે.

अब सुनीयो जंबुके जनहो, मम सन्मुख धरी सुरत समनहो;
तेसेही तुमकु देहु बताइ, पंथ पक्षमत सकल शीखाइ. (५)

હવે હે જંબુનિવાસી ભગવજ્જનો ! મારી સન્મુખ અંતઃ-કરણપૂર્વક સુરતા ધરીને સાંભળો. જેવી રીતે સાત દ્વીપ તેમજ ચૌદે લોકના દેવતાઓને ઉપદેશ કર્યો છે તે જ પ્રમાણે તમોને પરમપંથનો પક્ષ તથા તે સંબંધીનો જ્ઞાનમત સર્વ શીખવાડું છું.

सावधान थाओ जन ओरु संतु, कहुं जेही बोध लखाय नचंतु;
संप्रदाय धुनी धाम समेतु, मढी अखाड देखाडहु तेतु. (६)

હે સંતો અને ભગવજ્જનો ! સંપ્રદાય, ધૂણી, ધામ, મઢી તેમજ અખાડો વગેરે દેખાડવા ચતુષ્ટય અંતઃકરણથી પર નિશ્ચિંત પરમલક્ષબોધ જે કહું છું તે સાવધાન થઇને સાંભળો.

तिलक छाप कहुं भेखको भाखो, जब देखो उरकी निज आंखी;
चामचक्षु देखन मत ओरु, पकर रहे करतव सब ठोरु. (७)

ભાલતિલકના છાપારૂપ જે નિહંગ ભેખની રીતિ કહી બતાવું છું તે તમારા અંતરની આંખોએ લક્ષપૂર્વક જોજો. જો અંતરની આંખોએ નહિ જોતાં ઉપલક ચર્મચક્ષુ વડે જોશો તો પ્રાકૃત પુરુષોએ પોતાના નામ પર જે જે કૃત્રિમ પંથો

ચલાવ્યા છે તે તે ઠેર ઠેર જ્યાં જ્યાં જોશો ત્યાં ત્યાં દેખાશે; તેમાં મારો જે નિહંગ પ્રદેશનો આશય તમોને સમજાવવાનો છે તે જોઈ શકશો નહિ.

ज्ञानलक्ष कोहु नांही विचारा, सब बरने उपलेही वहेवारा;
बार पंथ ओरु बावन द्वारु, ए सब धरे देही आकारु. (८)

હે ભગવજ્જન! લક્ષજ્ઞાન મેળવવા સંબંધી કોઈએ વિચાર કર્યો નથી; કારણ કે બધાઓએ ઉપલક વહેવારનું જ વર્ણન કર્યું છે. જુઓ, બાર પંથ અને બાવન દ્વાર! આ બધાં જે નામ તે દેહરૂપ આકૃતિનાં હોઈ તેમના ઉપર વિશ્વાસ રખાયો છે.

रामानंद नेमानुज जेही, विष्णुसांम माधवाचार तेही;
देहीके नाम संप्रदा चारी, कोहु न कही निजतत्त्व विचारी. (९)

જુઓ! રામાનુજ, નેમાનુજ, વિષ્ણુસ્વામી અને માધવાચાર્ય, આ ચાર આચાર્યોના નામ ઉપરથી ચાર સંપ્રદાયનાં નામ પડેલાં છે અને કહેવાય છે કે એ ચારે નામ પરંપરાથી ચાલતાં આવેલાં છે. અરે! જ્યાં ભૌતિક દેહનાં નામ પૂજાતાં હોય ત્યાં નિજતત્ત્વનો વિચાર કોણ કરે! અર્થાત્ કોઈએ કર્યો નથી.

ते सही पण ओरु बावनद्वारु, सोभी कहे देही नाम आकारु;
देही तो सबकी गइ विलाइ, नाम रह्यो सब जुगमे छाइ. (१०)

તેવીજ રીતે જે બાવન દ્વાર છે તેમનાં નામ પણ દેહને સંબોધીને પાડેલાં છે. ભલા! જોઈ શકશો કે કોઈનો પણ

દેહ અમર રહ્યો નથી ! પણ દરેકે દરેકનો દેહ વિલસાઈ ગયો છે. માત્ર આખાય જગતમાં ફક્ત નામની જ છાયા રહેલી છે. આમ છાયારૂપ નામ સિવાય કશુંય અસ્તિત્વ નથી.

नरे नाम क्यौं करी सरे काजु, बिनु परगट निज देह समाजु;
तो तेहो पंथ क्यौं निस्तरही, नामी बिन कारज कुन करही. (११)

હે ભગવજ્જન ! નર્યા એકલા જ નામે કાર્યની સિદ્ધિ કેમ કરીને થશે ! કારણકે જે નામ પર વિશ્વાસ રાખ્યો છે તે નામને ધારણ કરે એવો જે પ્રગટ પ્રત્યક્ષ દેહ તે નથી, માત્ર નામજ છે; તો પછી આમ માત્ર નામ ધારણ કરનાર પંથથી જન્મમરણનો નિસ્તાર કેમ કરીને આવશે ! વળી નામથી પર નામને ધારણ કરનાર જે નામી છે તે નહિ મેળવો તો કાર્યસિદ્ધિ કોણ કરશે ?

वळी कोइ हमकु कहे विचारी, देही तो नहि रहे अमर तुमारी;
तब तुमेरे पण पंथही वसे, आगलके थइ गये तीन जेसे. (१२)

આ પ્રસંગે મને એક વાત ઉપસ્થિત થાય છે અને તે એ છે કે કોઈ વિચારવાન પુરુષ કદાચ મને કહે કે તમારો દેહ પણ અમર રહેશે નહિ; તો પછી તમારો પંથ અને આગળ થઈ ગયા તે બન્નેમાં શું ફેર છે ?

ते माटे हम कहत पोकारी, मेरा पंथ अगम अधिकारी;
कहुं पंथनका नाम सुनाइ, नाम नामी जेहो अखंड सदाइ. (१३)

ઉપરની શંકાનું નિવારણુ કરવા હું પોકાર કરીને કહું છું કે મારો પંથ વિકાર રહિત અગમ્ય છે. જે વિકાર રહિત અગમ્ય પંથ છે તે પંથનું નામ અને નામને ધારણુ કરનાર જે નામી એ બન્ને સદા અખંડ હોઇ તે વિષે તમોને કહી સંભળાવું છું.

कायमपंथ हमारा कहाइ, कायम करता सदा रहाइ;
नाम रूप अविचल ममपंथा, सदा मोक्षपद कैवलकंथा. (૧૪)

મારા પંથનું નામ કાયમપંથ છે અને તેના કર્તા કાયમ હોઈ સદા સદોદિત રહેલા છે. આમ નામ, રૂપ અને પંથ, આ બધુંય અવિચળ છે. વળી સદાને માટે મોક્ષ રૂપ જે પદ તેના ધણી સકર્તા સત્‌કૈવલ છે.

ऊपजे खपे न बिनसे धामु, सो पद मम पंथनके नामु;
ज्ञान संप्रदा ओरु मम केरी, जीनसे सब मीले चेराचेरी. (૧૫)

સકર્તા સત્‌કૈવલનું ધામ ન ઉત્પન્ન થાય કે વિનાશકાળે ન ખપી જાય એવું અચળ પદ હોઈ આ પ્રમાણે મારા પંથનું નામ છે. વળી મારા સંપ્રદાયનું નામ જ્ઞાનસંપ્રદાય છે; તે જ્ઞાને કરીને અસંખ્ય લોકમાં જ્ઞાનવાદ ઉપસ્થિત થયેલો હોઈ અનેક દ્રવ્યોનું પૃથક્કરણુ કરી જે ભાંગફોડ કરવામાં આવે છે તે જ્ઞાન વડેજ થાય છે. આ જ્ઞાન મૂળથીજ સ્થાવરજંગમ આદિ સર્વમાં વ્યાપક રહેલું છે. તેમાં સ્થાવર જાતિના ઘાટમાં જે ક્રિયા થાય છે તે ઘાટના યોગે

સ્થિર ગુપ્ત થાય છે અને જંગમની ક્રિયા જંગમના ઘાટ પ્રમાણે ચલિત છે એટલે કે ચેષ્ટારૂપે પ્રગટ દેખાય છે. આમ સ્થાવરજંગમ આદિ દરેકે દરેક ઘાટમાં ઘાટ પ્રમાણે ન્યૂનાધિક જે કંઈ વર્તમાન થાય છે તે બધાય ભિન્નભિન્ન વર્તમાનનું મૂળ જ્ઞાન હોઈ તેના સમુલ્લાસનું નામ જ્ઞાનસંપ્રદાય છે.

तब बाद्दे पंथनकी परजा, ज्ञानसंप्रदा जश्री हम वरजा,
अचल सदा सोइ ज्ञान रहावे, कोटी कलप जब जुग वीतो जावे.(१

જેમ જેમ પંથના પંથીઓ જ્ઞાનનો વધારો કરતા જાય તેમ તેમ પંથની પ્રજાનો પણ વધારો થતો જાય છે. આવા ચોરાસી લાખ પંથ છે તે પૈકી જે જે પંથ જ્ઞાનનો જમાવ કરતા ગયા તે તે લોકો આગળ વધતા ગયા છે. આ કારણને લીધે ગર્જના કરીને કહું છું કે સર્વોપરી સર્વશિર શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનસંપ્રદાય છે. કોઈનું નામ સંબોધીને યા પ્રાકૃત પુરુષને સંબોધીને એ નામ પાડયું નથી. માત્ર નિરાલંબ, નિર્વિકારી દુનિયાના સર્જનહારને સંબોધી જ્ઞાનસંપ્રદાયની સ્થાપના કરી છે. આ જ્ઞાન સદા સદોદિત અચળ છે; કરોડો કલ્પ વીતી જાય તો પણ આ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી.

संप्रदाय मम वहो ब्रढाइ, सदा सदोदित आवे न जाइ;
मढी गगन धुनी निर्गुण सारा, कर्मकांड झरे काष्ट अपारा. (१७

આ પ્રમાણે આ ન્યાયે મારો આ જ્ઞાનવાન સંપ્રદાય દૃઢ કર્યો છે; અને એ સંપ્રદાય સદા સદોદિત દેદિપ્યમાન હોઈ તે કદી ન ઉત્પન્ન થાય કે ન નષ્ટ થાય, એટલે કે તે સદા અખંડજ છે. વળી મારી પરમમઢી તે દશે દિશામાં વ્યાપક રહેલું આકાશ હોઈ તેની અંદર મારી નિર્ગુણ ધૂણી આવેલી છે. આ નિર્ગુણ ધૂણીમાં ત્રિગુણાત્મક જગત માત્રના ઘાટનો ઠાઠ તૈયાર થાય છે અને તે ઊલટ થતાં એટલે કે પરમ-કારણ દેહના અંતર પ્રદેશમાં જતાં આ નિર્ગુણ ધૂણીમાં ઘાટ માત્રનાં કર્મકાંડ બળીને ભસ્મીભૂત થાય છે; જેથી કરી અંશ વિશુદ્ધ, અતિ નિર્મળ થતો હોઈ તે સકર્તાપતિના ધામમાં પહોંચી શકે છે.

देखो पही मम मढी ओरु धुनी, सदा विदेही तपे उनमुनी;
मढी अविचल विनसे नहि शुन्या, धुनी निरगुन चेतनपद पुन्या.(१८)

અહો! હે કાયમપંથીઓ! જુઓ તો ખરા! કેટલી સુંદર મારી મઢી તેમજ ધૂણી છે. સદા વિદેહદશામાં અખંડ ઉન્મની તપી રહેલી હોઇ કોઈ જાતનો તેમાં વિનાશ નથી. માત્ર શૂન્યરૂપ હોઇ આ મઢી અવિચળ છે. વળી નિર્ગુણ ધૂણી સદા ચૈતન્યના સ્પર્શે કરી અખંડ પવિત્ર છે.

ते माटे अविचल मढी धूनीयां, ज्ञानचक्षु जोइ सारही कढीयां;
मुक्तद्वार हमेरा हे सोइ, बडे वडे महाजन गये तांहां होइ. (१९)

હે કાયમપંથીઓ! આ મઢી અને ધૂણી જ્ઞાનચક્ષુથી જોઈ

તે વડે સાર કાઢી નિશ્ચય કર્યો છે કે એ બન્ને અવિચળ છે. વળી મારા દ્વારનું નામ મુક્તદ્વાર છે, જે દ્વારમાં મહાન મોટામોટા મહાપુરુષો થઈ ગયેલા છે.

जीव सकल संशे बंध पाशा, सब कोइ चाहत मुक्तकी आशा;
मुक्तद्वार ताते हमकीना, सो द्वारा कुनहु नहि चीना. (२०)

સંસારભરના જીવમાત્ર સંશયથી પાશજાળથી બંધાયેલા છે, તે પાશજાળમાંથી છૂટવા જીવ માત્ર પરમમુક્તિની આશા સેવે છે. આ તેમની આશા પાર પડે એટલા માટે હમોએ મુક્તદ્વાર ખુલ્લે ખુલ્લું સમજાવ્યું છે; પણ આ મારું મુક્તદ્વાર કોઈ ચીની ને જાણી શક્યા નથી: કારણ કે,

सब कोइ तो लहे मुकतही चारु, सो सब बंधन अंग आकारु;
हम कीना जेहो मुकतही द्वारा, सो मुक्ते चैतन किरतारा. (२१)

હે જાણકાર અંશ ! આ બાજુનો સર્વ સંસાર મુક્તિ ચાર પ્રકારની જાણે છે, અને તે ચારે મુકિત વિષ્ણુના અંગભૂત શરીરને સંબોધી વર્ણવેલી છે; અર્થાત્ આ મુકિતઓ વિષ્ણુના અંગની આધીનતા સેવે છે. એથી જ હું જે મુક્તદ્વાર કહી ગયો છું તેમાં અને આ મુકિતમાં જમીન આસ્માન જેટલો ફરક રહેલો છે. સાયોજ્ય, સાલોક્ય અને સાન્નિધ્ય આદિ મુકિતઓ વિષ્ણુ આદિ ગુણની અપેક્ષા રાખે છે, ત્યારે આ પરમદ્વારરૂપ મુકિત વિષ્ણુ આદિથી લઈ ગુણપર્યંતથી છોડાવનારી હોઈ એ મુકિત દ્વારા ચૈતન્ય ગુણો આદિથી નિરાળો થઈ કિરતારને ભેટે છે.

चार मुक्तके दाता जेही, सो चैतन कर्ता होये तेही;
एसा द्वारही मुक्त हमारा, सुनो सब संत हरिजन सारा. (२२)

હે સંતો અને હરિજનો! આ ચારે મુક્તિના દાતાર અને કર્તા ચૈતન્ય છે. જુઓ તો ખરા! ચૈતન્ય અંશમાં કેટલી અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે! આ ચાર મુક્તિ તો ચૈતન્યનું કૃત છે. આ કૃતના કર્તા ચૈતન્ય છે. આ કૃતથી એટલે કે આ ચાર પ્રકારની મુક્તિના વહેમથી ચૈતન્ય મુક્ત થાય ત્યારે ચૈતન્ય અંશ સ્વરૂપે થાય. આમ સ્વસ્વરૂપે થઈ જવું એનું નામ મુક્તદ્વાર છે.

તિલક નિરૂપણ.

तिलक भेखको अब समजावुं, संशे रहेनन पाने कावु;
तिलकभाल भव तनकु वेधे, अणिअग्रे कालज क्रम छेदे. (२३)

હવે ભેખને ધારણ કરવાના તિલકનો નિર્ણય સમજાવું છું. આ જે નિર્ણય કરું છું તેનાથી સંશય રહેશે નહિ અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થશે. વળી આ અણિયાળું ભાલતિલક ભવમાં આવેલાં શરીરોમાં રહેલી ઇંદ્રિયોની વાસનાને વીંધી નાખી તેની અણિ વડે કાળના ક્રમને છેદી નાખશે.

त्रघा त्रवेणी लेलाटही ज्योति, प उपले आकार उद्योति;
अघ कही देवु भीतर भल भेदु, तिलकभाल समजण गत वेदु.(२४)

હે ભગવજ્જન! ઉપર જે તિલક દર્શાવ્યું છે તેની ઉપલક આકૃતિ જ્યોતિના જેવી હોઈ ભૃકુટિથી ઉપરના ભાગમાં

જે લલાટ આવેલું છે ત્યાં ત્રિવેણી ઉપર ત્રણ પાંખવાળું ઉપર જતાં એક થાય તેવું અણિયાળું ભાલતિલક કરવું. હવે આ તિલકનું સ્વરૂપ જે ઉપર વર્ણવ્યું તે બાહ્ય હોઈ શરીરની આભ્યંતર ભાલતિલકની ગતિનો ભેદ સુંદર રીતથી સમજાવું છું તે સાંભળો.

चंदसुर होय त्रवेणी समंधा, जब प्रकृति स्वांत पाये धंधा;
नेन नासिका त्रिये तंत सारा, तब सुलजे निज लक्ष बचारा. (२९)

પુરુષના ડાબા અંગે ચંદ્ર અને જમણા અંગે સૂર્ય વહે છે. આ બન્ને વહેણનો મેળાપ–સંયમ ભૃકુટિસ્થાને થાય છે; એટલે કે આ ચંદ્ર સૂર્યનો સંબંધ ભૃકુટિસ્થાને એક થાય ત્યારે પ્રકૃતિ જે શરીરના સઘળા અંગભૂત અવયવોને ચંચળ કરનારી છે તે શાંતિ પામી જાય છે. જ્યારે પ્રકૃતિ શાંત થાય ત્યારે શરીરની બાહ્ય કર્મેન્દ્રિયો તેમજ આભ્યંતર જ્ઞાનેન્દ્રિયો શાંતિ પામી ગઈ છે એમ જાણવું. આમ ચંદ્ર-પ્રણવનો શાંત સ્વભાવ અને સૂર્યપ્રણવનો ઉગ્ર સ્વભાવ, આ બન્ને સ્વભાવ, હે સાધક! તમારે સ્થિર કરવા. પછી નિજલક્ષનો વિચાર કરવા બે આંખ અને નાસિકાનો અગ્ર-ભાગ, આ ત્રણેયનું શરસંધાનની માફક એકીકરણ કરીને સ્થિર થતાં શીખશો તો નિજલક્ષની સૂલટ ગતિનો જે પરમ વિચાર છે તેનું તમોને આલોચન કરતાં આવડશે.

सोही त्रीये तन मीली तिलकही भालु,त्रिकुटि मध्येकीयोत्रधाविशाल
अणी अग्र सोइ अणी नीकासी,सरी बीच सो निज सुरत विलासी(२

બન્ને આંખોની દૃષ્ટિ નાસિકા ઉપર સ્થિર થતાં ભાલતિલકરૂપ આકૃતિ બંધાય છે. આ ત્રિધારું, અણિયાળી આકૃતિવાળું, વિશાળ ભાવને દર્શાવનારું ભાલતિલક ત્રિકૂટિના મધ્ય ભાગે દયાળુ સર્જનહારે કરેલું હોઈ તેની અણિયાળી અગ્ર નિશાની કાઢી છે જેની વચમાં નિજ ચૈતન્યની સુરતાને અખંડ જ્ઞાનનો વિલાસ કરાવવા માટે પતિએ પ્રથમથી જ આ પ્રમાણેની ગોઠવણ કરેલી જ છે.

भीतर तिलक ज्ञान कही गतियां. सो नमुनो शिर धरे जतमतीयां;
सुनो मम संत सजनहों समेतु, तिलक ज्ञान अरथ कीयो संकेतु. (૨૭)

હે કાયમપંથના પ્રેમીલા સંતસજ્જનો! તમારા સમક્ષ શરીરની અંદર રહેલા તિલકની જ્ઞાનગતિ કહી છે; તે નમુનો તમારા મસ્તકના લલાટ ઉપર ધારણ કરજો અને સર્વાંગ શરીરે મન, કર્મ અને વચનને જતમત રાખી તમારી અંતરદશામાં રહેજો. આ પ્રમાણે આ તિલકના જ્ઞાનનો અર્થ પરમગુરુએ સંકેતરૂપે સંક્ષેપમાં કહ્યો છે.

બાવનદ્વાર વિષેની સમજ.

ओर सब भेखके द्वादश पंथा, संप्रदाय तीन सब शिर कंथा;
द्वार बावन तीनके पुनी ओरु, नामरूप उपली गत ठोरु. (૨૮)

આ બાજુના ભેખધારીઓના પંથ બાર છે. તેમાં ચાર સંપ્રદાયને માથે ચાર ધણી છે. તે દરેક ભેખ બાવન દ્વારને માને છે. આ બધાં ય નામ ઉપલક ગતિનાં હોઈ ઘાટને ઉદ્દેશી ઠેકાણાબંધ પાડેલાં છે.

ते तेही पंथ द्वार पण मेरा, संप्रदाय एक एकपे अनेरा;
तीनु सब लक्ष बतावहु तंतु, सुरत धरी सुनो जन मम संतु. (२९)

હે ભગવજ્જન ! બીજા ભેખધારીઓમાં જે પંથ અને દ્વાર છે તે પ્રમાણે જ મારાં પણ પંથ અને દ્વાર છે તથા તે એકેએકેથી જુદો મારો પણ સંપ્રદાય છે. હવે મારા પંથ વગેરે વિષેનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરી લક્ષ બતાવું છું તે, હે મારા સંતજનો ! સુરતા ધરીને સાંભળો.

द्वादश आंगुल श्वास सो पंथा, ओ सोहंग संप्रदाइ कंथा;
द्वार कहुं बावन अब मेरे, भये द्वादश पंथनके चेरे. (३०)

હે પરમપદના શોધક ચૈતન્ય અંશ ! હું જે ખુલાસો કરું છું તે લક્ષપૂર્વક ધ્યાનમાં રાખજો. નાસિકાના અગ્રભાગથી લઈ બ્રહ્મરંધ્ર સુધી, એ વચ્ચેનો માર્ગ બાર આંગળના વિસ્તારવાળો છે. આ બાર આંગળ શ્વાસ જે વહન કરી રહ્યો છે, એ જ શ્વાસમાં તમારે નિરંતર ગમન કરવાનું છે. આ જ મારો ખરો પંથ છે. આ સંપ્રદાયના ધણી બે છે, એક ઓહંગ અને બીજો સોહંગ હોઇ આ બન્ને બાર આંગળ શ્વાસના ધણી છે. હવે હે સાધક ! મારા બાવન દ્વારનો વિસ્તાર સાંભળ. આ બાવન દ્વાર બાર આંગળ વિસ્તારવાળો જે પંથ કહ્યો તે પંથના એ શિષ્યો છે.

द्वादश आंगुल पंथ सों श्वासा, बावन अक्षर द्वार बिकासा;
श्वासा मठ मध्य शब्द देदारा, अक्षर बावनद्वार नीसारा. (३१)

હે સાધક! બાર આંગળના વિસ્તારવાળો જે પંથ છે તે શ્વાસરૂપ હોઈ તેમાંથી બાવન અક્ષરરૂપ દ્વારનો વિકાસ થાય છે એટલે કે શબ્દની ખીલાવટ થાય છે. વળી આ શ્વાસરૂપ મઠની મધ્યમાં દરેક શબ્દનો દેદારરૂપ દેહ બંધાય છે. આ દેદારરૂપ બાવન અક્ષર આ દ્વાર દ્વારા બહાર નીકળે છે.

शब्द रमण बावन निजद्वारा, सो बावन अक्षर विस्तारा;
यही बावन द्वारा मम केरा, जीन समजे सुलजे उलजेरा. (३२)

હે વિચારવાન સાધક! શબ્દને રમણ કરવાનાં આ પ્રમાણે નિજ પોતાનાં બાવન દ્વાર છે. આ બાવન અક્ષરનો વિસ્તાર આ પ્રમાણે થાય છે. આ પ્રમાણે આપણાં બાવન દ્વાર દ્વારા નીકળતા બાવન અક્ષરોથી ઉલટસૂલટ સર્વ સમજ પડે છે.

संप्रदाय कहे पंथ सबेही, जीनु जाने जन होय विदेही;
धाम क्षेत्र शाखा कहुं अबही, सुनो मम संत हरिजन सबही.(३३)

હે નિવૃત્ત ચિત્તવાળા! મેં સંપ્રદાય અને પંથ વિષે ઉપર પ્રમાણે જે ખુલાસો કર્યો છે તેને જો તમે જાણીને લક્ષમાં લેશો તો નિશ્ચયાત્મક કહું છું કે તમો વિદેહદશા પ્રાપ્ત કરશો. હવે ધામ, ક્ષેત્ર અને શાખા વિષે ખુલાસો કરું છું તે, હે મારા સંત અને હરિજન! લક્ષપૂર્વક સાંભળો.

ધામ, ક્ષેત્ર અને શાખા વિષે ખુલાસો.

धाम कहे कैवल निज सोइ, ब्रह्मक्षेत्र ऊपजे सब कोइ;
लोक चतुरदश पंड ब्रह्मांडा, सप्तद्वीप भिन्नभिन्न महीखंडा. (३४)

આપણું નિજધામ કેવલધામ હોઈ ક્ષેત્ર તે બ્રહ્મક્ષેત્ર છે. આ બ્રહ્મક્ષેત્રમાંથી પિંડબ્રહ્માંડથી લઈ ચૌદ લોક સુધીના સર્વ લોકો તેમજ ભિન્ન ભિન્ન સાત દ્વીપની આદ્ય લઈ આ મહીમંડઈંડમાં અનેક ખંડ રચાયા છે. એકંદરે આ બધી અનેક દૃશ્યઅદૃશ્ય પૃથ્વીઓ પરબ્રહ્મરૂપ ક્ષેત્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી હોઈ તેમાં જ તેમનું નિવાસસ્થાન છે.

स्थावर जंगम विश्व विलासा, ब्रह्मथकी सब भये परकाशा;
गुन तीनु शक्ति ओरु ज्योति, ए सब ब्रह्मत्ये भये उद्योतो. (३५)

હે જિજ્ઞાસુ ! સ્થાવરજંગમની આદ્ય લઈ સમસ્ત વિશ્વનો વિલાસમાત્ર બ્રહ્મથી જ પ્રકાશ પામેલો છે. વળી ત્રિગુણની આદ્ય લઈ શક્તિ અને જ્યોતિનારાયણ, એ બધાંય ભુવનો બ્રહ્મથી જ પ્રકાશિત થયેલાં છે.

जीव सकल तन उत्पन्न जाते, ब्रह्मक्षेत्र हम कीना ताते;
शाखा सद् चिद् आनंद मेरी, बढी बहु पेज गगन लीयो घेरी (३६)

સર્વ અંશનાં સુંદર શરીરો આ પ્રમાણે આ ક્ષેત્રમાંથી જ ઉત્પન્ન થયેલાં હોવાથી મેં એ ક્ષેત્રને બ્રહ્મક્ષેત્ર તરીકે નિશ્ચિત કરેલું છે. હે સાધક ! હવે શાખાનો પ્રકાશ કરું છું તે તું લક્ષમાં લેજે. જો, સચ્ચિદાનંદ એ મારી શાખા છે. આ સચ્ચિદાનંદ શાખાના પેચ (વળ) એટલા તો વધ્યા છે કે તેનાથી આખુંયે ગગન ઘેરાઈ રહેલું છે.

अचंत अखाडा अविगत गादी, ताहां बेठे निज पुरुष अनादि;
कहें कुबेर सुनो मम संतु, जीनके नहि हे आद्य ने अंतु. (३७)

सारधार धन्य सेवक सभागी, कहे कुवेर रहे चरन मम लागी(३८

હે શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા સાધક ! હવે મારા અખાડા વિષેની સમજ આપું છું. જો મારો અચિંત્ય અખાડો છે અને તેમાં મારી અવિગત ગાદી છે. આ ગાદી ઉપર અનાદિ નિજ પરમપુરુષ સકર્તા સત્‌કૈવલ બેઠેલા છે. સમર્થ કુવેર સ્વામીજી કહે છે કે, હે મારા સંતજનો ! આ ગાદી ઉપર બિરાજેલા પરમપુરુષને આદ્ય તેમજ અંત લાગતાં નથી. જેને આદ્યઅંત લાગતાં નથી એવા પરમપુરુષરૂપ મારા ચરણમાં જેને સારધાર તાલાવેલી લાગેલી છે એવા સદ્‌ભાગ્યશાળી સેવકને ધન્ય છે !

સંતહરિજનની પ્રણિપાતવિધિ અંગ–૮૦.

दंडवतको कहूं अब रीति, हरिजन संत मिलनकी नीति;
सतकैवल साहेब कहेना जनकु, सतसांम्रथ झीलना संतनकु (१)

હવે સંત અને હરિજન જે સમય પર મળે તે સમયે દંડવત્ કરવાની રીતિ કહું છું તે સાંભળો. જ્યારે હરિભક્ત સંતને મળે ત્યારે તેણે ‘સતકૈવલ સાહેબ’ કહીને તેમના પરત્વે નમન કરવું અને ત્યારે સંતમહાપુરુષે ‘સતસમર્થ’ બોલીને આવતા નમસ્કાર ઝીલી લેવા.

ओर हरिजन हरिजनका मीलना, सो कहुं बचन सजनके आधीनना
सतकैवल परमातम कहेना, एकएकपे हलमली रंगभीना. (२)

હવે કાયમપંથી હરિજનને જ્યારે હરિજન મળે, ત્યારે સામા મળનાર હરિજનને સજ્જનતાપૂર્વક અનન્ય ભાવ વડે ' સતકૈવલ પરમાત્મા ' કહેવું અને બન્નેએ હળીમળીને આપણા નિજદેશના દેશી છીએ એમ માની જ્ઞાનસમજના રંગમાં રંગાઈને તલ્લીન રહેવું.

संत संतमिलनकी बांनी, सो भी पन कहो देवुं निशानी;
अहो जय कैवलहंसा करही, सनमुख होइ अन्योअन्य ऊचरही(३)

નિદાન કહી દઉં છું કે જ્યારે સંતપુરુષને સંતપુરુષ મળે, ત્યારે કઈ વાણીનો ઉચ્ચાર કરવો તે સાંભળો. જ્યારે સંતને સામા સન્મુખ સંત મળે ત્યારે 'અહો ! જય કૈવલહંસા' એમ અન્યોઅન્ય કહેવું.

સંતનું ગોત્ર.

नाद गोत्र मम कहीए जेही, नादे होय जन नादे देही;
द्वे परकार नाद सोइ बरनुं, सुनो हरिजन साधु धरी करनु.(४)

હવે નાદગોત્ર વિષેનો ખુલાસો કરું છું તે સાંભળો. જ્યારે ગુરુ ભગવજ્જનના કર્ણદ્વારમાં અમૂલ્ય લક્ષનાદ સંભળાવે છે ત્યારે તે નાદ એ હરિજનના હૃદયકમળમાં જામે છે. પછી સર્વાંગે તે હરિજન નાદરૂપ લક્ષમાં રહે છે. આ નાદ બે પ્રકારનો છે, તે વિષે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરું છું, તે હરિજન અને સાધુ સર્વ કર્ણ ધરીને સાંભળો.

प्रथम नादसे बिंदु होइ, बिंदुसे ऊपजे सब कोइ;
लक्षचोरासी जीवाजंतु, बिंदुत्ये प्रगटे सब तंतु. (५)

પ્રથમ મહદ્ અવિગત આકાશમાંથી ગત આકાશ થયું. આ ગત આકાશ એજ નાદ હોઈ આ નાદથી બિંદુ ઉત્પન્ન થયેલું છે. આ બિંદુથી ચૌદલોક આદિ સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ થાય છે. ચોરાસી લક્ષ પ્રકારના જીવજંતુનાં સર્વ શરીરો તથા તત્ત્વો માત્ર આ બિંદુથી પ્રગટ થયાં છે.

सो बिंदुनादे होय सबही, नादगोत्र हम कीना तबही;
ओर नाद गुरुमुखदिक्षा, लइ उपदेश पंथ भये पक्षा. (૬)

આ બાજુના સર્વલોક નાદબિંદુથી થયા છે, એ કારણને લીધે સત્ય અને છેવટ પરિણામને બતાવનાર આ નાદગોત્ર છે એમ મેં કહ્યું છે. વળી બીજો નાદ જે ગુરુના મુખમાંથી શબ્દરૂપ લક્ષ નીકળે છે તે છે. આ શબ્દરૂપ લક્ષનો નાદ લઈને સમસ્ત દુનિયામાં નિરનિરાળા પંથનો પક્ષાપક્ષી ભર્યો ચકચાર ચાલે છે.

खटदर्शन ओरु द्वादशभेखु, बंधे मत एकएकपे विशेखु;
सो सरवे गुरुनादेही भइया, नादगोत्र हम याते कहीया. (૭)

બાર પંથનો ભેખ અને છ દર્શન, આ બધાય મતના આદિ પ્રણેતાઓ એકબીજાથી અધિક શ્રેષ્ઠ મતનું વર્ણન કરી ગયા છે; પરંતુ એ બધાય ગુરુએ આપેલા નાદથી થયેલા છે. એટલાજ માટે મેં નાદગોત્રનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.

સંતને ઉપાસનામાં તલ્લીન રહેવાની વિધિ.

अबके कहत उपासना वरनी, रहेश कलागत नारीनरनी;
गुरुके बोधवचन चित्त धरना, लक्षआराधन अहोनिश करना.(८)

હે ઉચ્ચ ભાવવાળા સંત ! તમારે માટે પરમપદની પ્રાપ્તિ અર્થે ઉપાસનાની વિધિ તથા રહેશ એટલે અંતરપદમાં સ્થિર થવાની જે કળા છે તેની ગતિ પ્રાપ્ત થાય એવું કહું છું માટે, હે નરનારી ! સર્વ સાંભળજો. હે સ્ત્રીપુરુષો ! હું તમોને જે ગુરુબોધ આપું છું તે બોધરૂપ વચનો ઉપર ચિત્ત ધરીને અહર્નિશ લક્ષનું આરાધન કરવું. (આમ આ લક્ષનું જે આરાધન કરવા વિષે કહું છું એજ ખરું આરાધન છે. નિરંતર પરમગુરુના લક્ષમય ભાવના જેની છે તેને બાહ્ય નિયમ પાળવાની વા નીતિરીતિમાં વળગી રહેવાની કંઇ પણ જરૂર નથી; કારણકે આ ઉચ્ચ કક્ષાનો આરાધન કરવાનો લક્ષ તેના અંતરપટમાં હરહમેશ વહન કરી રહ્યા છે. તેને શારીરિક ધર્મની ઉપલક ચેષ્ટા કોઈને બતાવવાની નથી, કારણકે તે તો જગત ઉપરાંત દશા ભોગવે છે. તેને જગતની નિસ્બત શી છે? જુઓ, આ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ શ્રેણિવાળા મહાનુભાવ પુરુષોને પરમપદથી વિખુટા પડી જગતને ઉપદેશ કરવાની કિંચિતમાત્ર ઇચ્છા હોતી નથી, પછી ધર્મતત્ત્વોની ખેંચતાણ તેમના અંતરમાં હોય શાની? તેમણે તો અંતરમાં પરમગુરુના લક્ષ સિવાય બીજું કશુંય ગ્રહણ કરી રાખ્યું નથી અને કરે પણ નહિ. પરમગુરુના

પરમલક્ષનું પરમ અમૃતપાન જેના હૃદયમાં હરહમેશ પીવાતું હોય તેમને આ બાજુનાં પામર માનવીઓને ઉપદેશ કરવાની ઇચ્છા ક્યાંથી હોય? પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગર પંચીકરણ આદિ ગ્રંથોમાં કહી ગયા છે કે આવા અંતરલક્ષમાં રહેનારા મહાપુરુષોની પાસે કોઈ મોક્ષની ઈચ્છાવાળો મુમુક્ષુ ભગવજ્જન આવી ચઢે તો પણ તેની સાથે બોલવાની તેમને ઈચ્છા થતી નથી. આ તો પરમપદનો રસ જેમણે નથી ચાખ્યો તેઓ જ ઉપદેશ કરવાને બહાને ખોટા બાહ્યાડંબરો રાખે છે. આમ બાહ્ય ઉપદેશથી જગતનું કલ્યાણ થતું હોત તો આ ભારતભૂમિમાં કણાદ, ગૌતમ અને વ્યાસની આદ્ય લઇને રામકૃષ્ણ આદિ અનેક મહાપુરુષો ઉપદેશ કરતાં કરતાં આ ભૂમિને છોડી સદાને માટે ચાલ્યા ગયા, પરંતુ જગત તો તેનું તે જ દેખાય છે. માટે સો વાતની એક વાત કે બીજી ત્રીજી ખોટી ભાંજગડિયા વાતો છોડી તમારા પોતાના અંતરપટમાં સ્થિર થઇ નિશ્ચિંત દશા ભોગવવાનો સત્ય આનંદ અનુભવવો હોય તો નીચે કહેલા એક શ્લોકને ધ્યાનમાં લઇ પરમગુરુના બતાવેલા નિરાલંબ લક્ષમાં ઓતપ્રોત થઇ જશો.

रोमरोम रगरग तन सहितम, गतिमति वेत विलासी;
अंतर रहित सतंतर ह्वीतव, खुदके खरे उपासी.

"હે ભગવજ્જન! તારા પરમ કલ્યાણ અર્થે હું જે ભાવનાનું

વર્ણન કરું છું તે ભાવનામય થઈને રહેજો. જો, તને જ્યારે મારા લક્ષનો અનુભવ થશે ત્યારે રોમેરોમ અને રગેરગ સહિત સર્વાંગ શરીરમાં તત્ત્વો આદિની જે જે ક્રિયા થાય છે તે તારાથી અજાણી રહેશે નહિ. વળી તે ક્રિયાનો તું જાણકાર થઈ વેત્તા થઈશ. તેમ થતાં તારી બુદ્ધિ તેમજ ગતિ ખીલી જશે, પછી તું આ શરીરમાં રહી આ શરી-રનો વિહાર કરી શકીશ એટલે કે તું આ શરીરનો વિલાસી થઈશ. આમ જ્યારે શરીરનો વિલાસી થઈશ ત્યારે તારા ઉપર અંતરહૃદયની સામે અવસ્થાઓનાં જે જે આવરણો પડે છે તે દૂર થઈ જતાં તું સર્વથા સ્વતંત્ર થઈશ. અને આમ અવસ્થાઓથી સ્વતંત્ર થશો ત્યારે પરમગુરુના લક્ષ સાથે તમારી ભાવના એકમેક થશે. આમ નિરંતર એકમેક દશા ભોગવવી તે જ ખુદ માલિકની ખરી ઉપાસના છે. આવી સત્ય ઉપાસના બીજી નથી.” હે ભગવજ્જન! જો પરમપદમાં રસબસ થવું હોય તો આ સિવાય બીજી કોઈ ઉપાસના નથી. આ પ્રમાણેની આ ઉપાસના અતિ અટ-પટી છે. સામાન્ય જીવથી લઈ વિશેષ ગતિવાળા જીવોથી પણ સમજી શકાય તેવી નથી. આ કારણને લીધે પરમ દયામય ભગવાન કરુણાસાગરે સામાન્ય જીવોના ભકિત-પ્રાધાન્ય હેતુઓ સાચવવા માટે નીચે પ્રમાણે ઉપાસના કરવાનું કહેલું છે. તેમાં ત્રણ વર્ગ પાડચા છે તે પણ તે

તે કોટિના જીવો માટે અતિ કઠણ તો છે જ, પરંતુ એથી સહેલી બીજી કોઈ ઉપાસના નથી; માટે સુવિચારવાળા મુમુક્ષુ સંત હરિજને આ જ્ઞાનના જાણકાર પાસે અનુભવ મેળવવા તજવીજ કરવી. બિનઅનુભવીને પૂછી જો આ ઉપાસનાનો અનુભવ મેળવવા જશો તો તમારા દિલમાં ઊઠતી ભક્તિપ્રધાન ઋચાઓ બૂઝાઇ જશે. અને સાથે સાથે પરમપદ પ્રાપ્ત કરવાનો લાભ તમારાથી વેગળો થઈ જશે.)

भोर भये प्रगटे जब भानु, सावधान थवुं करी अस्नानु;
आसन दृढ करी शमदम देहा, विश्वविलासहास तजी नेहा. (९)

હે સાધક! તું પોતે અંતરપદની પ્રાપ્તિ અર્થે ગુરુની રીઝ મેળવીને પછી ઉપાસનાનો ક્રમ ગોઠવજે. તે ક્રમ આ પ્રમાણે છે. પ્રથમ પ્રાતઃકાળે સૂર્યોદય થયે શૌચાદિ સ્નાનવિધિ પરવારી મનને સ્થિર કરવા એકાંતવાસ શોધી ત્યાં સ્થિર થઈ પછી આસન દૃઢ કરવા એટલે લાંબા સમય સુધી આસન ફેરવવું ન પડે એવી દૃઢતા મેળવવાનો પ્રથમ અભ્યાસ કરવો. આમ લાંબા સમયના અભ્યાસે આસન દૃઢ થશે. હે સાધક! જ્યારે આસન દૃઢ થાય ત્યારે તમો જગતમાત્રનો જે વિહાર કરી વિલાસ ભોગવવાના છો તે તમામ હાસ્યવિલાસ અને વૈભવ તમારા અંતઃકરણમાંથી દૂર કરી સ્વચ્છ થજો. પછી તમારા દેહ ઉપર નજર નાખી

શરીરના ગોલકની દશ ઈંદ્રિયોમાંથી જે વિધવિધ પ્રકારની આકાંક્ષાઓ ઊઠે છે તેને તમો ઉપદેશ કરજો અને કહેજો કે, હે ઇંદ્રિયો ! મારે મારા અંતરપ્રદેશમાં જવું છે. ત્યાં જતાં મને હરકતભર્યા વિક્ષેપો કરશો નહિ. મારું અંતર-ધ્યાન તૂટે તેવાં વર્તન રાખશો નહિ. તમારી જે જે આકાંક્ષાઓ ઊઠે છે તે મારા અંતરપ્રદેશમાં જતાં મને હાનિ કરનારી હોઈ વિનાશકારી છે; માટે તમો વિલાસી આકાંક્ષાઓને ત્યજી મને સહાયભૂત થાઓ. આમ આ ઇંદ્રિયોને સંબોધી ઉપદેશ કરીને તે ઇંદ્રિયોની મદદ લઈ તેમનાં અધોકર્મ સમાવી ઊર્ધ્વ કર્મ કરવા સંબંધી મદદ લેશો એટલે દમરૂપ પ્રણવ આપોઆપ નિયમિત થઈ જશે. પછી શરીરમાં કોઈ વિશેષ ધબકારા ઊઠશે નહિ. જ્યારે ઇંદ્રિયોની ટક્કરો ખાતાં પ્રણવમાં ધબકારા વધે છે ત્યારે તે જ ધબકારા ઇંદ્રિયો પોતાનો શાસનકર્તા તરીકેનો અધિ-કાર છોડી દે છે ત્યારે દૂર થાય છે. આ ન્યાયે ઇંદ્રિયો વૈભવવિલાસનો સ્નેહ છોડી પોતાના મૂળભૂત સ્વરૂપે થાય તો પ્રણવ પોતાની મેળે આપોઆપ શાંતિ પામે છે એટલે ઘણો જ સ્થિર થતો હોઈ સૂક્ષ્મ અજપાજાપ ઊઠે છે. આ પ્રમાણે સાધકે તૈયાર થઇ પદ્માસન વાળીને દેહને શમદમ કરવો અને ત્રિકૂટિ ઉપર લક્ષ રાખીને બેસવું.

सुरतनुरत करके एकतारा, हरदे ध्यान कँवल किरतारा;
गुरुलक्ष जापमंत्र तेही जपना, इंद्रीभोग सब सुख तजी सपना१०

હે સાધુ! ઇંદ્રિયોના ભોગનું સર્વ સુખ ત્યજી દેવું જોઈએ, કારણ કે તે સ્વપ્નના સુખ સમાન છે. પછી સુરતા અને નૂરતા, આ બન્નેની નેનનાસિકાની ત્રિકૂટી ઉપર એકતા કરી જોવું અને ત્યાં શું થાય છે તેનું આલોચન કરવું અને હૃદયમાં કેવલ કિરતારનું ધ્યાન રાખવું. પછી ગુરુએ જે લક્ષમંત્ર આપ્યો છે તેનો જાપ જપવો.

स्थूल सूक्ष्म कारण तन जेहो, महाकारण पर परमविदेहो;
परमविदेही सोहो निज आप रुपा, सो निश्चे करी तत्त्व अनुपा११

હે સાધુપુરુષ! તારું નિજ આપનરૂપ સ્વરૂપ તે સ્થૂલદેહમાં નથી, કારણ કે મનસહ દશ ઇંદ્રિયોનું રાજ જે શરીરમાં હોય તે શરીરનું નામ સ્થૂલદેહ છે. હવે જો, એમાં તારું નિજસ્વરૂપ દેખાય છે? ના, નથી દેખાતું. હવે આગળ ચાલો. જુઓ સૂક્ષ્મદેહ. પંચમાત્રા અને ચતુષ્ટય અંતઃકરણ, આ નવ વાસનાલિંગથી તૈયાર થયેલો તેનું નામ સૂક્ષ્મદેહ. જો, આ નવ વાસનાલિંગથી તૈયાર થયેલા દેહમાં તું છે? અગર તારી સ્વજાતિનો કોઈ હોય એમ દેખાય છે? કહીશ કે ના, કોઈ જ નહિ. ત્યારે હવે આગળ ચાલ. જો, કારણ શરીર. અહંકારસહ ત્રણ ગુણથી રચાયેલો છે. હવે તું જો. ગુણ પૈકી કોઈ તારો સ્વજાતિ છે? ના, આ બધીયે કારણદેહની રકમો જ છે; તો પછી એ દેહને છોડીને આગળ ચાલ એટલે મહાકારણદેહની તપાસ કરીએ. જો, આ મહાકારણદેહ ચિત્ત અંતઃકરણસહ સારી નરસી બે વૃત્તિથી

રચાયેલો હોઈ તે ૐકાર પ્રણવરૂપ છે. જો, ૐકાર તે તું નથી અને સારીનરસી વૃત્તિરૂપ પણ તું નથી અને ચિત્ત-અંતઃકરણરૂપ પણ તું નથી. ત્યારે તું કોણ છે? એ તો આ ચારે દેહ તપાસતાં પણ નિશ્ચય થતો નથી. હવે આ સ્થળેથી આગળ જતાં ચિત્ત નિવૃત્તિ પામે છે, એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો. આમ મનથી લઈ ચિત્ત સુધી તપાસતાં જણાશે કે તારું સ્વરૂપ આ ચારે દેહોથી અલગ છે. હવે પાંચમો પરમકારણદેહ, તેનું અંતઃકરણ નચિંત હોઈ તે દેહ સોહંગપ્રણવરૂપ છે. આ સોહંગપ્રણવ એ જ પરમ-તત્ત્વરૂપ છે. તે પોતે ભાવાભાવ રહિત નિઃસંસર્ગી છે. નીચેના ચારે દેહનાં કોઈ પણ તત્ત્વ આ પરમકારણદેહરૂપ સોહંગ પ્રણવમાં પ્રવેશી શકતાં નથી. આ પાંચમો દેહ બીજા ચારે દેહના દ્રષ્ટારૂપે છે. તે દેહના પટે કરી નીચેના ચારે દેહસહ સઘળાં તત્ત્વો જીવતાં છે; એટલે કે આ ચારે દેહ તત્ત્વો-સહ, પરમકારણદેહનું જીવન પામવાથી જ જીવતા છે. આ પાંચમો દેહ સર્વદેહોના કારણના પણ કારણરૂપ છે. આ પાંચમો દેહ આકાશતત્ત્વના સત્ત્વથી રચાયેલો છે. આ એક જ તત્ત્વનો દેહ છે. એથી જ આ દેહ અદ્વૈતરૂપ દેખાય છે. હે સાધુ! આ દેહને નિહાળતાં ચકિત થઈશ નહિ, પણ સ્થિરતાપૂર્વક એ દેહનું આલોચન કરજો. જો, આ દેહમાં નચિંત અંતઃકરણ છે. તું આ અંતઃકરણનો પટ પામે તો નીચેનાં અંતઃકરણસહ દેહ જામી જાય છે. જેમ શીતના

યોગ વડે પાણી જામીને બરફરૂપ બંધાઈ જાય છે તેમ ચિત્ત નિવૃત્તિ પામતાં નચિંત થવાય છે, ત્યારે નીચેના અંતઃ-કરણ યુક્ત સર્વ દેહો જામી (ઠરી) જાય છે. જ્યારે તું આ પરમકારણદેહનો પટ પામીશ, ત્યારે તને ઢંઢોળીને જાગ્રત કરનાર આ બાજુનું કોઈ પણ તત્ત્વ તારા પ્રદેશ સુધી પહોંચશે નહિ એટલે તને આ બાજુ કોઈ ખેંચી લાવી શકશે નહિ. એવા સુખરૂપ નિરાલંબ દેહનો, હે સાધક ! તારે સંગ કરવા જેવો છે. વળી આ પરમકારણદેહમાં તું પરમ વિદેહરૂપે રહેલો છે. હે સાધુ ! આ આખર સિદ્ધાંત સમજવાની તક ચૂકીશ નહિ. ધ્યાન રાખ, જે વસ્તુ પરમ વિદેહરૂપ છે એ જ તારું નિજ રૂપ છે. હજી સ્પષ્ટ સમજાવું છું કે આ પરમકારણદેહ એ તારું ઘર છે. સોહંગપ્રણવ એ તારું જીવન છે અને નચિંતઅંતઃકરણ એ તારી મોજ છે. આ ત્રણેનો સાક્ષી એ જ તું પોતે છે; એટલે કે આ ત્રણેયનો પ્રકાશક તું પોતે છે. માટે આ પરમકારણદેહરૂપ તારા ઘરમાં સ્થિર થા. જો તું આ ઘરની સ્થિરતાનો લાભ ચૂકીશ નહિ તો વિદેહ સ્વરૂપે થવાશે. આ ઘરમાં ગયા અને રહ્યા એ જ વિદેહી પુરુષો થયા છે. જેણે સદ્ગુરુદ્વારા આ પ્રમાણે જ્ઞાનનાં સાધન મેળવ્યાં હશે તેમને આ વિદે-હદશા પ્રાપ્ત કરવાનો લાભ મળશે. માટે હે સાધક ! આ પરમતત્ત્વનો વિચાર કરી આ પ્રમાણે નિશ્ચયપૂર્વક રહેવાનો યત્ન કરવો.

जड तन तजी लख विविधी विभागा, चैतनलखचितवन अनुरागा
मकरतार दोरी दम श्वासा, तामध्ये कैवलहंस निवासा. (१२)

હે પરમવિદેહી અંશ ! તું જે શરીરમાં સ્થિર છે તે શરીર જડ અને ચૈતન્યથી રચાયેલું છે. જ્યારે પરમપદપ્રાપ્તિ અર્થે ધ્યાન ધરવા બેસે ત્યારે આ પ્રમાણે વિચાર કરવો. હું કહું છું કે જડચેતનનો વિચાર કરતાં જડથી ચૈતન્યને તારવી શકવો એ જ મુક્ત દશાની નિશાની છે. જો, હિરણ્યગર્ભ એ જ જડચેતનની એકતાનું નામ છે. પતિએ જગત રચ્યું ત્યારથી જ જડચેતન ભેગાં છે. હજી સુધી આપણે જડથી અલગ ચૈતન્યરૂપ થયા નથી. દરમિયાન વચમાં અર્ધો કલ્પ વહી ગયો. પણ હજી તેવા ને તેવા જ છીએ. કહો, લાખો વખત જનમ્યા હોઇશું અને લાખો વખત ગુરુ કર્યા હશે પરંતુ જડચેતનને જુદાં પાડી શકીએ એવું જ્ઞાન કોઈ ગ્રંથ-કારે વા ગુરુએ કર્યું હોય એમ દેખાતું નથી. હવે, હે શિષ્ય ! વિચાર કર. નખશિખપર્યંત જે બધું શરીર દેખાય છે તે જડ છે. આ શરીરની અંદર વિધવિધ તત્ત્વોનું મિશ્રણ છે તે પણ જડ છે. વળી દશ ઇંદ્રિયોથી લઈ ગુણ, પ્રાણ, અંતઃકરણ, અવસ્થા વગેરે તથા બીજી નાની નાની જે અનેક પ્રક્રિયાઓ આ શરીરમાં થાય છે તે બધું જડ છે. હે ચૈત-ન્ય અંશ ! આ જડ શરીરના ખાલી ખોખામાં સર્વાંગે પ્રણવ વ્યાપક છે અને એ પ્રણવમાં તારું પ્રતિબિંબ છે; એથી કરીને તારું પ્રતિબિંબ અસ્થિર છે, જેથી એ બિંબને સોહંગ

પ્રણવમાં સ્થિર કરીશ ત્યારે તને જડચેતનની જ્ઞાનયુક્ત જાણ થશે. હવે હે અંશ ! વિચાર કર. તારા પરમકારણ-દેહરૂપ નૂરભૂમિકામાં આ બાજુના પદાર્થ નથી, એટલે આ પદાર્થના જ્ઞાનની ત્યાં તને જરૂર પણ નથી; માટે સ્થૂલથી લઈ સૂક્ષ્મ પર્યંત મહાકારણદેહ સુધીનાં તત્ત્વો તથા દેહો પણ જડ છે તેમજ દુઃખરૂપ પણ છે. આમ જડ વિભાગનો વિચાર કરવો. પછી ચૈતન્ય સંબંધીના લક્ષનું આલોચન કરવું. આમ જડનો સંપૂર્ણ વિભાગ હાથ લાગે ત્યારપછી ચૈતન્ય સંબંધીના લક્ષનું ચિંતવન અનુરાગપૂર્વક કરવું. હવે હે શિષ્ય! ધ્યાન ધરવાના આરંભમાં જ એક વાત ખાસ લક્ષમાં લેવાની છે તે સમજાવું છું તે સાંભળ. જેમ કરોળિયો પોતાના મુખમાંથી કાઢેલા તાર વડે અંતરિક્ષ ઘર બાંધે છે અને તે તાર વડે અંતરિક્ષ ખેલે છે. તેમ, એ ન્યાયે ચૈતન્ય અંશના પોતાથી ચેતન થયેલા શ્વાસરૂપ દોરી વડે આ પંચભૌતિક ઘાટ બંધાયેલો છે; તે દોરી-દ્વારા જ આ શરીરમાં વિધવિધ પ્રકારના ખેલ અવસ્થાઓ અને અંતઃકરણને સ્વાધ્ય રાખી ખેલે છે. વળી આ શ્વાસની મધ્યમાં ચૈતન્ય અંશનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે. જેમાં પ્રતિ-બિંબ પડયું છે તે શ્વાસ સર્વાંગ શરીરમાં વ્યાપક છે. આ વ્યાપક શ્વાસને લીધે સર્વાંગ શરીરમાંથી જાણ સ્ફુરે છે. આ જાણનો જાણકાર ચૈતન્ય અંશ છે અને તે પોતે પિંડ-બ્રહ્માંડની સંધિને વિષે સહેજશૂન્યરૂપ ઘરમાં સોહંગપ્રણવ

સહ અખંડ એકતા રાખીને દ્રષ્ટારૂપે રહ્યો છે. આ સોહં-ગસોહંગની ગ્રંથિ ધ્યાન ધરનાર ધ્યાનીથી લક્ષ વડે છૂટે છે અને તે સોહંગરૂપ થઈ જાય છે; માટે નિત્યપ્રતિ આ પ્રમાણે પ્રણવનું ધ્યાન ધરવું. આમ પ્રણવનું ધ્યાન ધરતાં ધરતાં લાંબા સમયે પ્રણવમાં સ્થિરતા આવે છે. જેમ જેમ પ્રણવ સ્થિર થતો જશે તેમ તેમ પ્રણવમાં રહેલું તારું બાહ્ય પ્રતિબિંબ સ્થિરતાવાળું તારી અલ્પજ્ઞ સજાણ દૃષ્ટિએ પડશે. જો, પાણી હાલતું હોય તો આપણા મુખનું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ જોઈ શકીએ નહિ. તેવી જ રીતે પાણીરૂપ પ્રણવ અસ્થિર હોય તો અંદર આવેલું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ દેખાશે નહિ. માટે હે સાધક! ધ્યાનમાં સ્થિરતા મેળવવા આ લક્ષનું વારંવાર ચિંતવન કરવું.

सो हंसा आपनुं निज आपु, दरस परे यही ध्यान प्रतापु;
जब दरसे हंसा यही ध्यानु, तब अनुभव उर होय अविलानु ।३

શ્વાસમાં જે પ્રતિબિંબ છે અને એ વિષે ઉપર પ્રમાણે સમજૂતી આપીને તમોને સમજાવ્યું છે તે મુજબ તે પ્રતિબિંબ તારું પોતાનું હોઈ એ જ તારું નિજ આપનપુરૂપ સ્વરૂપ છે. માટે હે સાધક! પ્રણવનું ધ્યાન ધરજે; એથી કરી આ ધ્યાનના પ્રતાપે તમારું આપનપુ દૃશ્યમાન થશે. જ્યારે આ ધ્યાન પ્રમાણે આ હંસને જોશો ત્યારે મહાન ઉગ્ર અનુભવ પગટ થશે અને આમ અનુભવ પ્રગટ થયે તમારા સકર્તા પતિનો સાક્ષાત્કાર થશે. હે સાધક! આ

સ્થાને એક વાત લક્ષમાં રાખ ! અત્યાર સુધી અભ્યાસ કરી ગુરુદ્વારા અનુભવ મેળવી તું આટલા સુધી આવ્યો, ત્યારે તને આપનપુનું ભાન થયું. આ ભાન કરાવનાર પરમગુરુ છે. તેમની યોગ્યતા ડગલે ને પગલે ભૂલીશ નહિ. જો. પ્રતિબિંબનો યોગ થતાં તું સ્વરૂપે થયો કે તરત જ પતિ તરફથી ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, એ જ ઉગ્ર અનુભવ હોઈ એ અનુભવદ્વારા પતિનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

जप अनुभव उर प्रगटे करता, इंडपिंड फोडो जाय सुरता;
जइ केवल निजपदकु परसे, दिव्य द्रष्ट आंहांवांहां सब दरशे १४

હે સાધક ! આ પ્રમાણે પતિ તરફથી જે ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેનાથી તારામાં ઉગ્ર અનુભવ પ્રગટ થશે. આમ અનુભવ પ્રગટ થતાં પિંડ તથા ઇંડ એટલે બ્રહ્માંડભરનાં સઘળાં શરીરો તેમજ બ્રહ્માંડ સહ સર્વે ઘાટોના સઘળા પડદા તારા અનુભવ આગળ ખુલ્લા થઈ જશે. આમ સર્વ ઘાટોના પડદા ખુલ્લા થતાં નિજ ચૈતન્યની સુરતા તે સર્વની જાણકાર થાય છે એટલે તે સુરતા સર્વ પડદાને ભેદીને સકર્તાપતિને સ્પર્શીને રહે છે ત્યારે તે સમયે આ ચૈતન્ય અંશને પોતાની દિવ્ય દૃષ્ટિ વડે આ બાજુ અને તે બાજુ સર્વ સ્થળે સર્વ ઘાટની ગતિ દૃશ્યમાન થાય છે.

यही परकार ध्यान नित्य करना, मुक्तरुप होय विश्व विचरना;
आसन सम खट घडी तीन नेमु, चंचलचित्त मन वश करी घेमु१५

હે અંશ ! અત્યાર સુધી ઉપર પ્રમાણે મેં તારી આગળ જે વર્ણન કર્યું તે પ્રમાણે નિત્યનિરંતર ધ્યાન ધરવું એટલે પછી તું આ બાજુના સર્વ બંધનોથી મુકતરૂપ થઈ આખા વિશ્વમાં વિચરીશ, તોપણ તને તારા પ્રદેશમાં આ બાજુની ટક્કરો હાનિ પહોંચાડશે નહિ. હે સાધક ! છ ઘડી સંપૂર્ણ બેસી શકાય એવો નિયમ લઈ પદ્માસને સ્થિર થવું. પછી તારું જે મન ચંચળતાવાળું છે તે ચિત્તસહ વશ કરીને તેના વેગને ધીમો પાડવો.

द्वै सेहेस्तर सत साठही जापु, घडो खटके होय श्वास समापु;
सुनो मम संत उपासनमर्मु, अहोनिशकरोएही तजी ओरुभरमु१६

હે સાધક ! આ છ ઘડીમાં બે હજાર એકસોને સાઠ અજપા ઉઠે છે અને એટલા અજપાનો જાપ થતાં આ છ ઘડીનો શ્વાસ પૂર્ણ થાય છે. આ છ ઘડીનું માપ તે ઘડિયાળનો આધાર રાખીને કરી શકાય તેમ નથી, કારણ કે જાગ્રત-અવસ્થા બાર ઘડી ભોગવે છે. આ બાર ઘડીના ચાર હજાર ત્રણસોને વીશ અજપા થાય છે, તેનું અર્ધ આપણે જાપ જપવાના છે. હે સાધક ! લક્ષપૂર્વક યાદ રાખજે કે જે સમય પર જાગ્રતઅવસ્થાનું પરિવર્તન આપણા શરીરમાં થાય ત્યારથી ઘડીની ગણતરી કરી શકાય. જાગ્રતઅવસ્થા સિવાયની બીજી અવસ્થાઓમાં નક્કી કરેલી ઘડીઓ મુજબ જાપ જપાય નહિ. જાગ્રતઅવસ્થાની અડધી મજલ સુધી છ ઘડી થાય છે. આ અવસ્થાની સાથેના સંબંધવાળી જે

ઘડી છે તે ઘડીમાં આ બે હજાર એકસો સાઠ જાપ જપ-
વાના છે. સાધકે પ્રથમ અવસ્થા ઓળખવાનો અભ્યાસ
કરવો. પછી તેમાં જાગ્રતઅવસ્થા શોધી લેવી અને તે
અવસ્થા મુખ્ય રાખી તેમાં ઉઠતા અજપાનો જાપ જપવો.
જ્યારે અવસ્થા બદલાય છે ત્યારે અજપા તો તે જ છે પણ
તેની પ્રક્રિયા બદલાઈ જાય છે, તે આ અજપાનું સાધન
સાધનાર તરત સમજી જાય છે, માટે અવસ્થા સાધ્ય કર-
વામાં સાવધ રહેવું. હે મારા સંત ! મારી આ ઉપાસનાનો
મર્મ આ પ્રમાણે હોઈ આ બાજુનો સઘળો ભ્રમ ત્યજી
દઈને અહર્નિશ આ પ્રકારે ઉપાસના કરવી.

હરિજન માટેની ઉપાસના વિધિ.

अगम उपास सो कही संतनकु, सुगम उपाय कहुं हरिजनकु;
करी स्नान मान जब उबही, मनमंजन अंतर करी शुधहो. (१७)

હે શ્રી–હરિના ભક્ત ! સાંભળ. અગમ્ય પ્રદેશની ઉપાસના
તથા ધ્યાન ધરવાની હકીકત પ્રથમ સંતજનોની કહી. હવે
સુગમ એટલે સહેલાઇથી સમજી શકાય અને તદનુસાર
ધ્યાન ધરી શકાય તેવી ઉપાસનાયુક્ત ધ્યાન ધરવાનું કહું
છું તે સાંભળ. હે ભક્ત ! સૂર્યોદય થતાં શૌચ અને સ્નાનથી
પરવારી સંસારના ઉપયોગમાં ન લેવાની હોય એવી એકાંત
જગ્યાએ જઈ મનને મંજન કરવું એટલે માંજવું, એટલે કે
મનને શાંતિ આવે એવો વૈરાગ્ય પોખવો અને મનને સમ-
જાવવું કે, હે મન ! તર્કવિતર્ક કરીશ નહિં તથા વાસનામય

જે જે તરંગો ઊઠે છે તેનો અમલ કરીશ નહિ. મને મારા પતિ તરફ જતાં અડચણભૂત થઇશ નહિ. આમ વૈરાગ્યનું પોષણ આપી મનથી થતા ઉપદ્રવોને શાંત કરવા. હે ભક્ત! એક વધુ વાત યાદ રાખ કે જયારે તું એકાંતમાં સિદ્ધ કરેલા આસને બેસી મંત્રાવાહન કરીશ ત્યારે તે પ્રસંગે મનમાં સ્થિરતા વૈરાગ્યના પોષણે કરીને આવે છે. તે મનની સ્થિરતા થતાં બુદ્ધિમાં જાગૃતિ આવે છે, એથી કરી બુદ્ધિના ઘરમાં રહેલી વાસનાનું જોર વધે છે. આમ વાસનાનું જોર વધતાં બુદ્ધિમાં જે વિચારવાની શક્તિઓ છે તેની ઉપર વાસનાનું આચ્છાદન પડે છે, તે સમયે સ્વપ્ન સ્ફૂરી ઊઠે છે. ત્યારે જે લક્ષ સાધ્ય કરવા એકાંતમાં બેઠા છીએ તેવું જ્ઞાન રહેતું નથી અને બુદ્ધિ આડાઅવળા વિચારોમાં ચડી જાય છે. આમ વિચારોમાં ને વિચારોમાં ઘડી બેઘડી નીકળી જાય તો પછી શુદ્ધ સજાણ ભજન આપણે કરી શકીશું નહિ. માટે મનને જ્ઞાનસમજણે સ્થિર કરતાં આવડશે પણ બુદ્ધિ મન કરતાં હજારોગણી બળવાન છે તેને તાબે કરી તેના ઉપર અંકુશ મેળવવાની શકિત પ્રાપ્ત કરવી મુશ્કેલ છે. આ સ્થળે જતાં બેલી સદ્‌ગુરુ છે તેમનું વંદન કરવું; અને દીનતાપૂર્વક સદ્‌ગુરુના ચરણશરણની આજીજી સ્વીકારાવવા દિલમાં નરમ થજો, મોહક ભાવનો ત્યાગ કરજો, કામક્રોધાદિકને દૂર રાખજો. આમ કરવાથી શરીરનાં ગાત્રોરૂપ

અવયવોમાં નિર્મળતા આવશે. આ નિર્મળતા સર્વ શરીરમાં અમલ કરશે. આમ નિર્મળતારૂપ અમલ મેળવેલો ભગવજ્જન ગુરુના શરણમાં ઝૂકતાં, એ દાસને તે શરણમાં લેશે. આમ ગુરુ શરણમાં લેશે ત્યારે બુદ્ધિથી જે જે વાસનાઓ સ્ફુરે છે તે તે, હે ભગવજ્જન! તારા અંકુશમાં આવશે. પછી દિલમાં અતિશય જાગૃતિ રાખી જે તારા અંતરહૃદયમાં ગુપ્ત જાપ ઊઠે છે તેમાં ચિત્તને પરોવી દેવું. આમ ગુપ્ત જાપ જપતાં એક ભય છે અને તે કુંભવ્યવસ્થા છે. જો આ કુંભવ્યવસ્થાનો અમલ આ ધ્યાનના સમયે થઈ જાય તો સર્વાંગ શરીરમાં જે તારી જાણ છે તે અને તારી દૃષ્ટિ રુંધન પામે છે. આમ જાણ રુંધન પામતાં ધ્યાનમાં બેઠલા હરિભક્તિને નિદ્રા આવે છે. પછીથી તે આ નિદ્રામાં ઢળી પડે છે. જે સમયે ભક્ત નિદ્રાધીન થઈ ઢળી પડે છે તે સમયે પુનઃ સહેજ જાગૃતિ આવી જાય છે. આથી પાછો ફરી સાવધ થઈને બેસે છે પણ પૂરેપૂરી કુંભવ્યવસ્થા નાશ પામી હોતી નથી એટલે તે ફરી પાછો ગાત્રો ઢીલાં પડી જવાથી ઢળી પડે છે. આમ ને આમ ઘડી બેઘડી વ્યતીત થઈ જાય છે, એટલે સમય જાય છે અને ધ્યાન પૂરું ધરી શકાતું નથી. આ કારણને લીધે, હે ભક્તજન! તું ખૂબ સાવધ રહેજે. તારા અંતઃકરણમાં અને શરીરમાં રોમેરોમ જાગૃતિ રાખજે. જો કુંભવ્યવસ્થાની ટક્કર લાગશે તો ઉપર કહ્યા

મુજબ તે વ્યવસ્થાને તાબે થઈ જવાશે, માટે સંભાળપૂર્વક શરીરમાં શમતા સાચવી શકાય એવી દઢતાનું પોષણ કરવું. જો સ્વપ્ન આદિ બુદ્ધિના ઘરમાં ઊઠતી વાસનાઓને તાબે કરી શકશો નહિ તો ભજન થઈ શકશે નહિ વા ધ્યાન પણ ધરી શકાશે નહિ. ધ્યાન ધરનારે સર્વ ઇંદ્રિયોના ગોલખને સંકુચિત કરવા. પછી તેના ઉપર આપણી જાણનું આચ્છાદન નાખવું. આ જાણરૂપ છાયાને લીધે ઇંદ્રિયોની વાસનામાં અંકુરો ફૂટશે નહિ. હે ગુરુદેવના પ્રેમીલા ભક્તજન ! તારા શરીરની અંતરરચના એટલી બધી ગુપ્ત છે કે ભલભલાઓને ઢોળી પાડે, છતાં આ મને ઢોળી પાડનાર કોણ છે અને એ ક્યાંથી આવ્યો છે તે તેઓ સમજી શકતા નથી. એટલા માટે તારા શરીરરૂપ ક્ષેત્રમાં અનંત કાળથી આ ચોરો ઘર કરીને પોતાનો અમલ જમાવી પડેલા છે. માટે અતિશય વૈરાગ્યના અને જ્ઞાનના પોષણો તેમને હાંકી કાઢી શુદ્ધ અને સરળતાવાળું હૃદય બનાવી તેમાં ભક્તિનાં અંકુરોને જાગ્રત કરવાં. આથી સર્વાંગ શરીરમાં ભક્તિ સિવાય બીજું દેખાશે નહિ. આમ ભક્તિ દઢ કર્યા પછી ગુરુના મૂળ ખરા ચરણ ઉપર પ્રીતિ લાવીને રહેવું.

आसन दृढ एकांत जमाइ, गुरुचरनम प्रथम लहेलाइ;
बोहोरु कहे जेही निज जापु. सो जपीए तजी तन मन आपु(१८)

હે હરિભક્ત : આમ અંતરને શુદ્ધ કરેલા આસન પર એકાંતમાં બેસી પ્રથમ ગુરુના ચરણમાં તનમન અર્પણ કરી લહે લગાડવી. પછી ગુરુએ જે અંતરજાપ જપવાને સમજાવ્યું છે તે જપવો. આ જાપનો ધ્વનિ અખંડ ઊઠે છે. તે જાપરૂપ ઓતપ્રોત થવું. આથી કરી આ જાપમાં જે જે ઋચાઓ ઊઠે છે તે લક્ષમાં લેવી. તેમાં યોગ્ય અને અયોગ્ય, આ બન્ને પ્રકાર સમજાશે. તેમાં પતિ તરફ જવાનો અંતર્લક્ષ રાખવો અને અયોગ્ય ઊઠતા વિચારો દૂર કરવા. આ વાત ધ્યાનમાં સ્થિર થયા પછી ભૂલી જવી નહિ. જો ભૂલી જવાશે તો અંતઃકરણમાં બહેરશૂન્યની છાયા પડશે. આમ બહેર-શૂન્યની છાયા પડતાં શુદ્ધ વિચારયુક્ત ભાવનાનો નાશ થાય છે. માટે અંતરજાપ જપતાં લક્ષ્યબિંદુ ત્રિકૂટિસ્થાને સ્થિર રાખીને અંતરનું આલોચન કરવું. નાસિકાના અગ્રભાગથી લઈ ભૃકુ-ટિથી બ્રહ્મરંધ્ર સુધી ભાવનાનું પરિવર્તન રાખવું. આમ કરવાથી ધ્યાનમાં નિદ્રા તથા સ્વપ્ન ઉપસ્થિત થશે નહિ, પણ અમૂલ્ય આહ્લાદભર્યો આનંદ પ્રાપ્ત થશે. વળી એક વાત કહું છું કે જે વસ્તુ ઉપર લક્ષ્યબિંદુ જમાવવાનું છે તે વસ્તુરૂપ પ્રણવ છે. આ પ્રણવમાં શરીરનાં સઘળાં તત્ત્વો, અંતઃકરણ અને અવસ્થાઓ વર્તે છે. જેની જે ક્રિયા થાય છે તે પ્રણવની સ્થિરતાએ દેખાશે. જુઓ, પ્રણવ એકલો નથી. પણ તેમાં અનેક તત્ત્વોના અર્ક મળેલા છે; તે પ્રણવ ઉપર સ્થિરતા

લાવવાથી તેમાં રહેલા ઇંદ્રિયો, અંતઃકરણ આદિના વિત્તરૂપ અર્કનું જ્ઞાન થશે. આમ જ્ઞાન થતાં જડચેતનનો નિવેડો કરતાં અડચણ પડશે નહિ. માટે હે ભકતજન ! સર્વથા પ્રણવમાં સ્થિર થવું.

जुगल घडी जतमत सह रहेना, सुरतनुरत उन्मनो चित्त देना;
जाप सत्तसे वीश जपाइ, जुगल घडी तब पूरन थाइ. (१९)

આ પ્રમાણે ધ્યાનની સ્થિતિ પૂર્ણ બે ઘડી ભોગવવી. આ બે ઘડી તે જાગ્રતઅવસ્થાની જોઈએ. આ અવસ્થા વિષે કિંચિત્ સમજ આપું છું તે, હે ભકત ! લક્ષમાં લેવી. જો, સવારે પ્રાતઃકાળે ઊઠીએ છીએ તે સમયે જે અવસ્થા વર્તતી હશે તે અવસ્થાનાં ચિહ્નો દેખાશે. જો ઊઠતી વખતે સ્વપ્નનું પરિવર્તન હોય તો સ્વપ્નના અંતે જાગ્રતઅવસ્થા આવી છે એમ માનવું. કદાચ સુષુપ્તિઅવસ્થાના પરિવર્તનને અંતે જાગ્રતઅવસ્થા આવી હોય તો જલદી આંખ ઊઘડે નહિ. તેવીજ રીતે તુર્યાને અંતે જાગ્રત અવસ્થા સ્ફુરી હોય તો આંખ ઊઘાડવા છતાં અંધાધૂંધ દેખાય અને ઉન્મની અવસ્થાને અંતે જાગ્રત સ્ફુરી હોય તો પથારીમાંથી ઊઠતાં સર્વાંગ શરીરમાં હોશિયારીભર્યો આનંદભેર, સ્વચ્છ દિલથી જાગ્રત થાય છે. આ જાગ્રતઅવસ્થા એજ ખરી જાગ્રતાવસ્થા છે. વળી ઉન્મનીને છેડે જે જાગ્રત આવી છે તેજ આ જાગ્રત છે. માટે ભજન વા ધ્યાનના શિક્ષકે આ પ્રમાણે

પ્રયત્નપૂર્વક અભ્યાસે જાગ્રત શોધી કાઢી આ અવસ્થામાં ધ્યાન ધરવું. આથી કરી આ અવસ્થામાં કુંભવ્યવસ્થા આદિ બીજી હરકતો નડતી નથી અને સરળતાપૂર્વક નિર્વિઘ્ને ધ્યાન ધરી શકાય છે. આ ધ્યાનમાં સુરતા અને નૂરતા એક કરી નચિંતઅંતઃકરણવાળા ઘરમાં ઉન્મુની આવેલી છે ત્યાં સ્થિર થવું. આમ ઘણી સાવધતાથી બે ઘડી જતમત રહેવું. એ બે ઘડી દરમિયાન સાતસોને વીશ જાપ પૂરા થશે. આ જાપ જીભમુખ દ્વારા જપાય તેવો નથી. માટે એથી કહું છું કે બાહ્ય મંત્ર આદિ ઉચ્ચાર કરવાથી આ બે ઘડી જપવાના જાપની સિદ્ધિ થશે નહિ. આ ગુપ્ત જાપ અખંડ તારા અંતર્-હૃદયમાં હરદમ ઊઠી રહેલો છે. આ હરદમ ઊઠતા જાપ સાથે ચિત્તવૃત્તિઓને સ્થિર કરવી.

एही परकार ध्यान नित्य धरही, तब हरिजन नरनार उधरही;
ओरु तोनसे पुनी सूक्ष्म टेकु, लघु हरिजन कहुं ध्यानधरेकु.(२०)

હે ભક્તજન! આ પ્રકારે નિત્ય ધ્યાન ધરવું એથી જ કરી હરિજન સ્ત્રીપુરુષનો ઉદ્ધાર થશે. આમ ધ્યાન ધર્યા સિવાય બીજા કોઈપણ રસ્તે ભક્ત સ્ત્રીપુરુષનો ઉદ્ધાર નથી. હવે આથી વધારે સૂક્ષ્મ ટેકવાળો વધુ પડતો સહેલો માર્ગ જે લઘુ હરિભક્તોને ધ્યાન ધરવાનો છે તે બતાવું છું.

લઘુ હરિજનને વર્તવાના નિયમ.

सहेज स्वभाव चहाव गुरुचरना, कैवलकैवल जाप उचरना;
करी स्नान ध्यान उर गुरुका, सहेज दशा साधन हरुभरुका.१

હે ભક્તિની ઇચ્છાવાળા હરિજન! ભકિત કરવાનો પ્રકાર કહું છું તે સાંભળ. સદા નિરંતર સહેજ સ્વભાવે ગુરુના ચરણની ચાહના કરવી; અને મુખ વડે હરતાં ફરતાં 'કૈવલ કૈવલ' આ જાપનો ઉચ્ચાર કરવો. હે ભકત! સ્નાન શૌચ આદિથી પરવારી તારા ઉરમાં ગુરુનું ધ્યાન અખંડ રાખવું અને સહજ સ્વાભાવિક સ્વરૂપે સદા રહેવું. આ પ્રમાણે સદા સાધન સાધવું.

ऊठत बेठत हरतां फरतां. संतनकी सेवा रहीए करतां:
सहेज उपासना सूक्ष्म जनकी सोही पण पावत गति सरजनकी२२

હે હરિજન! સંત મહાપુરુષોની સેવા હરતાં ફરતાં તથા ઊઠતાં બેસતાં અર્થાત ડગલે ને પગલે કરતા રહેવું. સૂક્ષ્મ હરિજનને આ સહજ ઉપાસનાનું રૂપ બતાવ્યું તે મુજબ રહેનાર હરિજનને પણ સંતને જે અંતિમપદ પ્રાપ્ત થાય છે તે તથા શ્રેષ્ઠ ભકતને જે પદ પ્રાપ્ત થાય છે તે જ પદ પ્રાપ્ત કરવાની ગતિ મળે છે અને સર્જનહારને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

काम क्रोध मोह तजी अहंकारा, हरख शोक अभिमान विकारा;
शीलवंत लक्षे निशदिनही, सो साचे हमेरे हरिजनही. (२३)

હે હરિજન! છેવટ કહું છું કે કામ, ક્રોધ, મોહ, અલંકાર, હર્ષ, શોક, અને અભિમાન આદિ વિકારને સદંતર ત્યજી દઇને શીલવાન રહીને નિરંતર સદ્ગુરુલક્ષમાં રહેવું. આ પ્રમાણે આ લક્ષ મુજબ જે હરિભકત હમેશ રહે છે તે જ મારો સાચો હરિજન છે.

ત્રણે પ્રકારના ઉપાસકોની એક રહેણી વિષે.

त्रधा प्रकार उपासना बरनी, संत सहित औरुजन नारीनरनी;
रहेश कहुं हरिजन संतनकी, जेही रहेशे गति होय अगमकी २४

હે ભગવદ્ભક્ત ! ઉપર અત્યાર સુધી જે ત્રણ પ્રકારની ઉપાસનાનું વર્ણન કર્યું તે પ્રમાણે સંત, ભક્ત અને હરિજન સ્ત્રીપુરુષને ઉપાસના કરવાની છે. હવે મારા તરફ ખાસ ધ્યાન આપો. જુઓ, રહેણી આ ત્રણે ઉપાસકોને માટે એક જ છે. જે રહેણી વિષે કહું છું તે તેનું પાલન કરવાથી સકર્તા સતકૈવલના અગમ્ય પ્રદેશમાં લઈ જશે.

झूठ प्रपंच चोरी ओरु हेरी हरिजन सो उन रहे न नेरी;
जीवदशा बरतत जुग रीति, अलग रहे तीनसे तजी प्रीति. (२५)

હે ભક્ત ! જૂઠ, પ્રપંચ, ચોરી અને હેરી (છૂપી રીતે જોવું તે) આ બધાથી ઉપાસકોએ દૂર રહેવું. વળી જીવદશાએ વર્તનારા તથા જગતની રીત પ્રમાણે રહેનારા સંસારી જીવનમાત્ર ઉપરથી પ્રીતિ ત્યજી તેમનાથી અલગ રહેવું.

साकुट संग न करही मेलापु, जीन संगे वहे शोकसंतापु;
जीवकी शीख हरदे नवधरही, आपनो बोध ओरनकु करही.(२६)

હે ભક્ત ! શાકૂટોનો સંગ કે મેળાપ કરવો નહિ, કારણ તેમના સંગનાં શોક અને સંતાપરૂપ ફળ મળે છે. માટે કદીએ તેમના સંગમાં જવાની ભૂલ કરશો નહિ. વળી તે તમોને શિખામણ દેવા આવે તો તે હૃદયમાં ધારણ કરશો

નહિ, પણ તમારો પોતાનો બોધ તેમને કરવો.

बुरीभलोके निकट ना रहीए, हरिजनसंग सदा नीरवहीए;
साधन रहेज क्षेत्र धामनकी, कही उपास संतहरिजनकी. (२७)

હે પરમપદના સાધકો ! સંસારી જીવની ભલી વાત હોય કે બુરી વાત હોય, ગમે તે હોય તો પણ તેમની પાસે રહેવું નહિ. માત્ર સંત અને હરિજનોના સંગમાં સુખનું અંતિમ ઠેકાણું છે એમ માનીને સદા નિરંતર તેમની સાથે હળીમળીને રસબસ થઈ રહેવું. જુઓ, સાધવાના સાધન વિષે તથા રહેવાની રહેણી વિષે તથા બ્રહ્મક્ષેત્ર, કૈવલધામ તથા સંત હરિજનની ઉપાસના વગેરેનું આ અંગમાં વર્ણન કરીને તમોને સમજાવ્યું છે; માટે સદાય આ સમજાવ્યા પ્રમાણે સમજાવેલા પદમાં સ્થિર રહેવું, એમાં જ તમારું કલ્યાણ રહેલું છે.

अहोनिश रहे यही जन जतमतही, तब पावे केवलपदगतही;
कहें कुबेर सुनो जन संतु, यही मम बोध रहो चितवंतु. (२८)

આ પ્રમાણે અહર્નિશ જતમત રહેનાર સંતભક્ત સકર્તા સત્કૈવલના પરમપદની ગતિને પામે છે. સમર્થ કુવેર સ્વામીજી કહે છે કે અત્યાર સુધી હું જે બોધ-ઉપદેશ આપી ગયો છું તેમાં જ ચિત્ત રાખીને રહેજો.

ખટદર્શી સિદ્ધાંતની હદ દેખાડવા વિષે
અંગ–૮૧.

आंन्य उपासना अति भवमांही, केवलपदगत तीनसे नांहो;
जप तप तीरथ संजम सेवा, वरतदान फलदायक देवा. (१)

હે ભક્તજન ! હવે પછી વિચાર કરવાને જ્ઞાન સમજાવું છું તે ઉપર લક્ષ આપ. જો, અત્યાર સુધી જે ઉપાસનાનું વર્ણન કર્યું તે અને આ બાજુની અનેક ઉપાસનાઓ આ જગત-ભરમાં ભરાઈને રહેલી છે. આ બાજુની આ અનેક ઉપાસ-નાઓમાં સકર્તા સત્કૈવલના પદનો પ્રકાશ કરે તેવી ગતિ નથી; કારણ કે આ બાજુની ઉપાસના તે જપ, તપ, તીર્થ, સંયમ, વ્રત, સેવા તથા દાન હોઈ એ બધાં ફળ આપવાવાળાં છે એમ કહી તેમનું પ્રતિપાદન કરેલું છે.

सो सबही करतव तन करनी, भुगते अहीं के अहीं सब धरनी;
वेद पुराण शास्त्रगत व्यक्ता, सो भी पण तीन गुन चित्त रगता.(२)

હે ભક્ત ! આ બધીએ ઉપાસના કૃતવાળાં શરીરોને પામ-વાની કરણી છે. આ બધી ઉપાસનાની કરણીનાં ફળ પૃથ્વી ઉપર અહીં ને અહીં ભોગવવાનાં છે. વળી વેદ, પુરાણ અને શાસ્ત્રની ગતિના જે વક્તાઓ થયા તેમણે પણ તેમનાં ચિત્ત ત્રણ ગુણ આદિ દેવોની આજીજી કરવામાં રોકયાં છે.

करम भरम धम सकल द्रढायो, कैवलपदगत काहु ना गाये;
कैवलपदगत अकथ अनंतु, गति नहि पावत हदके जंतु. (३)

હે ભક્ત ! જે વક્તાનાં ચિત્ત ગુણ આદિ દેવતાઓમાં રોકચા છે, તે વક્તા જગતના સર્વલોક આગળ કર્મનો ભ્રમ દઢ કરી બતાવે છે. એમાંના કોઈએ સકર્તા સતકૈવલના પદની ગતિ ગાઈ હોય અથવા સમજાવી હોય એમ બન્યું નથી; કારણકે કૈવલપદની ગતિ અકથ્ય હોઈ અંત સિવાયની છે, તે આ બાજુની હદમાં રહેલા જીવ કદીયે પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

अब सुनीयो जीव हदकी गतियां,जेहे जांहां ल्यौं जिन जिनकीमतीयां;
कुलदरशी हद कुल देवा. आंन्य बोध समजत नहि भेवा. (४)

હે સાધક ! જે જે જીવની જેની જેની સાથે ગતિ જોડાઈને રહેલી છે તે તે જીવની તે તે હદ મુજબ માપક ગતિ હોય છે તે વિષે કહું છું તે સાંભળ. કુળદર્શી પુરુષોની ગતિની હદ કુળના દેવ સુધી હોય છે. તેઓ તેનાથી અધિક બોધ સમજાવનાર મળે તો પણ તેનો ભેદ સમજી શકતા નથી.

आहारदरशी जंतु जीव जेही, आहार लगे हद करत सनेही;
देहदरशीकी हद गुन तीनु, तनमन देइ होइ रहे आधीनु. (५)

જેટલા જીવજંતુ આહારદર્શી છે તે આહારની હદ લાગે છે ત્યાં સુધીનો પોતાનો સ્નેહ બાંધે છે. વળી દેહદર્શી પુરુષોની હદ ત્રણ ગુણના દેવ સુધી હોઈ તે તેમને તનમન અર્પણ કરી આધીન થઈ રહે છે.

प्रकृतिदरशी परजा बरनु, करे चिंतवन उर शक्ति के चरनु;
जीवदरशीकी हद सद ज्योति,ओरलुं ज्ञान गनत सब छोती. (६)

હવે પ્રકૃતિદર્શી પ્રજાનું વર્ણન કરું છું. આ પ્રકૃતિદર્શી પ્રજા શક્તિને ઉરમાં લઈ તેના ચરણનું ચિંતવન કરે છે. વળી જીવદર્શીની હદ સત્ય જ્યોતિનારાયણ સુધીની હોઇ એ સિવાયનાં બીજાં બધાં જ્ઞાન તેનાથી ઊતરતાં ગણે છે.

आत्मदर्शीकी हद ब्रह्मभावु, हारे नोरख निरंतर सावु;
ए खट हदमही सब जुगबंधी, आप आपने देव रहे आरंधी. (૭)

આત્મદર્શી પુરુષની હદ બ્રહ્મ સુધીની હોઈ તેઓ પોતાને બ્રહ્મની હારમાં એટલે હું પણ બ્રહ્મ જ છું એમ ભાવ રાખી નિરંતર પોતાને સાવ બ્રહ્મરૂપ નીરખે છે. હે સાધક! આ ન્યાયે આ છ દર્શીના છ દર્શનરૂપ સિદ્ધાન્તમાં જગતમાત્ર બંધનવશ થયેલું હોઈ દરેક પોતપોતાના દેવનું આરાધન કરે છે.

सो कैवलगत क्यौं करो पावे, जेही बंधे जीव हदके दावे;
सुनो हदके खट तन कहुं बरनी, जे जोनकु ग्रहो करतहे करनी. (૮)

હે જાણકાર ભક્ત! આમ હદવાળા સિદ્ધાન્ત સાથે રાખનાર ખટદર્શીઓ, સકર્તા સત્કૈવલની ગતિને કેમ કરીને પામી શકે? અરે! જેનાં આખાં યે જીવન હદમાપક દેવતાઓની સાથે રોકાયાં છે તેમને પરમપદની ગમ ક્યાંથી હોય! જુઓ, આ ખટદર્શી જે ઉપર કહી બતાવ્યા તેની ઊલટ તપાસ કરી બીજી વાર સ્પષ્ટ ખુલાસો કરી આપું છું તે તું સાંભળ. આ છ દર્શનાના છ દેવ હોઈ જે દર્શનવાળા જે

દેવને ગ્રહણ કરી તેને પામવાની કરણી કરે છે તે દર્શનના તે હદવાળા દેવના તનનું વર્ણન કરું છું તે સાંભળો.

कुलदर्शीके तन कुल ज्याती, हम सोइ बरन ठगोर कहे छाती;
आहारदर्शीके तन प्राणवाइ, हम सोइ प्राण इयु रहे द्रढाइ. (૯)

જેટલા કુલદર્શી જીવ છે તેમનો વિશ્વાસ અને દૃઢતા પોતપોતાની જ્ઞાતિમાં હોય છે એટલે તેઓ છાતી ઠોકીને કહે છે કે હું અમુક વર્ણનો છું. આમ નાતજાતને જોનારાઓ પોતપોતાની નાતને જ શ્રેષ્ઠ માની તેના તેઓ સેવક થઇને રહે છે. બીજા આહારદર્શી જીવની દૃઢતા પ્રાણવાયુ ઉપર હોઇ હું પોતે એ પ્રાણરૂપ છું અને સર્વમાં પ્રાણ જ સર્વસ્વ છે, પ્રાણ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી એમ દૃઢ માની પ્રાણનો આહાર કરવા તેઓ તેની ઉપાસના કરે છે.

देहदर्शीके तन पंचभुता, अंतसकरण इंद्री समजुता;
औठ हाथ देहीके हम सोइ, सो गुनत्ये भये तांहां चित्तप्रोइ. (૧૦)

દેહદર્શી જીવોનાં શરીર ઇંદ્રિયો અંતઃકરણયુકત પંચભૂતનાં હોઈ ત્યાંસુધીની તેઓની સમજણ અને માન્યતા છે. તેઓ કહે છે કે જોઈ લો, હું પોતે સાડાત્રણ હાથની લંબાઈવાળો અંતઃકરણ, ઇંદ્રિયોસહ નખશિખપર્યંત મનુષ્યરૂપે છું. એવા અહમેવવાળા આ જીવોએ ગુણથી ઉત્પન્ન થયેલા અવતારાદિ દેહધારી દૃશ્ય પુરુષોમાં તેમનાં ચિત્ત પરોવ્યાં છે. હે ભકત ! હવે તું જોઈ લે. જો, જે દેહના અભિમાનવાળા દેહદર્શી

જીવ છે તે દેહની જ ઉપાસના કરતા હોઇ દેહધારી પુરુષોની ઉપાસના કરવામાં જ પોતે કલ્યાણ માને છે.

प्रकृतिदर्शीके तन विषयवरती, हम सोइ वोसे करी कहत आकृती;
सोही वोसीये हंम भये शक्तिनसे, तब भजहु शक्ति तनमनसे.(११)

હે પાઠક ! પ્રકૃતિદર્શી જીવનાં લક્ષણ કહું છું તે સાંભળ. પ્રકૃતિ એટલે માયા. આ માયાઉપાસક જીવોની વૃત્તિ વિષય ઉપર હોઈ પોતે અભિમાનપૂર્વક કહે છે કે હું તથા જગત-માત્ર વિષયથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે. વિષય સિવાય ઉત્પત્તિ છે જ નહિ. વળી કહે છે કે વિષયની આકૃતિ તો જુઓ. ભલભલા નાનાથી મોટા સુધીના જે જે પુરુષો ઉત્પન્ન થયા તે તે તમામ વિષયથી જ ઉત્પન્ન થયા છે. એ ન્યાયે અમે પણ માયાથી વિષયરૂપે ઉત્પન્ન થયા છીએ, એથી જ તનમન અર્પીને અમો શકિતની ઉપાસના કરીએ છીએ. હે પાઠક ! ખ્યાલપૂર્વક વિશાળ દૃષ્ટિથી જો, આ વિષયી પુરુષોની લક્ષણા ઉપર કહ્યા મુજબ છે. હવે તમે ઠીક ઠીક સમજ્યા હશો કે આખાયે જગતમાં ઘણો મોટો ભાગ દેવીઉપાસના પાછળ રોકાયો છે. ઘેરેઘેર, ગામેગામ, દેશ કે પરગણે, જયાં જુઓ ત્યાં દેવીનું જ સામ્રાજ્ય દેખાય છે. જુઓ, ઝાડોજંગલોમાં વસતા જંગલી લોકોથી લઈ રાસ્તી પ્રદેશના રાજામહારાજાઓ સુધી ઠેર ઠેર દેવીની ઉપાસના થાય છે. વળી આફતકાળે કે સંપત્તિકાળે હોમહવન કે યજ્ઞ આદિ દેવીઓના નામ

પર જ થાય છે; તેમજ જન્મ, લગ્ન અને મરણ આ બધીયે ક્રિયા દેવીઓની કૃપાથી થાય છે અને તે દરેકમાં દેવી હાજર હોય છે. સંસારી લોક ડગલે ને પગલે સારામાઠા બન્ને પ્રસંગે દેવીઓને પૂજે છે. અરે! આ દેવીપ્રચાર માટે તો ઘણા ચિરકાળથી પંથો નીકળેલા છે તે ચક્રાંતીપંથની આદ્ય લઈ દેવીપ્રચારની અનેક વ્યૂહરચના રચે છે. આમ વિધવિધ પ્રકારે દેવી પૂજાય છે, અને તેને જ ખુશ કરવામાં તેના પૂજારીઓ તન, મન અને ધનનો ભોગ આપે છે. જુઓ, સર્વ ભૂમિમાં દેવીઓના અડ્ડા જામેલા છે. હે પાઠક! કોઈએ વિચાર કર્યો છે કે આ દેવીઓના દેવ કોણ છે? કહે, જરા ય નહિ. જો આમ જ હોય તો ખરા સર્જનહારને હવે કોણ ઓળખાવશે? એ સમજવાનું તો અધુરું જ છે. પ્રકૃતિદર્શી જીવોનું વર્તન આ પ્રમાણે હોઈ દેવીઉપાસનામાં જ તેઓ રચ્યાપચ્યા રહે છે.

जीवके तन सम वासना तेजु, सो ऊपजे निरंजनते हेजु;
तब निरंजन तेही भजतही भावे, ओरलुं ज्ञान जब क्यौं चित्त आवे. १२

જીવદર્શી જીવની લક્ષણા આ પ્રમાણે છે. આદિપુરુષ નિરંજનના હેજથી જે અસંખ્ય લોકનો વિસ્તાર કરવાવાળી વાસના ઉત્પન્ન થઈ તેનું સ્વરૂપ નિરંજનના ઘરમાં શમરૂપ છે. આ શમરૂપ વાસનાના તેજમાંથી માયા ઉત્પન્ન થયેલી હોઈ આ માયા વડે અનેક જગત રચાયાં છે, એમ જીવ-

દર્શીઓ માને છે અને એથી જ આદિપુરુષ નિરંજનનું ભાવપૂર્વક ઉપાસનાયુક્ત ભજન કરે છે. આ લોકોની દૃઢ માન્યતા છે કે નિરંજનથી પર કોઈ નથી અને વિશ્વાસને લીધે આ સિવાયના બીજા જ્ઞાનને ચિત્તમાં લાવતા નથી.

आत्मदर्शीके तन चैतन, रोमरोम चेतन समरन;
सो चैतन कहे हम सब व्यापी, जीनके करता ब्रह्म अद्यापि. (१३)

હવે હે ભક્ત ! આત્મદર્શી પુરુષની લક્ષણા સાંભળ ! આ આત્મદર્શી પોતે તનરૂપ શરીરને ચેતન માને છે. આ ચૈતન્ય સર્વાંગ શરીરમાં રોમરોમ રરંકાર ઊઠે છે તે હોઈ તે સર્વત્ર વ્યાપક છે એમ ગણી તેનું સ્મરણ કરે છે. વળી તે કહે છે કે હું પોતે જ સાક્ષાત્ ચૈતન્યરૂપ હોઈ સર્વમાં વ્યાપક રહેલો છું અને એ ચૈતન્યનો કર્તા અદ્યાપિ સુધી બ્રહ્મ જ છે. આમ પરસ્પર એકસરખું ગણી હું બ્રહ્મ છું અને મારો કર્તા પણ બ્રહ્મ છે એમ બોલે છે.

ब्रह्मलक्ष ताते तेही रखही, क्षुद्र बोध परहरी सब पखही;
वही खटके तनका कहे भेवा, सहित उपासन जोन जेहो देवा. (१४)

હે સંત ! આ ન્યાયે આ આત્મદર્શી પુરુષો એટલાજ માટે બ્રહ્મલક્ષ રાખે છે; અને એ સિવાય બીજા કોઈ પણ ક્ષુદ્ર બોધઉપદેશથી લઈ જ્ઞાની પુરુષોના જ્ઞાન પર્યંતના જે જે ગ્રંથ રચાયા છે તે તમામને નીચા, હલકા ગણીને એ અમૂલ્ય હોય તોપણ તેના ઉપર અભાવ રાખે છે. હે જિજ્ઞાસુ !

ધ્યાન દઇને કહું છું તે સાંભળ. જો આત્મદર્શી પુરુષની આત્મલક્ષણા લક્ષપૂર્વક વિચારજે. તેમની દઢતામાં જે કંઇ ખામીઓ દેખાય છે તેને વિષે વિચાર કર. જો, બ્રહ્મ અભેદ્ય છે અને આત્મદર્શીલક્ષણા ભેદવાળી છે, પૂરું સમજતા પહેલાં ' બ્રહ્મ સત્ય અને જગત મિથ્યા ' ન બોલવું જોઇએ. અભેદ બ્રહ્મમાં આ પટ કયાં છે? છતાં શા વડે બોલો છો! પાછા વળો, અંતરપટમાં જાવ અને વિચારગ્રસ્ત થઈ વિચાર કરો કે બ્રહ્મના અભેદ ભાવમાં શબ્દરૂપ ગ્રંથની ગાંઠો નથી તો-પછી બોલવાનું તો હોય જ શાનું! જેનાં ગાત્રો અંતઃકરણ ઇંદ્રિયો સહ ઓગળી ગયાં છે તેને ભેદાભેદ સાથે શી નિ-સબત છે? હું કહીશ કે તમે નામમાત્ર આત્મદર્શી છો. જો ખરી રીતે અને ચોક્કસ આત્મદર્શી થયા હોત તો ' બ્રહ્મ સત્ય જગત મિથ્યા ' બોલત નહિ. વળી એક વાત વધારે કહું છું અને તે એ છે કે બ્રહ્મમાં વસ્તુરૂપ મુદ્દાઓનો આવિ-ર્ભાવ નથી તો પછી તમારા દર્શનમાં ભાસ શાનો થયો? કદાચ આમ ભાસ થવો એ અજ્ઞાન કેમ ન લેખાય! વળી હું બ્રહ્મથી અને બ્રહ્મ મારાથી એમ ઓતપ્રોત છીએ તોપછી બ્રહ્મ જેવા વિશુદ્ધ, અક્રિય, બિનસંકલ્પી પરમતત્ત્વમાંથી આત્મદર્શી જેવું સસંકલ્પી તત્ત્વ કયાંથી, વા કેમ સ્ફુર્યું? હે ભક્ત! ખોજપૂર્વક વિચારવા જેવો આ પ્રશ્ન છે.) આ પ્રમાણે આ ખટદર્શીનાં શરીરનો ભેદ, હે ભક્ત! તારા

આગળ ખુલ્લો કરી બતાવ્યો છે. વળી આ ખટદર્શીના જે જે દેવની જે જે ઉપાસના છે તે તને સ્પષ્ટ સમજાવી; તેમાં સત્યાસત્ય વિવેકદૃષ્ટિથી જોજો એટલે સમજવું સહેલું પડશે.

पही खट तन रहे देव खट साधी, आंहां ल्यौं सहु पदारथकी उपाधि;
दीर्घ उपाध्य देख कहे देवा, लघु उपाध्य आप अहमेवा. (१५)

હે સમર્થની ઇચ્છાવાળા ! આ છ દર્શીઓ તેમના છ દેવને સાધે છે અને તેમાં જ તેઓ અટક્યા છે. હવે સમર્થ પરમગુરુ કહે છે કે અહીં સુધી દર્શીઓ તથા દર્શન વિષે જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું તે તમામ પદાર્થરૂપ હોઇ પદાર્થની ઉપાધિવાળાં છે. જેમાં દીર્ઘ ઉપાધિ દેખાવામાં આવે છે તેને દેવ કહે છે અને પોતે લઘુ ઉપાધિવાળા હોવાને લીધે આ દીર્ઘ ઉપાધિવાળા દેવની માન્યતા રાખે છે; અને પોતે પદાર્થ સંપત્તિથી લઘુ છે એટલે તે દીર્ઘ ઉપાધિવાળા દેવો કંઇક આપશે એમ આશા સેવતા હોય એમ દેખાય છે.

दीर्घलघु हद कही समजाइ, आंहां ल्यौं सब तन परले जाइ;
यौं अटके आप आपने ज्ञाना, परलेके पद सब पतीयांना. (१६)

હે સાધક ! દીર્ઘ ઉપાધિવાળા દેવો અને લઘુ ઉપાધિવાળા જીવો, આ બન્નેની હદ તારા આગળ કહી સમજાવી. આ કહીને સમજાવેલાં દેવતાઈ આદિ દરેક શરીરો પ્રલયકાળે ખપી જવાવાળાં છે છતાં એ લોકો પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે પોતપોતાના માનેલા જ્ઞાનમાં વ્યર્થ અટકેલા છે.

અરે! આમ જે પદનો પ્રલય છે તેમાં જ પ્રતીતિ લાવેલા છે.

यामे नहि कोहु लहे निज आपा, सब मीली आपा खट तन थापा;
सो खट तन हम परले कोना, इष्ट सहित करके भिन्नभिन्ना. (१७)

હે સાધક! આ ખટદર્શી પુરુષો પૈકી કોઈએ પણ નિજ આપનપુરૂપ સ્વરૂપ જાણ્યું નથી, એ કારણને લીધે આ બધાઓએ મળીને છ દેવોનાં શરીરોને આપનપુરૂપ ગણીને તેમની ઈષ્ટ તરીકે સ્થાપના કરી છે. આ છ ઈષ્ટદેવ જે ભિન્નભિન્ન કહ્યા છે તે સંબંધી હું કહી ગયો છું કે પ્રલયકાળે એમાંના કોઈ રહેવાના નથી.

बिनु परले आपना जेही आपा, सो चैतन निज परम अमापा;
तेही आपना आप काहु न जांना,जडतन आपा दृढ करी मांना.(१८)

હે શ્રેષ્ઠ સાધુ! ત્રણે કાળમાં જેનો પ્રલય નથી એવું નિજ ચૈતન્ય જે આપનપુ તે પરમ અમાપરૂપે છે, તેજ આપનપુરૂપ ગણીને સ્વરૂપ હોઈ તેને આજ પર્યંત કોઈએ જાણ્યું નથી. આમ આપનપુરૂપ સ્વરૂપ જાણવામાં ન આવ્યું એથી કરી દેવતાઈ જડ શરીરોની આપનપુ તરીકે સ્થાપના કરી તેમની માન્યતા દૃઢ કરી છે.

जड तनके कही देवु सब भेवा, खटलक्षी जेही उर अहमेवा;
आहारदरशके तन जड प्राना, कुलदर्शी जड नाति निदाना.(१९)

હે પરમપદના શોધક! આ છ દર્શી પુરુષોના ઉરમાં જે જે દેવના લક્ષનો અહમેવ છે તે તે દેવનાં જડ શરીરો

વિષેનો ભેદ હવે સંપૂર્ણ સમજાવું છું તે સાંભળ. આહારદર્શીનું શરીર પ્રાણ હોઈ તે જડ છે. જો, નિદ્રાકાળે અવસ્થાના ભેદે પ્રાણ ચાલતો હોવા છતાં તેને જ્ઞાન નથી. જો પ્રાણમાં જ્ઞાન હોત તો ચોર આદિ ઘરમાં પ્રવેશીને ચોરી કરી જાય છે તે જાગ્રત થયા પછી કહી શકત પણ કંઈ પણ કહેતો નથી. અતએવ સિદ્ધ થાય છે કે આ જડ પ્રાણમાં જ્ઞાન નથી અને જાણ પણ નથી. વળી કુળદર્શી પુરુષોએ જે જ્ઞાતિને નિશ્ચયાત્મક માની છે તે જ્ઞાતિ પણ જડ છે.

देहदर्शीके तन पंचभुता, सो सबसे जड अति अद्भुता;
प्रकृतिदरशा तन विषे सोइ, सोभी जड जाने सब कोइ. (२०)

જે દેહદર્શી પુરુષો છે તેમની માન્યતા ગુણાદિ પંચભૌતિક શરીરની છે. આ ભૌતિક ઘાટવાળાં ગુણાદિનાં શરીરો સર્વથી વિશેષ જડ હોઈ તેમની જડતા વિષે બારીક તપાસ કરતાં આશ્ચર્યચકિત થઈ જવાય તેવી અદ્‌ભુત જડતા તેમાં દેખાય છે. પ્રકૃતિદર્શી પુરુષોનાં શરીર વિષયરૂપ છે અને સર્વલોક જાણે છે કે આ વિષયરૂપ શરીર જડ છે.

जीवदर्शीतन तेज वासनाइ, सोभी जड तन सब जन गाइ;
आत्मदरशाके तन चैतनही, तेही पण जड हलवे जड तनही. (२१)

જીવદર્શી પુરુષની માન્યતા તેજસ્વી વાસનારૂપ શરીર છે. આ વાસનારૂપ શરીર વિષે સર્વ કોઈ કહે છે કે તે જડ

છે. હવે આત્મદર્શી પુરુષની માન્યતા ચૈતન્ય શરીર છે છતાં તે પણ જડ છે, પરંતુ આ જડતા હળવી હોઈ સાધારણ છે.

ષ ખટ તન જડ જડ ઉનદેવા, નિજ ચૈતન આપ લહત ન મેવા;
યૌં જડ જન જડ દેવકુ આરાધે, ભયે જડસે જડ જડહીકુ સાધે.૨૨

આ છ દર્શી પુરુષોનાં શરીર જડ છે અને તેમના છ ઇષ્ટ-દેવ તે પણ જડ છે. તેમાંના કોઈએ નિજ ચૈતન્ય વિષેનો ભેદ જાણ્યો નથી. આ કારણને લીધે જડ જગતના લોકો જડ ઈષ્ટદેવનું વ્યર્થ આરાધન કરે છે. આમ જડ દેવનું આરાધન કરતાં કરતાં કાળે કરી વધુ જડ બનતા ગયા છે એથી જ જડ લોક જડનું સાધન કરે છે.

જડચૈતન ઉભયે જડ અંગા, નિજ ચૈતન આપ અકલ અભંગા;
ઉયાંહાં લગી જીને તેહી આપના ચીના,ત્યૌંલખો હદ બેહદ રંગભીના૨૩

હે ગુરુભક્ત ! અત્યાર સુધી કહેલા જડ વિભાગ અને ચેતન વિભાગ, આ બન્ને વિભાગનાં અંગ જડ છે. જો, હું જેને નિજચૈતન્ય કહું છું તે આ બન્નેનો સાક્ષી હોઈ આપન-પુરૂપે છે અને તે અકળ અને અભંગ છે, જેના કોઈ અભ્યાસી થયા નથી. આ જગતમાં જે ડહાપણવાળા લોકો છે તેમની જેટલી જેટલી શક્તિ પહોંચી તેમણે તેટલું તેટલું જોઇને ચીનેલું હોઈ કેટલાકનો લક્ષ હદવાળા જડ ઈષ્ટદે-વોમાં છે તો કેટલાક અનહદ ચૈતન્ય બ્રહ્મ આદિમાં તલ્લીન રહ્યા છે.

हदबेहद पर आपना आपा, तीनकी पर कैवलपद व्यापा;
तेही आपना आपही जेही जाने, सोही जन कैवलपदहीपहेचाने.२४

હે ગુરુભકત ! હદવાળાં પદ અને અનહદ બ્રહ્મ, આ બન્ને પ્રકારનાં પદથી અલગ તારું નિજચૈતન્ય આપનપુરૂપ સ્વરૂપ છે; અને આ આપનપુરૂપ સ્વરૂપથી પર સકર્તા સતૂકૈવલનું પદ હોઈ સર્વ અંશો ઉપર પોતે વ્યાપક ગતિએ જુએ છે. આ પ્રમાણે અને આ ન્યાયે જે કોઈ હરિભકત આપનપુરૂપ સ્વરૂપને જાણશે તેજ પુરુષ કૈવલપદને ઓળખી શકશે.

जडचेतन दर्शीतन बरने, निज चैतनदर्शी कहुं नरने;
कहें कुवेर लक्ष कहुं तीनका, सकल सिद्धांत अंत जेही भिन्नका.२५

આ પ્રમાણે જગતના છ પ્રકારના દર્શી પુરુષોએ જડચેતનનું પ્રતિપાદન કર્યું છે; તે ઉપરાંત તેનાથી પર રહેલો, સમર્થ કુવેર સ્વામીજી કહે છે કે નિજ ચૈતન્યદર્શીનો પરમલક્ષ નિર્ણય કરીને કહું છું. આ લક્ષ સર્વ સિદ્ધાન્તોથી ભિન્ન હોઈ એ સર્વના અંતે રહેલો છે, તેનો પ્રકાશ નીચેના પ્રકરણમાં કરું છું તે સાવધાન થઈને સાંભળો.

પરમવિશેષ અંશ અને કર્તાનો નિર્ણય
અંગ-૮૨.

सुनो हरिजन होइ संत सचेता, निजदर्शी परमातम वेता;
सोही परमातम आप निज सवका, कैवलधाम पुरातन तवका.(१)

(જુઓ, ઉપર પ્રમાણે ખટદર્શી મહાપુરુષો વિષે જે વ્યાખ્યા કરી તે બધીએ વ્યાખ્યા જડ દ્રવ્યોને ઉદ્દેશીને કરેલી છે; અને છે પણ એમ જ. જે જે દર્શી પુરુષના અંતરમાં જે જે દેવનો આશય છે તે તેનો ઉપાસક હોઈ તેનું જ તે રટણ રટે છે. જુઓ, કોઈપણ દેવનો મંત્ર જપવો વા તેનું આલોચન કરી ધ્યાન ધરવું તે બધીયે ઉપાસના બહિર્મુખવાળી હોઈ આ બધીયે ઉપાસનાને વાસનાએ ઉપસ્થિત કરેલી છે. આ છ દર્શી પુરુષો પૈકી એકેય નિજ સ્વયં ચૈતન્યદર્શી નથી. વળી જેનાં દિલ બહારની વસ્તુઓ વિષે આલોચન કરવા રોકાયાં છે તે તે નિજ ચૈતન્યદર્શી કેવી રીતે થાય? વળી દેહથી લઇ આકાશના સઘળાય ખગાકાર શૂન્યમાં જે નાનામોટા દેવો વસે છે તે પૈકી કોઇ તરફ જેનો લક્ષ જતો નથી, તેનું આલોચન જે કરતો પણ નથી અથવા તેના અંતરમાં બ્રહ્માંડમાં વસતા સમૃદ્ધિવાળા દેવનું સ્થાન પણ નથી એવા વિશુદ્ધ બુદ્ધિના મહાપુરુષ હશે તેઓ જ નિજ ચૈતન્યદર્શી થશે. એ વિષે ખુલ્લો ખુલાસો

કરું છું તે લક્ષપૂર્વક શ્રવણ કરજો. હે સુજાણ જાણવાળા અંશ ! આ પ્રકરણમાં નિજ ચૈતન્યદર્શી સંબંધી પરમજાણ જણાવું છું તેનું અંતરમાં આલોચન કરવું. જુઓ, નિજ-દર્શી એટલે પોતાની નિજ જાણને જાણનારો. આ સ્થળે ભગવાન કરુણાસાગરે કહ્યું છે કે આ જાણનું નામ હંગ છે. આ હંગ વડે શરીરમાં રહેલી અનેક જાણ જણાય છે. દાખલા તરીકે ઇંદ્રિયોની જાણ વડે સ્થૂલ પદાર્થો ઓળખાય છે. જેને એથી આગળ જાણ નથી તે આ પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા પાછળ પરમદયાળુનો અહેશાન માની હરહમેશ મંથન કર્યા કરે છે. એથી વધારે ઝીણી દૃષ્ટિવાળા પુરુષો પદાર્થનો ત્યાગ કરે છે. અને એ પદાર્થમાત્ર ખોટું છે એમ સમજી અંતરમાં પાછા વળી ઇંદ્રિયો ઉપર શાસન (અમલ, હુકમ) કરવા ઇચ્છતા નથી, એટલે તેઓ બુદ્ધિના ઘરમાં રહી વિષ્ણુ આદિનું આલોચન કરવા પાછળ રોકાય છે. એથી વધારે આગળ પડતા મહાપુરુષો બુદ્ધિપ્રાધાન્ય ગુણાદિ વિષ્ણુ પ્રદેશનો ત્યાગ કરી ચિત્તના ઘરમાં નિવૃત્તિ ભોગવ-વાની ઇચ્છા રાખે છે અને તેઓ ત્યાં જ રહે છે અને એજ સિદ્ધાંત સર્વથા સત્ય છે એમ પ્રતીતિ લાવી તેમાં તલ્લીન રહે છે. આમ અનેક પુરુષોની અનેક ઉપાસનાઓ જડ પદા-ર્થોને સંબોધીને હોઈ માત્ર વાસનાથી જ ઉપસ્થિત થયેલી છે; કારણ કે ચિત્ત નિવૃત્ત થતાં આ બાજુની સઘળીયે

ઉપાસનાઓ નષ્ટ થાય છે, અતએવ સિદ્ધ થાય છે કે અંતઃકરણ યુક્ત તમામ ઉપાસનાઓ વાસનાયુક્ત હોઈ આ બાજુના જડ પદાર્થોની છે અને તે નિજ ચૈતન્યજાણને જણાવવાવાળી નથી. આ વાસનાનો જન્મ પાંચમા પરમકારણદેહમાંથી થયેલો છે. જ્યારે પરમકારણદેહમાં જશો ત્યારે આ વાસનાનું સ્વરૂપ ઓળખાશે. આ બાજુના સ્થૂલદેહથી લઈ મહાકારણદેહ સુધીના જાણકાર મહાપુરુષો હશે તેમનાથી તે વાસના ઓળખાશે નહિ; પરંતુ તેઓ વાસનાની પાછળ જ તણાયા કરવાના છે એટલે કે તેની પાછળ જ જવાના છે. આમ સર્વ પ્રકારે દેહ, ઈંદ્રિયો, અંતઃકરણની આધ લઈ એ વડે જે જે ઉપાસકો ઉપાસના કરે છે તે સર્વ ઉપાસનાથી નિજદર્શી મહાપુરુષો અલગ છે એટલે કે આવી કોઈ પણ ઉપાસના તે કરતા નથી; પણ પોતાના ચૈતન્ય સ્વરૂપને જાણી પોતાની સ્વયં જાણમાં જાણરૂપ થઈને તલ્લીન તદ્દાકાર રહે છે. હું કહી ગયો છું છતાં કહું છું કે આ જાણ એ જ તમારું પોતાનું હંગ છે. આ હંગના બે પ્રકાર છે. તે પૈકી કીડીમહુરથી લઇ શિવબ્રહ્માવિષ્ણુ પર્યંત આદિપુરુષ નિરંજન સુધીના નાનામોટા સર્વ ઘાટમાત્રમાં અંશોનું એક જ હંગ રહેલું છે, તથાપિ નાનામોટા ઘાટમાં રહેલી ઓછીવત્તી વિભૂતિને લીધે ચૌદે લોકના ઘાટ પૃથક્પૃથક્ ઐશ્વર્યતાવાળા દેખાય છે; પરંતુ આ બધાય ઘાટમાં હંગ તો એક જ

છે. હે જાણકાર અંશ ! આ વાતને દૃઢ કરજો અને આ હંગ એ જ તારી પરમજાણ છે એ વાત નક્કી કરજો. આ જાણરૂપ જે હંગ તે હંગથી પર એક મહદ્ હંગ જે ચાદ-લોકને માથે પરમ સુજાણરૂપ રહેલું છે તે નીચેના ચૌદ-લોકમાં વસતા સર્વ લોકના ઘાટોમાં જે એક જ હંગ રહ્યું છે તેને પોષણ અથવા જીવન આપે છે, તેમ જ આ મહદ્ હંગથી સર્વલોકનાં હંગ સજીવ છે. હે પરમજાણની ઇચ્છા-વાળા ! આ મહંદ્હંગ એ જ પરમાત્મા વા પરમગુરુ અગર સાક્ષાત્ કરુણાસાગર પોતે છે એમ સમજવું. હે અંશ ! હવે તને સમજ પડી હશે કે તારું નિજ જાણરૂપ જે હંગ તે પરમાત્મારૂપ પરમગુરુના મહદ્હંગ સાથે એકમેક થઈ ને રસબસ થતાં સર્વ લોકથી શ્રેષ્ઠ એવું જે પરમપદ તે તને પ્રાપ્ત થશે. જુઓ, આ સ્થળે મંત્રાદિ કોઈ જાપ જપવાની અગર બાહ્ય ઉપાસના કરવાની કોઈ જગ્યા છે ? ના, નથી. જ્યારે આમ જ હોય તો દૃઢ થઈને નિશ્ચયપૂર્વક તું તારા નિજહંગરૂપ જાણ વડે મહદ્હંગમાં તલ્લીન રહેજે. આ જ આપણા કાયમપંથીઓની શુદ્ધ સત્ય ઉપાસના હોઈ આ ઉપાસનાની બહાર કોઈ પ્રકારે ધ્યેય જવા દેવું નહિ; પરંતુ આ ધ્યેયરૂપ જે આશય છે તેને નિજ જાણરૂપ કરી દેવો, એથી કરી બહારની કોઈપણ વિટંબણાઓ અડચણ કર્તા થશે નહિ. આમ આપણો આ જાણરૂપ આશય તે

અલ્પજ્ઞ ચૈતન્યનો છે માટે મહદ્ સર્વજ્ઞ ચૈતનરૂપ જે પરમાત્મા છે તેજ સાક્ષાત પરમગુરુરૂપ હોઈ એ પરમાત્માના વેત્તા એટલે જાણકાર થનાર નિજચૈતન્યદર્શી છે. આ નિજદર્શી સર્વ દર્શીઓમાં શ્રેષ્ઠ હોઈ તેની બરાબર બીજા નથી.)

હવે હે સંતહરિજનો! શુદ્ધ સચેતન થઈને સાંભળો. આ નિજ ચૈતન્યદર્શી તે પરમાત્માના વેત્તા છે એટલે કે તે પરમાત્માના જાણકાર છે. હે અંશ! જે પરમાત્માનું વર્ણન કરું છું તે પરમાત્મા આપણા સર્વ અંશોને માથે હોઈ આપણા સર્વ અંશોના પોતાના છે. આ પરમાત્મા જેટલું પુરાતન કૈવલધામ છે તેટલા જ પુરાણા છે. જેમ કૈવલ આદ્યઅંતથી રહિત છે તેમ આ પરમાત્મા પણ છે. વળી આ પરમાત્મા અને કૈવલ સદાસદોદિત એકમેક છે.

परमातम दरसी निज तनही, कहुं बरनन करी सुनो हरिजनही;
हंसरुप तन अंश कैवलका, सो निज आप अकल सरवनका.(२)

હે જાણકાર હરિજનો ! આ નિજદર્શી પરમાત્માના સ્વરૂપનું વર્ણન કરું છે તે સાંભળો. જુઓ ! હંસરૂપ પરમાત્માસ્વરૂપ જે છે, તે સ્વરૂપમાં પરમ સકર્તા સતકૈવલનો પરમવિશેષ અંશ છે. આ પરમવિશેષ અંશ પોતે અકળ હોઈ આ બાજુના કોઈ તેમને કળી શકયા નથી.

अकलही आप सकल घटरहीया, सोही चीना तीनसबकछु लहीया;
तेही हंसा हंग बोलनहारा, चैतनके चेतन करनारा. (३)

હે જરામરણ રહિત કાયમપંથના પ્રેમીલા! પરમવિશેષ અંશનું પરમાત્મારૂપ જે શરીર છે તે શરીર ચાદલોકમાં વસતા નાનામોટા સર્વ ઘાટમાં રહેલું છે. કોઈ પણ ઘાટ આ અકળ શરીર સિવાય ખાલી નથી. હે ભગવજ્જન! આ સ્વરૂપ જે કોઈ ચીનશે તે જ સર્વ કંઈ જાણી શકશે. જેણે આ સ્વરૂપ ચીન્યું નથી તેમજ ચીનવાની ઇચ્છા કરી નથી એવો વાતોડિયા પામર જીવો પરમગુરુના સ્વરૂપને ઓળખી શકશે નહિ, અને એ સ્વરૂપ ન ઓળખી શકે તો પછી સર્વ કંઈ શી રીતે જાણી શકે? જુઓ, આપણા ઘાટોમાં પરમવિશેષ અંશનું પરમસ્વરૂપ રહેલું છે તે સ્વરૂપની સત્તા વડે આપણ સર્વ અંશોનાં હંગ બોલે છે, એથી જ ચૈતન્ય અંશના હંગને સચેતન કરનાર પરમવિશેષ પરમગુરુનું સ્વરૂપ છે. અહો! ધન્ય-ભાગ્ય છે તેને જે આપણા હંગને સચેતન કરનાર પરમ સ્વરૂપને ઓળખી શકે!

सोही हंसातन जेह जन थावे, निज कैवलपद समजही पावे;
याती सब जीव जड तनदर्शी, सो क्यौं करी पावे पद अरसी. (४)

હે અંશ! તમારા દરેક ઘાટમાં પરમાત્મારૂપ હંસસ્વરૂપ છે. જો આ તમારામાં રહેલા સ્વરૂપના જાણકાર થશો તો જ નિજ સકર્તા સતકેવલના પદને સમજી શકશો અને તે પ્રાપ્ત કરી શકશો. જો એમ નહીં કરો તો આપણા પરમ પદની પ્રાપ્તિ નહીં થાય; કારણ કે આ બાજુના સર્વ જીવ

જડ શરીરોના દર્શી હોઈ તે મારું અંતરિક્ષ આવેલું પરમપદ કેમ કરીને પામી શકે ?

रसीपद्द कैवल निजहेता, परसे हंस पुरातन वेता;
ज़रुप तन निज चैतनकु, ताते कहत संत मम जनकु. (५)

હે પતિના જાણકાર અંશ ! અરસ એટલે અંતરિક્ષ કોઈના આધાર સિવાય આવેલા કૈવલપદમાં પુરાતન પરમવિશેષ અંશનું નિજ હેત સદાયરહેલું હોઈ પુરાતન કાળથી તે પોતાના હંસસ્વરૂપે કૈવલપદને સ્પર્શીને રહેલા છે, એથી જ પરમગુરુ-રૂપ પરમવિશેષ અંશ કૈવલપદના પુરાતન વેત્તા છે આથી મહદ્ નિજ ચૈતન્યસ્વરૂપ કૈવલવેત્તાનું પરમાત્મારૂપ હંસશરીર કૈવલપદને સદાસદોદિત સ્પર્શીને રહેવું છે, એટલા જ માટે હે સંતજનો ! કહું છું કે કૈવલવેત્તાના આ પરમ હંસસ્વરૂપને ઓળખશો એટલે કૈવલપદ પ્રાપ્ત થશે.

ो तन हंस सबे तुम चीनो, निरालंब लक्ष स्वाध सदीनो;
ही हंसा चैतन लक्ष जेही, हम तुमकु कह्यो नहीं संदेही. (६)

હે મહાભાગ્યવાન ! હું છેલ્લી વાત કહું છું તે લક્ષમાં લેવા ચિત્તને સ્થિર કરો. જુઓ, મારું (કૈવલવેત્તાનું) પરમ પ્રકાશમય પરમાત્મારૂપ સોહંગ શરીર અને મારું પરમવિશેષ અંશરૂપ શુદ્ધ નિજચૈતન્યસ્વરૂપ, આ બન્ને સ્વરૂપને ચીનીને ઓળખવાં એ જ નિરાલંબ લક્ષ હોઈ તે લક્ષને સિદ્ધ કરવા હમેશાં અભ્યાસ રાખવો. વળી મારું પરમાત્મારૂપ હંસશરીર

અને તેને પ્રાપ્ત કરવાનો ચૈતન્યલક્ષ, આ બન્ને પ્રકારની હકીકત કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ રાખ્યા સિવાય ખુલ્લે ખુલ્લી તમોને કહી દીધી છે.

अब तुम तेही लक्ष रखो अभ्यासु, तो हम सदा तमारी पासु;
महोरमंत्र जेम वश होय सरपु, तेम एही जाप सकलमे समरपु.(७)

હે ચૈતન્ય અંશ ! હવે ઉપર જે નિરાલંબ લક્ષ સમજાવ્યો તેનો તમે સદા અભ્યાસ રાખશો તો હું નિરંતર તમારી પાસે જ છું એમ તમોને દેખાશે. જેમ વાદીગરની મોરલીમાં મંત્રનો ધ્વનિ થતાં સર્પ વશ થાય છે તેમ મને (પરમ-ગુરુને) વશ કરવા માટે દરેકે દરેક ઘાટમાં આ નિરાલંબ લક્ષરૂપ જાપ સંપૂર્ણ સમર્પણ કરેલો છે. આ જાપ સંબંધી કંઈ પણ નવીન મેળવવાનું નથી, તે તો ઘટોઘટમાં ભરચક રહેલો છે; પણ તેની તમોને જાણ ન હતી એથી જ તમોને તે વિષેનો લક્ષ સમજાવ્યો છે.

हंसस्वरुप जाप मही जेही, सुनो हरिजन सहु संत सनेही;
ओ सो शिर हंग हंसा सोइ, निज चैतन तग आपनो ओइ. (८)

હે મારા સ્નેહી સંતહરિજનો ! જાપમાં હંસસ્વરૂપનો જે નિરાલંબ લક્ષ સમજાવ્યો છે તે વિષે કહું છું તે લક્ષપૂર્વક સાંભળો. 'ઓ'ને માથે અને 'સો'ને માથે હંગ લગાડતાં ઓહંગ અને સોહંગ થાય છે. આ ઓહંગ સોહંગમાંથી ઓ અને સો બાદ કરીએ તો બે હંગ ઊગરે છે તેમાં

'ઓ'ને માથે જે હંગ છે તે આપણુ સર્વ અંશોનું અલ્પજ્ઞ હંગ છે અને 'સો'ને માથે જે હંગ છે તે સકર્તા પતિનું સર્વજ્ઞ હંગ છે. આ સકર્તાપતિનું જે સર્વજ્ઞ હંગ છે તે પરમાત્મારૂપ હોઈ પરમવિશેષ અંશનું શરીર છે. અને જે અલ્પજ્ઞ હંગ છે તે આપણુ નિજ ચૈતન્ય અંશસ્વરૂપનું શરીર છે. આ મહદ્ સર્વજ્ઞ હંગ સાથે સામાન્ય અંશો પોતાના અલ્પજ્ઞ હંગની એકતા કરે તો એ એકતા થતાંની સાથે જ પરમપદમય થઈ જવાય એમ છે.

सब जापन जापनके जापा, जब पावे आपना निज आपा;
सो आपा तुमकु कही दीना, हदबेहद जड तन करी भिन्ना. (९)

હે સંત! ઉપર પ્રમાણે જે પરમજાપ જપવા વિષે કહું છું તે જાપ સર્વ જાપથી શ્રેષ્ઠ હોઈ તેની ગતિ અવિગત છે. આમ સ્વરૂપાકારનો અવિગત જાપ જપતાં જપતાં આપણું નિજ આપનપુ પ્રાપ્ત થશે. આ આપનપુરૂપ સ્વરૂપ કેવું છે તે સંબંધી તમોને કહ્યું છે અને એ ચેતનમાંથી જડ વિભાગ ભિન્ન કરીને હદબેહદનો નિવેડો કર્યો છે.

निज चैतन तन जेही हम गाये, सोही लक्ष हम कैवलसे लाये;
तेही लक्ष हम तुमकु लखवाया, धन्य तुम संत शरन मम आया.(१०)

હે અંશ! કદાચ કોઈ કહે કે આ નિજ ચૈતન્ય સ્વરૂપનો લક્ષ જે તમે સમજાવ્યો તે ક્યાંથી લાવ્યા તો તે વિષેનો ઉત્તર એ છે કે આ પરમજાણને જણાવનારો જે નિરાલંબ

લક્ષ તે સકર્તા સતકૈવલની પાસેથી હું લાવ્યો છું. આમ જે લક્ષ સકર્તા પાસેથી લાવ્યો છું તે જ લક્ષ મેં તને લખાવ્યો છે. હે સંત! ધન્ય છે તને કે આ જન્મને વિષે મારું શરણ મળ્યું! આ શરણને સાચવજે અને નિરંતર મારા આપેલા લક્ષમાં લક્ષરૂપ થઈને રહેજે.

जंबुद्वीप मध्ये खंडही भरथा, गुर्जर देश कथा पही ग्रंथा;
चोंद तबक गत कही संकेतु, जीन जेतना हमसे कीया हेतु. (११)

હે સંત! જંબુદ્વીપના મધ્ય ભાગે આ ભરતખંડ આવેલો છે. આ ભરતખંડની અંદર આવેલા ગુર્જર (ગુજરાત) દેશમાં રહીને આ ગ્રંથનું કથન કર્યું છે. તેમાં ચૌદ તબક્કા વગેરે દેવતાઈ લોકોમાં જેણે જેટલી મારા પરત્વે હેતપ્રીતિ રાખેલી, તેમને તે પ્રમાણે સંકેતમાં સકર્તા સતકૈવલનો ધર્મઉપદેશ કરેલો છે.

भिन्न भिन्न शून्यधाम सबनको, सप्तद्वीप नरनाग लोकनकी;
विविधी भात करी सब कहीमोइ, सुनो संत हरिजन सबकोइ-(१२):

હે સંતહરિજનો! હું કહું છું તે સર્વકોઈ સાંભળો. મહાન અગાકાર શૂન્યમાં કેટલાંક ભિન્નભિન્ન ધામ આવેલાં છે તે તથા સાતદ્વીપ તેમજ પાતાળ આદિના નાગલોક વગેરે બધા ભુવનોમાં જઈને મેં વિધવિધ પ્રકારે ધર્મોપદેશ કર્યો છે.

ओर ज्ञान अद्भुत बहु कथीया, अकल बोध शुध परम अरथीया;
कर्मकांड सब सृष्ट आराधे, गुन तीनु शक्ति सुर साधे. (१३)

હે સંત ! આ બાજુ આવી મેં ઘણું અદ્ભુત જ્ઞાન કથ્યું છે. આ બધો બોધ કળી ન શકાય તેવો, પરમ અર્થને આપનારો છે; પરંતુ જે દેશમાં આ અમૃતધારારૂપ જ્ઞાનની વૃષ્ટિ કરું છું તે આખાય દેશના સર્વ લોક કર્મકાંડનું આરાધન કરી ત્રણ ગુણ, શક્તિ અને દેવતા આદિની સાધનામાં પદાર્થ-ફળની ઇચ્છા રાખતા જણાય છે.

तब हम मनमां कीया विचारा, जडदर्शी होइ गये संसार;
रातदिवस जड तनकु जंखी, होशी थावर पशु ओरु पंखी. (१४)

હે સાધક ! આમ પદાર્થપ્રાપ્તિની ઇચ્છા પાછળ આખોયે દેશ રોકાયો ત્યારે પરમગુરુના મનમાં વિચાર આવ્યો કે આ જડ જગત જડ પદાર્થપ્રાપ્તિ માટેનો અભ્યાસ કરી રહ્યું છે, એથી તેમની ગતિ જડ થતી જશે. જ્યારે આ જગત રાતદિવસ જડ શરીરોનો અભ્યાસ કરી ગતિએ જડ થાય ત્યારે સ્થાવર, પશુ અને પક્ષીઓમાં આ જડ ગતિના જીવો જન્મ પામશે.

जब सब जीव जडही तन पावे, ज्ञानभक्ति फेरी कुन द्रढावे;
बिनु निजज्ञान भक्ति बिना भवही, अति जज्ञान घोर होय सबही. (१५)

હે ચૈતન્ય અંશ ! આમ સમસ્ત સંસારના જીવ જડ શરીરોમાં જન્મ પામશે તો પછી જ્ઞાનભક્તિને કોણ દૃઢ નિશ્ચયાત્મક કરાવશે ? વળી આખોયે ભવ જ્ઞાનભક્તિ વિનાનો

થાય તો, હે સાધક ! અતિ ઘોર અજ્ઞાન આખાયે દેશમાં છવાઈ જાય.

जब अज्ञान घोर भव थावे, उमंगे नहि नभ वरखा न आवे;
बिनु बरखा परले जुग जाइ, फेरी रचतां प्रेहेतन बहु थाइ. (१६)

આમ જ્યારે આખુંયે જગત ઘોર અજ્ઞાની થાય ત્યારે જેમ ઉમંગ સિવાયના આકાશમાંથી વૃષ્ટિ વરસવી બંધ થાય. આમ વૃષ્ટિ બંધ થતાં આખાય જગતનો પ્રલય થઈ જાય, તો પછી ફરી જગતની રચના કરતાં પ્રયત્ન ઘણો પડે. અને આનો ઉકેલ કરવો મુશ્કેલ થાય.

ताते हम मनुतन धरी आवा, लोक चतुरदशकु चेतावा;
करी टंकार कहत जब सबकु, चैतन बोधलक्ष आरंभकु. (१७)

તેવીજ રીતે જ્ઞાનના અભાવે જડવાદ વધતાં મનુષ્યધર્મ મટી જાય અને સ્થાવર આદિ સૃષ્ટિનો વધારો થાય તો કર્તાના જગતમાં મનુષ્યધર્મ ન રહે એ ખામી દેખાય. આ કારણને લીધે અગમ્ય વિચાર કરી જ્ઞાનને આબાદ રાખવા તેમજ ચતુર્દશ લોકને ચેતાવવા મનુષ્યદેહ ધારણ કરીને હું આ પૃથ્વી ઉપર આવ્યો છું. આમ પૃથ્વી ઉપર આવીને પ્રથમ પ્રારંભમાં જ ચૈતન્ય લક્ષનો બોધ જ્ઞાનનો ટંકાર કરી સર્વ લોક પરત્વે જાહેર કર્યો છે.

महा अनुभव गूढज्ञान हमारा, समजत नहि लघुबुध्य संसारा;
कोइक जबरला जन गतिवंतु,सोही समजही यही बोध अनंतु.(१८)

આમ અમારા મહાન ગૂઢ જ્ઞાનનો અનુભવ કરવા છતાં

સંસારબુદ્ધિના લઘુ જીવ તે સમજતા નથી પણ તે પૈકી કોઈ વિરલા ભગવદ્‌ભક્ત ગતિવાળા નીકળે છે તે મારા અનંત બોધને સમજી પોતાના ઉરમાં રાખે છે.

जेही समजे तेही सत करी माने, तेही भूले नहि भरमके भाने;
चैतन दृष्ट चराचर देखे, जड दृष्टि वैभाग उवेखे. (१९)

હે સંત! આ પ્રમાણે જેણે મારો ઉપદેશ સમજીને સત્ય માન્યો છે તે આ ભવસાગરની ભ્રમણાત્મક ભૂલવણીમાં કદીયે ભૂલો પડશે નહિ; કારણ કે આ સંત વા હરિજન જડ દૃષ્ટિવાળા વિભાગને ઊખેડી નાખી તે સ્થાવર-જંગમ પર્યંત સમસ્ત જગતને શુદ્ધ ચૈતન્ય દૃષ્ટિએ જુએ છે.

अडंग मतो अविगत गतिपावे,हदकी रध्य फेरी त्तित्त नहि चाहावे;
निज कैवलपद पक्र आराधे, आंन्य उपाध्य व्राध नव साधे. (२०)

આ પ્રમાણે દૃઢતાપૂર્વક રહેનાર સાધકને મારા અડગ મતવાળી અવિગત ગતિ પ્રાપ્ત થશે. જેને આ અવિગત ગતિ પ્રાપ્ત થઈ તે ફરી હદવાળા ચૌદલોકની રિદ્ધિસિદ્ધિની ચિત્તમાં પણ ચાહના કરશે નહિ; કારણ કે તેમના પોતાના સ્વરૂપથી નીચેની જે સમૃદ્ધિ છે તેને ઉપાધિરૂપ વ્યાધિ ગણીને તેને પામવાનું સાધન તેઓ કદી પણ કરતા નથી, પરંતુ એક સકર્તા સતકૈવલનું જ આરાધન કરે છે અને તેમાં જ તેઓ સંપૂર્ણ તલ્લીન રહે છે.

सोहो जन मम तन मन धन हेता, निज चैतनके भये जेही वेता;
ओर सकल सब जीव मतिमंदु,करमकांड जीन कीयो समंदु.(२१)

હે સંત ! આ પ્રમાણે રહેનાર આ સાધકો પોતાનાં તન, મન અને ધન હેતપૂર્વક મારા ચરણમાં ધરી દેતા હોઈ તેઓ નિજ ચૈતન્યના વેત્તા થયા છે. આ સિવાયના બીજા જેઓ મને તનમન આપી શકયા નથી અને કર્મકાંડ સાથે સંબંધ રાખીને રહ્યા છે તે સર્વ જીવ મતિના મંદ હોઈ પદાર્થપ્રાપ્તિ પાછળ રોકાયા છે.

पण मम बोध सकल सुखकारी, कुन हरिजन कुन जीव संसारी
तीनको कहुं द्दष्टांत अनुपा, जीनत्ये समजो सकल निरुपा. (२

હે પરમપદના ઉપાસક ! મારો બોધ સર્વ લોકને સુખી કરનારો છે. સંસારી જીવ હોય કે હરિભકત હોય આ બન્ને પ્રકારના લોકોને એકસરખા પ્રમાણમાં સુખી કરવાવાળો છે. એ વિષે એક અનુપમ દૃષ્ટાંત આપું છું. એ દૃષ્ટાંત વડે સર્વનું નિરૂપણ થશે અને સર્વ સમજમાં આવશે.

सुर विना भवमां अंधियारा, सूझत नहि कछु अवन आकार
ऊगे सुर सकल सब सूझे, विविधी भात वस्तु जब बूजे. (२

જુઓ, સૂર્ય વિના આખાયે જગતમાં અંધકાર હોય, જેથી પૃથ્વી આદિ કોઈ પણ દ્રવ્ય દેખાય નહિ; પરંતુ જ્યારે સૂર્ય ઊગે છે ત્યારે પૃથ્વીનાં સર્વ દ્રવ્યો દેખાય છે અને ત્યારે વિધવિધ ભાતની સર્વ વસ્તુઓને સમજી શકાય છે.

सुरभक्त कोइ कोइ भवमांही, बिनु दरशन भोजन नहि खांह
पण दिनकर सबके परकाशी फुन साकुट कुन सूरज उपासी. (२

હે સાધક ! જોઈ લે. આ સૂર્યના ભક્ત જગતમાં કોઇકિજ હોય છે તે દર્શન કર્યા સિવાય ભોજન જમતા નથી; તો પણ દિનકર એટલે સૂર્ય તો સૂર્યનિંદક શાકૂટ હોય કે પોતાનો ઉપાસક ભક્ત ગમે તે હોય છતાં સર્વને પ્રકાશ આપે છે.

येसेहो हम सबके सुखदाइ, हरिजन ओरु जोवलोक लुगाइ;
दिनकरकु ज्यौं तेज प्रकाशा, त्यौं मम ज्ञान उद्योत उजासा.(२५)

જેમ સૂર્યપ્રકાશ સૂર્યભક્ત અને સૂર્યનિંદક બન્ને ઉપર સરખો પડે છે તેમ મારા સૂર્ય સમાન જ્ઞાનનો પ્રકાશ, હરિજન હોય કે સંસારી સ્ત્રીપુરુષ હોય, સર્વને સરખો ઉજાસ કરવાવાળો છે. આ પ્રમાણે હમો સર્વલોકના સુખના ધામરૂપ છીએ.

उभे प्रकाश दो दैवत देखाइ, एक पदारथ एक लक्ष लखाइ;
लक्ष ज्ञा[illegible] पदारथ तजे, हमसे ज्ञान तेज सुरही जे. (२३)

હે સંત ! હવે આ દૃષ્ટાંતમાં દર્શાવેલા ઉભય પ્રકાશના દૈવતની ખૂબી તો જો. એક સૂર્યનો પ્રકાશ પદાર્થ બતાવે છે, ત્યારે બીજો પરમગુરુના જ્ઞાનનો પ્રકાશ નિજ ચૈતન્યનો લક્ષ લખાવી દે છે. હે સાધક ! નિજ ચૈતન્યનો લક્ષ જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય છે અને તે જ્ઞાન હમો પરમગુરુથી થાય છે જ્યારે પદાર્થ તેજથી દેખાય છે અને તેજ સૂર્યથી થાય છે. આ સુંદર દૃષ્ટાંત લક્ષ સમજાવવા આપેલું હોઈ તમો એ દૃષ્ટાંત ઉપર ખૂબ વિચાર કરજો.

ब दोउ सुर हम जुग परकाशी, सुर सुरके हम कैवलवासी;
सुनो हरिजन मम संत समाजी,आद्यपुरुष हम आये तुम काजी.(१७)

હે સાધક ! ધ્યાનપૂર્વક જો, આ જગતના પ્રકાશક સૂર્ય બે છે. એક સૂર્ય પદાર્થપ્રકાશક હોઈ દેવલોકનો વાસી છે અને બીજો સૂર્ય તે પરમગુરુ હોઈ તે કૈવલધામવાસી છે. હવે હે મારા સંત અને હરિજન ! સાંભળો. જે સૂર્ય કૈવલધામવાસી છે તે આદ્યપુરુષ હોઈ તમારા કલ્યાણઅર્થ આ બાજુ આવેલા છે.

ताते कोइ जन करहो अंदेशा, निज कैवलपद लायेहु संदेशा;
सो तुमकु सब दीये देखाइ, विविधी भात निज अरथ बताइ (२८)

હે સાધક ! તમારા સત્ય હિતને સમજાવવા મારે આ બાજુ આવવું પડેલું છે, માટે કોઈ જાતનો સંદેશો લાવ્યા સિવાય મારા આપેલા લક્ષ સાથે વિચાર કરજો; કારણ કે નિજ સકર્તા સત્કૈવલને ત્યાંથી હું પોતે એ સંદેશો લઈને આવ્યો છું અને એ સંદેશામાં જ સર્વથા તમારું કલ્યાણ સમાયેલું છે; અને તે વિષેની સંપૂર્ણ હકીકત વિધવિધ પ્રકારે નિજ અર્થના ખુલાસા સાથે તમો સર્વને કહી દેખાડી છે.

जीव इश्वर ओरु आत्मदर्शी, उनकी हद तुमकु कही परसी;
जीवकी हद इश्वर अनुरागा, इश्वरकी हद जोत्य समागा. (२९)

હે સાધક ! જીવદર્શી અને આત્મદર્શી, આ બન્ને પરોક્ષ સિદ્ધાન્તની હદ કયાં સુધી છે તે તમોને કહી બતાવ્યું છે.

જીવદર્શીની હદ ઇશ્વરમાં અનુરાગવાળી છે અને ઇશ્વરની હદ જ્યોતિનારાયણમાં સમાગમ કરીને સમાય છે.

आत्मदर्शीकी हद ब्रह्म, सो तुमकु पन कहो दीयो भ्रम;
निज कैवलगत काहु न पाइ, सब ओरले पद रहे अटकाइ. (३०)

હે જાણકાર અંશ ! જો, આત્મદર્શીની હદ બ્રહ્મ હોઈ એ બ્રહ્મ વિષેનો સઘળો મર્મ પણ મેં તમોને કહી દીધો છે. જુઓ, આ આત્મદર્શી અને જીવદર્શી, એ બન્ને પૈકી કોઇપણ નિજ કૈવલગતિને પામ્યા નથી પરંતુ આ બાજુનાં ઓરલાં પદમાં સર્વ અટકીને રહેલા છે.

सोही कैवल कर्तापद सबके, गुन शक्ति जोति नहि जबके;
तेही कैवल करता पद परम, सो हम कीया तुमकु दही भ्रम. (३१)
कहे कुवेर हम अकल नरेशा, भवतारन धारे तन भेशा. (३२)

હે સાધક ! આ સકર્તા સત્‌કૈવલનું પદ એ સર્વનું કર્તાપદ છે. આ સકર્તા સત્‌કૈવલનું પદ ગુણ, શક્તિ અને જ્યોતિ-નારાયણ પણ ન હતા તે પહેલાંનું જ હોઈ આદિ અને અંત સિવાયનું પુરાતન છે. એજ સકર્તા સત્‌કૈવલ કર્ત્તા હોઇ પરમપદરૂપ છે તેનો સઘળો મર્મ મેં તમારા ભ્રમને ભસ્મી-ભૂત કરી સમજાવ્યો છે. સમર્થ કુવેર સ્વામીજી કહે છે કે હું કળી ન શકાય તેવો અકળ નરેશ હોઈ આ ભવસા-ગરના જીવોને તારવા શરીરરૂપ વેશ ધારણ કરીને આવ્યો છું.

અવિગત ગતિ દેખાવન. અંગ-૮૩.

अब देखो निज नेन तुमारे, करो अनुभव कुन स्वरुप हमारे;
येसा हमहे पुरुषही आदु, वसु जांहां निजधाम अनादु. (१)

હે સાધુ ! મેં ઉપર પ્રમાણે મને જોવાને તને નિજ જ્ઞાનનાં નેત્ર આપ્યાં છે, તે વડે તું મને જો અને મારું સ્વરૂપ કેવું છે તેનો અનુભવ કર. આ ન્યાયે હું આદિ સિદ્ધ પુરુષ હોઈ અનાદિ નિજ ધામમાં વસું છું.

अहो हरिजन धनभाग्य तुमारा, सो हमेरे तुम पायेहु देदारा;
अब तुम हमसे करो पतीयारु, बिनु प्रेहेतन निजधाम पहोंचारु.(२)

હે હરિજન ! તમારાં અહોભાગ્ય કે તમોને મારા દેદારનાં દર્શન થયાં ! હવે તમે મારી સાથે પ્રતીતિ કરો એટલે વિના પ્રયત્ને નિજધામમાં પહોંચાડીશ.

जेहीजेही जन मोही करही मेलापु,तेहीतेही जनकु अभेकरी थापु;
ताते तुम मोही करो हो सनेसा,हरहु तिमिर हम पुरुप दनेशा. (३)

જુઓ, જે જે ભક્ત મારો મેળાપ કરશે તે તે હરિજનને અભય કરી નિજપદમાં સ્થાપીશ. એટલા માટે જો મારી સાથે સ્નેહ બાંધશો તો જેમ સૂર્ય પૃથ્વી ઉપર છવાયલા અંધકારનો નાશ કરે છે તેમ હું તમારા અંતરપટમાં લાંબા કાળથી છવાઈ રહેલા તિમિરરૂપ અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરીશ.

मनुतन देख भूलो मत कोइ. भवतारन भीडभंजन मोइ.
हम तो पुरुष अलेख कहाइ, आद्यअंत कोइ पार न पाइ. (४)

હે હરિભક્ત ! મારો દેહ મનુષ્યનો જોઈ કોઈ ભૂલા પડશો નહિ, કારણ હું તો ભીડભંજન હોઈ ભવને તારનારો છું. વળી મારા આદ્યંતને કોઈ પાર પામી શકે તેમ નથી કારણ હું તો અલખ પુરુષથી ઓળખાઉં છું.

आद्य अंत मेरी किरतारा, सो तो निजपति अपरंपारा;
निकट न दूर न आरनपारा, सबके साक्षी हम किरतारा. (५)

હે ભક્ત ! મારાં આદિઅંત કિરતારમાં છે અને તે નિજપતિ પારાવાર છે, એટલે મારાં આદ્યઅંત કયાંથી હોય ! જો, હું દૂર નથી અને પાસે પણ નથી તેમજ આ બાજુ નથી અને તે બાજુ પણ નથી તેમજ ઓતપ્રોત પણ નથી. હું તો સર્વ લોકનો સાક્ષી હોઈ કિરતાર છું.

माप न थाप न जाप न जोगा. जीव न शिव न भोगी न भोगा;
देह न वेह न गेह न ग्रागी, सुप्न सखोपति तुरीया न जागी. (६)

હું માપરૂપ નથી, સ્થાપનરૂપ નથી, જાપરૂપ નથી અને જોગી પણ નથી; તથા જીવ નથી, શિવ નથી, ભોગી નથી અને ભોગરૂપ પણ નથી. હું દેહરૂપ નથી, વેશરૂપ નથી, ઘરરૂપ નથી અને ગ્રહણ કરનાર ગ્રહણી નથી. વળી હું જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુર્યાવસ્થારૂપ નથી.

भेख न टेक न लेख न लाधु, सो हम तुम पइये सेहेज समाधु;
वेद न भेद न खेद नखेदा, त्रिविधो दोष न सोसन कलेशा. (७)

હું ભેખરૂપ નથી, ટેકરૂપ નથી, લેખરૂપ નથી અને કોઇ ઉપાધિથી લદાયેલો પણ નથી; આમ હોવા છતાં તમો મને સહજ સમાધિએ પ્રાપ્ત કરી શકશો. જુઓ, હું વેદ નથી, ભેદ નથી, ખેદ નથી અને નખેદ પણ નથી. વિધવિધ પ્રકારના દોષરૂપ અપવાદવાળો નથી, શોષણરૂપ નથી અને ભેજરૂપ પણ નથી.

कर्म न धर्म न पाप न पुन्या, धेधाता नहि ध्यान ने धुन्या;
सरग न नरक न उंच न नीचा, आवानजावन इच्छ न योचा. (८)

કર્મરૂપ ધર્મરૂપ, પાપરૂપ કે પુણ્યરૂપ હું નથી; તેમજ ધ્યેયરૂપ, ધ્યાતારૂપ, ધ્યાનરૂપ કે ધ્વનિરૂપ હું નથી. સ્વર્ગરૂપ, નર્કરૂપ હું નથી તથા ઊંચનીચરૂપ પણ હું નથી તેમજ આવવા જવાની ઇચ્છા કે વિચારરૂપ હું નથી.

नारी न पुरुष न लिंग न भंगा, सब्र जीवन मम रहित असंगा;
हरख न शोक न मोख न मेला, काम न क्रोध न केली न केला.(९)

સ્રીપુરુષરૂપ હું નથી તથા લિંગઆનંદના ભંગરૂપ હું નથી. વળી સર્વ જીવથી રહિત હોઈ હું અસંગરૂપ એટલે સંસર્ગરહિત છું. વળી હર્ષરૂપ, શોકરૂપ કે મોક્ષરૂપ હું નથી તેમજ તેમાં મળીને રહેલો હોઉં તેમ પણ નથી. વળી કામરૂપ, ક્રોધરૂપ, ક્રીડારૂપ કે ક્રીડા કરનારરૂપ પણ હું નથી.

राग न द्वेष न ओर न आपा, सब घरजोत नहि थाप उथापा;
देश न काल न पाल न पापी. निज चैतन हम आद्य अद्यापि. (१०)

રાગ કે દ્વેષરૂપ હું નથી અને બીજાઓનો આપનપુરૂષ હું નથી. આમ સર્વથી વર્જિત હોઈ સ્થાપનરૂપ કે ઉત્થાપનરૂપ હું નથી. દેશ કે કાળરૂપ હું નથી તથા પાલનપોષણરૂપ નથી તેમજ પાપીરૂપ પણ નથી. હું તો આદિથી અદ્યાપિ સુધી નિજ સ્વયં ચૈતન્યરૂપ છું.

जात न भात न साथ न साथी, सब हमसे हम नहि कोइनाथी;
धरम न अरथ न मोक्ष न कामा, चतुर सो मुक्त न दाह न वामा.(११)

જાત કે ભાત, સાથી કે સાથ, એ બધું મારા પ્રણવથી નથાએલું હોઇ જાતભાતવાળું દેખાય છે પરંતુ હું કોઈનાથી નથાયેલો નથી. વળી ચાર પ્રકારની મુકિત તે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ હોઈ હું તે નથી તેમજ ડાબાજમણા અંગરૂપ હું નથી.

आगे न पीछे न मध्य न मापी, निज साक्षी हम अकल अद्यापि;
एक न दोय न पक्ष न पाती, सोहंम पद हम दिवस न राती.(१२)

આગળ, પાછળ કે મધ્યના માપવાળો હું નથી. હું તો નિજસાક્ષી હોઈ અદ્યાપિ સુધી કળી ન શકાય તેવો અકળ છું. વળી એકબેના પક્ષપાતવાળો હું નથી. હું એ પદનો નિવાસી છું કે જે પદમાં રાતદિવસ નથી.

दीरघ लघु नहि वृध न घनसु, बरजीत चित्त बुध अहंकार मनसु;
जुवो हरिजन जंबुके संतु, येसी मम गत अकल अनंतु. (१३)

દીર્ઘ, લઘુ કે વૃદ્ધિરૂપ હું નથી તેમજ વિનાશરૂપ પણ નથી.

હું તો મન, બુદ્ધિ, અહંકાર અને ચિત્તથી વર્જિત છું. હવે હે જંબુનિવાસી સંતહરિજન! લક્ષપૂર્વક જોશો તો આ પ્રમાણે મારી ગતિ અનંત, પારાવાર, કળી ન શકાય તેવી અકળ દેખાશે.

सो गत तुमकु सकल लखाइ, ऊलटसूलट दोयो भेद बताइ;
निजानंद लक्ष एक अजापो, सो चैतन चीद हम अद्यापि. (९४)

હે સંત! ઉપર પ્રમાણે મારી પરમ અકળ ગતિ જે છે તેનો લક્ષ ઊલટસૂલટ ભેદ સમજાવીને મેં તને કહ્યો છે. નિજ ચૈતન્ય આનંદને આપનાર જે અજાપજાપ છે તે ચૈતન્ય ચિદ્રૂપ અદ્યાપિ હું પોતે હોઈ તેજ મારો લક્ષ છે તેનું તમો ધ્યાન ધરજો.

अब तुम धरीयो तेही मम ध्याना, हम करहु ओर देश पीयांना;
अहो हरिजन सब संत समेता, लक्षज्ञान चिंतवन करो हेता. (९५)

હે સંત હરિજનો! મેં તમોને જે ચિદ્રૂપ ચૈતન્યલક્ષ આપ્યો છે તેનું તમો ધ્યાન ધરજો અને સદાય એજ લક્ષમાં રહેજો. તમો સંતહરિજન સર્વ ભેગા મળીને મારા લક્ષ-જ્ઞાનનું હેતપૂર્વક ચિંતવન કરજો. હું તમોને આ ધ્યાન ધરવાનું સોંપું છું તે ભૂલી જશો નહિ. હું તમોને સંપૂર્ણ સમજાવી શક્યો છું એટલે હવે પછી અહીં મારી જરૂરિયાત ન હોય એમ દેખાય છે; માટે હવે હું બીજા દેશમાં આ લક્ષજ્ઞાન આપવા જાઉં છું.

देहीको दरश चरमगति टारी, हम चिद चैतन लोहो निहारी;
देश गुर्जर हम कीयो टंकारा, ज्ञानचक्षु जीवग्रही मम सारा. (१६)

હે સાધકે ! દશ્યરૂપ સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ આદિ જે ચાર દેહ છે તે દેહ ચર્મગતિના હોઇ એજ દેહ અવસ્થાના આચ્છાદનરૂપ આવરણને લીધે હું ઢંકાયેલો છું, તે આવરણને દૂર કરીને જોશો તો ચૈતન્ય ચિદ્રૂપ મારા સ્વરૂપને નિહાળી શકશો. હે મારા ભકત ! આ જ્ઞાનનો ટંકાર મેં ગુર્જર-દેશમાં કર્યો છે અને આ ગુર્જરનિવાસી જે જ્ઞાન ચક્ષુવાળા છે તેમણે સુંદર રીતે મારા લક્ષને ગ્રહણ કર્યો છે.

चामचक्षु जीव उलट दुखाये, अरुढ ज्ञान मम समज न पाये;
करमकांड गत सब लेहे लागी, समजे नहि मम ज्ञान अभागी. (१७)

હે જ્ઞાનચક્ષુવાળા સંત ! જ્યારે ગુર્જર દેશમાં ચૈતન્યલક્ષનો ઉપદેશ થવા લાગ્યો ત્યારે ચર્મચક્ષુવાળા પામર જીવોને ભારે દુઃખ થયું અને તેમનાં દિલ પણ ખૂબ દુખાયાં હોય એવું મને જણાયું. એનું કારણ એટલું જ છે કે મારું અરૂઢ જ્ઞાન તેમના સમજવામાં ન આવ્યું એથી કરી તેમને ઊલટું દેખાવાથી ખૂબ દુઃખ થયું. આમ મારું જ્ઞાન જેઓ સમ-જ્યા નથી અગર જેમના સમજવામાં આવ્યું નથી એવા ચર્મચક્ષુવાળા ભાગ્યહીન પામર જીવોની ગતિ કર્મકાંડની પાછળ લાગી રહેલી છે.

समजा सोही रहे दृढ मत धारी, बरन अढारमे नर ओर नारी;
जेहीजेही जीवशरन ममआये, विविधी भात करी लक्षसमजाये. (१८)

હે સાધક ! અઢારે વર્ણનાં જે જે સ્ત્રીપુરુષો મારા શરણમાં આવ્યાં તેમને વિધવિધ પ્રકારે મારો પરમ ચૈતન્યલક્ષ સમજાવ્યો છે અને જે જે જીવ આ પરમલક્ષ સમજ્યા તે તે સર્વ લોકો દૃઢતાપૂર્વક આ લક્ષને ધારણ કરીને રહ્યા છે. તેઓ કદી ડગ્યા નથી અને બાહ્ય વિક્ષેપોથી શંકાશીલ થયા પણ નથી.

शके नहि जीव शरन मम आइ, सो जीव सब अज्ञान रहाइ;
अब तीनकु समजैयो तुम संतु, वंची वंची मम ग्रंथ अनंतु. (१९)

હે સંત ! જે જીવ મારા શરણમાં આવી શક્યા નથી તે સર્વ જીવ અજ્ઞાની રહ્યા છે તેમને હવે તમો મારા ગ્રંથોને ખૂબ વાંચીને અને તેનો ખૂબ અભ્યાસ કરીને સમજાવજો.

विश्वबोध आरु ज्ञान अगादु, ग्रंथमांही सब समज समादु;
कोटिक प्रश्न पूछे जन कोइ, तेही परिउत्तर ग्रंथनमे होई. (२०)

હે સંત ! આ ગ્રંથમાં સર્વ પ્રકારની શ્રેષ્ઠ સમજનો સમાવેશ કર્યો છે; તેમાં આખાય વિશ્વને બોધ કરી શકાય તેવું અગાધ જ્ઞાન ભરેલું છે. જો આ ગ્રંથના પૂર્ણ અભ્યાસી આગળ કોઈ માણસ કરોડ પ્રશ્ન કરે તો તે સર્વ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આ ગ્રંથના જ્ઞાનમાં રહેલો હોઈ તે સહેલાઈથી તેનો જવાબ આપી શકે છે.

ताते तुमसब ग्रंथ अभ्यासो, विविधी विगतकरी अरथ विकासो;
जेही चैतन चिदसरुप हमारा, सोही ग्रंथनमे कीयो विस्तारा. (२१)

હે સંત હરિજનો ! એટલા જ માટે તમો સર્વને કહું છું કે આ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરજો અને વિધવિધ પ્રકારે વિગત સમજીને તેની અંદર રહેલા અર્થને ખુલ્લા કરજો. જુઓ, મારું જે ચિદ્રૂપ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે તે વિસ્તારપૂર્વક આ ગ્રંથમાં સંપૂર્ણ રીતે સમજાવ્યું છે, તે અભ્યાસ કરતાં પ્રાપ્ત થશે.

ज्यौं कंचन परवत निज एकु, ताही तोड घडे घाट अनेकु;
सब घाटन कंचनमये सोई, कंचन द्रष्ट जुवे जन कोइ. (२२)

જેમ એકાદ સુવર્ણના પર્વતમાંથી થોડો ભાગ તોડી લાવી તેમાંથી અનેક પ્રકારના ઘાટ બનાવવામાં આવે છે. હે સાધક ! હવે આ દરેક ઘાટને જો. એ બધા ઘાટ કંચનના હોઈ કંચનમય છે છતાં સર્વલોક તે કંચનના ઘાટને કંચનરૂપે નહિ પણ ઘાટરૂપે જુએ છે, કોઈ વિરલ પુરુષજ તેને ઘાટરૂપે નહિ પણ તે સુવર્ણ છે એવી દૃષ્ટિએ જુએ છે.

त्यौं कंचन परवत मम गतियां, ग्रंथ घाट नंग घडे रतोरतोयां;
मूल तोल जब तुमकरी जानो, सरुपानंद मोही प्रगटपेहेचानो.(२३)

હે સંત ! ઉપરના દૃષ્ટાંત મુજબ મારી પોતાની ગતિ કંચનના પહાડ સમાન હોઈ આ પહાડ સમ ગતિમાંથી ગ્રંથોરૂપ ઘાટ ઘડેલા છે. તેમાં અંગ, ચોપાઈ, દોહા વગેરે વિધવિધ નંગ ઘડીને અણુરેણુથી લઈ બ્રહ્માંડભરની તમામ તત્ત્વ સામગ્રીનો રતીએ રતી હિસાબ આપ્યો છે. હે સાધક !

હવે જુઓ, તમે તેનો તોલ કરીને તેનું મૂલ્ય કરી જાણશો તો સાક્ષાત્ સ્વરૂપાનંદરૂપ પ્રગટ પ્રત્યક્ષ મને તમો આ ગ્રંથમાં દેખી શકશો. (જેમ ખેડુત ખેતરમાંથી મળે છે તેમ હું આ ગ્રંથરૂપ ક્ષેત્રમાંથી તમોને પ્રાપ્ત થઈશ, માટે ગ્રંથોમાંથી મને મેળવવા શોધખોળ કરો.)

सोही स्वरुपे हम अमर अनादु, कोटी कलप जुगकरहु समवादु;
ताते तुम धोखा मत धरही, हम जाता कलपंत न करही. (२४)

ઉપર જે સ્વરૂપ કહ્યું તે સ્વરૂપે હું અજરામર હોઈ અનાદિ-સિદ્ધિ છું. આમ સ્વરૂપાકારે અનાદિસિદ્ધિ રહીને કરોડો કલ્પ અને યુગ સુધી હું ચૈતન્યવાદનો સંવાદ કરતો રહીશ. માટે હમારા જવાથી હું નથી એમ માની કલ્પાંત કરશો નહિ અને દિલમાં કોઈ જાતનો ધોખો ધરશો નહિ; કારણકે હું તો જરા મરણથી રહિત હોઇ અખંડ છું.

मेरो तन चेतन चिद्रुपा, सो तुमकु कह्यो लक्ष अनुपा;
अब तेहीं लक्ष रहो चित्त प्रोइ, चरम देही मम तजो सनेही. (२५)

હે અંશ! મારું સ્વરૂપ ચૈતન્ય ચિદ્રૂપ છે અને તે વિષેનો અનુપમ લક્ષ મેં તમોને કહ્યો છે. આ કહેલા લક્ષ ઉપર ચિત્ત પરોવીને રહેજો અને આ મારા ચર્મવાળા દેહ ઉપર જે મોહ છે તે મોહનો ત્યાગ કરી મારા અખંડ સ્વરૂપમાં સ્નેહ બંધજો.

ज्ञानवंत अब भये तुम सबही, काहा काम आंहां मेरो अबही;
जीव सकल अब तुम चेतइयो, निज कैवलको ध्यान बतैयो. (२६)

હે સંત અને હરિભક્તો ! તમે બધા જ્ઞાનવાન થયા છો. કહો, હવે અહીંયાં મારું શું કામ છે? હું કહું છું કે હવેથી તમે આ સંસારના સઘળા જીવને ચેતાવજો. તેમને બોધ–ઉપદેશ આપી સકર્તા સતકૈવલનું ધ્યાન કેવી રીતે ધરવું તે બતાવજો.

अब हरिजन ओरु संत समेती, ज्ञानध्यान समजावही नेती;
दिवस यक मेळा जब मलीया, श्रीमंतकुबेर सबसु हलमलीया(२७.

હે સંત ! વળી સંતહરિજનના સર્વ સમૂહને વેદે જે પદની નેતિ પોકારેલી તે નેતિ પદના અર્થસહ જ્ઞાનધ્યાન સમજાવજો. આ પ્રમાણે એક દિવસ મેળો ભરાયેલો તે તકનો લાભ લઈ શ્રીમંત કુવેર સ્વામીજી સંતહરિજનના બધા સમૂહને હળીમળીને તે મેળામાં બેસી ઉપર મુજબ છેલ્લા દિવસનું જ્ઞાન આપતા હતા.

वोहोरु सब हरिजन संतनसु, सत् कैवल कोना सरबनसु;
सुनो हरिजन संतो सब काउ, ओर देश हमतो अब जाउ. (२८)
येसे कही हरिजन संतनकु, सत कुवेर त्यागे देशनकु. (२९)

આમ જ્ઞાન આપીને સર્વ સંતહરિજનના સમૂહને સંબોધી દયાળુ પરમગુરુદેવે તે સર્વને સતકૈવલ કહ્યા. આમ સંત-હરિજનના સર્વ સમૂહને સતકૈવલ કહી સમર્થ કુવેર સ્વામીજી અન્ય દેશમાં પ્રયાણ કરવા માટે આ દેશનો ત્યાગ કરી અદર્શરૂપે ચાલી નીકળ્યા.

પ્રદેશ પ્રવેશ કરનકો અંગ-૮૪

देह सहित अंतरध्यान भइया, काशी देश प्रगट जइ थइया;
सब हरिजन मली कल्पांत मांडी, अहो क्यौं गये हमकु तुम छांडी. १

केतेक तो अन्नजल तजी बेठे, कोहु मुदी आंख गगन जइ पेठे;
केतेक तो चित्तभ्रम तन भइया, सुधबुध ज्ञान विसर्जन गइया. २

केतेक तो मन भये अचेतु, केतेक श्वासा नाड संकेतु;
कैतेक कर्ता कही पोकारे, छोड गये कुन अवगुन हमारे. ३

केतेक तो चित्त करे पस्तावो, अहो कायम अब क्यांहांसे पावो;
केतेक हरिजन रुदनही करहो, दीन बचन अहो नाथ ऊचरही. ४

केतेक कहे अवगुन अपनेका, बनी नहि मोय सेव विवेका;
केतेक कहे हम करता न जांना, मनुतनसे जन करी परमांना. ५

केतेक लोक साकुट नरनारी, मन पस्ताने अधिक अपारी;
हम स्वामी निंदा बहु करही, अहो कर्ता हम क्यों करी तरही. ६

ब्राह्मण बनीया बरन अढारे, गये पीजे कल्पे लोकही सारे;
हरिजन ओरु सब संत समेतु, भये दिलगीर हमसे घरी हेतु. ७

यौं कलपंत सब रहे निश्वासी, श्रीमंत कुवेर प्रगटे जइ काशी;
काशीदेश सब इष्ट उपासी, कर्मकांड नरनार विलासी. ८

तेही देश लगे करनही बोधा; विप्र भेख मली वदत विरोधा;
करके विरोध लरत सब हारे, अरुढ ज्ञान सुनो मन पतीयारे. ९

केतेक पंडित सभा कराइ, कहे कुवेर हमसे लरे आइ;
येसेही लरी गये हार अनेकु, समज समज मम ज्ञान विशेकु. १०

थोरे दिवस तेही देश समजाइ, तब बोहोत हमकु दया आइ;
करी प्राणायाम ध्यान धरो मोइ, देश गुर्जर जनकी गति जोइ.११

अति कलपांत करत जब देखे, हम साथे अति प्रीत बिशेखे;
जन कल्पांत सह्या नहि गयेउ, देश गुर्जर फेरी प्रगटही भयेउ.१२

सत कुवेर सुधबुध लेइ साजु, देह सहित आये करन समाजु;
गुर्जर देश फेरके जब आये, संत सहित हरिजन हरखाये. १३

खबर भइ सब देशके जनकु, दोड आये लइ तनमन धनकु;
धइ धइ मोइ सब पाव लपटाइये,अहो करता अब हम गत पाये.१४

केतेक दिन हम भरमही भूले, ज्ञानचक्ष हमेरे अब खोले;
संत सहित हरिजन मली सारे, धुपदीप मोइ आरती उतारे. १५

करी आरती सबने लेइ, दीन बचन भये प्रेम सनेही;
कर जोरी कहे सब जन ओरु संतु,स्वामी तुम गत अकथ अनंतु.१६

तुम कर्ता अविगत अविकारी, हम नहि जानी गति तुमारी;
अब स्वामी रखोयो करुणाइ' टारो मति आये शरणाइ. १७

अति अवगुण मति मलिन अमारी, गुण अवगुण तुम लेहो समारी;
तुम सतगुरु दाता ओरु करता, चौदलोक उपजावत हरता. १८

येसेही कही साधु ओरु जनही, प्रेम करन लगे अति दिनदिनही;
देश गुर्जर सबही नरनारी, आये सकल सुनो कीरत हमारी. १९

करत क्लेश मम गये अंदेशा, सुनत ज्ञान सब लीये उपदेशा;
सकल देश मम जन भये सारा, भाव प्रीत बढी भक्ति अपारा. २०

हरिजन ओरु शाकूट समेता, करन लगे हमसे सब हेता;
जे जे अश जुगमहीं विस्तरीया,अनंतकोट जीवशरनही कीया.२१

ज्ञान ध्यान सबजन अनुरागु, निशदिन होये अति संत समागु;
आनंदमये उच्छव अविकासा, राजा परजा सब भये दासा. २२

मास मास पूनम जब होइ, दर्शनकु आवे सब कोइ;
मेला मले अपार अगाधु, करे हलीमली आनंद जनसाधु. २३

एही परकार दिवस ओरु राती, बीते करत ज्ञान विख्याती;
सब हरिजन भये ज्ञान विवेकी, सुनही सुनही गुणग्रन्थअनेकी.२४

तारनतरन भये सब साधु, करत करत मम लक्ष आराधु;
केतेक हरिजन महीं भये एसे; संत समान ज्ञान भइ तेसे, २५

कैवलध्यान सबे उर धरही, आन देव आराधन ना करही;
चैतन दृष्ट भइ सब जनकी,संत सहित ओरु सब हरिजनकी.२६

दृष्ट तत्त्व गयो दरश दुराई, निज चैतन कैवल गम पाइ;
एसी भइ जब समज सकलकी, तब हम चेहेन लीये सब दलकी.२७

जब एक दिन हम कीयो विचारी, चेत्यो द्वीप देही देउ छटकारी
बोहोत वरस लीला अब कीनी, जंबुद्वीप हलमल रगभीनी. २८

सब हरिजन ओरु संत बोलाइ, ज्ञान कचेरी जबी जमाइ;
कहे कुबेर अकेहेर अवाजु, छेल्ले दिनके एही समाजु. २९

સત્કર્તા મત શ્રી કુવેર કરુણાસાગર નિજધામ સિધાવન અંગ. ૮૫

निज अनुभव करी कीयो पोकारा, समज लीयो हरिजन सबसारा;
दिवस छेल्लु यही ज्ञान उच्चारु, अब हम कैवलधाम सधारु. १
सुनो हरिजन संत मम दासा, आनंदमये तुम करो बिलासा;
हम तो अब निज धाम सधावु, समाचार कैवलकु कहावु. २
तुम दीलगिर करो मत कोई, रहो निजपद निशदिन चित्तप्रोई;
अब दो दिन तुम करहो विलासी, तन छूटे फेरो निजपदपासी.३
जेही हम धाम कह्येउ देखनके, नाम नवेस सबे जीन जीनके;
तेही धाम रहो मत अटकाइ, भिन्नभिन्न तब कही समजाइ. ४
निज कैवल छेल्लुं पद जेही, जब तुम पावो नहीं संदेही;
येसे कही संतन ओरु जनकु, सतकुवेर त्यागे जब तनकु. ५
सतकैवल सर्वनकु कहीया, श्रीमंत कुवेर निजधाम सधइया;
सब देखत तन दीयो छटकाई, निज व्यापक पद रहे लोकाइ,६
जेतने लोक ओलंगी आये ते, फेर गये ओलंगही ते ते;
कुल कर्ता कैवल निज धामु, हंस रुप धरी भये विरामु. ७
सब हरिजन मन भये उदासु, अहो कर्ता कहीछो रे निसासु;
केतेक जन मूर्छागत भयेउ, केतेककी सुधबुध चित्त गयेउ. ८
केतेक तो करे विकल विलापु. छोड देई तन मन धन आपु;
केतेक गद्गद कंठही रोवे, अहो कर्ता अब कुन गत होवे. ९
केतेक कहे हमकु लीयो खींची, केतेक परे धरनी नेन मींची;
आकुलव्याकुल यम सब जन भइया, तब संते ज्ञाने समजइया.१०
अहो हरिजन जुओ लक्ष विचारी,जेहो सतगुरु सदकोयोहे पोकारो
श्रीमंत कुवेर अविगत अविनाशी, अजर अमरपद परम निवासी.११

तो तुम क्यौं कल्पांतही करहो, अब तीनको निज ध्यानही धरहो:
निज कर्ता सतगुरु तन धारी, श्रीमंत कुबेर आइ विश्व उद्धारी. १२
सोही कर्ता सद्‌चिद्‌ निध अद्यापि, साक्षीवंत अंशनके अद्यापि;
तो तीनके तनकु क्यौं कलपो, निज चैतनने तन क्यौं जलपो.१३
तब हरिजन सबने शीख मानी,श्रीमंत कुबेर तन ज्ञान निधानी;
जब ज्ञाने चित्त सब जन लाये, तब तन विलसन शोक समाये.१४
शोक शमे सब जनके जबही, करन लने स्तुतही तबही;
अहो नाथ गति अकल तुमारी,ब्रह्मादिक भव अगम पोकारी.१५
तो मनु तन गत हम क्यौं जाने, अटक रहे चरीतर गुनज्ञाने;
हुये स्वामी तुम परम दयालु, मनुतन कीयो हमेरो प्रतिपालु.१६
जाने हम जबसे अविनाशी, तन पलटी प्रगटे जइ काशी;
जये जये जे अहो अंतरजामी, परम दया कर समरथ स्वामी.१७
सकल देवनके देवा तुमही, परम गति अब जानी हमही;
जक्तातात तुम नाथ सबनके, काज करन आये ते जनके. १८
अरुढ अनुभव नहींतर क्यांहांथी, सकल शास्त्र गत पार वेदांथी,
कायम पंथमत अति करडाइ, अहो कर्त्ता तुम गये चलाइ. १९
ओर पंथ सर्वनके देखे, कोहु नहि तुम तोल विशेखे;
अमलपति कर्ता करी गाये, गुन करतव सब पंथ चलाये. २०
निज कर्तागत काहु न जानी, सब ओरले पद गये बखानी;
हे कर्ता कैवलपद आधु, सो देइ गये तुम हमकु अराधु, २१
ताते भइ गत अटल हमारी, श्रीमंत कुबेर तुम लक्ष विचारी;
अहो स्वामी हम शरन तुमारे, कोटी कलप टरीये नहीं टारे. २२
यौं स्तुति करत सब रहीये; श्रीमंत कुबेर धणीधाम सधइये. २३

संपूर्ण

[રાગ. લાવણી]

સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા;
કરતા અકરતા વાદ ન જાન્યા, તો ઉનકુકે ફેર જાનીકા...ટેક.
બ્રહ્મવાદી કહે બ્રહ્મ અકરતા, એકમેક અદ્વૈત રહા;
વ્યાપક સકલ શૂન્ય ચરાચર, દુજા ભેદ ન જાત કહા :
અજ અખંડ અવ્યય અવિનાશી, નિરમલ નિરગુણ આપ અખે;
સત્ય જ્ઞાન આનંદ અરૂપી, એસા વેદ વેદાંત લખે :
નામ રૂપ ગુણ દ્રષ્ટ પદારથ, એ સબ હે મિથ્યા માયા;
ભ્રાન્તિ માત્ર વિશ્વ ચરાચર, રજ્જુ ભુજંગ સમ દરસાયા :
થંભચોર સુક્તિમેં રૂપા, મૃગતૃષ્ણા ભ્રમ પાનીકા;
સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૧
કરતા વાદી કહે સુન જ્ઞાની, બ્રહ્મ અકરતા તુમ ગાયા;
અતિ વિચિત્ર જુગ રચનાકી, એસા બીન કરતા કયોં બનાયા:
વ્યોમ વાયુ અગ્નિ જલ અવની, નામ રૂપ ગુણ હે ન્યારા;
લખ ચોરાસી જંતુ જાતિ, ભાત ભીન્ન બીજગ સારા :
એક બીજમેં અજ કરામત, ખલક ખેલ કુદરત સારી;
રસકો રૂપ બનાવે કેસો, ચાર ખાંણ ઓરૂ નરનારી :
નિજ કરતાકુ જો નહિ જાન્યા, સોહી કામ નાદાની;
સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૨
તુમહી કહી જો મિથ્યા માયા, મૃગતૃષ્ણા પાની જેસે;
એ ભ્રાન્તિ સુ ભેદ બ્રહ્મકુ, જૂઠે મે સાચા જેસે :
રજ્જુ મેં સરપ, છીપમેં રૂપા, થંભ ચોર ભ્રમ આવતા હે;
જો સાચા કહુ દેખ્યા હોય તો, જુઠે ભ્રાન્તી પાવતા હે :
સત્ય જ્ઞાન આનંદ સતંતર, તીનમે કયોં અજ્ઞાન રહા;
સુખ-દુઃખ સરગ-નરક ફલ ભોક્તા, જીવ રૂપ કયોં બ્રહ્મ ભયા:

જીવ ઈશ્વર અધિકાર બનાયા, સો કરતા સબ પાંનીકા;
સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૩
બ્રહ્મજ્ઞાની કહે સુનલો પંડિત, જીવ ઈશ્વર દો નાંહી ઘડા;
વિદ્યા અવિદ્યા કલ્પિત માયા, સહેજે બ્રહ્મ પ્રતિબિંબ પડા :
ઈશ્વર સો વિદ્યા અવરાયા, જીવ અવિદ્યા તમ માંહી;
ઘટ મઠવત દો ભઈ ઉપાધિ, તામે દુજા નાંહી :
જલ તરંગ કચંન ઓર કુંડલ, પાત્ર મૃતિકા સમ પેખે;
અકલ અનેક હો રહા આપે, બ્રહ્મ અકરતા યોં લખે :
એહી સિધાંત વેદાંત જ્ઞાનકા, નહિ વિલસા ઓર બાનીકા;
સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૪
અહો જ્ઞાની દ્રષ્ટાંત તુમારા, નહિ સિદ્ધાંતમેં મિલતા હે;
ઘટ મઠ વત કહી ઉપાધી, બીચ આકાસ અલગતા હે :
સો આકાસ નહીં ઘટ કરતા, કુંભકાર કરતા સાચા;
એસા કરતા તુમ બતાવો, તો સિદ્ધાંત સકલ કાચા :
જલતરંગ વાયુસે હોતા, કચંન ઘાટ સોનાર કરે;
ભંડ કુલાલ કરત મીટીકા, તબહી ખલકકા કાજ સરે :
આપહી બ્રહ્મ ભયા બહુ રૂપે, કહો દ્રષ્ટાંત નીસાંનીકા;
સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૫
એક બ્રહ્મ બહુ રૂપે હોય તો, પરાધીન કયોં રહેતા હે;
મંનકા કલ્પ કછુ ન હોતા, સુખ દુઃખ સંકટ સહેતા હે:
તાતે કરતા હે સબકે સીર, અતિ અદ્‌ભુત સામર્થ ભારી;
સરજે પાલે ઓર સંઘાલે, ઈચ્છા તે સૃષ્ટિ સારી :
ખાનપાન ખટરસ બહુ મેવા, ભોગ ભાગ્ય અનુસાર દીયા;
દેવ દનુજ નર નાગાદીક કા, ઉદર ભરણ હિત આહાર કીયા :
જંન છોટમ કરતા નહિ જાંને, સોહી બેલ જયોં ઘાનીકા :
સુનલો સંતો સુરતા ધરકે, ઝગડા પંડિત જ્ઞાનીકા : ૬

સમ્પૂર્ણ.

ઉપવીત વિધિ

સબ ઘટ વ્યાપક બ્રહ્મહે, બ્રાહ્મણકો અધિકાર;
જો નહિ જાણે જક્તમાં, સો નર પશુ ગુમાર. ॥૧॥
એક તારકે છન્નવ કીય, એસે મીલાયે તીન તીન;
ફેરી ચાલીસ ચીત ચેતકે, ગ્રહો લક્ષ પરવીન. ॥૨॥
તે બ્રાહ્મણ નિશ્ચય હવા, સાંખ્ય યોગ વિચાર;
નહિ તો ગાફલ જાયગા, કહે કુવેર પોકાર. ॥૩॥
બાવન આંગુલ શ્વાસહી, મહાવાયક દ્વાદશ જાણ;
ચાર વેદ વાણી ચતુર, પ્રાણ દશ પરમાણ. ॥૪॥
નવ વ્યાકરણ પંચ માત્રીકા, કીયે છન્નવ એકતાર;
બાહેર ભીતર સમજકે, ભયે બ્રાહ્મણ ભવ પાર. ॥૫॥
પુરુષ પ્રકૃતિ ગુણ તીનુ, સૂક્ષ્મ દેહ તનુ કીન;
પંચ માત્રા અંતઃકરણ, મિલિત ભયે નવ ચીન. ॥૬॥
ફેરી ત્રિયે ભાગ મેલાયકે, દશ ઈંદ્રી પંચભૂત:
ઈંગલા પીંગલા દશ દેવતા, ભયે સ્થુલ મજબૂત. ॥૭॥
એસે સત્તાવીસ તત્ત્વકો, દેહ દરસ તનુ માન;
તાકુ શઠ જાણે નહીં, કહા ભયો પઢી પુરાન. ॥૮॥
કુંભક પોરક રેચક, મિલિત ભયે ત્રિયે સાર;
તા પર ગ્રંથિ વૃત્તિ દીયે, ભયે તજ્ઞ અનુસાર. ॥૯॥
એસે જાણે સો બ્રાહ્મણ, તજી ભવ આળપંપાળ;
કામધેનુ સબ વામકે, ગ્રહી ગુરુગમ વિશાળ. ॥૧૦॥
વ્યાસ સુપત નારદાદિત, વાલ્મીક વશિષ્ઠ;
વિશ્વામિત્ર પરાશર, સબ શિર ભયે બલિષ્ઠ. ॥૧૧॥

બ્રહ્મા કબીર શંકરધર, એ સબ પુરુષ તત્ત્વવેત;
કમળનાભ બ્રહ્મા ભયે, કબીર કરવીર તેત. ॥૧૨॥
વરણુસંકર શંકર, ઋષભદેવ ક્ષત્રીબાલ;
ઈનિ આદ્ય સર્વ સૌદર, ભવીતલ પરમ વિશાલ. ॥૧૩॥
જન્મે જબ સૌદર, સંસ્કાર ભયે જબ દ્વિજ;
વેદ વિચાર વિપ્ર ભયે, બ્રહ્મલક્ષ બ્રાહ્મણ નિજ. ॥૧૪॥
સદગુરુ કિરપા જીકકુ ભઈ, તીનુ પાયા એહી ભેદ;
શાસ્ત્ર પઠન નહીં જાણુત, નેતિ કહત જીનુ વેદ. ॥૧૫॥
વેદ વિગત જુક્તિ કરી, ભયે ભરમ ભંભેર;
સદગુરુ ખોજ પાયે બિના, બ્રહ્મલક્ષ ન હોત નવેર. ॥૧૬॥
તાતે તુમકુ કહત હું, ગ્રહો ગુરુગમ તતસાર;
કહે કુવેર પદ પાયકે, ભયે બ્રાહ્મણ બ્રહ્મચાર. ॥૧૭॥

ચેતવણી

મન તું સમજને મેરા, છોડી જક્તકા ભેડા;
ચૂપે ચેત નવેરા, કર લે સંતસુ નેડા;
દાસન દાસહી કેરા, સતગુરુ ચરણુ ચીત હેડા. ૧
સંશે શોક પાવક નીર, ચંચલ ચપલકુ કર થીર;
ઘટમે ખોજ કર લે ભાઈ, બાહર કયોં રહો ભરમાઈ ૨
ખટસે એકવી હજાર, દ્વાદશ દ્વાર દરસે બહાર;
શ્વાસા શબ્દસે ટૂટે, કાયા કંચનકી ફૂટે. ૩
સાધન સાધ લે અનુસાર, ત્રિકૂટી તંતુ તિન વિચાર;
મૂલચક્ર દ્વારા બંધ, સીધો કર લે મેરુદંડ. ૪

જપ લે જાપ અજંપા, શૂન્યહી શિખર ઘરમે જાપા;
ચંદાસુરકા ઘર ફેર, ઊલટા અગમ ઘરકુ હેર. ૫
કર લે વાસ બેહદમે, માયાકાલ રહે હદમે;
અનહદ નાદકી ધૂની, બાજત ગગનમે સૂની; ૬
ઝલમલ જ્યોત બિન બાતી, જાંહાં નહિ દિન ને રાતી;
તાંહી તેજકા વાસા, રવિશશી કોટ પરકાશા. ૭
જાંહાં નહીં વરણુ નાના વેશ, જોતાં સાંખ્ય જોગે શેષ;
તેહી રૂપ હે તેરા, સતગુરુ શબ્દસે હેરા. ૮
ઉનમની સુરત સમાની, જાંહાં નહીં મનને બાની
તાંહાં નહીં જીવ શિવનો દ્વૈત, માયા ત્રણ ગુણથી તીત ૯
આપો આપ રહે હુલાસ, જેનો સકલમે પરકાશ;
ચંદાસુર રહે બ્રહ્માંડ, ભાસે કરણ બહુ ભંડ. ૧૦
એવો આત્મા અનુંપ, ના આવે બ્રહ્મમાયા કૂપ;
સિંધુનીર રહે અસ્થિર, સદા સંગ રહે સમીર. ૧૧
વાયુ જોગ ડોલે વાર, લહેરી અનંત અપાર;
એવો બ્રહ્મમાં સંસાર, જાણે સંત કોઈ સાર. ૧૨
વસ્તુરૂપ વિલસ્યો આપ, સદા સ્થિર નહીં ઉથાય;
ચૈતન ચેતના સરવંગ, અચલ આત્મા અભંગ; ૧૩
બહુવિધિ વિસ્તર્યો વિલાસ, સ્વામી સકલ સરવે વાસ;
રોમરોમમાં બ્રહ્માંડ, સપ્તદ્વીપને નવ ખંડ ૧૪
ધરીયાં રૂપ નરને નાર, લીલા અનંત અપાર;
જેમ વટબીજગનો વિસ્તાર, એવો કારમો સંસાર ૧૫

પોતે રહે પરાની પાર, નિરાકાર નહીં આધાર;
સ્વે ઘનશ્યામ, સુંદર સોય, નહીં આવે ન જાવે કોઈ. ૧૬
જેમ આકાશે આભ્રણુ શક્ત, રહે નભ નિર્મલુ અસક્ત;
ભાસે જક્ત એવું વ્યક્ત, આપે અકરતા અવ્યક્ત. ૧૭
નિર્ગુણરૂપ નિરાકાર, તેમ નહીં વ્યોમને વિકાર;
જેમ જલમે બુદંગા હોય, એવું વિશ્વ કરતામાંય. ૧૮
સ્વામી સ્વરૂપે સોય, ગુરુગમ વિના ન લહે કોય;
હલમલ હરિ રહે હજૂર, ઉભયે આપ દેખે દૂર;
ચૈતન્ય ચરાચર પરમાણુ, ઊણો અણુ નહીં નિર્વાણ ૧૯

— સાખી —

પૂરણ બ્રહ્મ પૂરી રહ્યો, અજર અમર અવિનાશ;
ઘટમડપટમાં રમી રહ્યો, જેમ ફેરું આકાશ ૨૦
ધેનેધાતા જાંહાં નહિ, સ્વે પરમાત્મ રાય;
બાવનથી રહે બાહેરો, અલખ લખ્યો નવ જાય ૨૧
કૃષ્ણસ્વામી કરુણા કરી, કુવેર પર અતિ રીઝ;
ઉદેભયો અનુભવતરુ, લક્ષ ગુરુ નિજ બીજ ૨૨
જીવનમુક્ત થઈ જકતમે, કરે જ્ઞાન પ્રકાશ;
સો છાયા સંસારમં, આતુર જીવ નિવાસ ૨૩
જશ જાહેર જુગ વાસના, કીર્તિ પુષ્પ અગાદ;
અર્થ સમજ તરુફલ મત, ગતિ ઘટ લહત સવાદ. ૨૪
રત્ન અમલ ચિંતામણિ અગમ બોધકો અર્થ;
કહે કુવેર જન જે લહે, અનુભવ પ્રગટે તરત. ૨૫

— સંપૂર્ણ —

પરકમ્મા.

ચાલો સંતસજ્જન પ્રકંમા પ્રભુની કરો જો;
શ્રીમંત કુવેરચરણ શીશ પ્રીતે ધરોજો.—ટેક.
કદમ એક કોટિ યજ્ઞફળ પામશો જો;
ચોરાસી લક્ષ જનમ કેરું દુઃખ વામશો જો.—ચાલો. ૧
ચતુર આંટીઘૂંટી ખાણ ચતુરની ટળે જો;
પંચમી પ્રકંમાએ અચળ પદવી મળે જો.—ચાલો. ૨
કનકદંડવત્ નમી પાયે જે પરે જો;
સપ્ત ગોત્ર લઈ પરમપદ પરવરે જો.—ચાલો. ૩
ચરણસેવા સુખની શિર સાધન સહુ ફળે જો;
ગ્રહી ચિંતામણિ જેણે હાથ ધારે તે મળે જો.—ચાલો. ૪
બિનુ ચેન ચરણ ચાહો મત કોયના જો;
પ્રગટ જક્તગુરુ શરણ ગ્રહો ઓયના જો.—ચાલો. ૫
સુખના સાગર દુઃખ નિકંદન કરનાર છે જો;
ભયે દરશન ધન્ય તેનો અવતાર છે જો.—ચાલો. ૬
ખુદ ખાવંદ ખલક પાવન કરન આવીયા જો;
અખંડ જ્ઞાન ચરણચેન જોને લાવીયા જો.—ચાલો. ૭
અંકુશ અમર કુલીન કમળ જવ શોભીતા જો;
ધ્વજા ધેનુ પદ્મ શંખ ચક્ર ઓપિતા જો.—ચાલો. ૮
સ્વસ્તિક જંબુફળ કલશ સુધા સાર છે જો;
અર્ધચન્દ્ર ખટકુણ મીન આકાર છે જો.—ચાલો. ૯
બિંદુ ઊરધરેખા અષ્ટકુણ અંગમાં જો;
ઇંદ્રધનુષ ત્રિયે કુણ ધારી તનમાં જો.—ચાલો. ૧૦

કરુણાસિંધુ કુવેર પ્રગટ જુગમાં હરિ જો;
અંગરંગ અનંગ છબી સુરત તહાં વરી જો.—ચાલો. ૧૧
સોળે કળા સંપૂરણ સરવે સાજ છે જો;
નારણદાસ કહે એવા મહારાજ છે જો.—ચાલો. ૧૨

ગુરુ અષ્ટક.

પ્રથમ વંદુ ગુરુ સત સ્વામી, સકલ ગુણ ગતિ સાગરં;
તાં ચરણરજ લઈ ધરું શિર પર, દ્યો ગતિ અગમ ઉજાગરં ૧
ત્યાગ ભક્તિ પુની પ્રેમ જ્ઞાન નિજ, અખંડ અનુભવ દીજીયે;
કરી કરુણા પ્રભુ દીન જાણી, જન આપનો કર લીજીયે ૨
જયેતિ જયેતિ જુગતાત સ્વામી, અંતરયામી આપ હો;
ઉપાયે અંકુશ દક્ષ દેવા, જ્ઞાનમેવા લાયે હો. ૩
અમૃત ફલ નિજમોક્ષ લાયે, પાયે સંતસજન ભયે જક્રીતં;
દુષ્ટ જીવ દુર્મતિકે ઘેરે, ન પાયે ભયે દુઃખીતં૦ ૪
ઉભયે જનકુ સુખ સાહેક, સુણો મંત સચેતનં;
જ્ઞાન હીન જગ ભિન્ન જડવત, સ્થાવર સમ મનુવે તનં. ૫
ઉમંગ નહિ નભ ઘઘન ગર્જત, વરસત નહિ બિનુ પ્રોજનં;
સીંચત બાગ જબ શિર નિયંતા, કાજઅકાજ સબ પ્રોક્ષનં; ૬
ઊપજ સમી ફલ બીજ વાડી, બિનુ ફલ વૃક્ષ અખંડનં;
લાભ લીન ભિન્ન વૃત્તિ નાયક, સીંચત નહિ તરુ વૃંદનં. ૭
વિશ્વબાગ કર્તા વૃદ્ધિ પ્રેરક, સીંચત ઘન સુખદાયકં;
જ્ઞાન જદીપ જગત્યે સબ જાવે, મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ ન સહાયકં. ૮
સ્થાવર જંગમ સમ સૃષ્ટિ, પુષ્ટિ કરન પીછુ તે નહીં;

બિનુ પુષ્ટિ પરસે સબ જાવે, ફેરી રચતાં પ્રેહેતન સહી. ૯
નિજપતિ ઇતિ હેર આજ્ઞા દેઈ, આપ અંશ પઠાવનં;
બિનુનિજજ્ઞાન જગત જન પરસે, સરલ ગેલ નહિ પાવનં ૧૦
દયાવંત અનંત ગતિ જીનું, ગવન સંત સંગ શોભિતં
ગગન ઉડગણુ ચંદ્ર શોભે, અનંગ છબી સુરત જન લોભિતં. ૧૧
કલા ખટદશ નિધિ પૂરણુ, સિદ્ધિ અષ્ટ ચરણે વસે;
દેવ ચતુર દશ સેવા કારણુ, લાયે આપ સુર ધામસે. ૧૨
અધર તખત પર અરસ આસન, દર્શતહી દિવ્ય નેતરં;
લક્ષાતીત પક્ષ તે વર્જિત, સોહી સતગુરુ તતપરં. ૧૩
અવની અંકુર બીજ જેતા, સદા સમ વિનુ જલ રહે;
અરસ નીર જબ પરસ પાયે, ઉદે અંકુર સનમુખ રહે. ૧૪
સઘનઘન નીર શુદ્ધ કરુણા, શ્રીમંત કુવેરકી જબ થઈ;
અંશ અંકુર ઉદયે અચલ મતિ, નિજપતિ સન્મુખ દષ્ટ ભઈ. ૧૫
તેજપુંજ તનુ વિશેષ વિભૂતિ, શક્તિ જ્યોત નહિ પાવનં;
અજ ઉમિયાપતિ શ્રીપતિ શારદ, શેષ સહસ્ત્ર મુખે ગાવનં ૧૬
સંત સહાય કરન નિજ કર્તા, ભક્તવત્સલ નરતનુ ધરે;
શ્રીમંત કુવેર સબ સુખકે દાતા, દાસ હેતુ ડોલત ફરે. ૧૭
ફીરત ભવ બીડભંજન પ્રભુ, કરન કાજ સબ જીવનં;
અસંખ્ય જીવ ધણીધામ પઠાવત, બંદી છોડ વરદ વૃંદનં. ૧૮
તિલકભાલ વિશાલ લોચનં, અધર અનોપમ શોભિતં;
નિજાનંદ ઘનશ્યામ મૂરત, સંતજનકે મન લોભિતં. ૧૯
પાણુ જોડી શિર નામી સેવક, દાસ નારણુ કરે વિનંતિ;
માગુ પ્રેમભક્તિ ચરણુ સેવા, યશ ગાવા અનુભવગતિ. ૨૦

શુદ્ધિપત્ર

પ્ર.	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮૪	૪	તેવી	તેની
૧૯૪	૧૭	સહોનું	સહીનુ
૨૦૧	૬	સંસયથી	સંસયની
૨૦૩	૧૦	ક્ષાનેન્દ્રિયો	જ્ઞાનેન્દ્રિયો
૨૦૭	૨	ચાદલોક	ચૌદલોક
૨૨૧	૧	સોહંગ	ઓહંગ
૨૨૨	૮	જપ	જબ
૨૨૨	૨૧	ઘેમુ	ઘેમુ
૨૨૩	૧૦	અહીનિશકસો	અહોનિશકરો
૨૨૪	૧૩	માન	ભાન
૨૨૪	૧૩	ઉબહી	ઉગહી
૨૩૭	૧૫	મુક્ત	યુક્ત